

Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus

Raport 2

Tartu 2011

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Kogumik on valminud ESF meetme 1.3.5 „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine“ raames Tartu Ülikooli poolt 2010-2012 elluviidava projekti „Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus“ osana.

Toimetaja ja kujundaja: Kairi Talves

ISBN 978-9985-4-0690-8

Autoriõigus: Tartu Ülikool, 2011

Hea lugeja!

Käesoleva kogumiku puhul on tegemist jätku-uuringuga Euroopa Sotsiaalfondi poolt rahastatud projekti *Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus* raames. Projektis uuritakse soolise ebavõrdsuse kujunemist ja selle tekkemehhanisme tööelus, lisaks Eestis toimuvale vaadatakse ka piiri taha ning hinnatakse missugusel positsioonil on Eesti võrreldes teiste riikidega. Soolist perspektiivi tööelus analüüsitakse mitmete erinevate alateemade lõikes: haridus ja tööturg, tööväärtused, tööhõive, sissetulekud ja heaolu, tasustamata kodutööd ning töö- ja pereelu ühitamine. Käesoleva aasta märtsis ilmus uurimuse esimese etapi põhjal valminud kogumik. Käesoleva kogumiku puhul on tegemist täiendatud ja süvendatud analüüsitulemuste esitlemisega, samuti on ilmunud mõned uued artiklid, mis loovad avarama pildi soolise ebavõrdsuse käsitlustest Eestis ja ka teistes riikides.

Head tutvumist!

Toimetaja Kairi Talves

Sisukord

Töötee algus kui protsess. Ave Roots	5
Töökoha leidmine sotsiaalsete võrgustike abil: meeste ja naiste erinevused Eesti tööjõu-uuringu tulemuste põhjal. Priit Jeenas	19
Enesetäiendamise roll juhi ja tippspetsialisti positsioonil olevale meeste ja naiste jaoks. Ave Roots	40
Meeste ja naiste võrdne õigus tööle - hoiakud Euroopa riikides. Kairi Kasearu	50
Tööväärtused võrdlevas perspektiivis. Andu Rämmer	69
Venekeelse elanikkonna eesti keele oskus, sissetulek ja tööpuudus Eestis: miks on soolised erinevused nii suured? Ott Toomet	92
Isikuomadused kui meeste ja naiste töötuse riskitegurid Eestis ja Soomes. Bianca Tammsaar	104
Eluga rahulolu seos peremudeli ja tööhõivega: Eesti ja Soome võrdlus. Katrin Roosileht ja Anu Realo	114
Meeste ja naiste teenitud tulu jaotust perekonnas mõjutavad tegurid valitud Euroopa Liidu liikmesriikides. Avo Trumm	128
Töötamine ja eluga rahulolu 60-69 aastatel naistel ja meestel. Mare Ainsaar	145
Meeste ja naiste individuaalsed erinevused tööelu lõpu määrana 60-69 aastatel seitsmes Euroopa riigis. Mare Ainsaar	153
Enesehinnangud diskrimineerimisele – Eesti meeste ja naiste võrdlus teiste Euroopa riikidega. Mare Ainsaar	167

Töotee algus kui protsess

Ave Roots

Kõige lihtsam ja tavalisem karjäärimuster on peale haridustee lõpetamist täisajaga tööle asumine. Siiski kõigi koolitute lõpetajate jaoks selline stsenaarium ei teostu. Mõnel juhul on tegemist lõpetanute enda valikutega minna uuesti õppima, jääda koduseks või asuda täitma sõjaväekohustust. Mõnel juhul aga jäädakse hoopis töötuks või töötama osalise koormusega. Samuti toimuvad üleminekud erinevate institutsioonide vahel erinevate indiviidide puhul eri aegadel: sageli alustatakse töötamist juba enne haridustee lõppu.

Mitmed autorid on tundnud huvi kuidas erinevad institutsioonid kujundavad üleminekumehhanismi haridussüsteemist tööturule (Brzinsky-Fay 2007; Gangl 2001; Kerckhoff 2001; Scherer 2005; Saar 2004) ja kas esimese töökoha kvaliteet mõjutab ülejäänud karjääri (Bukodi, Dex 2009; Unt 2011; Wolbers 2007).

Scherer (2001) ja Brzinsky-Fay (2007) on toonud välja, et haridussüsteemist tööle minek ei ole mitte üks sündmus, vaid sündmuste kogum. Käesoleva artikli eesmärk on vaadelda töökarjääri algust kui tervikut (sündmused nagu tööle minek, töötuks jäämine jne ja nende ajastus) ja kirjeldada töökarjääri algust meeste ja naiste puhul, leida erinevad karjääri alguse tüübid lähtuvalt töötee sündmustest ja nende ajastusest ning tegurid, mis erinevatesse tüüpidesse kuulumist prognoosivad.

Karjääri stabiilsus töötee alguses

Dietrich ja Abraham (2005) toovad välja, et sobitusteooriate järgi on töötee algus seotud suurema töökohtade vahetusega, sest esiteks töövõtjad alles otsivad endale tööandjat, kelle juures neile meeldiks töötada ning ka tööandjatel tuleb katsetada uute tööturule sisenejate sobivust oma alluvatenä. Kuna algselt on info, mida töövõtjad ja tööandjad teineteise kohta saavad suhteliselt vähene (nt haridusalased tunnistused tööandjate jaoks), siis võibki tulemuseks olla sobimatus ja seetõttu toimub töökarjääri alguses sagedamat töökohtade vahetamist kui hilisema karjääri jooksul. Uurides noorte töökarjääre Prantsusmaal, Saksamaal, Suurbritannias ja Ameerika Ühendriikides, on Ryan (2001) ja Kerckhoff (2001) leidnud, et noorte töökarjäärid on ebastabiilsemad kui muudel vanusegruppidel. Saksamaal ja Suurbritanniat uurides on Scherer (2005) jõudnud samuti järeldusele, et tööturule sisenejate karjäärid on ebastabiilsemad.

Eluteede uuringute perspektiivist lähtuvalt on Blossfeld (1990) leidnud, et indiviidid on töökarjääri alguses mobiilsemad ning 30. eluaastaks nende karjäär stabiliseerub.

Karjäärimustrid töötee alguses

Sackmann ja Wingens (2003) toovad välja erinevatele rahvusvahelistele eluteede uuringutele toetudes 6 tüüpilisemat töötee alustamise tüüpi: haridustee lõpetamine (üleminek koolist tööle), katkestus (koolist minnakse tööle, kuid siis alustatakse uuesti õpinguid), muutus (koolist tööle ja töölt mitteaktiivseks, see tüüp kehtib näiteks naiste puhul, kes peale mõnda aega töötamist jäävad lastega koju), sild (koolist praktikale ja praktikalt tööle), tagasipöördumine (koolist praktikale ja praktikalt tagasi kooli), segunemine (koolist tööle ja tööga paralleelselt edasi õppima).

Brzinsky-Fay (2007) on Sackmann'i ja Wingens'i (2003) tüpoloogiat aluseks võttes leidnud, et erinevates Euroopa riikides (Suurbritannia, Iirimaa, Prantsusmaa, Belgia, Itaalia, Hispaania, Portugal, Kreeka, Saksamaa ja Taani) võiks kasutada töötee alustamise analüüsimisel 8 ülemineku tüüpi: seos (erialaharidusest tööle), tagasipöördumine (peale haridustee lõpetamist ollakse hõivatud või mitteaktiivsed ja siis alustatakse uuesti õpinguid), läbikukkumine (haridustee lõpetamisele järgneb töötus), ekslemine (kooli lõpetamisele järgneb töötus, kuid vaadeldava perioodi lõpuks on enamus respondente leidnud töö), väljakukkumine (kooli lõpetamisele järgneb mitteaktiivsus), sild (haridusteele järgneb praktika ja sellele hõivatus), paus (tööd tehakse kahe õpinguperioodi vaheajal), ekspress (kohe peale haridustee lõpetamist tööle siirdumine). Suurbritannias, Iirimaa, Prantsusmaal ja Belgias on kõige enam esindatud ekspress tüüpi üleminek, Itaalias, Hispaanias, Portugalis ja Kreekas on esindatud nii läbikukkumine kui ekspress, Taanis on ülekaalus tagasipöördumine haridussüsteemi ja Saksamaal sild (Brzinsky-Fay 2007).

Sackmann jt (2001) on Ida-Saksamaal uurinud kolme töötee alustajate kohorti (1985., 1990. ja 1995. aasta kutsekoolide ja ülikoolide lõpetajad) ja toonud välja 4 kõige levinumat töötee tüüpi: stabiilsed (noored, kelle töökarjäär on stabiilne ja tööalane staatus kooskõlas nende poolt omandatud hariduse staatusega), suured võitjad (kogesid olulist töökoha staatuse tõusu võrreldes algpositsiooniga), suured kaotajad (töötasid kohtadel, mille staatus oli oluliselt madalam nende poolt omandatud hariduse staatusest), riskantsete otsuste tegijad (üle poole neist alustas stabiilselt positsioonilt, kuid otsustasid minna õppima või kaotasid oma töökoha).

Töötee algus ja haridustase

Mitmed autorid on rõhutanud, et haridusel on oluline roll just töötee alguses, sest siis on tööandjal vähe muid näitajaid, mille baasil potentsiaalse töövõtja produktiivsust ja oskusi prognoosida, hiljem hariduse tähtsus väheneb ning saavad oluliseks muud näitajad nagu tööstaaž, soovituskirjad jne (Collins 1979, Rasztar 1999, Warren jt 2002).

Samuti on haridustase seotud töötuseriskiga peale haridustee lõpetamist. Saar (2004: 17; 2005: 40) on jõudnud järeldusele, et mida madalam on haridustase, seda kõrgem on risk jääda töötuks koolist tööturule üleminekul. Unt (2011: 132) toob välja, et ka pikaajalise töötuse risk erineb haridusgrupiti: üldkeskharidusega ja kõrgharidusega inimeste jaoks on see madalam kui teiste jaoks.

Ka töötusest tööturule naasmine sõltub haridustasemest: mida kõrgem on haridustase, seda suurem on tõenäosus leida töö (Saar 2004: 20). Hariduslik stratifitseeritus on eriti kõrge just tööturule sisenemisel, mida suurem on töökogemus, seda väiksem mõju on haridusel tööturule naasmisel (Saar 2004: 20). Saar (2004: 20) toob samuti välja, et töökogemusest pole tööturule naasmisel kasu kõige madalama ja kutsekeskharidusega indiviididel.

Üldkeskharidusega indiviididel tundub olema eelis kutsekeskharidusega indiviidide ees nii pikaajalisest töötusest hoidumisel kui ka töötusest tööturule naasmisel (Unt 2011: 132; Saar 2004: 21)

Saare (2004: 25) järgi on eesti noorte jaoks kõige suurem probleem tööturule sisenemine, kui ollakse juba tööturul, siis võisteldakse võrdväärsetel teistel olijatega, sest töökogemusel ei ole eesti tööturul väga olulist rolli.

Andmed, tunnused, meetodid

Töotee alustamist on uuritud Eesti Sotsiaaluuringu 2006. ja 2009. aasta andmete põhjal. Eesti Sotsiaaluuring on osa Euroopa sissetuleku ja elutingimuste uuringust (European Survey on Income and Living Conditions: EU-SILC). Analüüsi on võetud respondendid, kes väitsid, et nad asusid esimesele regulaarsele tööle (vähemalt 6 kuud) aastal enne uurimuse läbiviimise aastat (antud tunnus on arvatud vanuse alusel, seega on tulemus ligikaudne). Analüüsis on kokku 468 indiviidi, nendest 52% on mehed ja 48% naised, nendest 56% alustas töoteed 2005. ja 44% 2008. aastal.

Respondentidel on palutud öelda vastavalt 2005. või 2008. aasta iga kuu kohta milline on olnud nende tööalane staatus (täisajaga palgatöötaja, osaajaga palgatöötaja, täisajaga ettevõtja-tööandja, üksikettevõtja, palgatöötajata talupidaja, vabakutseline, palgata töötaja pereettevõttes (talus), osaajaga ettevõtja-tööandja, üksikettevõtja, palgatöötajata talupidaja, vabakutseline, palgata töötaja pereettevõttes (talus), töötu, (üli)õpilane, vanaduspensionär, töövõimetuspensionär, kodune, lapsehoolduspuhkusel, ajateenija, kinnipeetav, muu). Nende tunnuste põhjal on moodustatud töotee alustamise tüübid.

Meetodina on kasutatud jadade analüüsi. Jadade analüüsi puhul leitakse kõige tüüpilisemad karjäärimustrid võttes arvesse ka üleminekute toimumise aega. Jadade analüüsi tõi geenitehnoloogiast sotsioloogiasse Andrew Abbott (1995). Jadade analüüs põhineb *optimal matching* tehnoloogial, mille alusel arvutatakse välja mitu muutust peab ühes staatuste jadas tegema, et sellest saaks teine olemasolev jada (Abbott, Tsay 2000). Nii arvutatakse välja kaugused erinevate jadade vahel ning pannakse sarnased jaded omavahel kokku. Jadade omavahelisel võrdlemisel on oluline staatuse muutumise ajastus. Jadade analüüsi kasutatakse sageli koos klasteranalüüsiga (vt Brzinsky-Fay 2007, Gabadinho jt 2008, Sackmann jt 2001) jagamaks kõige levinumad jaded tüüpideks.

Leitud tööturule sisenemise tüüpidesse kuulumist prognoositakse binaarse logistilise regressioonanalüüsi abil, kus sõltuvateks tunnusteks on vastavad töotee alustamise tüübid ja taustaks on kõik ülejäänud tüübid. Sõltumatud tunnused analüüsis on sugu, tööturule sisenemise aasta (2005 ja 2008), vanusegrupp tööturule sisenemisel (tüüpiline vanus 19-29 aastat, 76% respondentidest; tüüpilisest noorem 17-18 aastat, 5% ja tüüpilisest vanemad sisenejad olid 24-41 aastased, 19%), vanus, haridustase (kuni põhiharidus 24%, keskharidus 31%, kutseharidus 28%, kõrgharidus 17%) ja intervjuu tegemise keel ehk keel, milles respondent suhtleb (eesti 83%, vene 17%).

Käesolevas töös on kasutatud ka Shannon'i Entroopia indeksit (Gabadinho jt 2010):

$$h(p_1, \dots, p_s) = - \sum_{i=1}^s p_i \log_2(p_i)$$

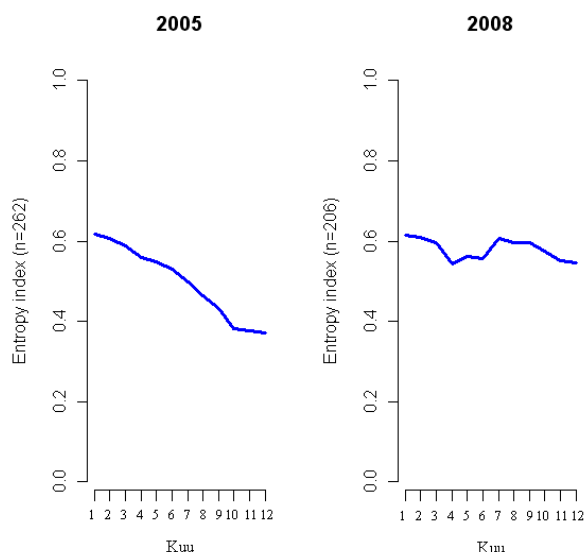
1

Entroopia indeks on heterogeensuse indikaator, mis näitab kui paljudes erinevates staatustes mingil ajahetkel vaadeldavad individid on. Indeks muutub vahemikus 0-st 1-ni. Kui entroopia on 0, siis on kõik individid samas staatuses, kui entroopia on 1, siis on kõik individid jagatud võrdselt kõigi staatuste vahel (Fussell 2005: 99). Analüüs on tehtud R'i (R Development Core Team 2010) paketi TraMineR (Gabadinho jt 2008).

¹ S – staatus, p – valimi osakaal, mis on vastavas staatuses.

Tulemused

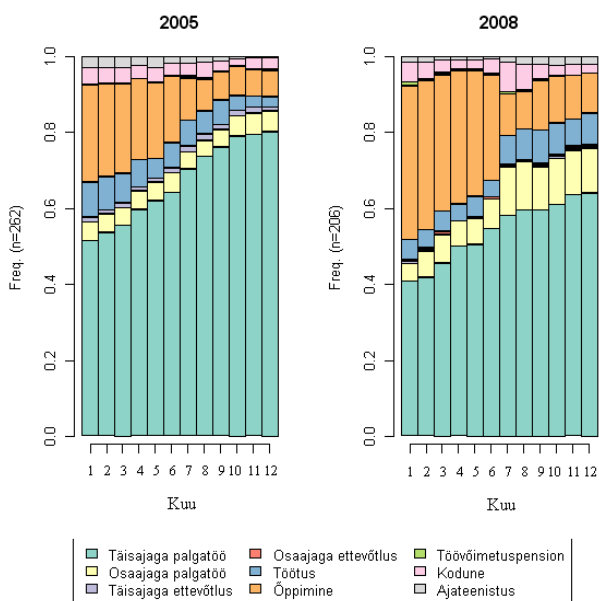
Joonisel 1 on toodud entroopia indeks aastate kaupa.

Joonis 1. Entroopia indeks aastate lõikes

Joonis 1 näitab, et tööturule sisenemine aastal 2005 toimus hoopis teistsuguse üldise trendi alusel kui 2008. aastal. Kui 2005. aastal olid respondendid aasta alguses jaotunud erinevate staatuste vahel ning nende entroopia indeks oli veidi üle 0,6, siis entroopia väheneb aasta jooksul, jõudes oktoobris 0,4 juurde ja jäädes sinna pidama. 2008. aasta puhul entroopia vähenemise trendi näha ei ole, pigem toimub kõikumine 0,6 ümber aasta jooksul.

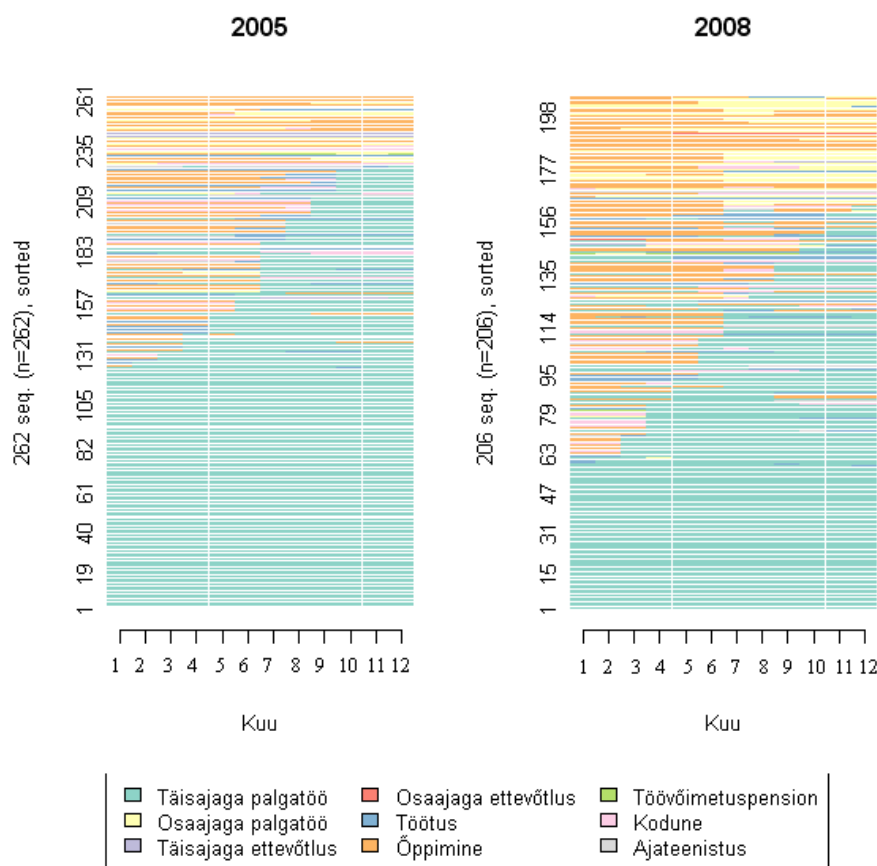
Järgnevalt kajastab joonis 2 erinevates tööturu staatustes olijate osakaalusid kuude kaupa.

Joonis 2. Staatuste osakaalud kuude kaupa tööturule sisenemise aasta lõikes.

Jooniselt 2 selgub, et 2005. aastal on tööturule üleminek aasta jooksul sujuvam, 2008. aastal on aasta alguses õppijate osakaal suurem ning väheneb juunis, kooliaasta lõppedes järsult ning seejärel kasvab poole võrra töötute, osaajaga palgatöötajate ja koduste osakaal. Seega tundub, et 2005. aastal oli haridussüsteemist tulles kergem töökohta leida. Kuigi andmed seda otseselt ei näita võiks sujuv üleminek aasta jooksul olla märk sellest et õpingute kõrval omatakse ka täiskohaga tööd ning see on otsuse küsimus, kumba neist põhistaatuseks peetakse või millisest ajahetkest töö põhistaatuseks muutub. 2008. aastal jällegi õppeaasta lõpus kasvav osaajaga töötajate hulk võiks näidata raskemat olukorda tööturul, kus õpingute lõppedes ei suudeta täiskohaga tööd leida ning jätkatakse õpinguteaegsel osaajaga töö. Töökohta leidmise raskustest annavad märku ka koduste ja töötute kasvamine poole võrra peale õppeaasta lõppemist ja õppijate osakaalu järsku vähenemist.

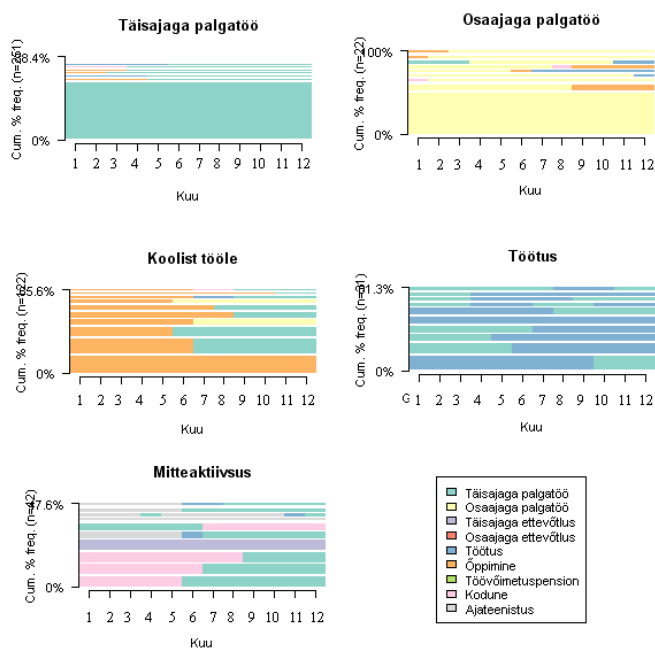
Individuaalsed tööteed kajastuvad joonisel 3 sündmuste ajastuste mustrite järgi sorteerituna.

Joonis 3. Individuaalsed tööteed sorteerituna staatuste kestuse ja ajastuse järgi.

Joonis 3 kinnitab eelpool öeldut. Nimelt on näha, et 2005. aastal muutuvad erinevad staatused peamiselt täisajaga tööks aasta jooksul, kuid 2008. aastal on suur hulk neid, kes suunduvad osaajaga tööle, töötusesse või mõnda mitteaktiivsuse staatusesse.

Järgnevalt on joonisel 4 ära toodud tüüpilisemad töötee alustamise mustrid.

Joonis 4. Tööturule sisenemise muustrite tüübid

Esimene tööturule sisenemise tüüp on siirdumine täiskohaga palgatööle (54%), teine siirdumine osaajaga palgatööle (5%), kolmas siirdumine koolist tööle (26%), neljas tähendab töötuse kogemist mingil ajahetkel töötee alguses (7%) ja viimane tüüp tähendab mitteaktiivsusest täisajaga palgatööle või täisajaga palgatöölt mitteaktiivsusesse liikumist (9%). Järgnevalt on tabelis 1 ära toodud nendesse tüüpidesse kuulumise tõenäosus erinevate tunnuste abil.

Tabel 1. Binaarne logistiline regressioonanalüüs tööturule sisenemise tüüpidesse kuulumise prognoosimiseks.

		Täisajaga palgatöö B	Osaajaga palgatöö B	Koolist tööle B	Töötus B	Mitte- aktiivsus B
Sugu ¹	naine	-0,19	0,67	0,13	-0,74	0,32
Sisenemise aasta ²	2008	-0,56 **	0,33	0,83 ***	0,40	-0,23
Sisenemise vanusegrupp ³	noorem	-1,04 *	-	1,00	-0,52	0,95
	vanem	0,61	-1,45	1,15 *	-3,34 **	-0,07
Vanus		0,06	0,12	-0,59 ***	0,27 *	0,13
Haridus ⁴	kesk	-0,92 **	-0,28	2,34 ***	-1,06 *	-0,03
	kutse	-0,35	-2,45 *	1,76 ***	-0,97	0,50
	kõrgem	-0,33	0,01	2,44 ***	-0,77	-1,58
Keel ⁵	Eesti	0,02	0,28	-0,06	-1,06 *	1,65 *
Vabaliige		-0,41	-5,67 *	9,03 ***	-0,41 **	-6,74 ***
AIC		623,8 3	180,3 0	467,6 0	222,4 2	281,3 4

Märkus: *** p < 0,01; ** p < 0,01; * p < 0,05

Sõltavas tunnuses on iga tüübi juures taustaks kõik muud tüübid

Sõltuvate tunnuste taustakategooriad: ¹mees, ²2005, ³tüüpiline, ⁴kuni põhiharidus, ⁵vene.

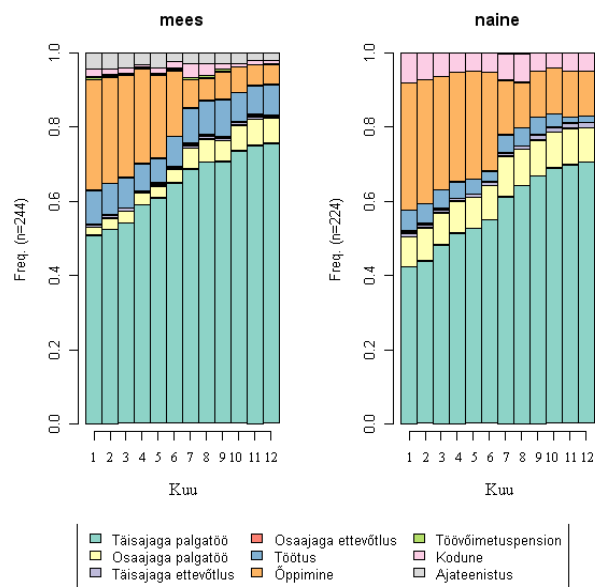
Tabelist 1 selgub, et 2008. aastal tööturule sisenejatel oli 2005. aastal sisenejatega võrreldes väiksem tõenäosus olla täisajaga palgatööl. Samuti on täisajaga palgatööl olemise tõenäosus väiksem neil, kes sisenevad tööturule üldisest trendist nooremamana ja neil, kel on keskharidus võrreldes nendega, kellel on põhiharidus või alla selle. Kutseharidusega indiviididel on põhiharidusega või sellest madalama haridustasemega indiviididega võrreldes väiksem tõenäosus olla osaajaga palgatööl.

Koolist otse tööle suundujad sisenevad tööturule pigem 2008. aastal, olles omandanud põhiharidusest kõrgema hariduse. Sellesse gruppi kuulutakse, kui sisenetakse tööturule tüüpilisest eest vanemana ja samas siia tüüpi kuulumise tõenäosus vanuse tõustes kahaneb. Siin tundub olema esmapilgul vastuolu, kuid seda võiks seletada nii, et vanuse tõustes ollakse järjest vähem õppimas, aga need, õppijad, kes on keskmisest vanemad, siirduvad ka kohe peale õpinguid täisajaga tööle.

Eesti keelt kõnelevatel inimestel võrreldes vene keele kõnelejatega, keskharidusega inimestel võrreldes põhi- või madalama haridusega inimestega ning neil, kes sisenevad tööturule üldisest trendist vanemana on väiksem tõenäosus olla töötu. Töötute gruppi kuulumise risk tõuseb vanusega. Eesti keelt kõnelevatel respondentidel on võrreldes vene keele kõnelejatega suurem tõenäosus olla mitteaktiivne.

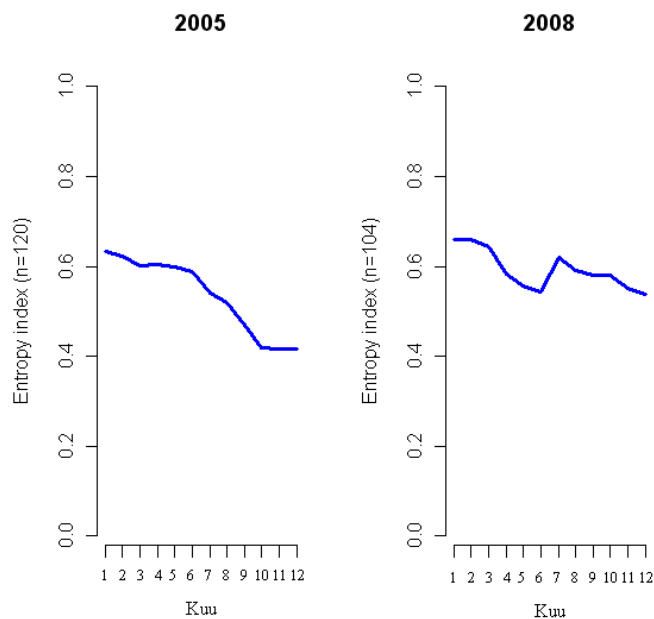
Märkimisväärseks paistab tabelist 1, et sugu ühtegi tüüpi kuulumisel statistiliselt oluliseks ei osutu. Seega võib öelda, et naiste ja meeste tööturule sisenemise mustrid on sarnased.

Järgnevalt vaadatakse naisi ja mehi eraldi, et leida, kas nende tööturule sisenemine erineb aastati ja kas nende erinevaid töötee alguse mustreid prognoosivad sarnased või erinevad tegurid.

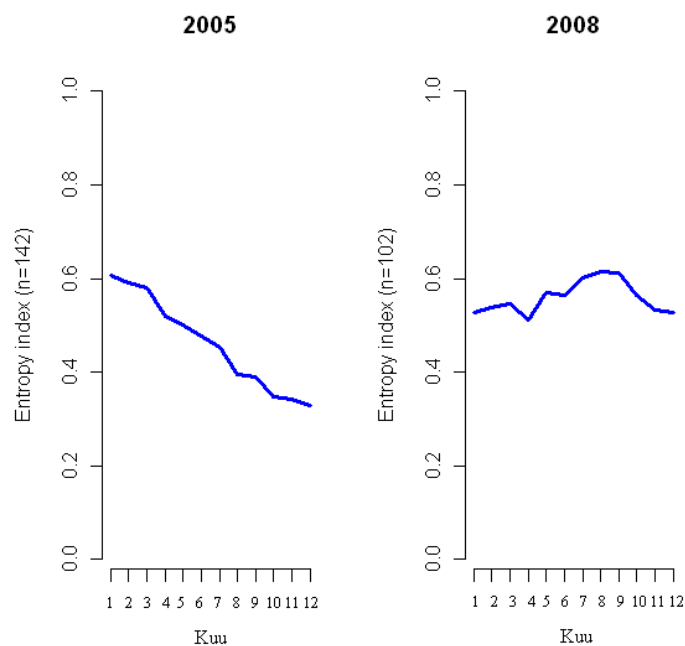
Joonis 5. Erinevate staatuste osakaalud kuude kaupa tööturule sisenemise aastal soo lõikes.

Joonis 5 näitab, et meeste seas on täisajaga palgatööl olevate indiviidide osakaal suurem, naiste seas on jällegi õppijaid enam. Naiste seas on enam osaajaga töötajaid ja koduseid, kuid meeste seas on enam töötuid. Peale õppeaasta lõppu, kasvab juulis osaajaga töötajate hulk meeste seas.

Joonis 5. Naiste entroopia indeks aastatel 2005 ja 2008.

Nagu näha joonisel 5, naiste entroopia indeks mõlemal aastal on üldiselt langustrendiga, langus on küll 2005. aastal järsem kui 2008. aastal.

Joonis 6. Meeste entroopia indeks aastatel 2005 ja 2008.

Joonis 6 näitab, et meeste entroopia indeks on võrreldavatel aastatel täiesti erinev. 2005. aastal toimub lineaarne ja naistega võrreldes palju järsem entroopia indeksi langus 0,6lt 0,3ni. 2008. aastal indeksi langust ei toimu, pigem toimub aasta esimesel poolel tõus 0,5lt 0,6ni ja aasta kolme viimase kuu jooksul jälle langus 0,5 peale. Seega võiks öelda, et majanduskriis on tabanud just mehi: kui 2005. aastal toimub meeste üsna kiire koondumine

täisajaga palgatööle, siis 2008. aastal sellist protsessi ei toimu, pigem jaotutakse erinevate staatuste vahel järjest enam aasta jooksul.

Nagu näha joonisel 7 jagunevad mehed ja naised väga sarnastesse tööturule siirdumise tüüpidesse. Osakaalude poolest on võrdselt täisajaga palgatööle (mehi 42% ja naisi 48%), osaaajaga palgatööle (mehi 13% ja naisi 12%) ning töötuse episoodiga (mehi 10% ja naisi 6%) tüüpidesse kuulujaid. Erinevused on osakaaludes koolist tööle siirdujate (mehi 17% ja naisi 27%) ning mitteaktiivsuse episoodiga indiviidide (mehi 18% ja naisi 7%) vahel.

Järgnevalt on Tabelis 2 välja toodud meeste ja naiste puhul erinevatesse tüüpidesse kuulumist prognoosivad tegurid.

Tabel 2 näitab, et valitud tunnused ei ole kuigi head täis- ja osaaajaga tööle siirdumise prognoosijad nii naiste kui ka meeste puhul. 2008. aastal tööturule suunduvatel meestel on võrreldes 2005. aastal tööturule astuvatega väiksem tõenäosus olla täisajaga palgatööl. Tavalisest vanematena tööturule suundujatel on väiksem tõenäosus olla osaaajaga palgatööl võrreldes nendega, kes suunduvad tööturule tüüpilises töötee alustamise vanuses.

Koolist tööle suundumine toimub meestel ja naistel sarnaste tegurite mõjul. Mida vanemad ollakse, seda väiksem tõenäosus on kuuluda koolist tööle suundujate gruppi, kõigil teistel haridusgruppidel peale põhi- ja madalama haridusega indiviidide on suurem tõenäosus minna koolist täisajaga tööle.

Naistel, kes sisenevad üldisest trendist vanematena, võrreldes nendega, kes sisenevad tavalises tööturule sisenemise vanuses, on väiksem tõenäosus omada töötuse kogemust töötee alguses. Vanuse tõustes suureneb naiste tõenäosus kuuluda töötute kategooriasse. Need kaks vastuolulist trendi annavad märku, et vanus ei ole ilmselt lineaarselt sõltuva tunnusega seotud. Vaadates vanuse kategooriaid võiks arvata, et töötuse tõenäosus töötee alguses suureneb kuni tüüpilise tööturule sisenemise vanuse lõpuni ning sealt edasi vanemalt sisenejate puhul see tõenäosus väheneb. Keskkharidusega naistel on põhi- ja madalama haridusega naistega võrreldes väiksem tõenäosus kogeda töötee alguses töötust, samuti on eesti keelt suhtluskeelena kasutataval naistel võrreldes vene keeles kõnelejatega väiksem tõenäosus töötee alguses töötust kogeda.

Keskkharidusega meestel on suurem ja kõrgharidusega meestel väiksem tõenäosus olla töötee alguses mitteaktiivne, võrreldes põhi- ja madalama haridusega meestega. Kõrgharidusega naistel on põhi- ja madalama haridusega naistega võrreldes väiksem tõenäosus omada töötee alguses mitteaktiivsuse episoodi.

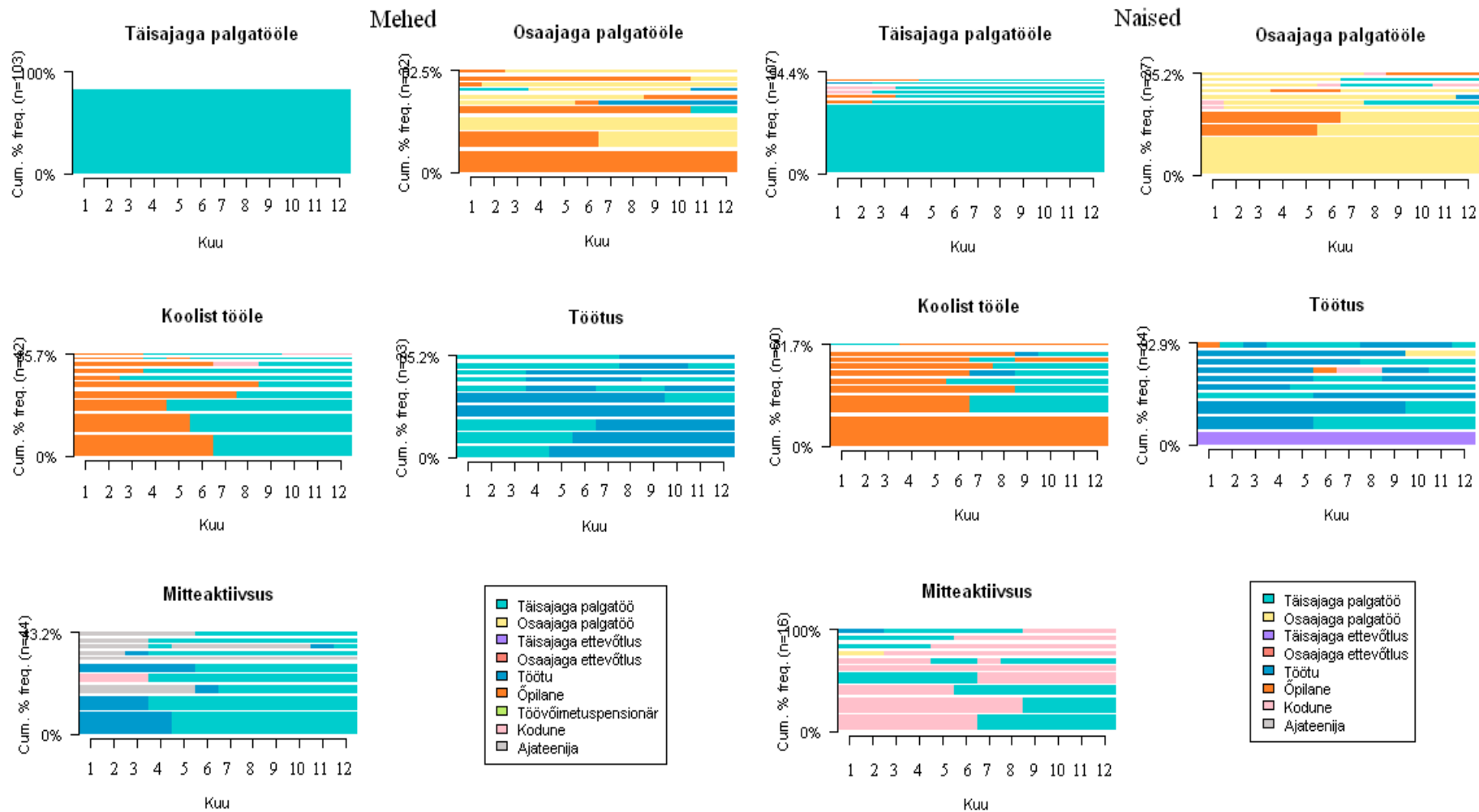
Arutelu ja kokkuvõte

Kokkuvõtteks võib öelda, et naiste ja meeste tööturule sisenemise trendid on üldjoontes sarnased. Soolised erinevused tulevad pigem esile aastate lõikes, lähtuvalt võimalustest tööturul. Ka üldiselt on sõltuvad tööturule sisenemise trendid pigem aastast, millal tööturule siseneti ja millised olid siis võimalused tööturul. Samuti võib öelda, et halvemad tingimused tööturul puudutavad mehi enam kui naisi, kallutades neid kõrvale majanduse kasvuajaga seonduvast koondumisest täisajaga palgatööle tööturule sisenemise aastal ja sundides jääma muudesse staatustesse pikemaks ajaks.

Meeste ja naiste suundumist haridusest otse tööle mõjutavad nende haridus, vanus ja töötee alustamise ajastus eluteel võrreldes teiste töötee alustajatega sarnaselt. Küll aga mõjutab just naiste jaoks töötuses kogemist töötee alguses nii nende suhtluskeel, vanus,

töotee alustamise ajastus eluteel kui ka haridustase.

Veel jääb mulje, et tööturule sisenejate käitumismustrid on muutunud: tundub, et kui 2005. aastal sisenejad töötavad täiskohaga õpingutega paralleelselt ning see on otsustamise küsimus, millal täisajaga töö muutub põhitegevuseks õpingute asemel, siis 2008. aastal sisenejad lõpetavad kõigepealt haridustee ja siis astuvad tööturule. Kui õpingute ajal ka töötatakse pigem osaajaga. 2008. aastal õpingute kõrvalt täisajaga töötamine võib olla seotud just tööturul olevate võimalustega ja ilmselt see sama põhjus, nimelt olukord tööturul, määrab 2005. aasta lõpetajate käitumismustrit, kus peale õppeaasta lõppu suureneb poole võrra nii töötute, mitteaktiivsete kui ka osaajaga töötavate indiviidide hulk.

Joonis 7. Meeste ja naiste tööturule siirdumise tüübid

Tabel 2. Mehi ja naise erinevatesse tööte alguse tüüpidesse kuulumist prognoosivad tunnused.

		Täisajaga palgatööle		Osaajaga palgatööle		Koolist tööle		Töötus		Mitteaktiivsus	
		Mees B	Naine B	Mees B	Naine B	Mees B	Naine B	Mees B	Naine B	Mees B	Naine B
Sisen.aasta ¹	2008	-0,69 *	-0,25	0,74	0,79	0,26	0,67	0,53	-	-3,73	-0,82
Vanuse- grupp ²	noorem	-0,79	-16,19	1,62	0,67	-0,85	1,64	-0,11	0,32	0,15	-0,26
	vanem	0,71	0,50	-2,70 *	0,04	1,58	0,53	-1,19	-	0,09	0,58
Vanus		0,01	0,08	0,04	-0,02	-0,65 ***	-0,59 ***	0,16	0,37 *	0,29	0,02
Haridus ³	kesk	-0,36	-0,78	1,05	0,62	1,55 **	2,87 ***	-0,46	-	0,07 *	-0,97
	kutse	-0,12	0,09	-0,72	-0,74	1,45 *	2,41 **	-0,36	-	-1,13	-0,72
	kõrg	-0,39	0,16	1,80	-0,04	2,47 **	3,12 **	-0,62	-	-0,15 *	-2,51 *
Suhtluskeel ⁴	eesti	-0,22	-0,09	-0,37	-0,26	9,91	0,61	-0,97	-	-1,82	1,28
Vabaliige		0,11	-1,51	-3,17	-2,02	9,80 **	8,21 *	-4,84 *	-	1,15	-3,04
AIC		336,8 5	293,3 7	180,1 2	173,0 0	217,0 4	228,2 6	162,1 8	106, 6	234,5 3	122,0 1

Märkus: *** p < 0,01; ** p < 0,01; * p < 0,05

Sõltuvas tunnuses on iga tüübi juures taustaks kõik muud tüübid

Sõltuvate tunnuste taustakategooriad: ¹2005, ²tüüpiline, ³kuni põhiharidus, ⁴vene.

Kasutatud kirjandus

Abbott, A. (1995). Sequence Analysis: New Methods for Old Ideas. *Annual Review of Sociology* 21: 93-113.

Abbott, A., Tsay, A. (2000). Sequence Analysis and Optimal Matching Methods in Sociology: Review and Prospect. *Sociological Methods and Research* 29(1): 3-33.

Blossfeld, H. P. (1990). Berufsverläufe und Arbeitsmarktprozesse. *Lebensverläufe und Sozialer Wandel. Kölner Zeitschrift für soziologie und Sozialpsychologie*. Mayer, K. U. Opladen: Westdeutscher Verlag. Sonderheft 31: 118-145.

Brzinsky-Fay, C. (2007). Lost in Treansition? Labour Market Entry Sequences of School leavers in Europe. *European Sociological Review* 23(4): 409-422.

Bukodi, E., Dex, S. (2009). Bad Start: Is There a Way up? Gender Differences in the Effect of the Initial Occupation on Early Career Mobility in Britain. *European Sociological Review* 26(4): 431-446.

Collins, R. (1979). *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.

Dietrich, H., Abraham, M. (2005). Eintritt in den Arbeitsmarkt. *Arbeitsmarktsoziologie*. Abraham, M., Hinz, T. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Fussell, E. (2005). Measuring the Early Adult Life Course in Mexico: An Application of the Entropy Index. *The Structure of the Life Course: Standardized? Individualized? Differentiated?* Macmillan, R. Oxford: Elsevier: 91-122.

Gabadinho, A., Ritschard, G., Studer, M., Müller, N. S. (2008) Mining sequence data in R with the TraMineR package: A user's guide. <http://mephisto.unige.ch/traminer>. University of Geneva

Gabadinho, A., Studer, M., Ritschard, G., Müller, N. S. (2010). Describing and visualizing sequence data sets. *Summer School on Advanced Methods for the Analysis of Complex Event History Data*. Bristol, 28.06-02.07.

Gangl, M. (2001). Changing Labour Markets and Early Career Outcomes: Labour Market Entry in Europe Over the Past Decade. *Comparative Analysis of Transitions from Education to Work in Europe*.

Kerckhoff, A. C. (2001). Education and Social Stratification Processes in Comparative Perspective. *Sociology of Education*(Extra Issue): 3-18.

Rasztar, M. (1999a). Arbeitsmarkttheorie und Lebenslaufperspektive. *Transformation und Berufsmobilität*. Pfaffenweiler: Centaurus - Verlagsgesellschaft: 51-67.

R Development Core Team (2010). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing. <http://www.R-project.org/>. Vienna, Austria

Ryan, P. (2001). The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective. *Journal of Economic Literature* XXXIX: 34-92.

Saar, E. (2005). Unemployment And Education: Estonian Labour Market Entry Pattern Compared To The Eu Countries *TRAMES* 1.

Saar, E. (2004). The New Entrants on the Estonian Labour Market: A Comparison with the EU countries. *TIY*. Nuremberg.

Sackmann, R., Windzio, M., Wogens, M. (2001). Unemployment and Social Mobility in East Germany. *International Journal of Sociology and Social Policy* 21(4/5/6): 92-118.

Sackmann, R., Wogens, M. (2003). From Transitions to Trajectories: Sequence Types. *Social Dynamics of the Life Course. Transitions, institutions and Interrelations*

Scherer, S. (2005). Patterns of Labour Market Entry - Long Wait or Career Instability? An Empirical Comparison of Italy, Great Britain and West Germany. *European Sociological Review* 21(5): 427-440.

Scherer, S. (2001). Early Career Patterns: A Comparison of Great Britain and West Germany. *European Sociological Review* 17(2): 119-144.

Unt, M. (2011). Youth Entry into the Labour Market and Early Career Outcomes. *Towards a Normal Stratification Order*. Saar, E. Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften: 111-141.

Warren, J. R., Hauser, R. M., Sheridan, J. T. (2002). Occupational Stratification Across the Life Course: Evidence from the Wisconsin Longitudinal Study. *American Sociological Review* 67(3): 432-455.

Töökoha leidmine sotsiaalsete võrgustike abil: meeste ja naiste erinevused Eesti tööjõu-uuringu tulemuste põhjal

Priit Jeenas

Inimestevahelised suhted on sotsiaalse elu lahutamatuks osaks. Peaaegu kõik, mida teeme, on mõjutatud meid ümbritsevate tegudest, hoiakutest ja reaktsioonidest meie endi käitumisviisile. Ühiskondlikud normid ja suhted kaaslasega moodustavad ülimalt olulise alustala kogu majanduselus. Enne suurte kulutuste tegemist kuulatakse lähedaste ja asjatundjate soovitusi ning neid kulutusi tehakse tuttavate kaupmeeste juures, sõbrad ja sugulased aitavad töökoha otsingul – need on vaid mõned näited sellest, kuidas sotsiaalsed võrgustikud majandustulemusi mõjutavad.

Sooline võrdõiguslikkus on tänapäeva ühiskonnas üheks sotsiaalelu põletavaimaks teemaks. Rääkimata sellest, et teatud kultuurides polegi naistele võrreldes meestega ette nähtud samu õigusi ning vabadusi, leidub ka demokraatlikes riikides nii mõningaidki valupunkte, mis viitavad sellele, et naistel on põhjendamatult raskem edukas olla ja toime tulla. Olukorra parandamiseks on Lääne ühiskonnas astunud märgatavaid samme. Ka Eestis on vastu võetud soolise võrdõiguslikkuse seadus (RT I 2004, 27, 181). Sellele vaatamata pole aga näiteks tööturul siiani suudetud kõrvaldada meeste ja naiste töötasude vahelist seletamatut lõhet (Anspal *et al.* 2010). Mainitud palgavahe üheks tekkepõhjuseks võib olla meeste ja naiste erinev ligipääs tööturualasele informatsioonile ning tööle kandideerimise võimalustele, mille allikateks võivad muuhulgas olla ka sotsiaalsed võrgustikud.

Käesolev uurimisteema, milleks on suhtevõrgustike kasulikkus töökoha leidmisel meeste ja naiste puhul, on aktuaalne eelkõige ülal mainitud tendentside tõttu, andes ühe võimaluse selgitamiseks sugude erinevat toimetulekut tööturul. Ka on hetkel valitseva kõrge töötuse tingimustes nii avaliku elu korraldajatel kui ka kõigil töötajatel vaja otsuste tegemiseks teada, millised viisid on töökoha leidmiseks efektiivsemad. Puutudes igapäevaelus kokku arvukate näidetega inimestest, kes on töökoha leidnud pereliikmete või tuttavate abiga, pakub huvi välja selgitada, kas sellel lisaks kergemale kandideerimisele ja võimalikule konkursi puudumisele on ka tasuv tulem – näiteks kõrgema palga näol – ja kas see sõltub töötajaja soost.

Sellest lähtuvalt on antud töö eesmärk selgitada välja sotsiaalsete võrgustike kasutamise kalduvus ning sellega kaasneva kõrgema töötasu olemasolu või puudumine töökoha leidmisel Eesti meeste ja naiste puhul. Autori poolt läbi viidav empiiriline analüüs tugineb Eesti tööjõu-uuringu andmete põhjal teostatud regressioonanalüüsile, selgitamiseks, kas leidub erinevusi suhtevõrgustike kasutamise tõenäosuses meeste ja naiste puhul ning kas nende kasutamisel on seos omandatud neto kuupalgaga sõltuvalt indiviidi soost.

Taust

Sotsiaalseid võrgustikke käsitletakse formaalselt kui sõlmpunktide (indiviidide) kogumit, mida ühendavad nendevahelised sidemed (suhted). Üheks oluliseks näitajaks võrgustike käsitlemisel on sidemete tugevus. Granovetter (1973: 1361) defineerib sideme tugevuse muutujana, mis sõltub koos veedetud ajast, emotsionaalsest seotusest, omavahelisest usaldusest ja vastastikku

osutatud teenetest. Tugevate sidemetena vaadeldakse sotsiaalsete võrgustike puhul enamasti pereliikmete- ja sõpradevahelisi suhteid ning nõrkadena suhteid tuttavatega.

Üheks tähtsaks ja intrigeerivaks aspektiks sotsiaalsete võrgustike puhul on ka Granovetteri (1973: 1363–1365) poolt esile tõstetud „nõrkade sidemete tugevuse“ hüpotees. See hüpotees väidab, et nõrgad sidemed on enamasti just need, mis ühendavad teineteisest eraldi seisvaid klastreid ning võimaldavad informatsiooni leviku ka laiematesse ringkondadesse kui üks kitsas tutvusringkond. Me saame uudset, sealhulgas ka muidugi tööturualast, informatsiooni eelkõige kaugemate tuttavate, mitte sõprade kaudu, sest see tuleb suurema tõenäosusega inimestelt, kellega me ise igapäevaselt kokku ei puutu. Seega võivad nõrgad sidemed töökoha leidmisel olulist rolli mängida. Olgugi et nõrkade sidemete tugevuse hüpotees ei pruugi igas olukorras ilmingimata paika pidada, on Granovetteri arutluse põhjal selge, et sidemete tugevus ja sellest tulenevalt indiviidi sotsiaalse võrgustiku ülesehitus, eelkõige nõrkade sidemete osakaal selles, on oluliseks teguriks konkreetse võrgustiku kasulikkuse kujundamisel.

Muude majanduslike ilmingute seas on sotsiaalsed suhted lähedalt seotud ka tootlikkusega. Kuigi majandusmudelid omistavad tootlikkuse inimese enda omadustele, mida saab arendada õppimisega, mõjutab inimese positsioon grupis tema tootlikkust samuti mitmel põhjusel. Kuna hea läbisaamine on oluline, paistavad need, kellel on firmas ees tutvusi, oskuse poolest juba algul silma ja väldivad vigu, mis teisi algajaid võivad takistada. Head suhted töökohasiseselt, mis lisavad ettevõttele firmaväärtust ja mõjuvad positiivselt töökeskkonnale ning tulemustele, võivad ergutada tööandjaid uusi töötajaid läbi võrgustike leidma, kui nad tunnevad, et kehtiv sotsiaalne kultuur toetab nende eesmäärke. (Granovetter 2005: 41)

Suur osa sotsiaalsete võrgustike olulisust tööturul käsitlevatest lähenemistest lähtuvad aga pigem töötsija vaatepunktist – sellest, kuidas viimane suudab elu jooksul kujunenud suhtlusvõrgustikku rakendada tööotsinguil või mil määral see loob iseeneslikult võimalusi teenistust leida. Lisaks avalikele ehk formaalsetele võimalustele – ajalehekuulutused, tööportaalid, tööturuamet – vabanenud töökohtadest teada saada ja sinna kandideerida, on olemas ka võimalused, mida pakuvad sotsiaalsed võrgustikud. Inimesed võivad kuulda uutest töökohtadest sõpradelt või tuttavatelt ning lasta neil end kandideerimisel toetada, varasem tuttav võib kutsuda inimese enda alluvusse tööle, nooruk võidakse võtta vanemate ettevõttesse palgale – võimalusi on palju. Olles osalised sotsiaalsetes võrgustikes, jõuab tahes-tahtmata meieni teavet uute töövõimaluste kohta, otsigu me neid või ei.

Inimesed loovad ja hoiavad suhtevõrgustikke enamjaolt mittemajanduslikel eesmärkidel. Seega ei pea nad töökoha otsimisel neisse lisainvesteeringuid tegema ning läbi võrgustike on otsimisel väiksem kulu kui formaalsemate meetodite puhul. Kuna varasemast eksisteerivad võrgustikud on isikute vahel ebavõrdselt jaotunud, loob see tööturul tegutsejate vahel ka ebavõrdse olukorra. (Granovetter 2005: 36)

Mitteametlik isiklik suhtlus on oluline ka seetõttu, et rääkides inimesega, kes on potentsiaalse tööandja juures töötanud, saab täpset informatsiooni mingi kindla töökoha olemusest. Sel moel omandatud tööalast informatsiooni võidakse seega vaadelda kui kõrgemakvaliteedilist ja -väärtuselist võrreldes formaalsematest allikatest kogutud teabega. (Granovetter 1974: 13)

Korpi (2001) kirjutab, et sotsiaalsete võrgustike tähtsus töökoha leidmisel võib paljuski sõltuda ka ühiskonnast ning institutsionaalsetest teguritest tööturul. Enamik võrgustikealaseid uurimusi on läbi viidud USA tööturu kohta. Samas pole USA-s riiklikku tööhõiveametit, erinevalt mitmetest Euroopa riikidest, nagu näiteks Rootsi, kus oma mõju tööturul toimuvale on

Tööturuametil. Neil kahe erineva institutsionaalse ülesehitusega tööturul võivad ilmned erinevused nii saadaoleva tööalase informatsiooni kui ka selle kättesaadavuse kerguse osas. Rootsisis on kõik ettevõtjad seadusega kohustatud Tööturuametile kõigist vabadest töökohtadest teada andma. Keskele Tööturuametile allub üleriigiline tööhõivekontorite süsteem, kust on võimalik pakutavatest kohtadest informatsiooni saada. See tähendab, et Rootsisis on töötajatel lihtne ligipääs alternatiivsele kanalile, saamaks teavet vabanemiste kohta üle terve riigi. Seetõttu võivad Rootsisis sotsiaalsed võrgustikud olla tööturul toimuva kujundamisel vähem olulised kui mujal.

Uurides sotsiaalsete võrgustike mõju töökoha leidmisele, tuleb arvestada väga paljude erinevate muutujate ja situatsioonidega, mistõttu võivad erinevad lähenemised järelduste ja leidude poolest olla küll korrektsed, kuid viidata erinevatele tulemustele – võrgustike kasulikkusele või selle puudumisele. Selle ilmestamiseks on alljärgnevalt toodud empiirilisi leide, milleni jõudnud autorid on probleeme erinevatest vaatepunktidest käsitlenud ning sellest tulenevalt ka vastakate järeldusteni jõudnud.

Uurides seost kasutatud sideme tugevuse ja omandatud palga vahel, pole märkimisväärset seaduspära leitud (Bridges, Villemez 1986). Ka pole täheldatud olulist korrelatsiooni ettevõttega seotud kontaktilt saadud abi ja omandatud töötasu vahel (Marsden, Hulbert 1988: 11) ning on leitud, et madalama haridusega inimeste puhul võib see olla hoopis negatiivne (Elliot 1999). Korporatsioonikaaslaste abi kasutamise ning prestiižsete ja kõrgepalgaliste töökohtade omandamise vahel on leitud aga tugev positiivne seos (Marmaros, Sacerdote 2002). Rootsi töötute andmeid analüüsid on täheldatud, et oluliselt enam inimesi pöördus töökoha leidmiseks tugevate sidemete, mitte nõrkade poole, kuna töötuse perioodil võivad tugevad sidemed olulisemaks muutuda, sest neile on ligipääs kergem ning neil on ka suurem motivatsioon aidata (Korpi 2001).

Loury (2006) kirjutab, et võrgustike kasulikkust analüüsivate empiiriliste uuringute leidude suur erinevus pole üllatav, ning väidab, et uurimused, mis on leidnud positiivse korrelatsiooni võrgustike kasutamise ja palkade vahel, on tõenäoliselt andnud hinnangu kõrget palka pakkuvate kontaktide mõjule, negatiivse seose leidnud aga madalat palka pakkuvate omale.

Inimese suhtevõrgustik kujuneb välja tema elu jooksul, sõltudes paljudest tehtud otsustest ning suurel määral ka puhtast juhusest. Mehed ja naised on nii oma huvide, iseloomu kui ka elustiilide poolest niivõrd erinevad, et sugu mõjutab kahtlemata isiku sotsiaalse võrgustiku omadusi ja ülesehitust. Lähtudes eelnevast, võivad suhtevõrgustikud seega kujundada olukorda tööturul meeste ja naiste jaoks erinevalt, avaldada nende käitumisele erinevat mõju ning tekitada ka ebavõrdsust töökohtadele konkureerimisel.

Marsden (1987) on 1985. aastast pärit esindusliku valimi alusel uurinud ameeriklaste suhtevõrgustikke lähtuvalt sellest, kellega nad kõige enam arutasid eluliselt olulisi teemasid. Küsitletute suhtevõrgustikud olid soo alusel oluliselt heterogeensemamad kui näiteks haridustaseme või rassi põhjal. Siiski moodustas küsitletute võrgustike keskmine sooline variatsioon umbes 70% kogu valimi soolisest variatsioonist, mis näitab, et loomulikult polnud mehed ja naised üksteise võrgustikesse täiesti ühtlaselt jaotunud. Uurides meeste ja naiste sotsiaalsete kontaktide iseärasusi, ei tule väga olulisi erinevusi esile. Suuruse poolest meeste ja naiste võrgustikud ei erinenud. Küll aga oli naiste tähtsamate kontaktide hulgas statistiliselt oluliselt enam sugulussidemeid ning vähem mittedugulasi. Võrgustike tiheduse ja heterogeensuse puhul ei mänginud sugu olulist rolli. 19 aastat hiljem läbi viidud analoogse

uuringu põhjal pole USA meeste ja naiste võrgustike erinevustes midagi muutunud peale selle, et mittesugulaste hulk nende võrgustikes on võrdsustunud (McPherson *et al.* 2006).

Võrgustike soolise heterogeensuse puhul on üheks oluliseks aspektiks sugulaste tähtsus. Nimelt, kuna lähedased suhted sisaldavad olulisel määral sugulasi ning sugulased ühendavad inimesi tihti vastassoo esindajatega, ennekõike abikaasadega, võib kõrge soolise heterogeensuse näitaja olla põhjendatav. Kui aga analüüsi lisada kontrollmuutujana ka sugulus, tuleb ilmsiks, et vaid sugulasi arvesse võttes on võrgustikud sooliselt peaaegu ideaalselt heterogeensed, samas võrgustikes leiduvad mittesugulased on seevastu peaaesjalikult küsitletuga samast soost. (McPherson *et al.* 2001)

Soolise segregatsiooni puhul ametikohtadel, mis on samuti ülimalt oluline meeste ja naiste palgatasemete määramisel, on põhiküsimuseks, kas meestel ja naistel on võrdne juurdepääs suhtevõrgustikele, kas nad kasutavad neid sama tõenäosusega ning kas võrgustikud on nende jaoks võrdselt efektiivsed (Roos, Reskin 1984: 245). Küsimus pole seega mitte ainult ligipääsus, vaid ka võrgustike rakendamises ning selle edukuses.

Üks põhjus, miks meestel võib suhtevõrgustike rakendamisel eelis olla, on see, et mehed seovad end tööjõuga enam, mis annab parema võimaluse informatsiooni koguda. Nende töötunnid on pikemad, nad täidavad rohkem erinevaid töökohti ning reisivad tihemini. Seetõttu suhtlevad nad tööalaste kontaktidega tihedamalt, koguvad seeläbi informatsiooni ning loovad kõrvalproduktina laialdased tööalased võrgustikud. Ka võib meestel olla mitteametlikele suhtevõrgustikele parem ligipääs tänu kamraadlusele töökohal ja ühistele vabaajategevustele, mis leiavad tõenäoliselt aset klubides ja spordialadel, millest naised on tihti välja jäetud. (Petersen *et al.* 2000: 769)

Hanson ja Pratt (1991) on vaadelnud meeste ja naiste ametialast segregatsiooni geograafilisest lähtepunktist. Töölase segregatsiooni tulemusena töötavad mehed ja naised vastavalt meeste ja naiste poolt domineeritavates ametites, mida iseloomustavad erinev palgatase ning karjääriredelil edenemise võimalused. Segregatsiooni tekkimisele võivad aga kaasa aidata sugude erinevad töötamisviisid. Autorid kirjutavad, et varasemate uuringute põhjal leiavad naised tööalast informatsiooni pigem teistelt naistelt, sugulastelt, tööga mitteseotud ning kohalike kontaktidelt. Hansoni ja Pratti endi uuringu tulemustest selgub, et naised, kes töötasid aladel, kus domineerisid naised või mis olid sooliselt integreeritud, said madalamat palka kui need, kes töötasid meeste poolt domineeritud kohtadel. Viimased olid sealjuures kasutanud koha leidmiseks ülejäänud naistest vähem formaalseid meetodeid, veidi enam mõjuvõimuta kontakte ning tunduvat enam mõjuvõimuga tutvusi. See tulemus viitab sotsiaalsete võrgustike olulisusele naiste ligipääsul „meeste ametitesse”. Soo domineerivus oli sealjuures defineeritud kui see, et antud kohal enam kui 70% töötajast olid vastavast soost. Sugulased ja tuttavad, kelle abi kasutati, kaldusid olema töötaja sookaaslased. Samas vaid 9% meestest sai abi naiselt, kui 34% naistest pöördus mehe poole. See võib viidata, et meestuttavatest on töökoha leidmisel enam kasu ning meestel, kellel teistele töötavatele sookaaslastele on kergem ligipääs, võib tööturul seetõttu teatav eelis olla. Naiste poolt rakendatud suhtevõrgustikud on olnud pigem pere- ja kogukonnakesksed. Mehed on aga naistest enam kasutanud abi tööga seotud tutvustelt ning sõpradelt, kes ei pärine kogukonnast ega töökohalt.

Üks olulisi etappe inimese elus, mis tõenäoliselt omab erinevat mõju meeste ja naiste sotsiaalelule, on laste saamine ja kasvatamine. Sellega kaasnevad kohustused võtavad tihti ära aja ja energia, mida on vaja suhtevõrgustike säilitamiseks, ning tõmbavad vanemad olemasolevatest tutvusringkondadest välja, kui tegemist pole just näiteks sugulussidemetega.

Munch *et al.* (1997) väidavad, et lastekasvatusel on meeste ja naiste võrgustikele erinev mõju eelkõige ajalooliselt välja kujunenud sotsiaalsete rollide tõttu, mille alusel vanemaks olemist peetakse pigem naiste ülesandeks. Ka on meeste ja naiste suhtevõrgustikud asukohapõhiselt erineva olemusega. Naistel on need pigem keskendunud kodusele, meestel ametialasele sfäärile ning pingelisel lastekasvatuse perioodil võivad need erinevused akumuldeeruda, eelkõige naiste veelgi enam koduseks muutumise tõttu.

Rakendades suhtevõrgustike omaduste mõõtmisel analoogseid meetodeid eelnevalt mainitud Marsdeni (1987) töös kasutatutega, viisid Munch *et al.* (1997) läbi regressioonanalüüsi, mille tulemusena ilmnes, et meeste puhul pole statistiliselt olulist seost pere noorima lapse vanuse ning võrgustike suuruse ega suhtlemistiheduse vahel. Naistel ilmneb sotsiaalses aktiivsuses aga oodatav langus. Ilmneb, et alates lapse sünnist hakkab kontaktide arv ja suhtlemistihedus langema, saavutades põhja siis, kui noorim laps on kolmeaastane. Seejärel pööravad näitajad tõusule ning saavutavad esialgse taseme umbes siis, kui noorim laps saab kümneaastaseks. Vaadeldes aga lähedaste suhete võrgustike struktuuri lapsekasvatamise aastate jooksul, ilmnevad olulisemad muudatused hoopis meestel. Naiste puhul ei toimu statistiliselt olulisi muudatusi sõltuvalt noorima lapse vanusest ei sugulaste, teiste naiste ega ka sõprade osakaalus kontaktide hulgas. Meestel toob aga lapse sünd ja tema kasvuperiood kuni kolmanda eluaastani kaasa märgatava kasvu nii sugulaste kui ka naiste osakaalus. Samal ajal sõprade osa väheneb ning saavutab statistiliselt olulise langustaseme noorima lapse viiendal eluaastal. Naiste ja meeste erinevate rollide tõttu lapsekasvatases paigutuvad nad seega sel perioodil infovoogude ja sotsiaalsete võrgustike suhtes erinevatesse positsioonidesse. Need iseärasused võivad tekitada lahknevusi sugude tegevuse tulemuslikkuses elu jooksul. Intensiivne lapsekasvatus, eriti koolieeliku eas, piirab naiste sotsiaalseid võimalusi, vähendades nii nende kontaktide arvu kui ka suhtlemise tihedust. Kui ka eeldada, et struktuursed erinevused suhtevõrgustikes akumuldeeruvad elu jooksul, siis tundub, et lapse kasvatamise perioodil need veelgi süvenevad, mis on oluline teadmine meeste ja naiste võrgustikes toimuvate muutuste mõistmisel. (Munch *et al.* 1997: 518)

Seniste empiiriliste leidude alusel võib seega öelda, et meeste ja naiste suhtevõrgustikes ilmneb teatav sooline homofiilsus, mis pole samas loomulikult nii suur kui see on näiteks rassi puhul. Naistel on võrgustikes pigem enam sugulasi ning kogukonnaga seotud kontakte. Meestel on võrgustikud aga töökeskemad ja sisaldavad rohkem sõpru, võimaldades sidemetel katta suurema geograafilise ala ning ka ulatuda sotsiaalsetes sfäärides kaugemale, mis võib neile anda teatava eelise tööturul naiste ees. Ka on ilmne, et isiklike suhete abi kasutamine on kaldu meeskontaktide suunas. See viitab meeste võimalikule ülemvõimule tööalastes suhtevõrgustikes, kuna tundub, et neilt saab rohkem abi, ning tänu soolisele homofiilsusele võrgustikes saavad mehed sookaaslaste pakutavale infole kergemini ligi. Meeskontaktide abi mängib töökoha leidmisel olulist rolli ka naistel, kes töötavad meeste poolt domineeritud ametialadel ning keda võib pidada teiste naistega võrreldes eelisseisundis olevaks, eelkõige tänu kõrgemale keskmisele töötasule. Samas need õrnema soo esindajad, kel puudub ligipääs laialdasele ja kasulikku informatsiooni jagavale meeskontaktide võrgustikule, peavad toetuma pigem kohalikele kontaktidele, milles domineerivad naised. See võib aga omakorda süvendada soolist segregatsiooni teatud ametialadel ning hoida naisi ebasoodsamas olukorras. Ka on naiste raskema toimetuleku juures oluline silmas pidada, et neil lasub lastekasvatamise koorem, mis võib nende võrgustiku suurust vähendada ja teha tööturule naasmise veelgi keerulisemaks.

Eelneva alusel võib seega eeldada, et meestel on võrreldes naistega tööturul sotsiaalsete võrgustike kasutamisel teatavad eelised. Kuid nagu eelnevalt toodud empiiriliste uuringute tulemuste suur varieeruvus näitab, võib võrgustike mõju tööotsingute tulemustele sõltuda vägagi

palju vaadeldavast ühiskonnast, uurimismetoodikast ning sellest, milliste näitajate vahelisi seoseid uuritakse. Seega oleks eelnevate teoreetiliste ja empiiriliste leidude põhjal hüpoteesimine konkreetsetel tööturul ilmnevate tulemuste osas ennatlik. Järgnevas liigub autor Eesti tööjõu-uuringu andmete juurde, uurimaks võrgustike kasutamist ning sellest tulenevat võimalikku kasulikkust meeste ja naiste lõikes Eesti tööjõuturul.

Andmed, meetod, kirjeldav statistika

Käesoleva töö empiiriline osa põhineb Eesti tööjõu-uuringu (ETU) andmetel, mis on kogutud aastatel 2000–2010, sealjuures 2000. aasta andmetest on eemaldatud esimese kahe kvartali andmed ning 2010. aastal on viimaseks kaasatud perioodiks esimene kvartal. Varasemad andmed olid küll kättesaadavad, kuid 2000. aastal tehti olulisi muudatusi andmete kogumise ja registreerimise meetodites ning autor pidas andmete võrreldavuse ja metodoloogilise ühtluse huvides olulisemaks uurida viimase aastakümneni andmeid. Ka võib pidada sajandivahetust sobivaks ajahetkeks, mil Eesti majanduses oli lõppenud üleminekuperiood. ETU puhul on tegemist valikuuringuga, kus andmed kogutakse isikutelt ning mille üldkogumi moodustavad kõik Eestis elavad tööealised isikud ehk inimesed vanuses 15–74 (Eesti tööjõuuuring 2009:1-2).

Vaadeldavas ajavahemikus 2000–2010 sisaldab ETU andmebaas kokku 160 184 vaatlust, neist küsitletud, kel oli fikseeritud väärtus nii tööleidsuvi kui ka palganumbri korral, oli 10 914, kes moodustavad antud töös kasutatava valimi. Andmebaasi ja valimi mahu vahel ilmneb suur erinevus eelkõige seetõttu, et tööleidsuvi on fikseeritud vaid neil hõivatutel, kes on uue töökohta omandanud viimase 12 kuu jooksul. Seetõttu võib valim sisaldada enam isikuid, kes vahetavad töökohti mingil põhjusel sagedamini kui teised, ehk eelkõige noori. Andmebaasist on valimisse kaasatud vaid inimesed vanuses 18–65, et vähendada hariduse omandamise ning pensionieas töötamisega seotud ekstreemsemate vaatluste mõju tulemustele. Spetsiifilist selekteerimist mõne muu näitaja alusel ei toimunud.

Kuna käesolevas töös on tähelepanu pööratud tööleidsuviidele ning eelkõige sellele, kas töökoht on leitud võrgustike kasutades või formaalsel teel, on olulisim küsitletud iseloomustav näitaja binaarne muutuja, mis liigitab ETU metoodikal põhinevad tööleidsuviide kategooriad kaheks – võrgustike kasutamine ning formaalsed meetodid.

Võrgustike kasutamist märkivateks kategooriateks valiti järgmised tööleidsuviid, sulgudes sel moel töö leidnute osakaalud valimis:

- sugulaste või tuttavate kaudu töö otsimine (44,1%),
- pereettevõttes või -talus tööle asumine (0,2%),
- parema tööpakkumise saamine ilma otsimata (7,9%).

Võrgustike mittekasutamist ehk formaalseid otsingumeetodeid märgivad ülejäänud kategooriad:

- tööpakkumiskuulutusele vastamine (16,2%),
- tööotsimiskuulutuse avaldamine (1,1%),
- tööandjaga otsene kontakteerumine (24,4%),
- tööturuamet (1,2%),
- eratööstöör (0,3%),
- enda ettevõtte või talu asutamine (0,5%),
- endisele töökohtale asumine pärast ajateenistuse lõppu (0,1%),

- lapsepuhkuselt naasmine endisele tööle (1,3%),
- seoses organisatsiooni sulgemise või reorganiseerimisega saadud töö (2,1%),
- kõrvaltöö muutumine põhitöök (0,5%).

Kuna kategooria „muud” puhul pole ilmingimata selge, kas küsitletu võib selle all mõelda mõnda muud tööleidmisviisi läbi võrgustike või formaalsel teel, jäeti nii vastanud valimist välja. Peab märkima, et sotsiaalseid võrgustikke kasutanute defineerimine eeltoodud moel ei pruugi sajabrotsendilisel hõlmata kõiki sõpradelt ja tuttavatelt abi saanud ning võib sisaldada ka neid, kelle tööleidmisviisi võib väita pigem formaalne olevat. Parema pakkumise saamine ilma otsimata võib viidata näiteks *headhunting*ule, mil varasem kontakt värbajaga puudub, ning tööandjaga otsene kontakteerumine olla võimalik tänu sellele, et tööandja kuulub tööotsija sotsiaalsesse võrgustikku. Samas usub autor, et keskmiselt näitavad eelnevalt toodud kolm vastusevarianti võrgustike kasutamist kõige kindlamalt. Tõenäoliselt rakendatakse Eesti tööturul *headhunting*’ut suhteliselt vähe ning seda võib teataval määral pidada ka ametialaste võrgustike põhiseks nähtuseks. Inimesed, kes said töökoha pöördudes otse tuttava tööandja poole, võivad samas vastata, et said töökoha sõprade või tuttavate kaudu. Eeldatavasti on võrgustike kasutamist märkiva muutuja defineerimisel välja jäetud gruppide seas keskmiselt enam neid, kelle jaoks vastav tööleidmisviis liigitub formaalseks, ning vastupidine kehtib kaasatud kolme grupi puhul. Ka on taolist metoodikat kasutatud varem (Raudvere 2009).

Sellise jaotuse alusel leidis töö formaalsel teel 5079 inimest ehk 47,8% valimist ning läbi suhtevõrgustike 5547 inimest ehk 52,2%. Alljärgnevas tabelis 1 on toodud kasutatava valimi kirjeldava statistika näitajad lähtuvalt edasises analüüsis kasutatud olulisematest muutujatest. Mehi on valimis 5470 ehk 51,5% ning naisi 5156 ehk 48,5%. Sotsiaalsete võrgustike kaudu leidis töö 55,2% meestest ning 48,2% naistest. Viimaste palgatase on olnud meestega võrreldes märgatavalt madalam. Lisaks sellele, et sugulaste, sõprade ja tuttavate abi kasutanute osakaal on meeste seas kõrgem, paistab nende puhul silma ka see, et nii talitanute keskmine palk on olnud peaaegu 20% suurem kui formaalsetele meetoditele toetunuil. Selle taga on ühe olulise mõjurina välismaal töötanud mehed. Nimelt on Eestis töötavate meeste palk võrreldes nendega olnud tunduvalt madalam ning antud valimi puhul küsitletud mehed, kes välismaal töötasid, on leidnud töökoha enamasti just võrgustike kaudu. Täpsemalt töötas välismaal 51 meest, kes said töökohale formaalsete kandideerimismeetodite abil, ning 207 meest, kes said selleks abi sotsiaalsetelt võrgustikelt. Naiste puhul olid vastavad arvud aga 27 ja 37. Võrdluseks on tabelis toodud ka keskmised palgad vaid inimeste jaoks, kes töötasid Eestis, ning on näha, et suurim kahanemine välismaal töötajate mitteametustamisel tekib just meeste seas, kes on töökoha leidnud võrgustike kaudu. Samas säilib ka sel juhul märgatav vahe meeste kahe grupi keskmistes palkades. Sugulaste ja tuttavate abil töö leidnute hulgas ilmneb suurem varieeruvus keskmises palgas, mis on ka märgatav, kui vaadelda töötasude standardhälbe ja keskmise palga suhteid. Analüüsidest naiste keskmisi palkasid, paistab olukord vastupidine. Formaalseid meetodeid töökoha leidmisel kasutanuil on olnud veidi enam kui 9% kõrgem keskmine palk ning samuti on nende palganumbrite varieeruvus veidi suurem. Töötasude standardhälvete ja keskmiste suhteid võrreldes aga oluline erinevus puudub.

Tabel 1. Kirjeldav statistika töös kasutatava valimi kohta

Näitaja		Mehed, formaalsed	Mehed, võrgustikud	Naised, formaalsed	Naised, võrgustikud
Vastanuid		2402	3068	2677	2479
Palk (EEK)	Keskmine	5632,51	6749,34	4494,53	4112,94
	Standardhälve	4268,36	6104,98	3287,13	3024,77
(vaid Eestis)	Keskmine	5384,65	5905,29	4400,71	3967,01
Vanus	Keskmine	35,4	34,2	36,4	36,6
Haridus	Põhi (%)	26,98%	31,45%	13,67%	16,82%
	Kesk (%)	61,57%	60,63%	66,53%	67,77%
	Kõrg (%)	11,45%	7,92%	19,80%	15,41%
Täiskohaga töö	Osakaal (%)	93,30%	93,09%	87,26%	81,61%
Eestlane	Osakaal (%)	75,94%	73,57%	75,20%	71,32%
Eesti keel	Rääkijad (%)	80,22%	75,59%	80,69%	77,89%
Inglise keel	Rääkijad (%)	34,89%	33,93%	40,19%	38,89%
0–6 a. lapsi peres	Keskmine	0,240	0,273	0,314	0,266

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2000–2010; autori arvutused.

Küsitletute haridustasemeid võrreldes jääb silma, et valimis olnud naised on märgatavalt kõrgemalt haritud, eriti kui vaadata põhiharidusega küsitletute osakaalusid, mis meestel on olnud tunduvalt suuremad. Samas sotsiaalseid võrgustikke ja formaalseid meetodeid kasutanute haridustasemete jaotuseid võrreldes on näha meeste ja naiste puhul teatavaid sarnasusi. Mõlemal sool on võrgustikke kasutanute hulgas põhiharidusega küsitletute osakaal suurem kui formaalsete meetodite puhul. Keskkharidusega inimeste osatähtsustes olulisi erinevusi ei ole. Samas kõrgharidusega küsitletuid on nii meeste kui ka naiste puhul proportsionaalselt enam just formaalseid meetodeid kasutanute seas. Ehk nähtav on tendents, et sugulastele ja tuttavatele toetunute haridustasemete jaotus on enam kaldu madalama hariduse poole. See leid on kooskõlas ka autori varasemas uurimistöös leituga, kus muuhulgas ilmnes, et kõrgema haridusega inimesed, kes on kasutanud töö leidmiseks võrgustikke, teenivad keskmiselt madalamat palka (Jeenas 2010).

Meeste puhul ei ilmne olulist vahet täiskohaga töötajate osakaaludes kummagi tööleidmisviisi puhul. Sotsiaalseid võrgustikke kasutanud naistest töötas aga umbes 82% täiskohaga, kui formaalsete meetodite abil töö leidnud naistest veidi enam kui 87% töötas täiskohaga. Nii meeste kui ka naiste puhul on näha, et eestlaste osakaal on formaalseid meetodeid kasutanute seas mõne protsendipunkti võrra kõrgem kui võrgustikelt abi saanute puhul. Ka ilmneb mõlemal sool, et sõprade ja tuttavate abi kasutanute seas on olnud väiksem osakaal neil, kes oskavad eesti keelt vähemalt rääkimise tasemel. Inglise keele rääkijate osatähtsustes pole olulisi vahesid märgata. Võrgustikke kasutanud meeste seas on 0–6-aastaste laste keskmine arv peres olnud kõrgem kui formaalsete meetodite poole pöördunuil. Naistel on olukord aga vastupidine ning vahe laste keskmises arvus samuti suurem.

Sugu ja sotsiaalsete võrgustike rakendamine töökoha leidmisel – probit mudel

Andmete põhjalikum käsitus tugineb regressioonanalüüsile, nagu eelnevalt mainitud. Hindamiseks meeste ja naiste tõenäosust leida töökoht sotsiaalsete võrgustike kaudu, kasutab autor lihtsat probit mudelit kujul:

$$\Pr(\text{võrgustikud}_i) = \Phi(\alpha_1 * \text{mees}_i + \alpha_2 * \text{mees}_i * \text{lapsed}_i + \alpha_3 * \text{naine}_i * \text{lapsed}_i + \beta'X_i) \quad (1),$$

kus peamine tähelepanu on indiviidi sugu tähistaval sõltumatul fiktiivsel muutujal „mees”. Sõltuvaks muutujaks on eelnevalt kirjeldatud binaarne muutuja, näitamaks, kas töökoha leidmiseks kasutati võrgustikke või mitte. Lisaks on sõltumatute muutujatena lisatud indiviidi soo ja tema peres olevate 0–6-aastaste laste arvu koosmõju muutujad. Eelnevalt käsitletud varasema uuringu (Munch *et al.* 1997) tulemustest ilmnes, et naiste ja meeste suhtevõrgustikes võivad väikelaste kasvatamise perioodi jooksul toimuda teatavad muutused. Autor soovib lisaks kontrollida, kas antud valimi põhjal leidub sugude lõikes seos indiviidi laste arvul ja tõenäosusel, et ta leidis töökoha läbi sotsiaalsete võrgustike. α_1 , α_2 ja α_3 on mainitud muutujate parameetrid, β on parameetrite vektor ning X_i indiviidi ja tema töökohta iseloomustavate kontrollmuutujate vektor. Φ tähistab standardiseeritud normaaljaotuse jaotusfunktsiooni. Mudel hinnatakse suurima tõepära meetodil.

Nii mainitud probit kui alljärgneva palgavõrrandipõhise mudeli puhul hinnatakse kolm spetsifikatsiooni, alustades sellisest, kus kontrollmuutujate vektor X_i sisaldab vaid indiviidi ennast iseloomustavaid ja tõenäoliselt ka tema võrgustikku mõjutavaid ehk tööotsingute suhtes pigem eksogeenseid näitajaid. Järgnevates spetsifikatsioonides lisatakse juurde leitud töökoha iseärasusi kajastavaid muutujaid, milles leidub suurema tõenäosusega ka otsinguprotsessist tingitud endogeensust. Mainitud endogeensus seisneb eelkõige selles, et näiteks mingi konkreetse tööstusharu puhul, kus tööle saadakse pigem sotsiaalsete võrgustike kaudu, pole teada, kas individid leidis töökoha seetõttu, et ta ise otsis läbi võrgustike ja sattus sinna harru, või vastupidi, ta soovis saada tööle antud harus ning pidi seetõttu kasutama eelkõige sugulaste ja tuttavate abi. Lisaks on jäetud arvestamata tõsiasjaga, et tegemist on paneelandmetega ehk samu indiviide on küsitletud üle aastate mitmel korral. Kuna inimesed nii lühikese aja jooksul suurel määral ei muutu ning paljud neist ei vaheta ka igal aastal töökohta, võib paneelandmete olemus süvendada mudeli hindamisel leitud tendentse ning vähendada hinnangute standardvigu. Teisalt on tööleidmisviisi fikseeritud vaid indiviididel, kes on viimase 12 kuu jooksul töökohta vahetanud, mis peaks korduste arvu vähendama.

Võrgustike kasutamist modelleerivate probit mudelite hindamisel saadud parameetrite hinnangud, nende standardhälbed ja statistiline olulisus on toodud lisas 1. Vanust, aastat, asukohta, tööstusharu ja ametit tähistavate fiktiivsete muutujate suure hulga ning kõrvalisuse tõttu käesoleva töö eesmärgi suhtes pole nende hinnanguid tabelites esitatud. On vaid märgitud, milliste spetsifikatsioonide puhul vastavad kontrollmuutujad arvesse on võetud. Vanust kirjeldavate muutujate puhul on tegemist viienda astme polünoomiga, kõik teised kontrollmuutujad kajastuvad mudelites aga fiktiivsete muutujatena. Olulisemate vaatluse all olevate muutujate hinnangud ja olulisus on esitatud ka alljärgnevas tabelis 2. Mudelis number 1 koosnes kontrollmuutujate vektor indiviidi haridust, rahvust, eesti ja inglise keele oskust ning abielustaatus näitavatest muutujatest. Lisatud olid ka vanuse viienda astme polünoom ning küsitluse aastat tähistavad fiktiivsed muutujad. Mudelis number 2 lisati eelnevatele kontrollmuutujatele fiktiivsed muutujad, mis tähistavad täiskohaga töötamist, ametikoha prestiiži ning

töökoha asukohta maakonna täpsusega. Asukohta tähistavad fiktiivsed muutujad sisaldasid ühe võimaliku väärtusena ka töötamist välismaal. Ametikoha prestiiži näitav muutuja on defineeritud kui binaarne muutuja väärtusega 1, kui küsitletu oli seadusandja, kõrgem ametnik, juhtivtöötaja, tippspetsialist, tehniline või abispetsialist, ning väärtusega 0, kui ta töötas mõnel muul ametikohal ISCO-08 koodide alusel. Kolmanda mudeli sõltumatud muutujad sisaldasid lisaks eelnevatele ka 16 erinevat tööstusharu tähistavaid fiktiivseid muutujaid NACE koodide alusel ning ametikoha prestiiži kirjeldav muutuja asendati ISCO-08 koodide põhiste konkreetset ametit tähistavate fiktiivsete muutujatega.

Tabel 2. Probit mudeli hinnangud valitud muutujate parameetritele (olulisus „***”, kui $p < 0,01$; „**”, kui $p < 0,05$ ning „*”, kui $p < 0,1$)

Muutuja	Mudeli number					
	1		2		3	
	Parameeter	Olulisus	Parameeter	Olulisus	Parameeter	Olulisus
Mees	0,126	***	0,120	***	0,088	***
Mees*lapsed	0,077	**	0,063	*	0,062	*
Naine*lapsed	-0,083	**	-0,072	**	-0,065	*
Isiku tunnused	X		X		X	
Aasta	X		X		X	
Täiskoht	-		X		X	
Prestiiž	-		X		-	
Asukoht	-		X		X	
Tööstusharu	-		-		X	
Amet	-		-		X	

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2000–2010; autori arvutused.

Mudelite hindamise tulemustest ilmneb, et kõigi kolme spetsifikatsiooni puhul on sugu tähistava muutuja „mees” parameetri hinnang positiivne ning statistiliselt oluline nivool 0,01. Kontrollmuutujate lisamisel see absoluutväärtuselt väheneb. Suuremat kukkumist on näha just tööstusharu ja ametite kontrolli lisamisel, mille võivad põhjustada teatavad harude- või ametitespetsiifilised tendentsid töökohade leidmises. Antud probit mudelite hindamine näitab seega, et vaadeldava valimi põhjal on mehed leidnud töökoha suhtevõrgustike abil suurema tõenäosusega kui naised. See kinnitab ka varasemalt kirjeldava statistika osas leitud, et meeste seas oli sõprade ja tuttavate abi kasutanute osakaal suurem.

Varasemate empiiriliste leidude analüüsimisel tuli ilmsiks, et vanemate suhtevõrgustike kujunemisel võib mängida rolli laste, eelkõige 0–6-aastaste, arv peres. Nagu eelnevalt käsitletud Munch *et al.* (1997) tööst välja tuli, ei leidunud nende uuringus mehe võrgustiku suuruse ja pere noorima lapse vanuse vahel olulist seost. Naistel aga võrgustiku suurus lapse nelja-aastaseks saamiseni vähenes. Kui eeldada, et indiviidi võrgustiku suurus on positiivses korrelatsioonis tõenäosusega selle kaudu tööd leida, pakuvad ka käesoleva töö probit mudeli hinnangud mainitud leidudele teataval määral tuge, eelkõige naiste osas.

Meestel ilmneb mudeli number 1 puhul nivool 0,05 statistiliselt oluline positiivne seos 0–6-aastaste laste arvu ja võrgustike kaudu töökoha leidmise tõenäosuse vahel. Kontrollmuutujate lisamisel olulisus väheneb, kuid säilib nivool 0,1. Naistel aga sama vanade laste arvu kasvades tõenäosus sõprade ja tuttavate kaudu töökoht leida väheneb. Seos on statistiliselt oluline nivool

0,05 mudeli kahe esimese spetsifikatsiooni puhul, kolmandas aga muutub napilt ebaoluliseks. Samas nivool 0,1 olulisus säilib. See võib viidata lapse saamisele kui naise võrgustiku suuruse ja sotsiaalse kapitali võimalikule vähendajale lapse kasvatamise perioodil, mil aeg sõprade, tuttavate ja eriti töökaaslastega suhtlemiseks väheneb ning sidemed nendega võivad nõrgeneda või katkeda. Samal ajal on võimalus, et tugevnevad sidemed sugulastega, kellest aga tööalases elus võib vähem abi olla kui kaugematest tuttavatest, eelkõige kolleegidest, kui toetuda näiteks nõrkade sidemete tugevuse hüpoteesile. Hanson ja Pratt (1991) leidsid küll, et sugulussuhted võivad naistel aidata jõuda meeste poolt domineeritud töökohtadele, kus nad saaksid ka kõrgemat töötasu, kuid tõenäoliselt pole nende suhete tugevnemine lapse saamisel ja kasvatamisel niivõrd laialdane, et see varjutaks tööalaste sidemete nõrgenemisest tulenevad negatiivsed efektid naiste sotsiaalsele kapitalile. Meestel leitud positiivse seose seletuseks võib olla see, et neilt ei pruugi laste kasvatamise periood nii suurel määral vaba aega nõuda ja olemasolevaid sotsiaalseid ressursse röövida. Ka võivad suhted küll sõpradega nõrgeneda või kaduda, kuid kolleegidega alles jääda. Samal ajal võib aga lapsega tegelemine viia isa kohtadesse ja ringkondadesse, kuhu ta varem sattunud pole, ning tema tuttavate hulk hoopis mitmekesisub.

Kuigi ka abielusuhted võivad indiviidide sotsiaalseid võrgustikke olulisel määral kujundada, puudub antud mudeli spetsifikatsioonide hindamise tulemuste põhjal sõprade ja tuttavate abi kasutamise tõenäosuse ning abielus olemise vahel seos. Ka soo ja abielus olemise koosmõju kontrollimise puhul puudub oluline seos võrgustike kasutamise tõenäosusega. Lisaks ilmneb hinnangute põhjal, et nii kesk- kui ka kõrgharidusega inimesed on vähemtõenäolised võrgustike kaudu tööd leidma. Sealjuures on kõrgharidusega inimeste jaoks hinnang parameetrile absoluutväärtuselt oluliselt suurem. Ka sellele tendentsile viitas varasem kirjeldav statistika, mille põhjal oli võrgustikke kasutanute seas suhteliselt enam põhiharidusega ning vähem kõrgharidusega inimesi kui formaalsetele meetoditele toetunute hulgas. Rahvusel ja inglise keele oskusel puudub oluline seos tööleidmisviisidega kõigi kolme spetsifikatsiooni puhul. Samas eesti keelt vähemalt rääkimise tasemel oskavad inimesed kasutavad sotsiaalseid võrgustikke töö leidmisel keskmiselt vähem, mis võib viidata sellele, et riigikeelt mitteoskavad inividid peavad tööotsingutel toetuma pigem tutvustele. Täiskohaga töötajad on enda töökohta leidnud sugulaste ja tuttavate kaudu väiksema tõenäosusega kui poole kohaga töötajad. Sama kehtib vastavalt kõrgema prestiiži ja madalama prestiižiga ametikohtadel töötavate inimeste jaoks. Aastate ja maakondade puhul olulisi seaduspärasusi võrgustike kasutamise tõenäosuses ei ilmnenud. Märkimisväärne on juba eelnevalt mainitud tendents, mis leiab kinnitust ka probit mudelite hindamisel, et välismaal töötamise ja läbi suhtevõrgustike töö leidmise vahel on tugev positiivne seos.

Seega ilmneb antud probit mudeli hindamise tulemustest, et meestel on naistega võrreldes suurem tõenäosus leida töökoht sotsiaalsete võrgustike kaudu. See võib viidata ülal korduvalt käsitletud meeste võrgustikest tulenevale teatavale eelisele tööturul, millele võivad kaasa aidata nii nende laialdasemad tööalased võrgustikud, suurem mitteperekesksete suhete osakaal ning keskmisest suurem teiste edukate meeskontaktide osatähtsus võrgustikes. Need aspektid võimaldavad paremat ligipääsu laialdastele karjäärilase info ressursidele ning võivad tõsta meeste kalduvust just sel moel tööd leida. Samas ei tohiks järelduste tegemisega naiste ebasoodsas olukorras olemise osas rutata, kuna tööotsimisprotsessi täielikud tagamaad jäävad varjatuks. Näiteks võib meeste suurem tõenäosus võrgustike poole pöörduda viidata hoopis muude võimaluste puudumisele, nagu seda varem käsitletud Loury (2006) tööski võrgustike kasutamise ühe võimaliku põhjusena mainiti. Lisaks pole senise analüüsi põhjal selge tööleidmisviisi seos omandatava töötasuga, mille kõrge väärtus on märk edukast tööleidmisprotsessist. Teatud tööleidmisviisi kasutamise positiivne seos saadava palgaga võib

aga viidata sel moel omandatavale eelisele. Järgnevas liigubki autor töö leidmisel sotsiaalsete võrgustike rakendamise tulukuse analüüsi juurde.

Sugu, sotsiaalsete võrgustike rakendamine töökoha leidmisel ja saadav töötasu – palgavõrrandipõhine mudel

Eesti tööjõu-uuringu tulemustest lähtuvalt toimub käesolevas töös tööleidmisviiside tulukuse hindamine, nagu varem mainitud, indiviidi omandatud netokuupalga alusel. Mitmekülgsema ja eeldatavalt ka usaldusväärsema käsitluse tagamiseks kasutab autor lineaarset palgavõrrandit kujul:

$$\ln(w_i) = \alpha_0 + \alpha_1 * mees_i + \alpha_2 * mees_i * võrgustik_i + \alpha_3 * naine_i * võrgustik_i + \beta'X_i + u_i \quad (2),$$

kus w_i on indiviidi netokuupalk Eesti kroonides. Sõltumatuteks muutujateks on indiviidi sugu tähistav fiktiivne muutuja „mees”, vastavalt võrgustikke kasutanud meest ja naist tähistavad fiktiivsed muutujad ning X_i kui indiviidi ja tema töökoha iseloomustavate muutujate vektor. β on selle parameetrite vektor ning u_i jääkliige. Analoogselt probit mudeliga on ka antud juhul sõltumatute muutujate hulgas indiviidi soo ja 0–6-aastaste laste arvu koosmõju muutujad. α_0 on konstant ning α_1 , α_2 ja α_3 mainitud muutujate parameetrid. Palgavõrrandi mudel hinnati samuti kolme erineva spetsifikatsiooni puhul, lisades ka kontrollmuutujaid samas järjekorras. Mudeli number 1 puhul koosneb kontrollmuutujate vektor seega indiviidi haridust, rahvust, eesti ja inglise keele oskust ning abielustaatus näitavatest muutujatest, vanuse viienda astme polünoomit ning küsitluse aastat tähistavatest fiktiivsetest muutujatest. Mudelis number 2 kontrolliti ka tööaega, ameti prestiiži ja asukohta ning kolmandas täpsustati ametikoha kirjeldust ja lisati tööstusharu fiktiivsed muutujad.

Siinkohal on oluline silmas pidada, et palgavõrrandi mudelisse jääb sisse tööleidmisviisi valiku endogeensuse probleem. Nimelt vaadeldakse hetkel sotsiaalsete võrgustike kasutamise või mittekasutamise valikut eksogeense muutujana, mis pole muudest teguritest mõjutatud. Andmetest on näha vaid seda, millist tööleidmisviisi indiviid tegelikult kasutas, kuid otsimisprotsess, eelkõige erinevate otsimismeetodite osas, jääb varjatuks. Ei ole võimalik selgeks teha, milliseid tööleidmisviise otsija üldse üritas rakendada ning mitmete tuttavatega kontakteeruda. Ka pole midagi teada erinevaid kanaleid pidi saadud palgapakkumiste ega tööotsija võrgustiku struktuuri kohta, mis kahtlemata omab antud juhul olulist rolli. Seega võivad hinnangud olla teatava nihkega.

Mudeli spetsifikatsioonide hindamisel saadud parameetrite, nende standardvigade ja statistilise olulisuse pikem nimekiri on toodud lisa 2. Olulisemate vaatluse all olevate muutujate parameetrite hinnangud ning statistiline olulisus on esitatud ka järgnevas tabelis 3. Kõik mudelid ise on statistiliselt olulised ning R^2 põhiselt on ka kirjeldatuse tase mikroandmete kohta üpris hea. Vaadeldes parameetrite hinnangute väärtusi mudeli esimese spetsifikatsiooni korral, ilmneb meestel sotsiaalsete võrgustike kaudu töö leidmisel statistiliselt oluline positiivne seos omandatud netokuupalgaga. Samas kontrollmuutujate lisamisel muutub seos ebaoluliseks. See on seletatav juba varasemalt mainitud tendentsiga, et välismaal töötavatest ja kõrget palka teenivatest meestest enamik on leidnud töökoha just läbi sotsiaalsete võrgustike. Kui eemaldada mudeli number 1 hindamisel valimist need, kes välismaal töötasid, puudub meeste puhul statistiliselt oluline seos võrgustike kasutamise ja saadava töötasu suuruse vahel. Seetõttu kaob esialgu leitud positiivne seos, kui kontrollida mudelis number 2 töökoha asukohta, milles ühe väärtusena on fikseeritud ka välismaal töötamine.

Tabel 3. Palgavõrrandi mudeli hinnangud valitud muutujate parameetritele (olulisus „***”, kui $p < 0,01$; „**”, kui $p < 0,05$ ning „*”, kui $p < 0,1$)

Muutuja	Mudeli number					
	1		2		3	
	Parameeter	Olulisus	Parameeter	Olulisus	Parameeter	Olulisus
Mees*võrgustik	0,046	***	-0,002		-0,007	
Naine*võrgustik	-0,056	***	-0,022	*	-0,01	
Mees	0,313	***	0,281	***	0,216	***
Mees*lapsed	0,052	***	0,033	***	0,028	**
Naine*lapsed	-0,076	***	-0,021	*	-0,021	*
Isiku tunnused	X		X		X	
Aasta	X		X		X	
Täiskoht	-		X		X	
Prestiiž	-		X		-	
Asukoht	-		X		X	
Tööstusharu	-		-		X	
Amet	-		-		X	

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2000–2010; autori arvutused.

Naiste puhul ilmnevad aga vastupidised tendentsid. Nimelt on neil esimese mudeli hinnang võrgustike kasutamise parameetritele negatiivne ning statistiliselt oluline nivool 0,01. Kontrollmuutujate lisamisel seos nõrgeneb. Mudeli 2 puhul jääb see nivool 0,1 oluliseks. Kontrollides ka ametikohta ja tööstusharu mudelis 3, muutub seos sotsiaalsete võrgustike kasutamise ja omandatud palga vahel naistel aga ebaoluliseks. Seose nõrgenemise taga mudeli 2 puhul on tööaja arvesse võtmine, sest nagu ülal käsitletud probit mudeli hinnangutest osutus, leidsid töökoha võrgustike kaudu pigem täiskohaga mitte töötanud inimesed, kes loomulikult teenisid väiksemat netokuupalka. Seda kinnitab ka mudeli number 2 hindamine ilma täistööaega tähistava fiktiivse muutujata, mil seos võrgustike kasutamise ja töötasu suuruse vahel jääb naistel negatiivseks ja statistiliselt oluliseks nivool 0,01. Kolmanda mudeli puhul kaovad tööstusharude- ning ametite-spetsiifilised tendentsid naiste erinevates palgatasemetes sõltuvalt kasutatud tööleidmisviisist. Näha on ka, et mehed teenivad keskmiselt naistest oluliselt kõrgemat netokuupalka. Kuigi vahe väheneb kontrollmuutujate lisamisel, säilib vaid soerinevustele omistatav palkade erinevus ka mudeli kolmanda spetsifikatsiooni puhul, kus see on umbes 24,1%.

Eelnevalt oli vaatluse all laste arvu seos sotsiaalsete võrgustike abil töö leidmise tõenäosusega meeste ja naiste puhul kui üks võimalikest indikaatoritest näitamaks laste saamise ja kasvatamise olulisust vanemate sotsiaalelu kujundamisel. Kontrollimaks, kas järglaste saamisel võib olla oluline seos ka omandatava palgaga, lisas autor soo ja 0–6-aastaste laste arvu koosmõju muutujad sõltumatute muutujate hulka ka palgavõrrandi hindamisel. Meeste puhul ilmneb statistiliselt oluline positiivne seos laste arvu ja saadava palga vahel mudeli iga spetsifikatsiooni korral. Kontrollmuutujate lisamisel seose tugevus nõrgeneb, kuid jääb siiski oluliseks usaldusnivool 0,05. Kuigi probit mudeli põhjal leidis meestel positiivne seos laste arvu ja võrgustike kasutamise vahel, kuid oluline seos omandatud palganumbril ja sugulaste ning tuttavate abi rakendamisel puudub, pole ka leitud laste arvu ja palga positiivne seos tõenäoliselt tingitud laste kasvatamise mõjust sotsiaalsetele ressurssidele.

Naiste jaoks on suurem laste arv keskmiselt seotud aga madalama kuupalgaga. Mudeli esimese spetsifikatsiooni puhul on seos nivool 0,01 oluline. Alates mudelist number 2 aga

nõrgem ning oluline vaid nivool 0,1. Eelneva probit mudeli põhjal selgus, et naised, kellel oli enam 0–6-aastaseid lapsi, kasutasid töökoha leidmiseks sotsiaalsete võrgustike abi keskmiselt vähem. Antud palgavõrrandi hindamistulemused näitavad aga, et sõprade ja tuttavate abi kasutamine on naiste puhul seotud pigem madalama kuupalgaga. Seega ei tulene naiste palga langus laste arvu kasvades tõenäoliselt sotsiaalsete võrgustikega seotud ilmingutest, sest järglaste kasvatamise korral võivad nende sotsiaalsed ressursid küll väheneda, kuid keskmiselt ei ilmne nende ressursside rakendamisest niikuinii mingit kasu kõrgema palga näol. Laste arvu ja palga negatiivse seose põhjusena võib nimetada ühiskonnas laialdaselt tähelepanu leidnud murekohta, et tööandjad on vastumeelsed lastega naise tööle võtma, mis vähendab viimaste konkurentsivõimet tööturul ja sunnib neid madalama palgaga kohtadele. Teisalt pole lapsi kasvataval naisel töökoha valiku puhul tõenäoliselt prioriteediks võimalikult kõrge palk, vaid näiteks selle lähedus koolidele ja lasteaedadele ning paindlik töögraafik.

Ametlikult või vabaabielus olevad isikud teenivad teistest keskmiselt kõrgemat palka. Seos on statistiliselt oluline mudeli kõigi spetsifikatsioonide puhul. Kui kontrollida ka soo ja abielus olemise koosmõju, ilmneb, et selle seos palgaga on positiivne meeste puhul, naiste jaoks aga puudub. Samas eelnevalt hinnatud probit mudeli puhul ei esinenud abielus olemisel olulist seost sotsiaalsete võrgustike kasutamisega, seda ka mitte koosmõjul sooga. Seega ei ole meestel ilmnev positiivne seos abielu ja palganumbri vahel tõenäoliselt tingitud abieluga kaasnevast võimalikust võrgustiku laienemisest, sest abielus olles ei kasuta nad rohkem sõprade ja tuttavate abi ning isegi, kui nad seda teeks, ei kaasneks sellega tõusu töötasus, nagu näitab antud palgavõrrandi hinnang võrgustike kasutamise parameetritele. Pigem võib positiivset seost seletada analoogselt laste arvu ja palga seose võimaliku põhjendusega, et mehed, kes teenivad rohkem, on enam valmis peret looma, või meestel, kes on abielus, on suurem motivatsioon pere toitmiseks kõrgemat töötasu otsida.

Kontrollmuutujate osas on parameetrite hinnangud positiivsed ja statistiliselt olulised muuhulgas keskhariduse ja kõrghariduse ning täiskohaga töötamise ja kõrgema prestiižiga ametikohtade puhul, nagu oodata võis. Ka on teeninud end eesti rahvuse esindajateks pidavad inimesed teistest keskmiselt enam. Inglise keele oskusel ilmneb samuti iga mudeli spetsifikatsiooni korral oluline positiivne seos omandatava palgaga, kuid eesti keele puhul seos töötasuga puudub. ETU andmete põhjal on riigikeele oskuse osas sarnaste tulemusteni jõutud ka varem (Toomet 2011). Teiste kontrollmuutujate puhul on märkimist väärt eelkõige see, et võttes arvesse kõike regressioonimudelid kajastatud, on välismaal töötajate palgad keskmiselt enam kui kaks korda kõrgemad kui Tallinnas ja Harjumaal töötajatel.

Arutelu

Läbi viidud regressioonanalüüsi põhjal ilmneb seega, et kasutatud Eesti tööjõu-uuringu valimis on mehed leidnud töökoha suurema tõenäosusega sotsiaalsete võrgustike abil kui naised. Nagu varasemalt mainitud, võib see ühelt poolt viidata meeste teatavale eelisele sotsiaalsete ressursside rakendamisel tööturul, teisalt aga muude võimaluste või konkurentsivõime puudumisele formaalsete meetodite abil kandideerimisel. Hindamaks, kas sõprade ja tuttavate abi kasutamine töökoha leidmisel võib kummalegi soole kasu tuua, viidi läbi eelnev palgavõrrandi hindamine. Tulemused viitavad sellele, et meeste seas suhtevõrgustike rakendamise edu või ebaedu – vähemalt palganumbri osas – pole kaasnenud. Puudub statistiliselt oluline vahe erinevaid tööleidmisviise kasutanud meeste keskmistes palgatasemetes, mis seab kahtluse alla väite, et seda on tehtud teiste rahuldavate võimaluste puudumisel. Lisaks ilmnes andmete analüüsist, et mehed, kes töötavad välismaal, on sinna tööle saanud tõenäoliselt just läbi tutvuste. Kuna välismaal hõivatutel oli eelneva palgavõrrandi

mudeli hindamise alusel keskmiselt enam kui kaks korda kõrgem palk võrreldes isegi Tallinnas ja Harjumaal hõivatutega, on see üheks selgeks näiteks võrgustike võimalikust kasutegurist kõrgema töötasu omandamisel.

Naistel esines palgavõrrandi hinnangutes aga teatav negatiivne seos sotsiaalsete võrgustike kasutamise ja seeläbi omandatud palga vahel, mis samas kadus, kui võtta arvesse ka ametikohta ja tööstusharu. Arvestades, et naistel on väiksem tõenäosus sõprade ja tuttavate abi kasutada ning et taoliselt talitanutel võib kaasneda sellega madalam töötasu, annab leitu tuge seisukohale, et naised siiski võivad olla meestega võrreldes tööturul ebasoodsamas olukorras ka sotsiaalsete võrgustike iseärasuste tõttu. Võrgustike kasutamise erinevaid tõenäosusi sugude lõikes ei kaotanud muuhulgas ka ametikohta, tööstusharu, indiviidi haridustaseme või keeleoskuse arvestamine. Seega võivad ka Eesti tööturul paika pidada varasemate tööde põhjal käsitletud ilmingud, mille alusel meeste sotsiaalsed võrgustikud on tööturul pigem kasulikumad kui naiste omad.

Kuigi mudelite hindamise tulemuste põhjal ei selgunud olulisi seoseid sõprade ja tuttavate abi rakendamise ning omandatud töötasu suuruse vahel kummagi soo puhul, viitab meeste suurem tõenäosus võrgustike poole edukalt pöörduda neile saadaolevatele laialdasematele sotsiaalsetele ressurssidele, mis võivad nii mõningalgi määral naiste ees eelise anda. Suhte-võrgustikest saadav kasu seisneb kas või puhtalt selles, et uue töökoha otsimisel võivad need aidata läbi ajada väiksemate ressursi- ja ajakuludega, kui pole vaja pöörduda formaalsemate meetodite poole. Viimased nõuavad tõenäoliselt suuremaid pingutusi näiteks tööpakkumiste otsimise, tööleidmisbüroodes täidetavate formaalsuste või tööpakkuja kohta täpsustava informatsiooni kogumise näol. Muidugi pole kindlustatud, et võrgustike kaudu saadavad pakkumised satuvad inimesele alati kergesti kätte. Ka sõpradele helistamine, vanade suhete üles soojendamine ja sel moel otsimise süstematiseerimine võib nõuda märkimisväärset vaeva. Samas võivad sotsiaalsed võrgustikud siiski pakkuda teatavaid eeliseid kas või seetõttu, et teave heast pakkumisest võib tööotsijani jõuda ilma igasuguste pingutusteta tema poolt, eriti kui tema tuttavad teavad, et tal on tööd vaja. Sel juhul võib loota ka töötaja ja koha suuremale sobivusele, sest informatsiooni levitaja omab tõenäoliselt objektiivset teavet nii tööotsija kui ka pakutava ameti ja nendevahelise kooskõla osas. Kui aga näiteks mainitud abilisel puudub asjakohane informatsioon pakutava koha iseärasustest, võimaldavad laialdased suhtevõrgustikud siiski ligipääsu täpsemale teabele, mis formaalseid kanaleid mööda ei levi.

Samas ei tohiks aga võrgustike kasulikkuse või nendest tuleneva ebasoodsas olukorras olemise osas lõplike järelduste tegemisega rutata. Nagu ülal käsitletud empiiriliste leidude põhjal selgus, sõltuvad uuringute tulemused tihtipeale sellest, millist metoodikat kasutatakse ning kuidas sotsiaalsete võrgustike rakendamist modelleeritakse. Loury (2006) väidab, et empiirilised tulemused, mis tõestavad võrgustike kasulikkust või selle puudumist, ei pruugi olla teineteisele vasturääkivad, vaid võivad põhineda võrgustikel kui vastavalt kõrget või madalat palka pakkumatel allikatel, sõltuvalt valimist. Seetõttu võivad ka käesolevas töös kasutatava valimi moodustanud indiviidide puhul valitseda erinevad tendentsid, mis nihutaksid palgavõrrandi mudelis leitud hinnanguid ülesse või alla, kuid seda aspekti ei saa kasutatud meetodite alusel arvesse võtta. Selleks, et palgavõrrandi hindamise tulemusena saadud hinnangud ning tehtud järeldused sotsiaalsete võrgustike kasutamise ja töötasu vaheliste seoste kohta peegeldaksid tegelikke sugudevahelisi erinevusi, peab paika pidama eeldus, et meestel ja naistel on formaalsete meetodite ning sõprade ja sugulaste abil saadavad palgapakkumised sarnaselt korreleeritud.

Töötasu suuruses kajastuvate eeliste puudumine võrgustike kasutamisel võib viidata vähesele kasuliku tööalase informatsiooni levikule Eesti kodanike, eelkõige naiste, tööalastes võrgustikes. Teisalt võib liikuda seal küll ohtralt teavet vabadest töökohtadest, mis on kandideerimisel aga sama väärtuslik kui kuulutustele vastamine, juhul kui tuttav või sõber ei saa või ei taha töötaja eest kosta või teda muul moel aidata. Lisaks pole ka teada, mida küsitlud on enda kasutatud tööleidmisviisi all täpsemalt mõelnud. Kui isik kuuleb näiteks vabast töökohast sõbra käest, kes soovib kandideerida, kuid edasine toimub aga formaalsel moel, on ilmselge, et sotsiaalsel võrgustikul on antud juhul töö leidmisele olnud tähtis mõju, kuid lõpptulemuses see ei kajastu.

Probit mudeli hindamise tulemustest ilmnes ka, et naistel vähenes tõenäosus leida töökoht sugulaste või tuttavate abil, kui 0–6-aastaste laste arv nende peres kasvas. Leid annab tõestust laste saamise ja kasvatamise olulisusest naiste sotsiaalses ja tööalases elus. Ajalooliselt väljakujunenud peresiseste rollide ning meeste ja naiste suhtevõrgustike erineva asukohapõhise olemuse tõttu omab laste kasvatamise periood nende võrgustikele ka erinevat mõju. Naistel on need pigem kodused, meestel ametialased ning antud perioodil võivad erinevused võimenduda, eelkõige naiste enam koduseks muutumise tõttu. See võib panna naised tööturul veelgi ebasoodsamasse olukorda. Lisaks võimalikule tööandjatepoolsele diskrimineerimisele ja hirmule, et lapsega naine võib töölt enam puududa, avaldab lapse kasvatamise periood tõenäoliselt negatiivset mõju ka naise sotsiaalsele võrgustikule ning selle kaudu rakendatavatele ressurssidele. Ühelt poolt raskendab see tööturule naasmist, sest nõrgenenud on sidemed endiste kaastöötajate ning teiste karjäärialaselt kasulike kontaktidega. Mainitust esimestest kaugenemine võib põhjustada tema tootlikkuse langust teatavaks perioodiks pärast lapsepuhkuselt endisele kohale tagasitulekut, viimaste osa vähenemine võrgustikus tähendab aga uute tööpakkumiste võimalike allikate kadumist. Teiselt poolt tuleb naisel lapse saamise perioodile eelnenud tootlikkust ja edukust taganud sotsiaalse kapitali taastamiseks teha lisapingutusi uute kontaktide loomisel ja endiste üles soojendamisel. Laste kasvatamine kui ülimalt oluline periood mehe ja naise elus võib järelikult lisaks eelnevalt mainitud teguritele veelgi süvendada vahet nende sotsiaalsete võrgustike ametialases kasulikkuses.

Käesoleva töö tulemusena on seega leitud, et Eesti tööjõu-uuringu andmete põhjal kasutavad Eestis elavad mehed töökoha leidmisel sotsiaalsete võrgustike abi keskmiselt enam kui naised. Samas ei ilmne kummagi soo jaoks sugulaste või tuttavate abi kasutamisest tulenevat eelist või ebaedu, mis kajastuks omandatud töötasu suuruses. See aga ei tähenda, et sotsiaalsete võrgustike kaudu töö otsimisel puuduksid teatavad muud eelised, nagu näiteks väiksemad ressursikulud otsimisel või parem sobitumine töökohale, mida ülal korduvalt käsitletud on. Töös läbi viidud regressioonimudelite hindamine pakub tuge välja toodud varasematele leidudele ja seisukohtadele, et mehed on tänu sotsiaalsetele võrgustikele tööturul teatavas eelisseisundis. Nad rakendavad enda sotsiaalseid ressursse töö leidmiseks keskmiselt enam, ei kaota sellest tulenevalt töötasu osas, välismaale tööle minnes isegi võidavad ning lõikavad samal ajal kasu taolise otsimisprotsessi mugavusest.

Kokkuvõte

Sotsiaalsete võrgustike uurimine on inimestevaheliste suhete ja inimkonna arengu, sealhulgas majanduselu käsitlemisel mõõdapääsmatu. Sotsiaalsetes võrgustikes valitsevatest suhetest ja levivast informatsioonist on olulisel määral mõjutatud ka tööturul toimuv. Meeste ja naiste ebavõrdsele olukorrale tööturul, eelkõige nende töötasude vahelisele seletamatule lõhele kui olulisele sotsiaalmajanduslikule probleemile on demokraatlikes riikides, sealhulgas ka Eestis üha enam tähelepanu juhitud. Ka antud töös läbi viidud analüüs kinnitas muuhulgas meeste

oluliselt kõrgemat keskmist palgataset, mida ei seleta indiviidi või tema töökohta iseloomustavad näitajad.

Varasemad uuringud viitavad meeste võimalikule tööalastest suhtevõrgustikest tulenevale eelisolukorrale tööturul, eelkõige tänu nende võrgustikes valitsevale soolisele homofiilsusele, võrgustike töökesksusele ning laialdasemale geograafilisele ulatusele. Ka on naiste raskema toimetuleku juures oluline, et neil lasub laste saamise ning kasvatamise koorem, mis võib nende tuttavate hulka vähendada ja teha tööturule naasmise veelgi keerulisemaks.

Eesti tööjõu-uuringu andmetel põhineva probit mudeli hindamise tulemusena ilmnes käesolevas töös, et võttes arvesse nii indiviidi ennast kui ka tema töökohta iseloomustavaid näitajaid, kasutavad mehed, võrreldes naistega, töökohta leidmisel oluliselt enam sotsiaalsete võrgustike abi. Seose olulisus säilis nii vanuse, hariduse, keeleoskuse kui ka näiteks ametikoha ja tööstusharu arvesse võtmisel. Lisaks ilmnes, et 0–6-aastaste laste arvu kasvades peres vähenes naistel tõenäosus leida töökoht just sugulaste ja tuttavate abil. Meeste puhul oli seos positiivne, kuid statistiliselt mitte nii oluline.

Palgavõrrandil põhineva lineaarse regressioonimudeli hinnangud viitasid meeste puhul sotsiaalsete võrgustike kaudu töö leidmise ja omandatud netokuupalga vahelisele positiivsele seosele. Naistel ilmnes aga pigem negatiivne seos. Samas kontrollmuutujate lisamisel seoste statistiline olulisus kadus. Meeste puhul leidis laste arvu ja omandatud töötasu vahel positiivne seos. Naistel viitas aga laste arvu kasv pigem väiksemale palganumbrile. Võttes arvesse probit mudeli põhjal leitud, ei omistanud autor antud ilminguid aga niivõrd mõjule, mida laste kasvatamine võib omada suhtevõrgustikele.

Käesolevas töös läbi viidud regressioonanalüüsi tulemusena leidis autor seega, et Eestis elavad mehed on leidnud töökohta sotsiaalsete võrgustike abil keskmiselt suurema tõenäosusega kui naised. Kummagi soo puhul ei ilmnenu aga, et sugulaste ja tuttavate abi kasutamisega kaasneks kõrgem või madalam töötasu, mis viitaks sellest tulenevale eelisele või ebaedule. Meeste suurem kalduvus leida töökoht sotsiaalsete võrgustike abil võib siiski osutada nende sotsiaalsete ressursside teatavale suuremale kasulikkusele võrreldes naistega. Suhtevõrgustike kaudu töökohta otsimine ning kandideerimine võib pakkuda olulist aja- ja ressursisäästu, laialdasemat teavet pakkumistest, suuremat tõenäosust olla edukas ning paremat sobivust töökohale. Olulisteks teguriteks, mis võivad takistada erinevuste vähenemist meeste ja naiste võrgustike tööalases kasulikkuses, on muuhulgas suhtevõrgustikes ning töökohtadel esinev sooline segregatsioon ning laste saamine ja kasvatamine kui ülimalt oluline periood vanemate elus, mis naiste kui antud protsessis kahtlemata enam hõivatud osapoole puhul võib nende sotsiaalset kapitali veelgi vähendada.

Autori esitatud seisukohtade paikapidavuse kontrollimiseks ning Eesti tööjõu-uuringu tulemuste mitmekülgsemaks analüüsimiseks pakuks oluliselt paremaid võimalusi kasutatavas mudelis tööleidmisviisi valiku endogeensuse arvestamine ning erinevate tööleidmisviiside abil saadavate palgapakkumiste ja nende vastuvõtmise modelleerimise ühendamine ühte selektsioonimudelisse. Seda on antud uuringu tulemuste põhjal küll varem tehtud, kuid varasemate andmetega ning lähtudes eestlaste ja muulaste sotsiaalsete võrgustike võrdlemisest (Raudvere 2009). Taoline lähenemisviis aitaks kahtlemata selgitada ja uurida meeste ja naiste erinevaid tööleidmisviise ning seda, miks üldse kalduvad inimesed suhtevõrgustikke tööotsinguil kasutama ja millised on tehtud valikute tagajärjed.

Kasutatud kirjandus

- Anspal, S., Kraut, L., Rõõm, T. Sooline palgalõhe Eestis. Empiiriline analüüs. Praxis, Centar, Tallinn, 2010, 131 lk. [http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/2_raport.pdf]. 29.01.2011.
- Bridges, W. P., Villemez, W. J. Informal Hiring and Income in the Labor Market. – *American Sociological Review*, 1986, Vol. 51, No. 4, pp. 574–582.
- Eesti tööjõu-uuring 2010. Küsitleja juhend. Eesti Statistikaamet, 2009, 35 lk. [<http://www.stat.ee/public/files/aruandevormid/2010/407011376-juhend.pdf>]. 06.12.2010.
- Elliot, J. R. Social Isolation and Labor Market Insulation: Network and Neighborhood Effects on Less-Educated Urban Workers. – *The Sociological Quarterly*, 1999, Vol. 40, No. 2, pp. 199–216.
- Granovetter, M. The Strength of Weak Ties. – *American Journal of Sociology*, 1973, Vol. 78, No. 6, pp. 1360–1380.
- Granovetter, M. Getting a job: A Study of Contacts and Careers. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1974, 179 p.
- Granovetter, M. The Impact of Social Structure on Economic Outcomes. – *The Journal of Economic Perspectives*, 2005, Vol. 19, No. 1, pp. 33–50.
- Hanson, S., Pratt, G. Job Search and the Occupational Segregation of Women. – *Annals of the Association of American Geographers*, 1991, Vol. 81, No. 2, pp. 229–253.
- Jeenas, P. Töökoha leidmine sotsiaalsete võrgustike abil: Eesti tööjõu-uuringu tulemuste põhjal. TÜ rahvamajanduse instituut, 2010, 39 lk. (uurimistöö)
- Korpi, T. Good Friends in Bad Times? Social Networks and Job Search among the Unemployed in Sweden. – *Acta Sociologica*, 2001, Vol. 44, Issue 2, pp. 157-170.
- Loury, L. D. Some Contacts Are More Equal than Others: Informal Networks, Job Tenure, and Wages. – *Journal of Labour Economics*, 2006, Vol. 24, no. 2, pp. 299–318.
- Marmaros, D., Sacerdote, B. Peer and Social Networks in Job Search. – *European Economic Review*, 2002, Vol. 46, pp. 870–879.
- Marsden, P. V. Core Discussion Networks of Americans. – *American Sociological Review*, 1987, Vol. 52, No. 1, pp. 122–131.
- Marsden, P., Hulbert, J. S. Social Resources and Mobility Outcomes: A Replication and Extension. – *Social Forces*, 1988, Vol. 66, No. 4, pp. 1038–1059.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., Brashears, M. E. Social Isolation in America: Changes in Core Discussion Networks over Two Decades. – *American Sociological Review*, 2006, Vol. 71, No. 3, pp. 353–375.

McPherson, M., Smith-Lovin, L., Cook, J. M. Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. – *Annual Review of Sociology*, 2001, Vol. 27, pp. 415–444.

Munch, A., McPherson, M., Smith-Lovin, L. Gender, Children and Social Contact: The Effects of Childrearing for Men and Women. – *American Sociological Review*, 1997, Vol 62., No. 4, pp. 509–520.

Petersen, T., Saporta, I., Seidel, M. D. L. Offering a Job: Meritocracy and Social Networks. – *The American Journal of Sociology*, 2000, Vol. 106, No. 3, pp. 763–816.

Roos, P. A., Reskin, B. F. Sex Segregation in the Workplace: Trends, Explanations, Remedies. Washington, D.C.: National Academy Press, 1984, 313 p.

Soolise võrdõiguslikkuse seadus. Vastu võetud Riigikogus 7. aprillil 2004. a. – *Riigi Teataja I osa*, 2004, nr. 27, art. 181. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/13223681>]. 27.01.2011.

Toomet, O. Learn English, Not the Local Language! Ethnic Russians in the Baltic States. – *American Economic Review*, 2011, Vol 101, Issue 3, pp. 526–531.

Lisa 1. Probit mudeli parameetrite hinnangud ja standardvead (olulisus „***”, kui $p < 0,01$; „**”, kui $p < 0,05$ ning „*”, kui $p < 0,1$)

Muutuja	Mudeli number								
	1			2			3		
	Parameeter	Standard- viga	Olulisus	Parameeter	Standard- viga	Olulisus	Parameeter	Standard- viga	Olulisus
Mees	0,126	0,028	***	0,120	0,028	***	0,088	0,032	***
Mees*lapsed	0,077	0,032	**	0,063	0,033	*	0,062	0,033	*
Naine*lapsed	-0,083	0,033	**	-0,072	0,034	**	-0,065	0,034	*
Abielus	0,000	0,030		0,004	0,030		0,007	0,030	
Keskharidus	-0,094	0,032	***	-0,095	0,033	***	-0,079	0,034	**
Kõrgharidus	-0,250	0,047	***	-0,218	0,052	***	-0,148	0,054	***
Rahvus	-0,060	0,033	*	0,006	0,036		0,013	0,036	
Eesti keel	-0,141	0,042	***	-0,137	0,044	***	-0,155	0,044	***
Inglise keel	0,001	0,031		-0,035	0,032		-0,012	0,033	
Täiskoht	-	-	-	-0,196	0,041	***	-0,183	0,042	***
Prestiiž	-	-	-	-0,092	0,035	***	-	-	-
Konstant	0,164	0,066	**	0,426	0,078	***	0,509	0,107	***
Vanus		X			X			X	
Aasta		X			X			X	
Asukoht		-			X			X	
Tööstusharu		-			-			X	
Amet		-			-			X	

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2000–2010; autori arvutused.

Lisa 2. Palgavõrrandi mudeli parameetrite hinnangud ja standardvead (olulisus „***”, kui $p < 0,01$; „**”, kui $p < 0,05$ ning „*”, kui $p < 0,1$)

Muutuja	Mudeli number								
	1			2			3		
	R ²	0,426		0,607			0,628		
Parameeter	Standard- viga	Olulisus	Parameeter	Standard- viga	Olulisus	Parameeter	Standard- viga	Olulisus	
Mees*võrgustik	0,046	0,015	***	-0,002	0,013		-0,007	0,013	
Naine*võrgustik	-0,056	0,016	***	-0,022	0,013	*	-0,010	0,013	
Mees	0,313	0,017	***	0,281	0,014	***	0,216	0,015	***
Mees*lapsed	0,052	0,014	***	0,033	0,012	***	0,028	0,012	**
Naine*lapsed	-0,076	0,015	***	-0,021	0,012	*	-0,021	0,012	*
Abielus	0,079	0,013	***	0,065	0,011	***	0,053	0,011	***
Keskharidus	0,106	0,014	***	0,052	0,012	***	0,045	0,012	***
Kõrgharidus	0,407	0,021	***	0,239	0,019	***	0,218	0,019	***
Rahvus	0,114	0,014	***	0,162	0,013	***	0,156	0,013	***
Eesti keel	0,024	0,019		0,002	0,016		0,008	0,016	
Inglise keel	0,157	0,014	***	0,075	0,012	***	0,071	0,012	***
Täiskoht	-	-	-	0,743	0,015	***	0,695	0,015	***
Prestiiž	-	-	-	0,248	0,013	***	-	-	-
Konstant	7,293	0,03	***	6,818	0,03	***	6,755	0,039	***
Vanus		X			X			X	
Aasta		X			X			X	
Asukoht		-			X			X	
Tööstusharu		-			-			X	
Amet		-			-			X	

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2000–2010; autori arvutused.

Enesetäiendamise roll juhi ja tippspetsialisti positsioonil olevate meeste ja naiste jaoks

Ave Roots

Haridus on üks olulisemaid tööturupositsiooni prognoosijaid: kõrgemaid oskusi nõudvad ja kõrgema prestiižiga ning kõrge sissetulekuga ametipositsioonidel töötavad enamasti ka kõige haritumad töötajad. Sageli on haridus nendele positsioonidele pääsemise eelduseks.

Antud artiklis on vaadeldud tööturul ühelt poolt kõige kõrgema haridusega ja samas ka kõige suuremate tasudega seonduvatel ametipositsioonidel töötavaid inimesi. Pööratakse tähelepanu erialase täiendkoolituse ja enesetäiendamisel rollile nendel positsioonidel töötamisele ja sellele, kas koolitus ja enesetäiendamine mõjutavad mehi ja naisi erinevalt.

Juhi ja professionaali positsioon ja haridus

Sageli pannakse ametigruppide puhul juhid ja professionaalid ühte gruppi kui ülemised valgekraed (Erikson, Gldthorpe 1993; Li 2002). Gerber ja Hout (2004) ning Domanski (1998; 1999) on leidnud, et post-sotsialistlikes ühiskondades peaks juhtide ja professionaalide kihte vaatama siiski eraldi, kuna nende võim ja ka spetsialiseerumise tase on erinevad. Sellist lähenemist on kasutatud ka Eesti kui ühe siirderiigi puhul (Pals, Tuma 2004; Titma jt 2003; Titma, Roots 2006; Titma jt 2007).

Need kaks ametiskaala kõige kõrgemat gruppi seostuvad kõige kõrgemate haridustasemetega. Kuigi ka juhtide jaoks on haridus oluline on see eriti tähtis just professionaali positsioonile kuulumisel (Titma jt 2003). Esiteks on sellele positsioonile pääsemise eelduseks enamasti kõrgharidus, seega on juba sisenemisel hariduslik lävend. Samuti on positsioonil püsimiseks oluline oma oskusi säilitada ja uuendada.

Enesetäiendamine

Ühekordne kooli lõpetamine töötee alguses ei anna kogu eluks piisavat teadmiste oskuste hulka, vaid tööturul vajalikke teadmisi ja oskusi kogutakse ja säilitatakse pideva õppimisprotsessi teel kogu elutee jooksul (Bills, Hodson 2007: 268). Rohkem osalevad täiendkoolitustel haritumad töötajad, just juhid ja professionaalid, võrreldes vähemharitute töötajatega (Bills, Hodson 2007: 261).

Inimkapitali teooria järgi võimaldab investeerimine inimkapitali tõsta indiviidi tootlikkust ning annab talle seetõttu eelised tööturul parema positsiooni ja suurema stabiilsuse saavutamisel võrreldes nendega, kes on oma inimkapitali vähem investeerinud (Fitzenberger, Speckesseser 2004: 4; Abraham, Hinz 2005: 33; Becker, Hecken 2005: 137-139). Enesetäiendamine on seotud ka spetsiifilise ajalise segmentatsiooniga elutee jooksul (Schömann, Becker 1998: 248 Becker, Hecken 2005: 138 kaudu). See leiab aset enamasti töötee jooksul peale üld- ja erialahariduse lõpetamist (Fitzenberger, Speckesseser 2004: 4).

Spence (1973) toob välja, et signaaliteooria järgi toimub värbamine tööturul alati teadmatuse olukorras, mis sarnaneb lotomänguga: töövõtja produktiivsus ilmneb alles mõnda aega peale

töösuhte algust. Tööandjad kasutavad sellises olukorras signaale, mis võiks vähemalt ligikaudselt anda infot töövõtja produktiivsuse kohta. Üks selline signaal on ka haridus ja samuti täiendkoolitus (Becker, Hecken 2005: 138).

Põhjus, miks just kõrgema haridustasemega inimesed täiendavad end rohkem, võib tuleneda kahest asjaolust. Esiteks neis on kujunenud välja paremad oskused õppida ja neil on kergem ka edaspidi õppida nii iseseisvalt kui ka kursustel (Fitzenberger, Speckesseser 2004: 5). Teiseks tööandjad kasutavad teatud filtreerimisprotsesse, saates koolitustele just neid töötajaid, kes on juba enam haritud, kuna nende kõrgem haridustase annab signaali, et nad on efektiivsemalt võimelised õppima ning nende haridusse tehtud investeeringud tõstavad nende produktiivsust enam kui vähem haritud töötajate kursustele saatmine nende produktiivsust tõstaks (Becker, Hecken 2005: 141).

Oma olemuselt ei ole enesetäiendamise ja ametipositsioonivahelised seosed üheselt määratud: ei ole selge, kas inimesed käivad kursustel lähtuvalt nende ametipositsioonist või aitab kursustel käimine teatud ametipositsiooni saada või säilitada. Samas, kui vaadata Titma jt (2010) uuringut, siis seal on tegemist longituudandmetega ning eelneva perioodi erialaste kursuste arv prognoosib juhi või professionaali ametipositsioonil olemist perioodi lõpus ja järgneval perioodil, seega võiks arvata, et kursustel käimine aitab saada kõrgematele ametipositsioonidele ja sinna püsima jääda (Titma jt 2010 artiklist ei selgu, kumma mõjuga on tegemist, kas juhi ja professionaali ametikohale saamise või selle positsiooni säilitamisega).

Erinevused meeste ja naiste puhul

Enesetäiendamine peaks olema oluline nii meeste kui naiste jaoks nii signaalvärtusena, inimkapitali tõstjana kui ka filtreerimise alusena ja seega peaks olema ka võrdne prognoosija kõrgematele ametikohtadele saamisel ja sinna püsima jäämisel. Samas on Titma jt (2010) leidnud, et erialastel kursustel käimisest on kasu ainult naistel. Mida rohkem on käidud erialastel kursustel, seda suurem tõenäosus on olla juhi ja tippspetsialisti ametikohal. Samas meeste puhul ei oma kursustel käimine või mitte käimine juhi ja tippspetsialisti ametikohal olemisele mitte mingisugust mõju. Veel on märkimisväärne, et meeste puhul on, erinevalt naistest, juhi ja tippspetsialisti positsioonil oleku prognoosijaks sotsiaalne aktiivsus keskkooli ajal (Titma jt 2010). Sotsiaalpsühholoogiliste tunnuste ja ühiskondliku positsiooni vahelisi seoseid on leidnud ka näiteks Kohn (2006), kuid tema põhjendab meeste ja naistevahelisi erinevusi sellega, et mehi on naistest enam juhupositsioonil (Kohn'i puhul on sotsiaalse positsiooni määratlemisel oluline omand ja alluvate olemasolu).

Meeste ja naiste erinev staatus ühiskonnas

Ootusseisundite teooria järgi määravad ootused inimeste saavutustele (produktiivsusele) ära nende teatud omadused, mis omavad staatust andvat väärtust vastavas sotsiaalses kontekstis (Correll, Ridgeway 2006). Antud teooria kehtib olukorras, kus on tegemist ülesande täitmisele suunatuse ja kollektiivsete eesmärkide täitmisega. Nendele tingimustele peaks vastama enamuse töökohti ja seetõttu võib antud teooriat rakendada töökoha tingimustes. Correll ja Ridgeway (2006) jagavad staatuskarakteristikud kahte kategooriasse: konkreetsete ja hajusad. Konkreetsete staatuskarakteristikud on seotud konkreetsete oskustega (nt raamatupidamine) ja annavad nende oskust omajatele kõrgema staatuse olukorras, kus neid konkreetseid oskusi vaja läheb (nt eelarve planeerimine). Hajusate staatuskarakteristikute mõju aga ulatub

paljudesse erinevatesse kontekstidesse ka juhul, kui antud ülesande täitmine ei ole üldse vastava tunnusega seotud. Hajusad staatuskarakteristikud on näiteks sugu ja rahvus.

Tulles tagasi eelpool kirjeldatud sooliste erinevuste juurde töökohal, võib neid ootusseisundite teooriast lähtuvalt tõlgendada järgnevalt: kuna meeste staatus on tööturul tulenevalt hajusast staatuskarakteristikust kõrgem, peavad naised oma staatust tõstma konkreetse staatuskarakteristiku ehk kõrgete erialaste oskuste kaudu ning enesetäiendamine on vahend oma konkreetse staatuskarakteristiku (erialaste oskuste) taset tõsta. Seega peaks lähtuvalt staatuskarakteristikute teooriast olema erialane enesetäiendamine kõrgemale ametipositsioonile saamise ja seal püsimise seisukohast naiste jaoks olulisema tähtsusega kui meeste jaoks.

Andmed, tunnused ja meetodid

Enesetäiendamise ja ametipositsioonivaheliste seoste uurimisel kasutati Eesti Tööjõu-uuringu (ETU) 1997-2010 aastate andmeid. Andmestikus oli kokku 214006 indiviidi. Kõige vähem vastajaid oli aastal 1997 (5051) ja kõige enam aastal 2009 (32492). Mehi oli 47% ja naisi 53%. Analüüsimeetodina on kasutatud logistilist regressioonanalüüsi:

$$\text{logit}(p_i) = \ln \left(\frac{p_i}{1 - p_i} \right) = \beta_0 + \beta_1 x_{1,i} + \dots + \beta_k x_{k,i}.$$

Sõltuva tunnuseks kasutatakse ameti tunnuse baasil moodustatud olemist juhi (ISCO kood 1) või professionaali (ISCO kood 2) positsioonil, võrreldes kõigi muude ametipositsioonidega.

Enesetäiendamise mõõtmisel kasutati nii ametlikel kursustel ja seminaridel (kas osalenud tööalastel täiendus- või ümberõppekursustel või tööalasel konverentsil, seminaril) osalemist kui ka iseseisvat enesetäiendamist (õppis iseseisvalt, kasutades trükitud materjale: erialakirjandust, teadusajakirju jm, õppis iseseisvalt arvuti abil, kasutades interaktiivseid programme Internetis, õppis iseseisvalt, kasutades arvutit või muud elektroonilist materjali, käis enesetäiendamise eesmärgil raamatukogus või mujal materjalide saamiseks, õppis iseseisvalt muul viisil). Iseseisvat enesetäiendamist puudutavad küsimused on lisatud ETU uuringu küsimustikku alates aastast 2003. Kõigepealt vaadatakse osalemist erialastel kursustel (kas on osaletud või mitte), seejärel iseseisvat enesetäiendamist (kas on iseseisvalt ennast mingil viisil täiendatud). Kontrolltunnuseks on regressioonanalüüsis kasutatud veel haridustaset.

Tulemused

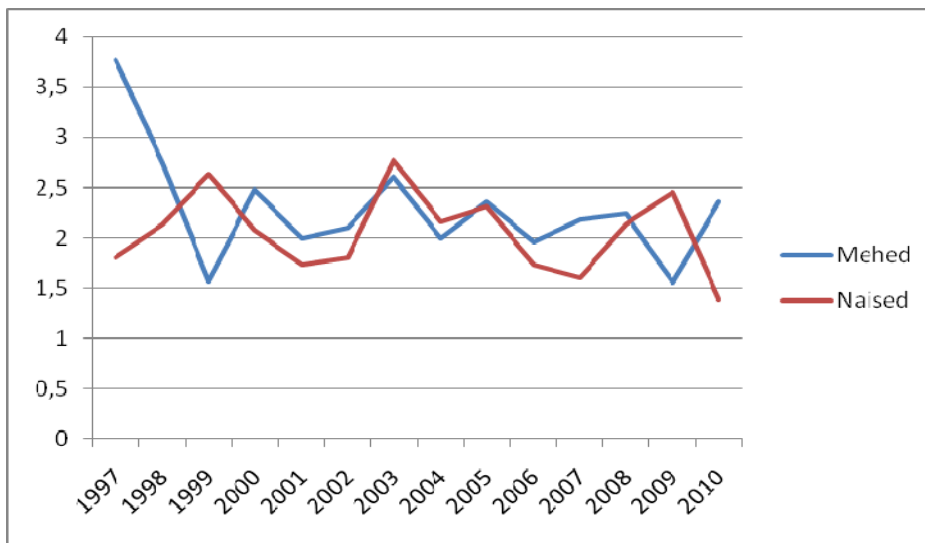
Tabelis 1 on toodud välja kui palju mehed ja naised kogu vaadeldava perioodi jooksul keskmiselt on käinud erialastel kursustel ning tegelenud iseseisva enesetäiendamisega.

Tabel 1. Erialastel kursustel käinute ja iseseisvalt enesetäiendamisega tegelenute osakaal ja tegevuste keskmine arv inimese kohta soo lõikes.

	Juht		Professionaal	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Erialastel kursustel osalenute %	5	9	17	19
Iseseisvalt ennast täiendanute %	32	33	46	43

Tabelist 1 selgub, et meeste ja naiste seas on erialastel kursustel käinute ja ise ennast täiendanute osakaalud üsna sarnased. Kõige suurem erinevus on juhtide puhul, kus meestest on 5% ja naistest 9% osalenud erialastel kursustel, kuid ka siin on vahe vaid 4%. Tabelist 1 tuleb välja, et professionaalid tegelevad igasuguse enesetäiendamisega 10% võrra enam kui juhid ning iseõppijaid on mõlema ametigrupi puhul 20% võrra enam kui kursustel käijaid.

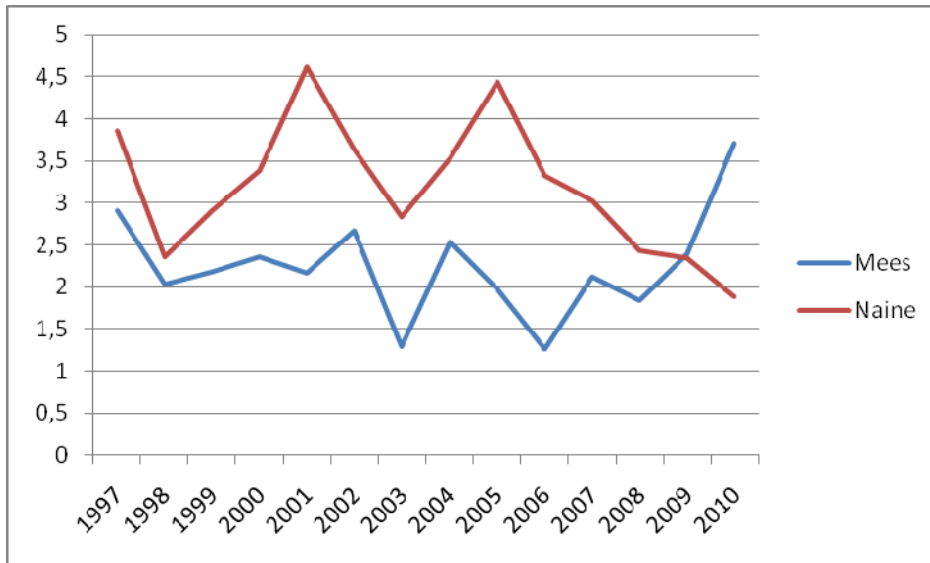
Järgnevalt on joonistel 1 ja 2 kajastatud erialaste kursuste roll juhi või professionaali ametikohale kuulumisel. Joonistel on ära toodud regressioonkordajate eksponentfunktsioonid, mis näitavad mitu korda on kursustel osalenutel või ennast täiendanutel suurem tõenäosus (võrreldes nendega, kes ennast täiendanud pole) olla juhi või professionaali positsioonil, mitte mõnel muul positsioonil.

Joonis 1². Erialastel kursusel osalemine juhi positsioonile kuulumisel soo lõikes (regressioonkoefitsiendi eksponentfunktsioon)

Jooniselt 1 on näha, et erialastel kursustel osalemine ei oma meeste ja naiste puhul juhi positsioonile kuulumisel ernevat mõju. Aastate lõikes mõju tugevus küll kõigub, kuid nagu näitab lisa 1, on kõigi aastate peale kokku neil naistel ja meestel, kes on erialastel kursustel osalenud kaks korda suurem tõenäosus olla juhi positsioonil, võrreldes nendega, kes kursustel osalenud ei ole.

² Kõik joonisel 1 toodud koefitsiendid on mudelites statistiliselt olulised nivool 0,001.

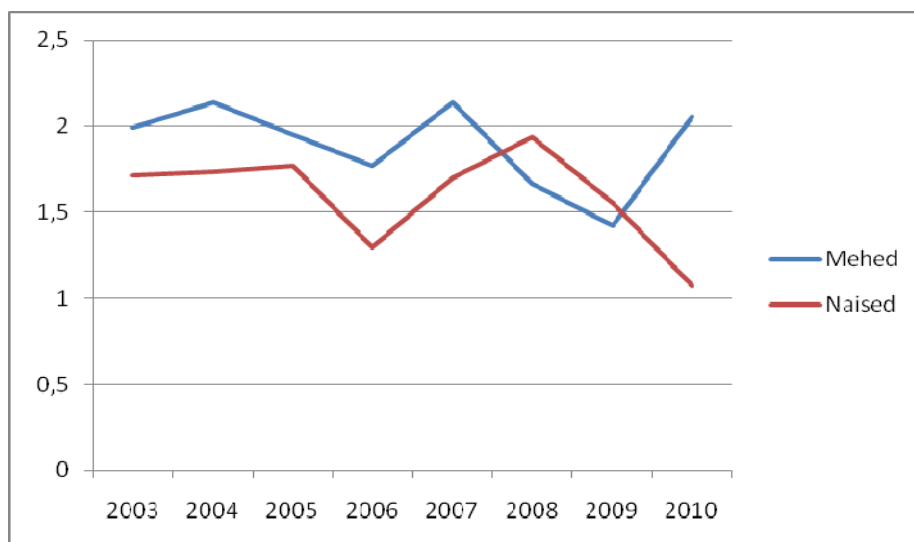

Joonis 2³. Erialastel kursusel osalemine professionaali positsioonile kuulumisel soo lõikes (regressioonkoefitsiendi eksponentfunktsioon)

Jooniselt 2 on näha, et naiste jaoks on professionaali positsioonil olemiseks kursustel käimine palju suurema mõjuga kui meeste jaoks kogu vaadeldava perioodi jooksul (va aastal 2010). Lisast 1 selgub, et kõigi aastate peale kokku on erialastel kursustel käinud naistel keskmiselt umbes kolm korda suurem ja meestel kaks korda suurem tõenäosus olla professionaali positsioonil võrreldes nendega, kes kursustel käinud ei olnud.

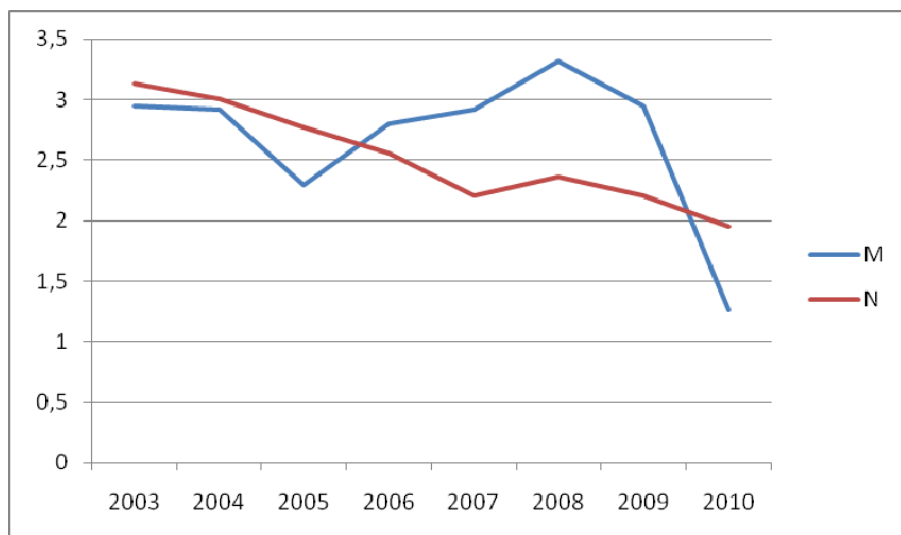
Veel selgub joonist 2 vaadates, et erialaste kursustel osalemise mõju professionaali positsioonil olemisele väheneb naiste jaoks alates aastast 2005. Kui 2005. aastal oli erialastel kursustel osalenud naistel neli ja pool korda suurem tõenäosus olla professionaali positsioonil võrreldes nendega, kes ei olnud kursustel käinud, siis 2010-ks aastaks kahanes see tõenäosus kahe korra peale. Iseseisev enesetäiendamine pakub aga koopis teistsugust pilti. Iseseisva enesetäiendamise mõju juhi ja professionaali positsioonil olemisele on toodud joonistel 3 ja 4.

³ Kõik joonisel 2 toodud koefitsiendid on mudelites statistiliselt olulised nivool 0,001.

Joonis 3⁴. Iseseisva enesetäiendamise mõju juhi positsioonile kuulumisel soo lõikes (regressioonkoefitsiendi eksponentfunktsioon)

Jooniselt 3 selgub, et kuni 2007. aastani on juhi positsioonil olemiseks enesetäiendamine olulisem meeste seas: iseseisvalt enesetäiendamisega tegelenud meestel on umbes kaks korda ja naistel poolteist korda suurem tõenäosus olla juhi positsioonil võrreldes nendega, kes ise ennast täiendanud ei olnud. See trend pöördub vastupidiseks aastatel 2008 ja 2009, kuid 2010. aastal on meeste puhul jällegi iseseisev enesetäiendamine olulisema mõjuga kui naiste puhul.

Joonis 4⁵. Iseseisva enesetäiendamise mõju professionaali positsioonile kuulumisel soo lõikes (regressioonkoefitsiendi eksponentfunktsioon)

⁴ Kõik joonisel 3 toodud koefitsiendid on mudelites statistiliselt olulised nivool 0,001 (va naiste koefitsient aastal 2010).

Joonisel 4 selgub, et naiste jaoks on enesetäiendamise mõju professionaali positsioonil olemisele pidevalt aja jooksul vähenenud: kui 2003. aastal oli ise ennast täiendanud naistel kolm korda suurem tõenäosus olla professionaali positsioonil, võrreldes nende naistega, kes ennast täiendanud ei olnud, siis 2010-ks aastaks oli see tõenäosus vähenenud ning siis annab iseseisev enesetäiendamine kahekordse eelise professionaali positsioonil olemiseks. Meeste puhul tõuseb iseseisva enesetäiendamise mõju 2005.-st kuni 2008. aastani, kuid langeb peale seda jälle.

Diskussioon

Tabelist 1 selgub, et professionaalid täiendavad ennast enam kui juhid. See tulemus on hästi kooskõlas teooria osas toodud seisukohaga, et professionaalide ametikoht eeldab spetsiifilisesmaid teadmisi (Gerber, Hout 2004, Domanski 1998, 1999, Titma jt 2003) ja seetõttu on ka oma teadmiste ja oskuste uuendamine professionaalide jaoks olulisem.

Joonis 1 näitab, et peaaegu kogu perioodi jooksul on naiste jaoks kursustel käimine olulisem professionaali ametikohal olles kui meeste jaoks. Samas kui iseseisva enesetäiendamise puhul sellist suhet ei ole. Selle erinevuse põhjus võiks peituda naiste vajaduses oma staatust signaaliseerida. Kuna naistel on ootusseisundite teooriast lähtuvalt ühiskonnas madalam staatus kui meestel ja neilt oodatakse meestega võrreldes madalamat sooritust, siis on neil tarvis selle staatuse vahe tasa tegemiseks esile tõsta oma staatust hea spetsialistina. Ühest küljest on nii erialased kursused kui iseseisev enesetäiendamine vahend oma professionaalseid oskusi ja sellega kaasnevat staatust tõsta. Samas tuleb jooniseid 1 ja 3 võrreldes esile kursuste signaalväärtus. Kui kursuseid on võimalik esitada oma elukoolirjelduses ja tõestada vastavate tunnuste abil, siis iseseisvat enesetäiendamist ei ole aga kuidagi võimalik tõestada või näidata. Kursustel osalemine annab signaali nii sellest, et vastav töötaja on pädev ja oma eriala kõige viimaste uuendustega kursis kui ka töötaja õppimisvõimest. Seega on oluline oma saatuse tõstmiseks oma oskusi ka kuidagi tööandjale näidata.

Titma jt (2010) on leidnud, et kui naiste puhul on kõrgematele ametipositsioonidele kuulumisel olulised läbitud erialased kursused, siis meeste puhul on olulised hoopis isikuomadused. Iseseisev enesetäiendamine on oma olemuselt laiem kui erialastel kursustel osalemine. Iseseisva enesetäiendamise puhul võib olla tegemist ka väljaspoole tööd jäävate valdkondadega ning see, kas ja kui palju sellega tegeldakse võib olla samuti seotud teatud isikuomaduste ja ellusuhtumistega.

Antud uurimuse puhul on võetud aluseks, et erialastel kursustel osalemine ja iseseisev enesetäiendamine on seotud nii juhi ja professionaali ametikohale saamise kui seal püsimisega. Edasine uurimistöö peaks selgitama, millised on ajalised suhted enesetäiendamise ja ametipositsioonile saamise ning seal püsimise vahel.

⁵ Kõik joonisel 4 toodud koefitsiendid on mudelites statistiliselt olulised nivool 0,001 (va meeste koefitsient aastal 2010).

Kokkuvõte

Juhi ning professionaali ametipositsioonil töötavate naiste ja meeste seas on võrdselt neid, kes ennast kursustel täiendamas käivad või seda isesesisvalt teevad, kuid nende tegevuste mõju juhi ja professionaali positsioonil olemisele on meeste ja naiste jaoks erinev. See tuleb esile just professionaalide, kui kõige enam hariduse ja sellega seoses ka enesetäiendamisega seotud ametigrupi puhul. Naised, kelle soost tulenev staatus on ühiskonnas madalam, peavad seda kompenseerima konkreetse professionaalsete oskuste abil. Kuid üksnes oskustest ei piisa, neid tuleb ka kuidagi tööandjale näidata ning selleks annab võimaluse erialastel kursustel käimise abil antav signaal.

Kasutatud kirjandus

- Abraham, M., Hinz, T. (2005). Theorien des Arbeitsmarktes: Ein Überblick. *Arbeitsmarktsoziologie*. Abraham, M., Hinz, T. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften: 17-68.
- Becker, R., Hecken, A. (2005). Berufliche Weiterbildung – arbeitsmarktsoziologische Perspektiven und empirische Befunde. *Arbeitsmarktsoziologie*. Abraham, M., Hinz, T. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bills, D. B., Hodson, R. (2007). Worker training: A review, critique, and extension. *Research in Social Stratification and Mobility* 25: 258-272.
- Correll, S. J., Ridgeway, C. L. (2006). Expectation States Theory. *Handbook of Social Psychology*. Delamater, J. New York: Springer: 29-51.
- Domanski, H. (1999). Major social transformations and social mobility: the case of the transition to and from communism in Eastern Europe. *Social Science Information* 38(3): 463-491.
- Domański, H. (1998). Two Transformations and Social Mobility. *Polish Sociological Review* 124(4): 313-331.
- Erikson, R., Goldthorpe, J. H. (1993). *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon Press.
- Fitzenberger, B., Speckesser, S. (2004). Eine ökonomische Einordnung der Förderung der beruflichen Weiterbildung im Rahmen der Aktiven Arbeitsmarktpolitik. *Discussion Paper No 04-23*, Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung.
- Gerber, T. P., Hout, M. (2004). Tightening Up: Declining Class Mobility During Russia's Market Transition. *American Sociological Review* 69(5): 677-703.
- Kohn, M. L. (2008 [1980]). Job Complexity and Adult Personality. *Social Stratification. Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*. Grusky, D.B. Boulder: Westview Press: 893-903.
- Li, Y. (2002). Falling off the Ladder? Professional and Managerial Career Trajectories and Unemployment Experiences. *European Sociological Review* 18(3): 253-270.
- Pals, H., Tuma, N. B. (2004). Entrepreneurial Activities in Post-Soviet Societies. *International Journal of Sociology* 34(2): 11-38.
- Titma, M., Roots, A. (2006). Intragenerational Mobility in Successor States of the USSR. *European Societies* 8(4): 493-526.
- Titma, M., Roots, A., Soidla, I. (2010). Gender Differences in Intragenerational Mobility: The Case of Estonia. *European Sociological Review* 26(3): 337-350.
- Titma, M., Tuma, N. B., Roosma, K. (2003). Education as a Factor I in Intergenerational Mobility in Soviet Society. *European Sociological Review* 19(3): 281-297.
- Titma, M., Tuma, N. B., Roots, A. (2007). Adolescent agency and adult economic success in a transitional society. *International Journal of Psychology* 42(2): 102-110

Lisa 1. Logistilise regressiooni mudelid kõigi aastate peale kokku juhi või professionaali positsioonil olemise prognoosimine erialaste kursuste ja enesetäiendamise kaudu.

	Juht		Professionaal	
	Mehed Exp (B)	Naised Exp (B)	Mehed Exp (B)	Naised Exp (B)
Erialastel kursustel osalemine	2,03 ***	1,88 ***	2,12 ***	2,75 ***
Iseseisev enesetäiendamine	1,73 ***	1,46 ***	2,83 ***	2,29 ***

Märkus:

*** $p < 0,01$

Iga rida kajastab eraldi mudelit, igasse mudelisse olid kontrolltunnusena lisatud ka haridus ja küsitluse aasta.

Meeste ja naiste võrdne õigus tööle - hoiakud Euroopa riikides

Kairi Kasearu

Ühiskonna tasandil on sooline võrdõiguslikkus viimastel aastatel pälvinud üha suuremat avalikkuse tähelepanu. Palju on arutletud meeste ja naiste võrdsete võimaluste, õiguste ja kohustuste üle nii avalikus sfääris (tööturul, hariduses, erinevatele teenustele ligipääsul) kui ka erasfääris (koduses majapidamises, töö- ja pereelu ühitamises) ning seadustega on üritatud luua sugupooltele võrdsemaid võimalusi, nt 2006. aastal tutvustati Maailma Majandusfoorumil sugupoolte vahelise lõhe indeksit (*global gender gap index* (GGI)), mis hõlmab endas meeste ja naiste ebavõrdsust majandussfääris, hariduse omandamisel, poliitikas osalemisel ja tervishoiuteenustele ligipääsetavuses (Hausmann jt 2007). Lisaks on meeste ja naiste võrdsed võimalused määratletud seadusandluses, nt Eestis on võrdse kohtlemise põhimõtte sätestatud Soolise võrdõiguslikkuse ja Võrdse kohtlemise seadustes. Hoolimata võrdõiguslikkust toetavatest seadustest on meeste ja naiste sissetulekute erinevus Eestis alates 2000. aastast kasvanud (Anspal jt 2010). Niinimetatud sooline palgalõhe tuleneb ühelt poolt struktuursetest tingimustest: tööturu soolisest segregatsioonist, osaaajaga töötamise võimalusest, investeringutest inimkapitali, kuid teisalt ka väärtushoiakulisest tasandist ehk soolisest diskrimineerimisest ja võrdõiguslikkust toetavatest hoiakutest (vt Anspal jt 2009). Käesolev töö keskendub küsimusele kuivõrd on täheldatav muutus üldises hoiakus meeste ja naiste võrdsele osalemisele tööturul 1990 ja 2008 aasta võrdluses ning milliste teguritega on võimalik seletada riikidevahelisi erinevusi.

Üldised arengud

Üldise trendina on lääne ühiskondades naiste tööhõive järjest kasvanud (vt Blossfeld ja Hakim 1997), aastal 2007 lähenes EL-27 keskmine naiste tööhõive määr 60 protsendile (Anspal jt 2010: 21) ja naiste panus leibkonna kogusissetulekusse on pidevalt suurenenud (Sørensen ja McLanahan 1987; Sweeney 1997; Sussman ja Bonnell 2006). Samuti on toimunud nihe perekonnaeluga seonduvates hoiakutes ja väärtustes, järjest enam rõhutatakse sugupoolte vahelist võrdsust ja individuaalset autonoomiat, mis väljendub ka toetuses naiste ja emade osalusele tööturul (Jansen ja Liefbroer 2006). See ei tähenda siiski seda, et meeste ja naiste positsioon tööturul oleks võrdne. Eestis läbi viidud uuringud on kinnitanud üha suurenevat palgalõhet (Anspal jt 2010) ning meeste ja naiste erinevat kohtlemist töökohale kandideerimisel (Anspal jt 2010, Karu, Kasearu, Biin 2007). Millest tulenevad sellised erinevused?

Inimkapitali teooria leiab, et meeste ja naiste sissetuleku erinevus ning võimalus leida tööd tuleneb erinevustest meeste ja naiste produktiivsuses. Produktiivsuse vahe tuleneb aga meeste ja naiste erinevatest investeringutest isiklikku ja tööpetsiifilisse inimkapitali (Blossfeld ja Drobnic 2001). Antud lähenemisest tulenevalt saaks sugupoolte vahelist võrdsust tööturul suurendada läbi naiste suuremate investeringute haridusse ja väljaõppesse. Ilmselt on inimkapitalil tuginev seletus ühiskonnaspetsiifiline, nt kui vaadata Eesti ühiskonda, siis kõrghariduse omandajate seas on rohkem naisi kui mehi, seega inimkapitali lähenemine ei anna täit seletust.

Teisalt on nõudlusele orienteeritud tööturu segmenteerumise uuringud otsinud tõestust väitele, et tööturg on jagatud suhteliselt suletud osaturgudeks, mis ei ole meestele ja naistele ühtemoodi

ligipääsetavad. Peamise põhjusena nähakse siin tööandjate kalduvust kasutada statistilise diskrimineerimise mehhanismi, mille kohaselt järgitakse eeldust, et naised on keskmiselt vähem pühendunud ja stabiilsed töötajad kui mehed (nt Phelps 1972, Wharton 2005). Samuti võib noore naistöötaja töölevõtmist takistada eelarvamus tema peatse lastega kojujäämise kohta ja hirm, et pereelu võib naise puhul takistada töökohuste täitmist rohkem kui mehe puhul (Karu, Kasearu, Biin 2007). Blossfeldi ja Drobnici (2001) järgi oleks antud lähenemisest tulenevalt keskne poliitiline seisukoht soolise võrdõiguslikkuse suurendamiseks toetada naiste osalemist tööturul, näiteks kehtestada naiste jaoks raskemini ligipääsetavates valdkondades sookvoodid.

1970. aastatel feministlikust lähenemisest kantud tööturu uuringud pigem rõhutasid, et naiste tasustatud töö, tööturul osalemine ja sissetulekud tulenevad tööandjate ja ametiühingute ametnike universaalsest diskrimineerivast tegevusest (Madden 1973; Hartmann 1976). Seega antud perspektiivist tulenev lahendus oleks seadustega soodustada naiste ja meeste võrdseid võimalusi, mille kaudu vähendada meeste domineerimist ja saavutada töötavate meeste ja naiste vahel suurem võrdsus.

Võrreldes 1970. aastatega on meeste ja naiste positsioon tööturul sõltuvalt riigist võrdsustunud rohkemal või vähemal määral tänu sotsiaalsetele muutustele haridus- ja tööhõivesüsteemis ning võrdõiguslikkuse põhimõtete rakendamisele seadustes ja poliitilistes meetmetes. Sellest tulenevalt võiks eeldada, et soolised erinevused on kõikides tööga seonduvates olulistest aspektidest tunduvalt vähenenud. Siiski leiavad Blossfeld ja Drobnic (2001), et suured pingutused on kandnud vähe vilja ja endiselt on õhus küsimus, millised mehhanismid hoiavad alal soolist ebavõrdsust nii indiviidi kui ka institutsioonide tasandil, kuigi struktuursed muutused pigem toetavad suuremat võrdsust.

Üks võimalus on vaadata lisaks struktuursetele muutustele, kuivõrd ühiskonnas valitsevad väärtused ja hoiakud toetavad meeste ja naiste võrdseid võimalusi tööturul ja töö- ning pereelu ühitamist. Pfau-Effinger (2000) nimetab hoiakute ja väärtuste kogumit, mis kujundavad ühiskonna tasandil meeste ja naiste rolli, tööturu positsiooni, peretasandi kohustuste jaotust, sugupoolte kultuuriks (*gender culture*). Selline sugupoolte kultuur loob raamistiku meeste ja naiste tööturul osalemiseks, haridusalaste valikute tegemiseks, karjääri väljavaadeteks või näiteks ka pereplaneerimiseks.

Sellise ühiskonna tasandi ideoloogia konstrueerimine saab alguse peretasandil. West ja Zimmerman (1981) pöörasid ühtede esimestena tähelepanu protsessile, kuidas inimesed oma igapäevases suhtlemises ja tegevustes taastoodavad sooideoloogiat (*gender ideology*), mis kehtestab normid ja arusaamad, kuidas sugupoolte esindajad peaksid käituma. Sooideoloogia keskmes on arusaam, et igapäevategevused on jagatud kaheks eraldiseivaks sfääriks: kodune sfäär, mis on traditsiooniliselt naiste pärusmaa ja tasustatud töö ehk meeste vastutusala. Selline traditsiooniline soorolli orientatsioon seega peab meeste jaoks õigeks spetsialiseerumist tööturule ning perekonna toel väljaspool kodu karjääri tegemist, samas naised keskenduvad perekonnale ja tööalane karjäär on asetatud pigem tagaplaanile. Vastandina saab esile tuua liberaalse soorolli orientatsiooni, mis rõhutab paindlikku meeste ja naiste osalemist tööturul seega vähendades töö- ja pereelu vahel vahetegemist (Judge ja Livingston 2008). Seega võib eeldada, et olenevalt sellest, kui tugevalt on vastavas ühiskonnas alal traditsioonilise sooideoloogia järgimine, mõjutab see võrdõiguslikkuse levikut ning meeste ja naiste erinevusi tööturul. Muidugi ei saa siin eitada ka vastupidist seost - võrdõiguslikkuse teadlik juurutamine ja vastavad institutsionaalsed ettekirjutised hakkavad ise murendama traditsioonilist sooideoloogiat. Sellisel juhul võib eeldada, et nooremad põlvkonnad võõranduvad järjest enam traditsioonilisest sooideoloogiast ja väärtustavad sugupoolte vahelist võrdset tööjaotust nii

kodus kui ka väljaspool kodu. Seda kinnitavad ka Ameerikas läbiviidud uuringud (Masson ja Lu 1988; Brewster ja Padavic 2000), mis on näidanud, et sooideoloogia on aastakümnete jooksul muutunud järjest liberaalsemaks. Ühiskonna tasandil seletatakse hoiakute muutust ühelt poolt sellega, et toimub muutus inimeste individuaalsetes hoiakutes, teisalt panustab liberaalsema arvamusel kujunemisse populatsiooni liikmete vaheldumine ehk vanemate kohortide asendumine uutega (Alwin, Cohen ja Newcombe 1991). Brewster ja Padavic (2000) leidsid, et Ameerika ühiskonna puhul on sooideoloogia muutumine seletatav demograafiliste sündmustega (sünd ja surm), mille tulemusel tänu põlvkondade vahetumisele traditsioonilisemad väärtused asenduvad liberaalsematega.

Perekonna tasandil tähendab see seda, et pere siseselt sotsialiseerimisprotsessi kaudu ei kandu vanemate väärtused lastele üks-üheselt üle vaid toimub valikuline ülekandumine, ning iga järgnev põlvkond on oma vaadetelt liberaalsem. Samas siin ei ole tegemist lihtsa lineaarse protsessiga. Carlson ja Knoester (2011) toovad esile, et laste sooideoloogia sarnaneb tugevalt bioloogiliste vanemate hoiakule. Vanemate endi hoiak on aga mõjutatud perekonna struktuurist, nii on üksikvanemad liberaalsema sooideoloogiaga kui seda abielus vanemad. Seetõttu julgevad autorid väita, et soolise võrdsuslikkuse pooldamise kasv ühiskonnas tuleneb just sellest, et järjest enam lapsi kasvab üles mittetraditsioonilise struktuuriga perekondades.

Sooideoloogia varieeruvus ühiskonna ja indiviidi tasandil

Väärtuste ja käitumise teisenemine ei ole täpselt paralleelne ega ka lineaarne, ühelt poolt struktuuriselt algatatud muutustele käitumises järgneb muutus väärtustes, teisalt struktuurilisi võimalusi aga teadustatakse ainult sellisel juhul tegelike käitumisalternatiividena kui need on vastavuses väärtustega (Bühlmann, Elcheroth ja Tettamanti 2010). Näiteks kui tööturu muutustest tulenevalt meeste tööalased väljavaated kitsenevad, vähendab see ideoloogilist toetust naiste osalemisele tööturul, teisalt väikelastega naiste osakaalu suurenemine tööturul mõjub positiivselt soolist võrdsust toetavate väärtuste levikule (Brewster ja Padavic 2000).

Samas ei tohiks unustada, et väärtuste muutumine on tugevalt ühiskonnaspetsiifiline. Lähtudes arengulise idealismi paradigmat (Thornton 2001) on inimeste hoiakud ja käitumine paljuski juhitud ühiskonna tasandil propageeritavast ideoloogiast. Thornton ja Philipov (2009) leidsid analüüsides Ida-Euroopa riikide abiellumis-, vaba kooselu ja lastesaamise trende 1990.-2000. aastatel, et paljuski on antud muutused seletatavad läänelike pereloomeliste hoiakute kiire ülevõtmisega ja käitumise kohandumisega. Seega väärtuste muutumine ja nende ülekandumine käitumisse ehk praktikasse on vahendatud ja kujundatud struktuursete võimaluste, teisalt piirangute poolest, mis varieeruvad ühiskondade lõikes. Näiteks, Yeganeh ja May (2011) põhinedes mitmete varasemate uuringutele leiavad, et üldine riigi majanduslik areng toob endaga kaasa võimaluste avardamise haridus- ja töösfääris, mis siis omakorda vähendab sugupoolte vahelist ebavõrdsust. Teisalt, majandussektorite sooline segregatsioon avaldab omakorda mõju sellele kui võrd inimesed tajuvad soolist ebavõrdsust ühiskonnas, nt suurem diferentseeritus naiste ja meeste töövaldkondadeks raskendab adekvaatselt hinnata meeste ja naiste palgaerinevusi (Khoreva 2011). Lisaks ühiskonna sotsiaalmajanduslikele näitajatele on oluline pöörata tähelepanu üldistele valitsevatele väärtustele, nt Yeganeh ja May (2011) toovad esile, et sooline palgalõhe on kõrgem neis riikides, kus on enam esindatud konservatiivsed väärtused, samas kui autonoomia väärtustamine on seotud väiksema palgalõhega.

Indiviidi tasandi tegurid

Soorolli orientatsioon võib varieeruda individuaalsete karakteristikute lõikes, näiteks võib eeldada meeste ja naiste ning etniliste gruppide vahelisi erinevusi. Eestis on kõige liberaalsema sooideoloogiaga eestlastest naised, ja kõige traditsioonilisemad on vene mehed, eesti mehed ja vene rahvusest naised aga asetsevad oma soorolli orientatsioonilt kahe eelpoolnimetatute vahel (Hansson 2011, Kasearu 2009). Naiste liberaalsemate hoiakute taga nähakse asjaolu, et naised on järjest rohkem tunginud meeste pärusmaale, nt osalemine tööturul, seevastu mehed on oma käitumist vähem muutnud ning traditsioonilised naiste tööd: lastehoid, kodutööd on endiselt naiste pärusmaa (Riley 2003). Seega antud juhul seletatakse struktuuri muutuse kaudu (st naiste tööhõivet toetavad meetmed) individuaalsete hoiakute teisenemist.

Sooideoloogia puhul võib samuti eeldada, et hoiakud on seotud inimese vanusega. Üldiselt on leitud, et nooremaealised inimesed esindavad pigem liberaalsemat sooideoloogiat kui seda vanemaalised inimesed, seega võib eeldada, et põlvkondade sotsialiseerimine leiab aset vastavas sotsiaalkultuurilises kontekstis ja kätkeb endas nii-öelda „ajastu“ mõju. Teisalt tuginedes Smith'i ja Rogers'i (2000) tööalasele sotsialiseerimise teooriale võib väita, et hoopis vanemaalised inimesed tänu oma pikemaajalisele viibimisele tööturul on rohkem kokku puutunud soolise ebavõrdsusega ja seetõttu on antud teema osas tundlikumad kui seda nooremaealised inimesed, kelle kogemused on piiratumad. Siiski Eestis läbiviidud uuringud pigem toovad esile, et vanema- ja nooremaealiste inimeste võrdluses esindavad nooremaealised liberaalsemat maailmavaadet (Kasearu 2009; Vainu 2010).

Sooideoloogia varieeruvuse seletamisel võib lisaks vanusele ja soole oluliseks osutada inimese perekonnaseis (Carlson ja Knoester 2011, Khoreva 2011). Paarisuhetes inimeste puhul on tegemist kahe leivateenijaga peremudeliga, ja olenevalt ühiskonnast võidakse naise töötamisele ja teenitavale palgale vaadata kui mehe sissetulekut toetavale lisale. Seetõttu ei ole üllatav kui mõlemad partnerid toetavad pigem traditsioonilist sooideoloogiat, mille kohaselt väärtustatakse mehe töötamist ja töökoha olemasolu rohkem kui seda naise puhul. Samas üksikute inimeste, eriti naiste jaoks, on töötamisel teine tähendus ja seetõttu pigem pooldatakse meeste ja naiste võrdseid võimalusi.

Meetod

Analüüs põhineb 1990. aasta Euroopa väärtuste uuringu (European Value Survey) ja 2008. aasta Euroopa sotsiaaluuringu (European Social Survey) andmetel. Vaatluse alla on võetud 21 Euroopa riiki: Belgia, Bulgaaria, Hispaania, Holland, Iirimaa, Eesti, Läti, Norra, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Rumeenia, Saksamaa, Slovakkia, Sloveenia, Soome, Suurbritannia, Taani, Tšehhi ja Ungari. Valimi suurus varieerusid 1990. aastal 588 indiviidist Soomes kuni 2792 indiviidini Belgias, Euroopa Sotsiaaluuringus jäi valimi suurus olenevalt riigist 1500-2000 indiviidi vahele.

Varasemad uurimused on näidanud, et väide „*kui töökohti napib, siis meestel on suurem õigus töökohale kui naistel*“ (ik *men should have more right to job than women when jobs are scarce*) peegeldab hästi riikidevahelisi erinevusi naiste tööhõives ja palgalõhes, kuna antud väide hõlmab endas ühelt poolt arusaama, et mees on peamine leivateenija ja teisalt diskrimineerivat hoiakut töötavate naiste osas (Azmat jt 2004 viidatud Fortin 2005 kaudu). Väärtuste uuringus on vastajatel palutud anda oma hinnang kolmepunktilisel skaalal (1 - nõustun, 2 - ei nõustu, 3 - ei nõustu ega ole vastu). Euroopa sotsiaaluuringus on hinnang mõõdetud viiepunktilisel skaalal (1

- olen väga nõus, 2 - olen nõus, 3 – ei nõustu ega ole vastu, 4 - ei ole nõus, 5 - ei ole üldse nõus). Võrdleva analüüsi eesmärgil ühtlustati skaalad järgnevalt: väärtuste uuringu puhul kodeeriti skaala ümber, mittenõustumine kodeeriti kolmeks ja ei nõustu ega ole vastu kaheks; ESS-i puhul kodeeriti kokku väärtused väga nõus ja olen nõus, samuti väärtused ei ole nõus ja ei ole üldse nõus. Seega uus tunnus on kolme kategooriaga: 1 - olen nõus, 2 - ei ole nõus ega vastu ja 3 - ei ole nõus.

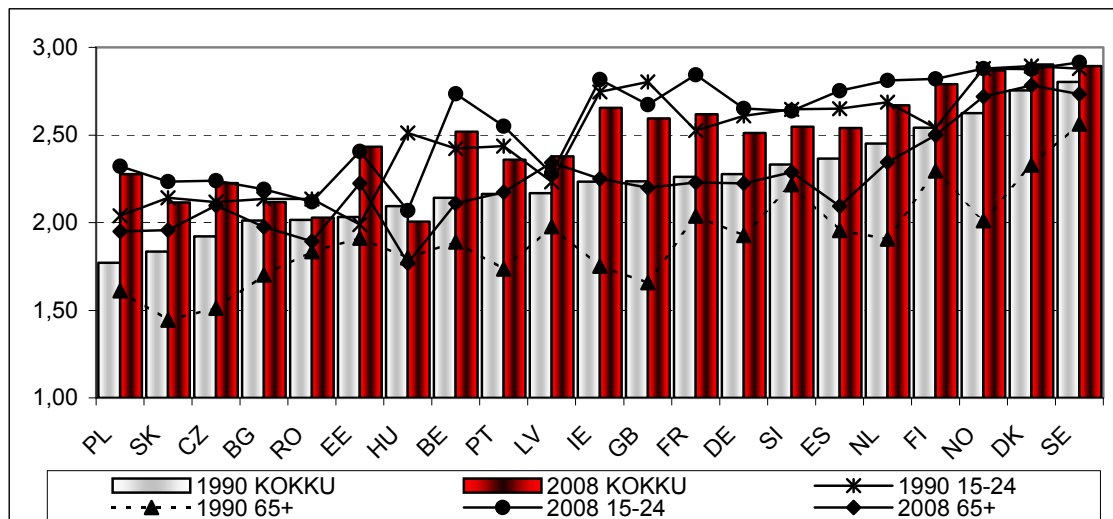
Sõltumatute tunnustena on analüüsi kaasatud: vastaja sugu (1- mees ja 2 naine); vanus, haridustase, töötuks olemise kogemus (1- on olnud kunagi töötü; 2- ei ole olnud). Haridus on mõõdetud kolme kategooriaga (1- põhiharidus või sellest madalam, 2- keskharidus, keskeriharidus, rakenduskõrgharidus ja 3- kõrgharidus)

Lisaks on analüüsis kasutatud EUROSTAT-i andmebaasist järgmisi näitajaid 2008 aasta kohta: sooline palgalõhe, töötuse määr ja tööhõive määr.

Tulemused

Muutused hoiakutes 1990-2008

Järgnevalt vaatame, kuidas on Euroopa riikides 18 aasta jooksul muutunud hoiak meeste ja naiste võrdsele võimalusele saada töökohtade vähesuse tingimustes tööd.

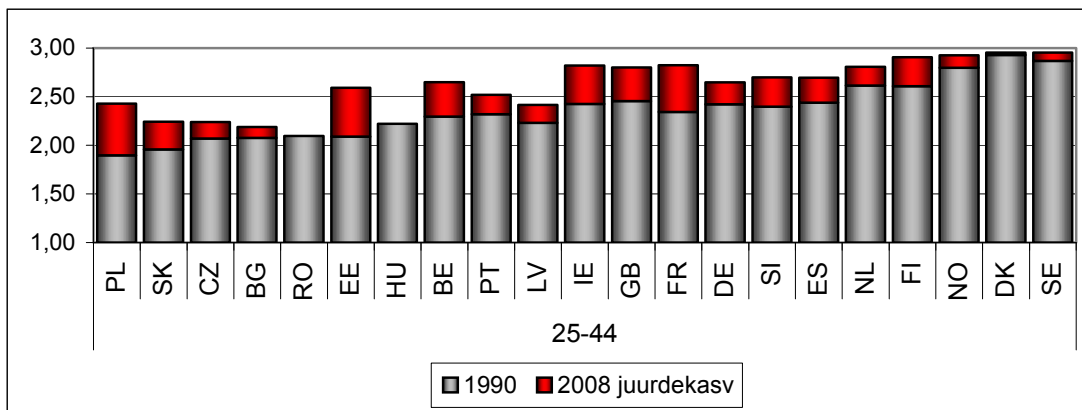
Joonis

1. Hinnang väitele „Võrreldes naistega on meestel suurem õigus töökohtadele, kui töökohti napib“ nooremas ja vanimas vanusrühmas riikide ja aastate lõikes.

Joonisel 1 on esitatud keskmine hinnang väitele: võrreldes naistega on meestel suurem õigus töökohtadele, kui töökohti napib. Võrreldes 1990. aastal antud keskmist hinnangut 2008. aastal antud hinnanguga ilmneb, et kõikides teistes riikides peale Ungari on väitega mittenõustujate osakaal kasvanud. Suurimad muutused on toimunud Ida-Euroopa riikides, nii on keskmine hinnang kasvanud skaalal 1-3 Poolas 0,47 ja Eestis 0,4 punkti võrra. Väiksem muutus Põhjamaade keskmises hinnangus on seletatav 1990. aasta suhteliselt suure mittenõustujate osakaaluga. Põhjamaad ületavad 1990 aasta näitaja poolest 2008. aasta näitajat Ida-Euroopa riikides. Seega peegeldub siin selgelt võrdõiguslikkuse ideoloogia pikaajalisus Põhjamaades.

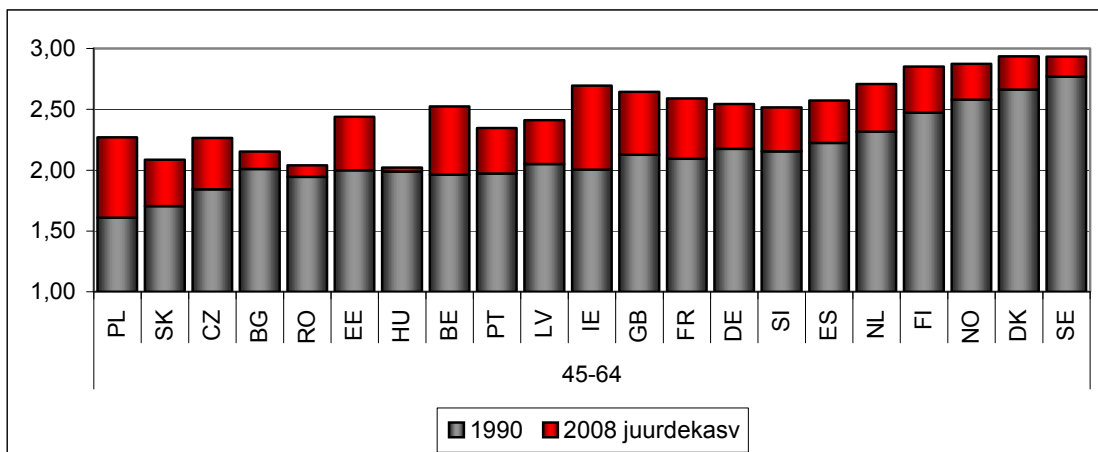
Võrreldes Eestit teiste Ida-Euroopa riikidega ilmneb, et Eestis on mittenõustujate osakaal kasvanud kõige jõudsamalt ehk siis Eestis on 18 aasta jooksul laiemalt levinud sugudevahelist võrdsust rõhutavad tõekspidamised kui nt Bulgaarias, Rumeenias ja Lätis.

Joonisel on eraldi esitatud vanima ja noorima vanuserühma keskmised hinnangud erinevatel aastatel. Ilmneb, et võrreldes vanema vanuserühmaga on nooremas vanuserühmas hinnangud 18-aastase perioodi jooksul vähem muutunud ehk siis noored, kes olid 2008. aastal 15-24-aastased ei eristu oma hinnangutes noortest, kes olid nendega sama vanad peaaegu kaks dekaadi tagasi. Eriti kehtib see Põhjamaade, Saksamaa, Sloveenia, Iirimaa, Rumeenia puhul. Seega väljendub siin kaks trendi, ühelt poolt taas Põhjamaad, kus mõlemal vaatlusalusel aastal on mittenõustujate osakaal üldiselt väga kõrge ja teisalt Bulgaaria ja Rumeenia, kus keskmine hinnang jääb kahe juurde ehk siis keskmisele positsioonile, mis tähendab, et väitega ei nõustuta ega olda tugevalt ka vastu – teisisõnu, kuigi uus põlvkond on peale kasvanud ja antud riikides on toimunud suured sotsiaalsed muutused, ei ole 18 aasta jooksul hoiakutes väga suuri muutusi toimunud. Kui vaadata 65-aastaste ja vanemate inimeste hinnanguid, siis selgub, et enim on mittenõustujate osakaal kasvanud Slovakkias, Tšehhis, Iirimaa, Suurbritannias ja Norras.

Joonis 2. 25-44-aastaste inimeste keskmine hinnang väitele „Võrreldes naistega on meestel suurem õigus töökohtadele, kui töökohti napib“ aastatel 1990 ja 2008.

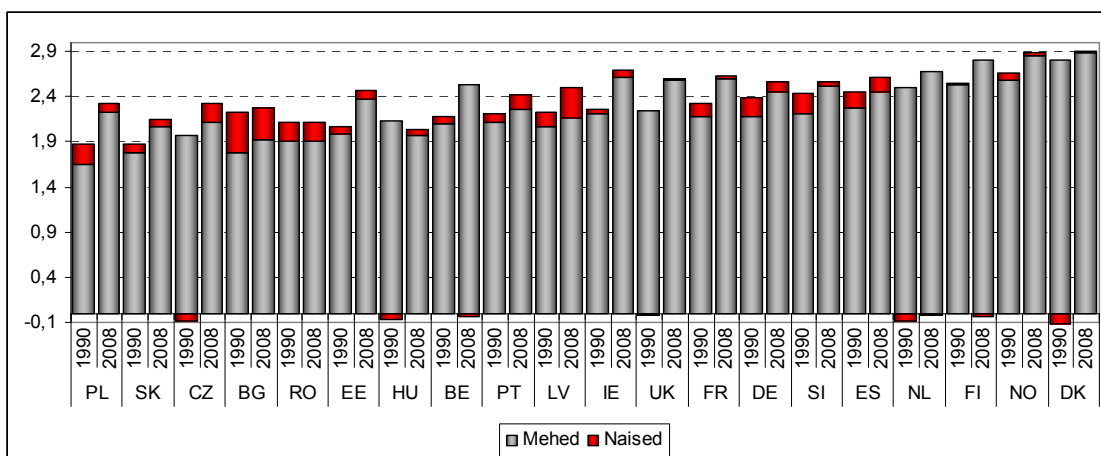
Kui võrrelda vanuserühmi omavahel, siis enim on muutunud 25- kuni 64-aastaste inimeste hinnangud, seetõttu vaatame antud vanuserühma kahe alajaotuse lõikes (vt joonised 2 ja 3) eristades 23-44 ja 45-64 aastased inimesed. Iirimaa, Suurbritannia ja Prantsusmaa kõrval on Eesti üks nendest riikidest, kus väitega mittenõustujate osakaal on märkimisväärselt kasvanud. Kaudselt saab antud jooniste põhjal ka hinnata, kuivõrd on tegemist põlvkonnaefektiga ehk siis liberaalsema soodeoloogiaga põlvkonnad vahetavad välja traditsioonilise vaate esindajad. Teisalt on tegemist ühiskonnas toimuva teadliku liberaalsema soodeoloogia levikuga ehk siis sotsiaalse muutuse mõjuga, mis avaldub sarnaselt kõigile põlvkondadele. Vaadates protsentuaalselt millistes vanuserühmades on keskmine hinnang enam kasvanud, selgub, et kõige vähem eristuvad kahe võrreldava aasta lõikes noorima vanuserühma hinnangud ja kõige enam kahe vanema vanuserühma hinnangud.

Joonis

3. 45-64 aastaste inimeste keskmine hinnang väitele „Võrreldes naistega on meestel suurem õigus töökohtadele, kui töökohti napib“ 1990 ja 2008.

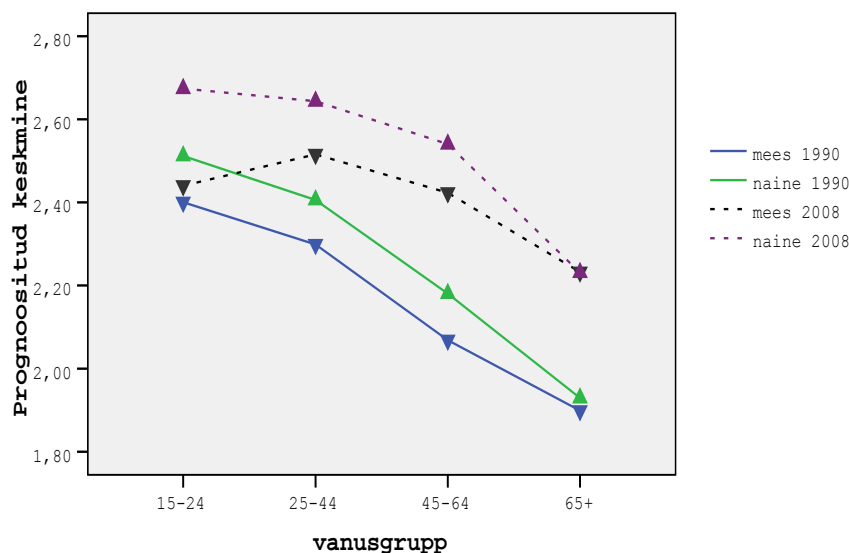
Vanuse kõrval on oluline vaadata kuivõrd lahknevad meeste ja naiste arvamused antud küsimuses. Tuginedes joonisele 4 saab eristada järgnevaid mustreid: 1) on riigid, kus naiste keskmine hinnang on tunduvalt kõrgem kui meeste hinnang ehk siis naiste hulgas on rohkem neid, kes arvavad, et meestel ei tohiks olla naiste ees eelisõigus töökohtadele. Sellisteks riikideks on peamiselt Ida- ja Lõuna-Euroopa riigid: Poola, Bulgaaria, Rumeenia, Läti, Sloveenia, Portugal ja Hispaania. 2) riigid, kus meeste ja naiste hinnangute erinevused on väga väikesed ning 1990. aastatel olid pigem mehed liberaalsemad, sellisteks riikideks on Põhjamaad, Holland, Suurbritannia. Eraldi võib tuua esile Läti ja Portugali, kus liberaalsem hoiak meeste ja naiste õiguste osas on just suurenenud rohkem naiste kui meeste seas.

Joonis 4. Meeste ja naiste keskmised hinnangud väitele „Võrreldes naistega on meestel suurem õigus töökohtadele, kui töökohti napib“ 1990 ja 2008 aasta võrdluses.

Teisalt Saksamaal, Prantsusmaal ja Sloveenias on 1990. aastaga võrreldes 2008. aastaks liberaalsema hoiaku pooldajate osakaal proportsionaalselt enam suurenenud meeste seas. Eesti, Bulgaaria ja Slovakkia puhul on naiste ja meeste võrdsust pooldav arusaam suurenenud meeste ja naiste seas võrdselt.

Järgnevalt vaatame, kuidas meeste ja naiste hoiak eristub vanuserühmade lõikes ehk kas vanusel võib olla erinev mõju meeste ja naiste hoiakule ning kuidas on antud muster mõjutatud sotsiaalsest kontekstist ehk siis küsitluse aastast. Mitmefaktoriline dispersioonanalüüs viidi läbi soo, vanuse ja riigi tunnusega kahe aasta kohta eraldi. Joonisel 5 on esitatud dispersioonanalüüsi mudelis esile tulnud vanuse ja soo koosmõju kohaseid keskmisi. Ilmneb soo ja vanuse kui faktorite tähendus meeste ja naiste võrdsele kohtlemisele tööturul. Võrreldes 1990. aastaga on 2008. aastal nii meeste kui naiste seas kõigis vanuserühmades kasvanud meeste ja naiste võrdsuse pooldamine. Nooremates vanuserühmades on meeste ja naiste hinnangute erinevused suuremad, muutudes minimaalseks 65-aastaste ja vanemate inimeste puhul. Kuigi mõlema sugupoole seas on võrdõiguslikkuse pooldamine kasvanud, siis nooremates vanuserühmades on meeste ja naiste hinnangute vahe pigem kasvanud. Eriti torkab see silma 15-24-aastaste noorte puhul. Nooremaealiste inimeste tugevam polariseerumine antud küsimuses soo alusel võib tuleneda erinevatest teguritest: tööturu situatsioon ja individuaalne tööhõive staatus, haridustase jne. Antud mõjurid tulevad vaatluse alla järgnevas analüüsi etapis.

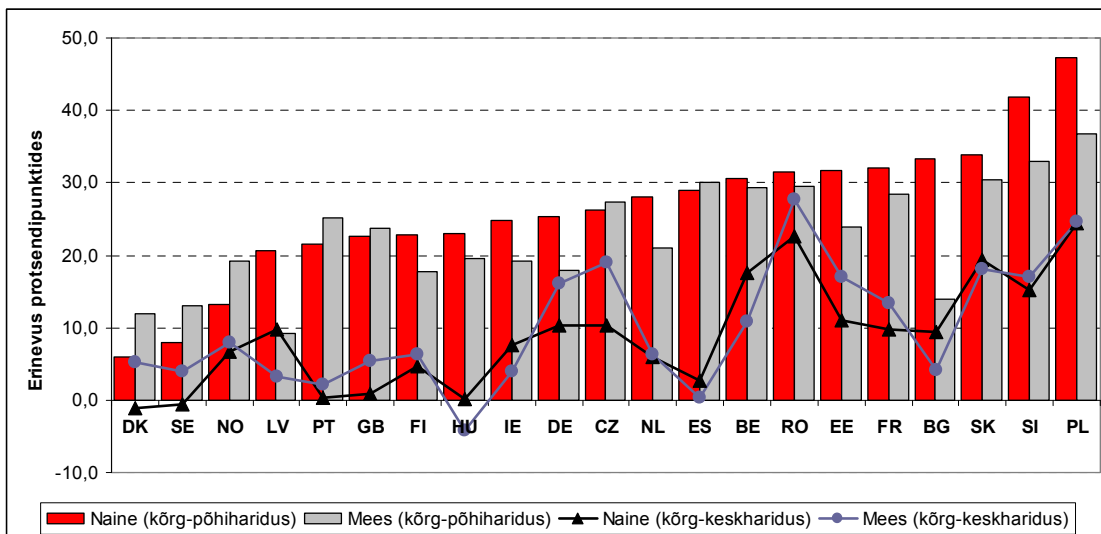
Joonis 5. Meeste ja naiste keskmine hinnang väitele „Võrreldes naistega on meestel suurem õigus töökohtadele, kui töökohti napib“ vanuserühmade lõikes aastatel 1990 ja 2008.

Hoiakuid mõjutavad tegurid mikro- ja makrotasandil

Eelnevas peatükis leidis kinnitust, et aastate lõikes on inimeste arusaam meeste ja naiste võimalustest tööturul muutunud võrdsust toetavamaks, samas vanusgruppide ja sugupoolte lõikes on endiselt suured erinevused. Seega järgnevalt, põhinedes 2008. aasta andmetele vaatame kuidas on individuaalsete hinnangute erinevused seletatavad inimese haridustaseme ja individuaalse töötuse kogemuse, perekonnaseisu kaudu ning kui suure osa individuaalsete hinnangute variatiivsusest saab seletada ära riikidevaheliste erinevustega ehk siis ühiskonna konteksti kaudu. Mitmetasandiline analüüs toob esile, et hoiakute variatiivsusest 12,1% on seletatav ära riikidevaheliste erinevustega ehk siis võib öelda, et ligikaudu 12 protsendi ulatuses on individuaalne soodeoloogia mõjutatud ühiskonna konteksti poolt. Seega suurem osa soodeoloogia hajuvusest on siiski pigem seletatav indiviidi tasandi teguritega. Indiviidi tasandi

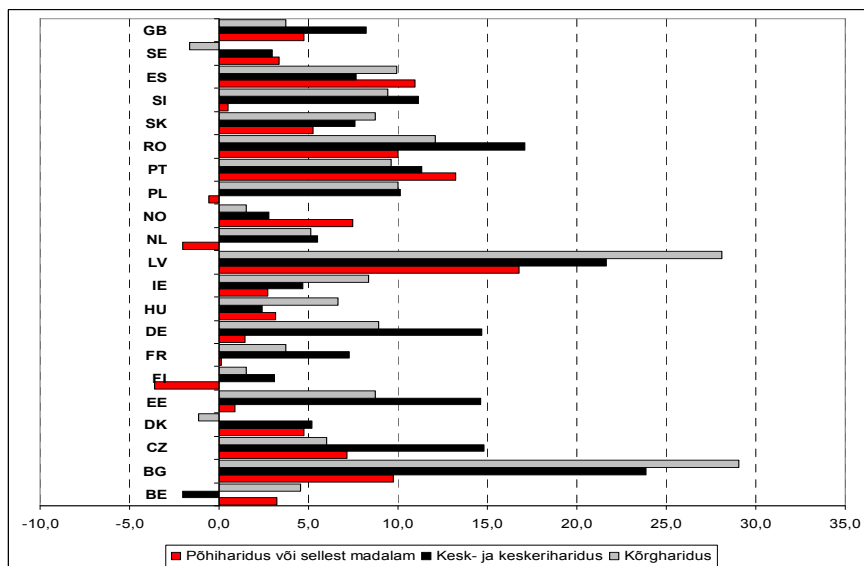
teguritest on vaatluse alla võetud: sugu, partneri olemasolu, vanus, haridus ja töötuse kogemus. Antud tunnused seletavad keskel läbi 11% sooideoloogia variatiivsusest indiviidi tasandil (vt tabel 1).

Esmalt keskendume küsimusele kuivõrd erinev on erinevates riikides haridustaseme mõju individuaalsele hoiakule, kas ühes või teises riigis tuleneb sisemine hinnangute variatiivsus suuremal või vähemal määral erinevustest individuaalse haridustaseme alusel? Joonisel 6 esitatud protsendipunktid näitavad väitega mittenõustujate osakaalude erinevust vastavalt haridustasemele ja soole ehk teisisõnu nii naiste kui meeste puhul on haridustasemete lõikes arvatud välja väitega mittenõustujate osakaal, järgnevalt on kõrgharidusega mittenõustujate osakaalust lahutatud madalama haridustasemega mittenõustujate osakaal. Seega kajastub joonisel kuivõrd suur on hinnangute variatiivsus haridustasemete lõikes. Ootuspäraselt on suurem lõhe põhihariduse ja kõrgharidusega inimeste hinnangutes ning seda nii naiste kui meeste võrdluses. Haridustasemest tulenevad hinnangute erinevused on väiksemad Põhjamaades, kus mittenõustujate osakaal on kõrge sõltumata haridustasemest. Skaala teises otsas on aga Poola, Sloveenia ja Slovakkia, kus põhihariduse ja kõrgharidusega naiste seas on mittenõustujate osakaalu erinevus üle 30-ne protsendipunkti. Seega kõrgharidusega naiste kui ka meeste seas on tunduvalt enam naiste ja meeste võrdseid võimalusi pooldavaid inimesi kui madalama haridustasemega sookaaslaste hulgas. Kesk- ja kõrghariduse võrdluses on erinevused tunduvalt väiksemad, jäädes enamikes riikides 5-20 protsendipunkti vahele. Samas tuleb nentida, et meeste ja naiste puhul, olenevalt riigist, varieerub hoiak haridustaseme lõikes erineval määral, näiteks Lätis ja Bulgaarias on meeste puhul haridustasemete lõikes hoiakute erinevused tunduvalt väiksemad kui seda naiste puhul.

Joonis 6. Põhihariduse ja keskharidusega inimeste hinnangu erinevus kõrgharidusega inimestega võrreldes soo lõikes.

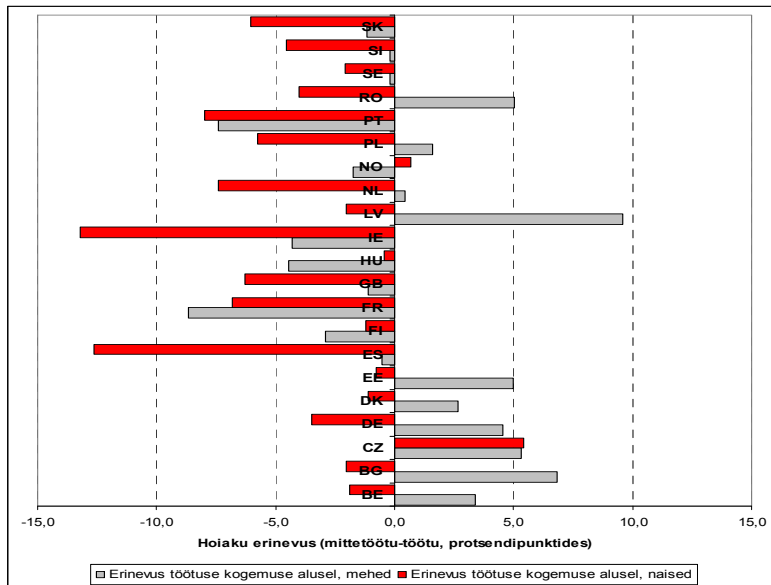
Eelnev analüüs tõi esile, et mehed ja naised näevad sugupoolte võrdset kohtlemist tööturul erinevalt ning erinevused on suuremad just nooremates vanusrühmades (joonis 5). Seega järgnevalt kontrollime kuivõrd meeste ja naiste hoiakute erinevused jäävad püsima kui arvesse on võetud indiviidide haridustase. Joonisel 7 on võrreldud mittenõustujate osakaalu sama haridustasemega meeste ja naiste võrdluses.

Joonis 7. Meeste ja naiste hinnangute erinevus haridustasemete lõikes (protsendipunktid).

Nii on arvatud välja haridustasemete lõikes meeste ja naiste jaoks eraldi mittenõustujate protsent ning siis on lahutatud naisvastajate mittenõustujate osakaalust meesvastajate mittenõustujate osakaal. Joonisel esitatud protsendipunktid näitavad lõhet vastava haridustasemega meeste ja naiste hoiakutes. Läti ja Bulgaaria on need riigid, kus vaatamata haridustasemele on naiste ja meeste hinnangute lõhe suurim ning kõrgharidusega inimeste seas hoiakute erinevus meeste ja naiste vahel on suurem kui seda madalama haridustasemega vastajate puhul. Teise grupina saab eristada riike (Rumeenia, Saksamaa, Eesti ja Tšehhi), kus hoiakute vaheline erinevus on suurim kesk- ja keskeriharidusega inimeste rühmas. Antud erinevus on seletatav sellega, et keskharidusega naiste hoiakud on lähedasemad kõrgharidusega naiste hoiakutega kui seda kesk- ja kõrgharidusega meeste puhul. Ehk üldistatult võib öelda, et kõrghariduse ja võrdõiguslikkust pooldava hoiaku vaheline seos on tugevam meeste kui naiste puhul. Kõige väiksemad on erinevused põhi- või sellest madalama haridusega meeste ja naiste hinnangutes. Poola, Hollandi ja Soome puhul saame isegi rääkida olukorrast, kus madalama haridusega meeste seas on rohkem naiste ja meeste võrdsuse pooldajaid kui seda sama haridustasemega naiste hulgas.

Loogiliselt võiks eeldada, et töötuse individuaalne kogemine suurendab naiste seas trotsi ja mittenõustumist meeste eelisõigusega tööle, samas meeste puhul võib omada see vastupidise mõju ehk siis töötuse kogemus pigem suurendab soovi vähendada tööturul konkurentsi ja seda siis naiste arvelt. Joonisel 8 ilmneb, et naiste puhul tõepoolest individuaalne töötuse kogemus suurendab väitega mittenõustujate osakaalu, st joonisel on esitatud mittenõustujate osakaalude erinevus mittetöötute ja töötute vahel protsendipunktides. Meeste puhul tulevad aga selgemini esile riikidevahelised erinevused: Rumeenia, Läti, Eesti, Taani, Belgia, Tšehhi, Bulgaaria ja Belgia on ühiskonnad, kus töötuse kogemus meeste jaoks pigem suurendab võimalust väitega nõustuda ehk siis mittenõustujate osakaal on töötute seas madalam kui seda mittetöötute seas. Teisalt aga Prantsusmaa, Portugal, Iirimaa ja Ungari on riigid, kus töötuse kogemus pigem suurendab meeste solidaarsust naissugupoolega.

Joonis 8. Hoiakute erinevused vastavalt töötuse kogemusele meeste ja naiste lõikes.

Regressioonanalüüs toob aga esile, et kui võtta arvesse teised tunnused: vanus ja haridustase, siis naiste puhul erinevus kaob, meeste puhul aga jääb kehtima ehk siis töötaks olemise kogemus suurendab võimalust toetada pigem traditsioonilist soodeoloogiat. Tabelis 1 on esitatud riskisuhted: võimalus kuuluda väitega nõustujate hulka võrreldes mittenõustujate hulka kuulumisega. Vaadatud on kuivõrd inimese sugu ja partneri olemasolu suurendavad või vähendavad riski traditsioonilisema soodeoloogia pooldamiseks, lisaks on mudelisse kaasatud: vanus, haridustase ja töötuse kogemus. Lähtudes Carlson ja Knoester (2011) ning Khoreva (2011) seisukohtadest võib eeldada, et kõige liberaalsemad ehk siis meeste ja naiste võrdseid võimalusi toetavamad on naised, kellel puudub püsipartner (elukaaslane/abikaasa), siia alla kuuluvad nii vallalised, lahutatud, lesed kui üksikemad. Meespartneri majandusliku toetuse puudumine tähendab kõrgendatud vajadust iseseisvaks majanduslikuks toimetulekuks, mis tõttu võib eeldada, et ainuüksi ratsionaalsetel kaalutlustel toetavad niinimetatud üksikud naised võrdsuse printsiipi. Seevastu naised, kes elavad koos partneriga võivad toetada pigem meeste suuremat õigust tööle, ja seda eriti riikides, kus kahe leivateenijaga peremudel on vähem levinud või siis meeste ja naiste palgalõhe on tugevalt naiste kahjuks. Viimasel juhul, kuna mehe palk omab suuremat osakaalu perekonna kogusissetulekus, siis nii paarisuhtes olevad mehed kui naised võivad pigem eelistada mehe töökoha säilimist ning seega toetada arvamust, et töökohtade nappuse korral on meestel suurem õigus tööle kui naistel. Euroopa Sotsiaaluuringu 2008. aasta andmetele tuginedes ilmneb, et antud küsimuses ilmnevad suhteliselt suured riikidevahelised erinevused. On rida riike, kus võttes arvesse vanusest, haridusest ja töötuse kogemusest tulenevad erinevused, ilmneb, et kooselus ja mittekooselus olevate naiste ja meeste hinnangud ei eristu üldse. Sellisteks riikideks on ootuspäraselt Põhjamaad: Taani, Rootsi ja Norra ning Belgia, Holland, Inglismaa, Iirimaa ja endistest idabloki riikidest Ungari ja Sloveenia. Samuti kuulub antud gruppi Soome, kus küll ilmnes erinevus paarisuhtes meeste ja partnerita naiste hinnangutes, nimelt võrreldes naistega on meestel isegi madalam risk antud väitega nõustuda. Ülejäänud riigid võib omakorda jagada alamgruppideks selle alusel, kas erisus tuleneb peamiselt meeste ja naiste vahelistest hinnangute erinevustest või on mõjutatud pigem partneri olemasolust. Bulgaaria, Tsehhi, Saksamaa, Hispaania, Läti ja Rumeenia on riigid, kus erisus tuleneb pigem meeste ja naiste vaheliste hinnangute erinevusest. Ning võrreldes üksikute naistega on suurem risk väitega nõustuda pigem üksikutel

meestel kui paarisuhtes olevatel meestel. Siiski, kui võrrelda partneriga ja partnerita meeste hoiakuid omavahel, siis statistiliselt olulisi erinevusi ei esine ehk teisisõnu partneri olemasolu või mitteolemasolu ei muuda meeste hoiakuid. Siiski erandi tuleb siin esile Eesti, kus meeste ja naiste hoiakute erinevus tuleb esile ainult üksikute meeste puhul, ehk siis üksikud mehed pooldavad tunduvalt enam traditsioonilist sooideoloogiat. See aga võimaldab tõstatada küsimuse naiste liberaalsemate hoiakute edasikandumist meestele paarisuhtes ehk siis kuivõrd partnerid omavahel kujundavad teineteise arusaamu ja hoiakuid sooideoloogia osas ning kas siin võib täheldada üldlevinud “doing gender” lähenemise põhimõtetele vastassuunalist tendentsi – nimelt pereloomise käigus naised mitte ei liigu traditsioonilisema soorolli ja sellega kaasneva ideoloogia suunas, vaid muutus toimub meeste hoiakutes?

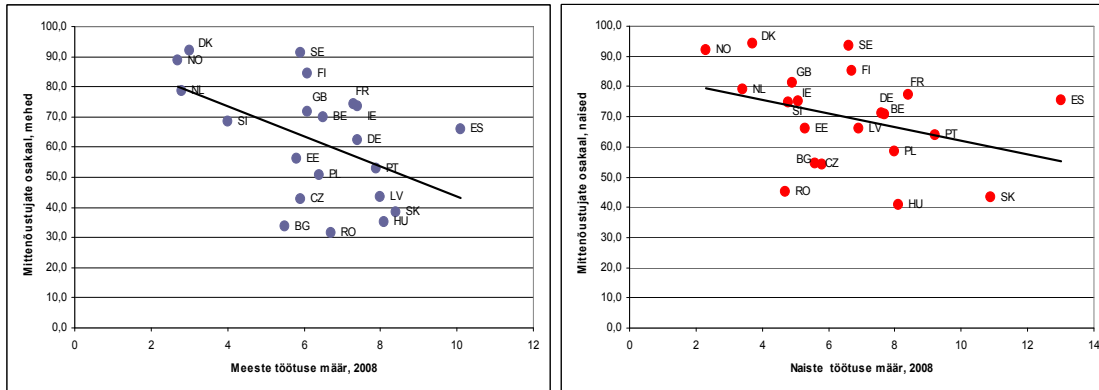
Teisalt naiste puhul ilmneb, et Poola, Portugal ja Slovakkia on need riigid, kus paarisuhtes olevad naised pigem pooldavad traditsioonilist sooideoloogiat. Antud kolme riigi puhul võib öelda, et tegemist on riikidega, kus liberaalne sooideoloogia on vähem levinud kui seda teistes riikides ja seetõttu tuleb esile ka suurem eristumine. Sisuliselt tähendab see seda, et antud riigid on liikumas liberaalsema sooideoloogia poole ja ootuspäraselt sammuvad esirinnas nooremealised vallalised kõrgemalt haritud naised. Antud tulemus võimaldab väita, et riikides, kus liberaalsem sooideoloogia on rohkem juurdunud, erisused perekonnaseisu alusel puuduvad.

Kuna mitmetasandiline analüüs tõi esile, et sooideoloogia puhul ligikaudu 12 protsenti on seletatav riikidevaheliste erinevustega, siis järgnevalt vaatame, milliste tegurite kaudu on võimalik riikidevahelised erinevused esile tuua ja mil määral antud makrotasandi indikaatorid on seotud sooideoloogiaga. Riikidevaheliste hoiakute variatiivsuse üks seletus on üleüldine töötuse tase vastavas riigis (vt joonis 9a ja 9b), nt suurim lõhe individuaalse töötuse kogemuse alusel ilmneb riikides, kus riigitasandil naiste töötuse määr on samuti kõrge, Hispaania ja Slovakkia puhul on naiste töötuse määr üle 10%. Seega kõrgem tööpuudus võib suurendada lõhet töötute ja mittetöötute sooideoloogias muutes meeste nägemuse traditsioonilisemaks ja naiste oma liberaalsemaks.

Tabel 1. Väitega nõustumise tõenäosus mittenõustumise taustal – partnerlussuhte olemasolu ja soo alusel (regressioonimudelites on kontrollitud: haridus, vanus ja töötuse kogemus)

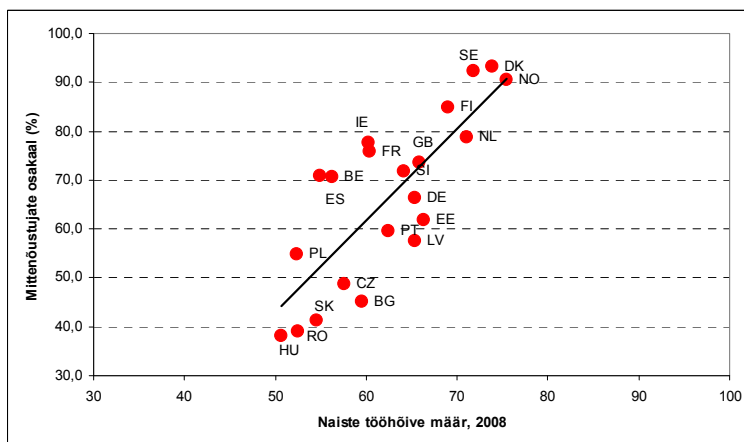
	BE	BG	CZ	DE	DK	EE	ES	FI	FR	GB	HU	IE	LV	NL	NO	PL	PT	RO	SE	SI	SK	
Mees, elab koos partneriga	0,9	2,9* **	1,8* **	1,7* *	0,5	1,2	1,7* **	0,4* *	1,5*	0,8	1,3	1	2,2* **	1,2	1,3	1,7* *	2,1* **	1,9* **	0,9	1,6	2,2* **	
Mees, ei ela partneriga	1,2	3,4* **	2,8* **	2,2* **	1,1	1,8* *	2,2* **	0,7	1,4	1	1,2	1,2	2,6* **	1,5	2,5	2***	2,1* **	2,1* **	1,1	1,3	2,4* **	
Naine, elab koos partneriga	1,5	1,3	1,1	1	0,5	1,3	1	1	1,4	0,9	1,2	0,9	0,8	1,3	1,6	1,8* *	1,5* *	1,2	0,7	1,3	1,9* **	
<i>Naine, ei ela koos partneriga</i>																						
Alg- ja põhiharidus	5,3* **	4***	4***	7,5* **	2,3	4,6* **	6,7* **	3,5* **	7,3* **	3,2* **	2,9* **	3,8* **	1,9* **	4,6* **	3,9* **	11,9 ***	2,9* **	4***	3,3* *	14** *	5,9* **	
Keskharidus	2,9* **	1,7* **	1,8* **	3,3* **	1,8	2,6* **	1,6	1,9	3,1* **	1,2	0,9	2,4* **	1,3	1,7*	1,7	4,9* **	1,3	2,8* **	1,2	4,4* **	2,5* **	
<i>Kõrgharidus</i>																						
On olnud töötü	1,2	1,1	1,4*	1,0	1,6	1,2	0,9	1,3	0,8	1,2	1,1	1,1	1,4* *	0,9	1,2	1,1	0,9	1,1	1,3	0,9	0,9	
<i>Ei ole olnud töötü</i>																						
15-24-aastane	0,5* *	0,8	0,6	0,4	1,4	1,3	0,5* **	1	0,6	1,5	0,9	0,6	1,2	0,5	0,7	0,8	0,9	0,8	0,9	0,9	0,8	
45-64-aastane	1,2	1,1	0,9	1,7* **	1,2	1,9* **	1,1	1,7	2,4* **	1,9* **	1,1	1,5	1	1,5	2,2*	1,3	1,4*	0,9	1,3	1,8* *	1,5* *	
65 ja vanem	3,4* **	1,5* *	1,5*	3,9* **	5,2* **	2,9* **	3***	7,3* **	5,4* **	6,8* **	2,3* **	5,2* **	1,3	4,1* **	5,1* **	2,5* **	2,1* **	1,2	4,9* **	2,8* **	2***	
<i>25-44-aastane</i>																						
N	174 6	214 1	192 5	271 8	158 7	159 9	253 7	218 7	206 5	232 5	150 2	175 3	189 7	175 4	153 9	158 2	229 3	187 4	180 7	125 4	171 9	
Pseudo R-Square	0,17	0,11	0,06	0,12	0,11	0,11	0,20	0,16	0,20	0,17	0,09	0,18	0,08	0,15	0,12	0,14	0,09	0,08	0,14	0,18	0,08	
<i>Nagelkerke</i>																						

Siiski üldise trendi saab esile tuua, et nii naiste kui meeste puhul on liberaalsem soodeoloogia rohkem levinud riikides, kus töötuse määr on madalam. See on heas kooskõlas moderniseerumise perspektiiviiga, millekohaselt ühiskonna majanduslik areng ja heaolu panustab positiivselt sugupoolte vahelisse võrdsusse (Yeganeh ja May 2011). Samas on antud seose tugevus meeste puhul tugevam kui naiste puhul.

Joonis 9a ja 9b. Seos töötuse määra ja liberaalse soodeoloogia leviku vahel meeste ja naiste lõikes.

Järgnevalt vaatame kuidas on riikidevaheline hoiakute suhteliselt suur variatiivsus seletatav naiste osalemisega tööturul. Eeldada võib, et naiste väiksem osalemine tööhõives annab suurema aluse olla seisukohal, et töökohtade nappuse korral pigem eelistatakse mehi naistele.

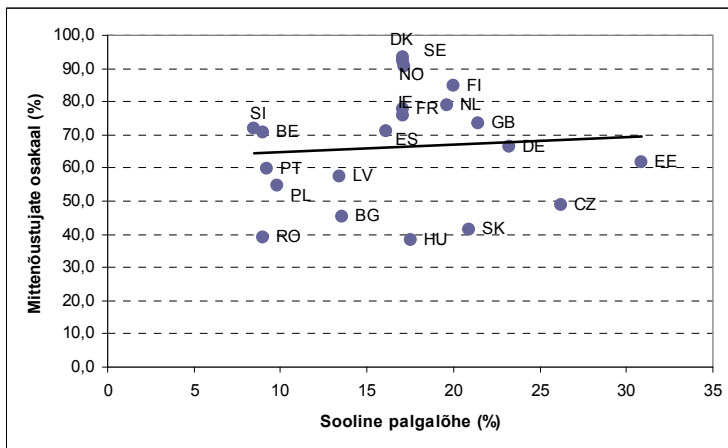

Joonis 10. Seos naiste tööhõive määra ja liberaalse soodeoloogia leviku vahel.

Joonisel 10 ilmneb, et nendes riikides, kus naiste tööhõive määr on madalam, on samuti mittenoostujate osakaal madalam ehk siis enam on neid, kes leiavad, et meestel on suurem õigus töökohale kui naistel. Seevastu Põhjamaades, kus naiste tööhõive määr on üle 70%, ollakse valdavalt selle vastu, et meestel on suurem õigus tööle kui naistel. Seega leiab kinnitust seose olemasolu, samas ei saa väita, et kas traditsiooniline hoiak ühiskonnas pidurdab naiste tööle asumist või siis vastupidi, naiste madal osalus tööelus annab aluse tõlgendada seda kui naiste väiksema sooviga töötada ja seega toetab see arusaama, millekohaselt töökoht ja töötamine on olulisem meestele kui naistele.

Viimase makrotasandi näitajana on vaatluse alla võetud sooline palgalõhe (joonis 11). Soolist palgalõhet peetakse üheks olulisemaks soolise ebavõrdsuse indikaatoriks ühiskonna tasandil. Eurostati andmetel oli sooline palgalõhe 2008. aastal kõige kõrgem Eestis, kus

naiste ja meeste palkade erinevus oli 30%. Teise skaala otsa jäävad Rumeenia, Sloveenia, Belgia, Poola ja Portugal, kus sooline palgalõhe jääb alla 10%. Seega riikidevahelised erinevused naiste ja meeste sissetulekutes on suhteliselt suured, samas aga ei tule esile selget mustrit palgalõhe ja hoiakute vahel. St üldine egalitaarne sooideoloogia ühiskonna tasandil ei oma otsest seost madalama palgalõhega. Ilmneb, et samal tasemel soolise palgalõhega ühiskondades inimeste hoiakud varieeruvad suures osas, nt Slovakkia ja Soome, kus mõlemas riigis jääb palgalõhe 20% ümber, kuid Soomes on võrdsemat sooideoloogiat pooldavaid inimesi poole rohkem kui Slovakkias. Sellise vastuolu üks seletus tugineb uuringutel, mis on näidanud, et inimesed ei pruugi tajuda soolist palgalõhet isegi siis, kui see on statistiliselt tõestatud (Lange 2008). Seega sooline palgalõhe on tajutud vastavas kultuuris kui ühiskonna korralduse normaalne osa ja tegemist ei ole diskrimineerimisega. Sarnaselt võib seletada liberaalse sooideoloogia ja palgalõhe omavahelise seose puudumist kultuuriliste erinevustega riikide vahel. Näiteks Ungari, Slovakkia, Tšehhi suhteliselt kõrge palgalõhe ja samas väitega mittenoostujate suhteliselt madal osakaal kinnitavad, et antud ühiskondades on kultuuriliselt tugevalt juurdunud traditsiooniline sooideoloogia. Ungari puhul kinnitab antud väidet ka asjaolu, et võrreldes 1990. aastaga on sooideoloogia vähesel määral muutunud liberaalsemaks ning teisalt on sotsiaalsete gruppide vahelised hinnangute erinevused väikesed, mis näitab ühiskonna väärtuselist homogeensust antud valdkonnas.

Joonis 11. Seos soolise palgalõhe ja liberaalse sooideoloogia leviku vahel.

Kokkuvõte

Vaatlusealuse 18 aasta jooksul on Euroopa riikides kasvanud inimeste osakaal, kes leiavad, et meestel ja naistel peavad olema töökoha saamisel võrdsed võimalused. Võrdsete võimaluste pooldajate kasv on olnud suurem pigem vanemaealiste inimeste võrdluses. Noorte hinnangud olid aastatel 1990 ja 2008 suhteliselt sarnased, kuigi tegemist on erinevasse põlvkonda kuuluvate noortega. Seega tuli vanemaealiste puhul esile nii vanuseline efekt ehk siis 2008. aasta vanemaealised on need, kes 1990. aastal olid keskealised jne, ja teisalt on hoiakute kujundamist mõjutanud viimaste kümnendite üldine võrdõiguslikkuse ideoloogia laialdane levik ehk perioodi efekt. Nendes riikides, kus soolise võrdõiguslikkuse printsiipi on järgitud kauem, on meeste ja naiste hinnangute erinevused väiksemad ning ühiskondades, kus üldine hoiak meeste ja naiste võrdsete võimaluste pooldamise osas on madalam, on meeste ja naiste erinevused suuremad. Samas tuleb siin nentida, et täpsemalt vanuse, perioodi ja kohordi mõjude välja selgitamiseks on vajalik suurem mõõtmiskordade arv pikema perioodi lõikes. Siiski võimaldava antud andmed tuua esile, et vanusel on oluline mõju naiste ja meeste hinnangute erinevusele, nooremaeliste seas eristuvad meeste ja naiste hinnangud tugevamalt kui vanemaealiste seas. Tegemist

niiõelda „rajaleidja“ efektiga ehk siis noored naised on pigem need, kes kiiremini kohanduvad muutustega ning võtavad üle liberaalsema sooideoloogia. Eriti paistab see silma riikide puhul (Poola, Slovakkia), kus valdav on traditsiooniline sooideoloogia ehk siis väärtuste ja hoiakute liberaliseerumine on poolel teel. Antud riikide puhul tuleb ka esile, et naiste tööhõive määr on suhteliselt madal. Seega siin saab rääkida ühelt poolt hoiakute piiravast mõjust käitumisele, kuid teisalt peegeldab see tööhõive struktuuri, mis võimaldab antud hoiakutel püsida. Fortin (2005) nendib, et just tänu kohortide vahetumisele ehk uue põlvkonna peale kasvamisele, peaksid sellised erinevused vähenema. Samuti laiemad muutused peresfääris tingivad olukorra, kus ühe leivateenijaga peremudel ja sellel põhinev traditsiooniline sooideoloogia muutub düsfunktsionaalseks ja seda esmalt naiste ja ühiskonna jaoks. Perekondade purunemine, üksikvanemlus on selged märgid, mis kinnitavad naiste jaoks vajadust majandusliku iseseisvuse järele, mille üks alustala on meestega võrdne kohtlemine ja võrdsed võimalused tööturul. Fortin (2005) leiab, et kuigi naised on niiõelda eeskõndijad, siis ühiskonna jaoks on olulisem meeste hoiakute muutumine. Nii näiteks Põhjamaades naiste ja meeste hoiakute vahel erinevused puuduvad.

Kui me vaatame Eestit teiste riikide taustal, siis käesolev uurimus näitas, et Eesti on üks neist Euroopa riikidest, kus sooideoloogia on vaadeldud 18 aasta jooksul enim muutunud. Nii meeste kui naiste seas, olenemata nende vanusest, on sooideoloogia muutunud vaadeldud perioodil liberaalsemaks. Eesti puhul on enim liberaalset sooideoloogiat pooldavaid inimesi 25-44-aastaste naiste seas. Antud vanuses naised puutuvad ilmselt kõige enam kokku pere- ja tööelu ühitamise dilemmaga. Seega siinkohal saab kaudselt laiendada Smith' ja Rogers' (2000) tööalase sotsialiseerimise lähenemist, ehk siis isiklik kogemus kujundab soolisi hoiakuid ja tõekspidamisi. Teine oluline ilming Eesti puhul on see, et kui võtta arvesse vanuse, töötuse kogemuse ja haridustaseme erinevused, siis traditsioonilisemat sooideoloogiat kannavad pigem üksikud mehed. Nii on üksikute meeste seas on rohkem neid, kes leiavad, et töökohtade nappuse korral on suurem õigus tööle meestel kui naistel. Seega edasistes uuringutes tuleks kindlasti pöörata suuremat tähelepanu paarisuhte olemusele ja mõjule sooideoloogia kujundajana. Võib eeldada, et paarisuhte kaudu toimub sugupoolte hoiakute erinevuse vähendamine ja seda mitte alati traditsioonilisuse suunas, nagu eeldab „doing gender“ lähenemine.

Kasutatud kirjandus

Alwin, D. E, Cohen, R. L., Newcombe, T. M. (1991). *Political attitudes over the life span: The Bennington women after fifty years*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.

Anspal, S. Kraut, L., Rõõm, T. (2010). *Sooline palgalõhe Eestis. Empiiriline analüüs*. Eesti Rakendusuuringu Keskus CENTAR, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/2_raport.pdf (04.03.2011).

Anspal, S. Biin, H., Kallaste, E., Karu, M., Kraut, L. (2009). *Sooline palgalõhe. Teoreetilise ja empiirilise kirjanduse ülevaade*. Eesti Rakendusuuringu Keskus CENTAR, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/1_raport.pdf (04.03.2011)

Blossfeld, H.-P., Drobnic, S. (2001). *Careers of couples in contemporary society. From male breadwinner to dual-earner families*. Oxford: Oxford University Press.

Blossfeld, H.-P., Hakim, C., (1997). *Between equalization and marginalization. Women working part-time in Europe and the United States of America*. Oxford: Oxford University Press.

Brewster, K.L., Padavic, I. (2000). Change in gender-ideology, 1977-1996: The Contributions of intracohort change and population turnover. *Journal of Marriage and Family*, 62, 2 477-487.

Bühlmann, F., Elcheroth, G., Tettamanti, M. (2010). The division of labour among European couples: The effects of life course and welfare policy on value–practice configurations. *European Sociological Review*, 26, 1, 49–66.

Carlson, D.L., Knoester C. (2011). Family structure and intergenerational transmission of gender ideology. *Journal of Family Issues*, 32, 6, 709-734,

ESS Round 2-4: European Social Survey Round 2-4 Data (2011). Data file edition 4.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data.

Fortin, N.M. (2005). Gender role attitudes and the labour-market outcomes of women across OECD countries. *Oxford Review of Economic Policy*, 21, 3, 416-438.

Hansson, L. (2011). Gender role attitudes. R. Vetik, J. Helemäe (Eds.) *The Russian second generation in Tallinn and Kohtla-Järve*. IMISCOE Reports. Amsterdam University Press. 183-202.

Hartmann, H. (1976). Capitalism, patriarchy, and job segregation by sex, *Signs*, 1: 137-169.

Hausmann, R., Tyson, L. and Zahidi, S. (Eds) (2007), Global gender gap report, World Economic

Forum, Geneva, available at: www.weforum.org/pdf/gendergap/report2007.pdf

- Jansen, M., Liefroer, A. C. (2006). Couples' attitudes, childbirth, and the division of labour. *Journal of Family Issues*, 27, 1487–1511.
- Judge, T., Livingston, B. (2008). Is the gap more than gender? A longitudinal analysis of gender, gender role orientations and earnings. *Journal of Applied Psychology*, 93, 5, 994-1012.
- Karu, M., Kasearu, K., Biin, H. (2007). *Isad ja lapsehoolduspuhkus*. Uuringuraport. Poliitikauuringute Keskus Praxis. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/isadus_2007_1.pdf (19.03.2011).
- Kohreva, V. (2011). Gender pay gap and its perceptions. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 30, 3, 233-248.
- Lange, T. (2008). Communist legacies, gender and the impact on job satisfaction in Central and Eastern Europe. *European Journal of Industrial Relations*, 14, 3, 327-46.
- Madden, J.F. (1973). *The economics of sex discrimination*, Lexington (MA): Lexington Bks.
- Mason, K. O., Lu, Y-H. (1988). Attitudes toward women's familial roles: Changes in the United States, 1977-1985. *Gender & Society*, 2, 39-57.
- Pfau-Effinger, B. (2000). Conclusion: gender culture, gender arrangements and social change in the European context, in S. Duncan and B. Pfau-Effinger, eds. *Gender, Economy and Culture in the European Union*, Routledge, London, 262–276.
- Phelps, E. (1972). The statistical theory of racism and sexism, *American Economic Review*, 64: 59-63.
- Riley, S. C.E. (2003). The Management of the Traditional Male Role: a discourse analysis of the constructions and functions of provision. *Journal of Gender Studies*, 12, 2: 99-113.
- Smith, A., Rogers, V. (2000). Ethics-related responses to specific situation vignettes: evidence of gender-based differences and occupational socialization. *Journal of Business Ethics*, 28: 1, 73-86.
- Sørensen, A., McLanahan, S., (1987). Married women's economic dependency, 1940-1980, *American Journal of Sociology*, 93:659.
- Sussman, D., Bonnell, S. (2006). Wives as primary breadwinners. Perspectives on labour and Income, 7, 8. <http://www.statcan.gc.ca/pub/75-001-x/10806/9291-eng.htm> (19.03.2011)
- Sweeney, M. M. (1997). Women, men, and changing families. The shifting economic foundation of marriage, Working Paper No. 97-14, Center for Demography and Ecology, University of Wisconsin-Madison.
- Thornton, A. (2001). The developmental paradigm, reading history sideways, and family change. *Demography*, 38, 4, 449–465.

Thornton, A., & Philipov, D. (2009). Sweeping changes in marriage, cohabitation and childbearing in Central and Eastern Europe: New insights from the developmental idealism framework. *European Journal of Population*, 25, 123–156.

Vainu, V., Järviste, L., Biin., H. (2010). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 1/2010. EV Sotsiaalministeerium.

Wharton A.S. (2005) *The sociology of gender: an introduction to theory and research*. (Malden: Blackwell).

West, C., Zimmerman, D.H. (1981). Doing Gender. *Gender and Society*, 1, 125-151.

Yeganeh, H., May, D. (2011). Cultural values and gender gap: a cross-national analysis. *Gender in Management: An International Journal*, 26, 2, 106-121

Tööväärtused võrdlevas perspektiivis

Andu Rämmer

Tilburgi Ülikooli väärtusteuurijad Peter Ester, Michael Braun ja Henk Vinken (2006) leiavad, et Euroopa Liidu poolt püstitatud ambitsioonikasse eesmärki pista rinda ameeriklastega tööväljakuses on kätketud olulise tähtsusega muutused töösse suhtumises. Nende sõnul on selle ülesande täitmisel võtmetähtsusega muutused eelkõige kõrge kvalifikatsiooniga töötajaid motiveerivate eneseväljenduslikes tööväärtustes. Keskse tähtsusega selles on ka naiste roll. Naised on juba aastakümneid moodustanud olulise osa tööjõust nii Lääne-Euroopas kui ka endistes Ida-Euroopa sotsialismimaades. Headeks indikaatoriteks naiste eelistuste seostest muutuvate töötingimustega on soolised erinevused väärtushinnangutes.

Suur osa väärtusuuringutest käsitlebki inimeste suhtumist töösse. Inimese suhtele tööga suure tähelepanu pühendamine pole üllatav, sest selle tähtsust mitte ainult sissetulekute esmase allikana, vaid ka sotsiaalse staatuse, tarbimisharjumuste, tervise ja perekonnaelu kujundajana pole võimalik alahinnata.

Geert Hofstede (2001) 1970ndatel aastatel läbi viidud eri maade IBMi töötajate uurimuse järel on viidud läbi palju erinevaid rahvusvaheliselt võrdlevaid väärtusuuringuid. Kõige pikemat ajavahemikku neist hõlmab Ronald Ingleharti poolt läbiviidud Euroopa Väärtusuuring ja selle laiendused. Inglehart (2006) põhjendab väärtuste muutusi teisenevate elutingimustega. Ühelt poolt on minevikukogemuste alusel kinnistunud kultuuritraditsioonid väga püsivad ning kujundavad ühiskonna liikmete poliitilist ja majanduslikku käitumist. Suurt tähtsust omistab ta religioonile, visandades protestantlikul, õigeusklikul, islamistlikul ja konfutsionalistlikul traditsioonil põhinevaid, üksteisest eristuvatel väärtussüsteemidel baseeruvaid kultuuritsoone. Keskseimal kohal tema lähenemises on moderniseerumistees, mis haarab kõiki ühiskondi ja kujutab endast eemaldumist absoluutsetest ühiskondlikest normidest üha ratsionaalsemate, tolerantsemate ja usaldusväärsemate postmodernistlike väärtuste suunas. Maade ja piirkondade vahelisi väärtusi kirjeldab ta kahe bipolaarse dimensiooni kaudu. Esimest dimensiooni iseloomustab polariseerumine traditsionaalsete ja ilmalik-ratsionaalsete ning teist materiaalsete ja postmateriaalsete väärtuste vahel. Inglehart väidab, et väärtused kujunevad välja noores eas sotsialiseerimise käigus sotsiaalsete tingimuste mõjul. Igal kaasaegses modernses ühiskonnas sotsialiseerunud põlvkonnal on oma kujunemisaastate kogemusi ja üleelamisi haarav "kollektiivne mälu".

Kuigi väärtusi on sõltuvalt erinevustest uuringumetodoloogias defineeritud erinevalt, valitseb uurijate seas konsensus nende kontseptsiooni põhiseisukohtades, mille kohaselt loetakse väärtusteks suhteliselt püsivaid tunnetega seonduvaid arusaamu ja uskumusi, mis osundavad peamistele elu eesmärkidele ning nende eesmärkide saavutamiseks õigeks peetavatele viisidele.

Inglehart toob eurooplaste ühiskondlikest väärtustest rääkides välja Ida- ja Lääne-Euroopa ühiskondade süstemaatilised erinevused. Kui Eesti koos teiste kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega Ida-Euroopa maadega ei eristu Lääne-Euroopa ja Skandinaavia heaoluühiskondadest väärtussüsteemi sekulaarsuse poolest, siis materiaalsete ja postmateriaalsete väärtuste dimensioonis ilmnevad nende erisuguste minevikukogemustega piirkondade vahel olulised erinevused. Lääne-Euroopa (eriti Skandinaavia maade) ning Põhja-Ameerika heaoluühiskondade inimesed tähtsustavad eelkõige eneseväljenduslikke väärtuseid. Tarbekaupade defitsiidi all kannatanud endise Ida-Euroopa ühiskondade liikmed

peavad omakorda märksa tähtsamateks materiaalseid väärtusi. Inglehart (2006) leiab, et Ida-Euroopa maade inimeste väärtussüsteemidele on tugeva jälje vajutanud just kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemus. Et nende maade elanike väärtushinnangud on väga sarnased, siis käsitleb ta neid maid üksteisest eristuvate homogeensete piirkondadena. Materiaalsete väärtuste suurt tähtsust Ida-Euroopas seletab Inglehart postkommunistliku šokiga ühiskonna institutsioonide kokkuvarisemisel.

Variatiivsust ülalmainitud ühiskondlike väärtuste dimensioonides kirjeldab Inglehart (2006) religiooniliste traditsioonide poolt kujundatud kultuuriliste piirkondade kõrval ka kommunistliku ülemvõimu all elamise kestvuse ja selle poolt jäetud jälje mõjukusega. Selleks vaatleb ta Nõukogude Liitu kuulunud maid ülejäänud endistest sotsialismimaadest eraldi. Ilmnes, et protestantliku taustaga ühiskonnad olid sekulaarsemad õigeusklikest ja eriti katoliiklikest maadest. Kõige ilmalikumad maad olid endised nõukogude liiduvabariigid, kuid ka kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega idaeuroopa ühiskonnad olid Lääne-Euroopa maadest ilmalikumad. Samal ajal hinnati protestantliku aga ka katoliikliku traditsiooniga ühiskondades postmateriaalseid väärtusi õigeusklikest maadest palju kõrgemalt. Kõige madalamalt hindasid postmateriaalseid väärtusi endised nõukogude liiduvabariigid, kuid ka kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega Ida-Euroopa ühiskondades hinnati eneseväljenduslike väärtusi lääneeurooplastest oluliselt madalamalt.

Töö sotsiaalpsühholoogilisi aspekte käsitlevaid uuringuid põhjalikult analüüsinud Jeylan T. Mortimer ja Jon Lorence (1995) toovad välja, et paljudes empiirilistes uurimustes on käsitletud väärtusi erisuguste motiveerivate väljundite alusel ehk töö eest saadavate hüvede kaudu. Nende poolt kirjeldatud kolmeosalist struktuuri iseloomustavad erinevad modaalsused, millest võib esimesena välja tuua tööprotsessist endast tulenevad loomumased hüvesid, mida saab iseloomustada tööülesannete sooritamisega kaasnevate eneseaktualisatsiooni võimaluste kaudu, mis võivad väljendada näiteks avatust muutustele, autonoomsuse taotlust, huvi, arengut, loomingulisust. Sellise modaalsusega väärtusi nimetatakse eneseväljenduslikeks ehk ekspressiivseteks. Teise olulise modaalsusena tuuakse välja töö kaudu vahendatud hüvesid, nagu näiteks turvatunne ja sissetulekud, karjäärivõimalused ja prestiiž. Taolisi, olemuselt materiaalseid väärtusi nimetatakse instrumentaalseteks ehk vahendväärtusteks. Kolmanda modaalsusena käsitletakse inimestele orienteeritud, suhetega seonduvad hüvesid, mis peegeldavad orienteeritust suhetele kaastöötajatega, soovi toetada ühiskonda, või aidata teisi inimesi. Ka Robert Roe ja Peter Ester (1999) Tilburgi Ülikooli tööjõu Uurimise Instituudist põhjendavad tööväärtuste kolmeosalist struktuuri. Nad osundavad, et tööväärtused ei suuna inimesi mitte ainult töösituatsioonides, vaid neil on keskne roll ka elukutse valikul ja töörahulolus. Tööväärtuste all võib mõista nii töö eest saadavatele hüvedele omistatud olulisust kui ka mitmesuguseid sotsiaalselt ihaldatud töökäitumise viise. Üldistavalt võib öelda, et tööväärtused on olulisteks töösse suhtumise indikaatoriteks.

Erinevad väärtusuuringud on üksmeelel selles, et tulenevalt töö iseloomu universaalsusest on tööstusriikide töölistel sarnased tööväärtused (Mortimer ja Lorence 1995). Töö iseloomu kujundavad nii laiem ühiskonna ülesehitus kui ka ettevõtetes rakendatavad erisugused juhtimisstiilid ja organisatsioonikultuuri erinevused. Leitakse, et kuigi eri maade tööväärtused võivad erineda, on nende olemus ja seda kujundavad faktorid samad.

Eestis 1960ndate aastate keskel alguse saanud tööväärtuste empiirilistest uuringutest põhjaliku ülevaate teinud Jüri Saarniit (2000) osundab, et muutused nii eesti- kui venekeelsete inimeste väärtusteadvuses olid samasuunalised, kusjuures muutused mitte-eestlaste väärtusteadvuses olid eestlastest kiiremadki. Venekeelse kogukonna liikmeid iseloomustas 1990ndate aastate alguses eestlastest mõnevõrra pragmaatilisem ellusuhtumine. Pikka aega stabiilsetena püsinud väärtushierarhiad hakkasid muutuma juba

1980. aastate alguses. Nende nihkeid kirjeldas Saarniit töö- ja haridusväärtustes asetleidnud muutuste kaudu ning ta nimetas seda suundumust väärtusteadvuse pragmatiseerumiseks. Pragmatiseerumise all pidas ta silmas peamiselt suurenenud enesekesksust ning isiklikele hüvedele orienteeritust peegeldavate materiaalsete ja staatuseliste väärtuste tähtsuse tõusu ning altruistlike ja sotsiaalsete väärtuste osatähtsuse vähenemist. Teised uuringud (Rämmer ja Titma 2002) osundavad, et olulisemateks väärtusi kujundavateks teguriteks on osutunud sugu, varasem õppeedukus koolis, hinnangud oma võimetele ning vanemate haridustase.

1980. aastate alguse ja 1990ndate aastate lõpul läbiviidud koolilõpetajate tööväärtuste võrdluses ilmnisid olulised soolised nihked tööväärtustes just varem stabiilsena püsinud eneseväljenduslikes väärtustes (Rämmer 2005). Kui kommunistliku ülemvõimu ajal ei ilmnenu hinnangutes enesetäiendamisele ja oma võimete kasutamisele olulisi soolisi erinevusi, siis nõukogudejärgses Eestis väärtustasid naised töö eneseväljenduslike aspekte meestest oluliselt kõrgemalt. Selles võib ühelt poolt näha naiste kiiremat reaktsiooni muutunud oludele, kuid teisalt samuti kindlustunde suurendamist riskiühiskonna väljakutsete vastu (Rämmer 2006). Ka möödunud kümnendi teisel poolel läbiviidud koolilõpetajate uuringud osundasid kõrgemale eneseväljenduslike väärtuste tähtsustamisele tüdrukute seas (Taru, Rämmer, Roosalu ja Reiska 2008, Rämmer 2009). Samal kümnendil läbiviidud kümne maa elanike tööväärtusi võrdlev uuring (Rämmer 2008b) süstemaatilisi soolisi erinevusi välja ei toonud.

Uurimisküsimused

Aastakümnete jooksul 65 ühiskonnas läbi viidud Maailma Väärtusuuringute tulemused (Inglehart ja Baker 2000, Inglehart 2006) osundavad suurele variatiivsusele Euroopa maade elanike ühiskondlikes väärtus. Võiks eeldada, et Ingleharti poolt kirjeldatud Lääne- ja Ida-Euroopa maade ühiskondlike väärtuste variatiivsus ilmneb ka tööväärtustes. Materiaalsete tööväärtuste osatähtsuse tõusu Eestis täheldas Saarniit (2000), juba 1980ndate aastate alguses. Võib eeldada, et analoogsed muutused haaravad ka teisi vahendväärtusi ja ilmnevad ka teistes Ida-Euroopa maades. Võiks eeldada, et eriti kiired muutused on leidnud aset tugevama kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega endistes nõukogude liiduvabariikides.

Sotsiaalsetest väärtustest rääkides tõi Inglehart välja ka kultuuripiirkondadevahelised erinevused. Kõige tugevamalt ilmnisid materiaalsed väärtused õigeusklikes maades, kuid märksa vähem katoliiklikes ja eriti protestantlikes maades. Võiks eeldada, et sarnase mustri järgi on kujunenud välja ka toetus vahendväärtustele.

Seega eeldame, et õigeusklikes maades hinnatakse instrumentaalseid tööväärtusi kõrgemalt kui katoliiklikes ja eriti protestantlikes maades ning et kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega maades suurenes nõukogudejärgsel ajal oluliselt nende tähtsus.

Ester, Braun ja Vinken (2006) märgivad, et eneseväljenduslikud väärtused on olulisteks majanduse konkurentsivõime indikaatoriteks, kuna Euroopa Liidu maadel on globaalses konkurentsisis püsimiseks hädavajalik motiveeritud tööjõu olemasolu. Nad osundavad, et Lääne-Euroopa maades on vaatamata variatiivsusele eri maade elanike hinnangutes möödunud sajandi lõpukümnenditel instrumentaalsete väärtuste tähtsuse kõrval tõusnud ka hinnangud eneseväljenduslikele tööväärtustele.

Inglehart (2006) osundab, et eneseväljendusliku iseloomuga postmateriaalseid väärtusi hindavad kõige kõrgemalt protestantlikud ühiskonnad, kuid ka katoliiklikes ühiskondades peetakse neid õigeusklikest maadest oluliselt tähtsamateks. Arvame, et ortodokssete

ühiskondade elanikud hindavad eneseväljenduslikke tööväärtusi katoliiklike ja eriti protestantlike ühiskondade elanikest madalamalt.

Inglehart ja Baker (2000) märgivad, et sotsiaalsete väärtuste lõikes on Ida- ja Lääne-Euroopa ühiskonnad liikunud 1990ndatel aastatel erinevates suundades. Kui läänepoolsetes ühiskondades on noored sotsialiseerunud heaoluühiskondadesse, kus eluks hädavajalik on olnud mitme inimpõlve vältel garanteeritud, siis endistes sotsialismimaades toimus 1990ndatel aastatel nende väärtuste vähikäik. Inglehart ja Baker põhjendasid seda riigisotsialistlike institutsioonide kokkuvarisemise ja kogu seda riigisotsialismist sõltunud piirkonda haaranud üldisest majanduslangusest põhjustatud šokiga. Võiks eeldada ka selle loogika ilmnemist ka hinnangutes tööväärtustele. Hilisemad analüüsid (Roots 2008) osundavad mitmetele märkidele, mis viitavad kiirete ühiskondlike muutuste lõpule. Võiks eeldada, et möödunud kümnendil on tõusnud eneseväljenduslike tööväärtuste tähtsus ka kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega ühiskondades.

Võib eeldada, et õigeusklike maade elanikud hindavad eneseväljenduslikke tööväärtusi teistsuguse religioosse taustaga ühiskondade liikmetest madalamalt. Samuti eeldame, et eneseväljenduslike tööväärtuste tähtsus tõusis 1990ndatel aastatel Lääne-Euroopas, kuid mitte endistes sotsialismimaades kuid selles piirkonnas tõusis nende tähtsus käesoleva sajandi esimesel kümnendil.

Protestantlik tööeetika eeldab töötaja pühendumist tööülesannete täitmisele, ning suhted (töö)kaaslastega jäävad seetõttu tahaplaanile. Võiks eeldada, et protestantlike maade inimesed hindavad sotsiaalseid väärtusi teistsuguse religioosse taustaga maade elanikest madalamalt. Need maad on ka individualistlikumad.

Uuringud annavad sotsiaalsete tööväärtuste dünaamikast mõnevõrra vastuolulise pildi. Mitmetes töödes (Saarniit 2000, Rämmer 2005) on näidatud, et nõukogudejärgsel ajal on vähenenud sotsiaalsete tööväärtuste tähtsus Eestis. Teised uuringud (Rämmer 2009) osundavad, et pärast turumajandusele üleminekut on sotsiaalsete tööväärtuste tähtsus hakanud vähehaaval suurenema. Võib arvata, et pärast 1990 aastat on hakanud nende tähtsus suurenema nii teistes endistes Nõukogude Liidu piirkondades kui ka endistes sotsialismimaades.

Seetõttu võib eeldada, et protestantlikes ühiskondades hinnatakse sotsiaalseid tööväärtusi katoliiklikest ja õigeusklikest ühiskondadest madalamalt. Samuti eeldame, et pärast kommunistliku ülemvõimu alt vabanemist on sotsiaalsete tööväärtuste tähtsus endistes sotsialismimaades vähenenud.

Mortimer ja Lorence (1995: 508–510) osundavad, et üha sagedamini tavapäraustes meeste ametites töötavad naised on hakanud silmanähtavalt sarnaselt meestega hindama kõrgemalt töö eest saadavaid väliseid hüvesid. Kuigi Mortimeri ja Lorence'i hinnangul ei erine naiste reaktsioon töötingimustele meeste omast, kuid samas töötavad naised sageli vähemtasustatud ametites ning nende karjäärivõimalused on tihti piiratud (Wallace ja Pichler 2007). Võiks eeldada, et viimaste kümnendite jooksul on instrumentaalsete väärtuste tähtsus naiste seas tõusnud.

Mortimer ja Lorence märgivad, et mitmete uurimuste kohaselt hindavad naised töö sisukust meestega sama oluliseks. 1980ndate teise poole tööstustöölise uuringud näitasid, et naised võivad teatud juhtudel väärtustada tööga kaasnevat eneseteostust meestest veidi kõrgemalt. Mitmed märgid näitavad, et eriti suurema palga pärast meeste aladeks peetavates ametites töötavad naised on hakanud üha sarnasemalt meestega hindama tööprotsessiga kaasnevat loomuomaseid hüvesid. Vaatamata laialt levinud soostereotüüpsele

arvamusele, mille kohaselt naised peavad perekonda tööst tähtsamaks, on leitud töö käivate naiste töörolle uurides, et nad väärtustavad töötamist võrdväärselt meestega. Ilmnes, et naised peavad töötamist oma minaidentiteedi seisukohalt meestest isegi tähtsamaks. Sõltuvalt töö iseloomust võivad naised tööasjade pärast meestest rohkem muretseda ja teha tööl tugevama sugupoole esindajatest suuremaid pingutusi. Teistes uurimustes leiti, et naised on oma eelistuste väljendamisel meestest ekspressiivsemad. Võib eeldada, et eneseväljenduslike tööväärtuste tähtsus naiste seas on tõusmas.

Traditsioonilised soorollid eeldavad, et mehed on töö juures orienteeritud rohkem rahateenimisele ja naised peaksid eeldatavasti keskenduma rohkem selle erinevatele rahulolu pakkuvatele aspektidele. Naisi peetakse ka meestest sotsiaalsemateks. Mortimer ja Lorence kirjutavad, et uurimustes on leitud, et naised väärtustavad meestest kõrgemalt häid inimsuhteid. Ka Eestis on mitmetes töödes (Rämmer 2005, 2009) leitud, et nii nõukogudeajal kui turumajanduslikus ühiskonnas hindasid naised meestest oluliselt kõrgemalt nii võimalusi olla kasulik nii teistele inimestele kui ühiskonnale laiemalt. Võib eeldada, et naised kalduvad meestest rohkem sotsiaalseid tööväärtusi tähtsustama ning olulisi soolisi erinevusi Ida- ja Lääne-Euroopa elanike hinnangutes ei esine.

Seega eeldame, et instrumentaalsete ja eneseväljenduslike väärtuste tähtsus naiste seas on kõikjal tõusnud ning naised hindavad jätkuvalt meestest kõrgemalt sotsiaalseid väärtusi.

Metoodika

Erinevates arvamusuuringud on sõltuvakt uurimismetoodikast hoiakuid ja väärtuseid mõnevõrra erinevalt defineeritud. Peamise erisusena on toodud välja nende erinevat üldistusastet (Bergman 1998). Kui situatiivseid, konkreetse referentsobjekti kaudu kirjeldatavaid hoiakuid mõõdetakse respondendi subjektiivse positsiooni kaudu, siis universaalse ja stabiilse iseloomuga väärtusi kirjeldatakse palju püsivamate tunnetega seonduvate uskumustena, mis osundavad nii olulistele eesmärkidele, mille poole püüeldakse kui nende eesmärkide saavutamiseks õigeks peetavatele viisidele.

Bergman (1998) illustreerib erinevust hoiakute ja väärtuste empiirilisel käsitlemisel individualismi uurimise näitega. Uurides hoiakuid individualismi, on keskseks küsimuseks inimeste suhtumine individualismi. Väärtuste uurimise korral on rõhuasetus teistsugune ehk siis uurimisobjektiks võivad olla individualismi ilmingud mingi kultuuri või rahvuse esindajate seas. Küsitlusuuringutes kasutatakse sellisel juhul hoiakuuuringutest abstraktsemalt sõnastatud, suurema üldistusastmega küsimusi.

Van Deth ja Scarbrough (1995) osundavad, et kuigi erinevates empiirilistes uuringutes on väärtusi erinevalt sõnastatud, on võimalik nendest definitsioonidest ühisjooni välja tuua. Väärtusi defineeritakse ajalises ja situatsiooniüleses kontekstis püsiva iseloomuga stabiilsete ihaldatud seisunditena, kuid neid saab vaadelda ka objektide, eesmärkide või normatiivsete käitumisviisidena, mis kujundavad nii hoiakuid kui reguleerivad kohase käitumise valikut kindlasuunaliste standardite ja kriteeriumite püstitamise kaudu.

Kõige pikemaajalisemaks rahvusvaheliseks väärtuste uuringuks loetakse 1981 aastal alguse saanud Euroopa Väärtuste Uuringut. Alates 1990 aastast on kogutud andmeid ka Eestis, kus koguti andmeid ka 1999 ja 2008 aasta jätkuuringutes. Kuigi 2008 aastal koguti andmeid juba 47 Euroopa Liidu ja selle naabruskonna piirkonnas pole vaatlusaluse kahe kümnendi jooksul varasemalt kõigis regioonides nende tulemustega võrreldavaid andmeid kogutud. Veelgi enam, kuigi mõned maad nagu Suurbritannia või Rootsi osalesid küll vaatlusalustel andmetekogumise etappidel, ei olnud neisse tööväärtustealased küsimused

alati sisse lülitatud. Seetõttu osutus võimalikuks analüüsida andmeid ainult 23 piirkonna koha, milleks olid Austria, Belgia, Bulgaaria, Eesti, Hispaania, Holland, Iirimaa, Leedu, Läti, Malta, Poola, Portugal, Põhja-Iirimaa, Rumeenia, Saksamaa⁶, Slovakkia, Sloveenia, Soome, Taani, Tšehhi Vabariik, Ungari, Valgevene ja Venemaa.

Kultuuripiirkondade lõikes saab lugeda ajalooliselt domineerinud religiooni alusel katoliiklikeks maadeks Austria, Belgia, Hispaania, Iirimaa, Leedu, Malta, Poola, Portugali, Slovakkia, Sloveenia, Tšehhia ja Ungari. Õigeusklikud maad on Bulgaaria, Rumeenia, Valgevene ja Venemaa ning protestantlikud ühiskonnad Eesti, Holland, Läti, Põhja-Iirimaa, Saksamaa, Soome ja Taani. Kõigis kolmes etapis osalenud endisteks nõukogude liiduvabariikideks on Eesti, Leedu, Läti, Valgevene ja Venemaa. Endiste sotsialismimaade hulka kuuluvad Bulgaaria, Poola, Rumeenia, Slovakkia, Sloveenia, Tšehhi Vabariik ja Ungari. Kommunistliku ülemvõimu all pole elanud Austria, Belgia, Hispaania, Hollandi, Iirimaa, Malta, Portugali, Põhja-Iirimaa, Saksamaa⁷, Soome ja Taani ühiskonnad.

Kõigis Euroopa Väärtusuuringu küsimustikes esitati respondentidele kolmteist erinevat töökoha valikukriteeriumi ja paluti nimetada, milliseid neist nad peavad hea töö juures olulisteks. Suurema üldistusaste saamiseks agregeeriti väärtusi väljendavad küsimused sisulisel alusel kolmeks suuremaks indeksiks. Vahendväärtusi väljendavasse indeksisse koondati hinnangud viiele aspektile, milleks olid hea töötasu; mitte liiga suur tööpinge; töökoha kindlus; sobiv tööaeg ja võimalus saada ohtralt puhkepäevi. Eneseväljenduslike väärtuste indeks hõlmab hinnangud viiele töö enda iseloomust tulenevale tegurile, milleks olid võimalus realiseerida oma initsiatiivi; võimalus midagi saavutada; töö vastutusrikkus; töö huvitavus ja töö võimetekohasus. Sotsiaalsete väärtuste indeksisse koondati hinnangud kolmele aspektile, milleks olid meeldivad töökaaslased; töö olulisus ühiskonnale ja võimalus suhelda inimestega.

Tulemused

Euroopa Väärtuste uuringus paluti vastajatel hinnata selliste igapäevaelu kategooriate nagu perekond ja vaba aeg kõrval ka töö tähtsust. Tabelis 1 on ära toodud tööd oma elus väga ja küllaltki tähtsa kategooriana pidanud respondentide hinnangud. Näeme, et 1990ndate aastate alguses pidasid oma elus teiste maade elanikest olulisemaks sloveenid, tšehhid, poolakad, slovakiid ja rumeenlased, neile järgnesid Portugal ja Soome. Teistest vähem hindasid töö tähtsust oma elus venelased, põhja-iiirlased ja valgevenelased. Uuringus osalenud 23 riigi lõikes olid eestlased alles 16 kohal Saksamaa ees ning Läti, Hollandi ja Leedu taga.

Tabel 1. Töö tähtsus, %

Maa	1990	1999	2008
Sloveenia	97,57	95,82	94,17
Tšehhi Vabariik	96,82	93,65	83,48
Poola	96,70	96,18	90,81

⁶ Lääne- ja Ida-Euroopa võrdlustes on ka läänesakslaste hinnanguid idasakslaste omadest eraldi käsitletud

⁷ Kuna Ida-Saksamaa kuulus nõukogude mõjusfääri, siis on indekseid arvutamisel idasakslaste hinnanguid käsitletud läänesakslaste hinnangutest eraldi

Slovakkia	95,68	93,17	90,71
Rumeenia	95,55	94,92	91,47
Portugal	94,98	95,15	96,50
Soome	94,30	89,15	82,46
Malta	93,37	95,58	91,53
Hispaania	93,28	94,57	91,92
Austria	92,02	92,81	89,03
Belgia	91,71	92,05	90,36
Ungari	91,47	88,68	91,26
Bulgaaria	91,06	89,14	89,90
Iirimaa	90,95	84,75	85,30
Taani	90,64	85,03	87,37
Leedu	90,00	88,13	85,88
Holland	89,96	86,05	88,65
Läti	86,48	93,99	88,24
Eesti	84,23	88,89	87,05
Saksamaa	82,66	82,71	80,30
Valgevene	82,36	83,93	88,41
Põhja-Iirimaa	81,46	74,42	72,84
Venemaa	80,72	84,40	82,30
Eksnõukogude	84,76	87,87	86,38
Ida-Euroopa	94,67	91,94	88,63
Lääne-Euroopa	90,47	88,81	87,91
Katoliiklikud	93,71	92,55	90,08
Protestantlikud	87,11	85,75	83,84
Ortodokssed	87,43	88,09	88,02
Keskmine	90,61	89,70	87,82

1990ndate aastate lõpuks oli Poola tõusnud Sloveenia ette, neile järgnesid Malta, Portugal, Rumeenia ja Hispaania. Punaseks laternaks oli vajunud Põhja-Iirimaa, millest pisut olulisemaks hinnati tööd Saksamaal, Valgevenes ja Venemaal. Kümnenäädilõpuks oli Eestis töö tähtsuse väärtustajaid 5 protsendi võrra rohkem ning riikide võrdluses oli Eesti tõusnud 14 kohale. Eestist tahapoole jäid Ungari ja Leedu, ning tööd veidi olulisemaks kategooriaks hindasid bulgaarlased ja soomlased.

2008 aastal hindasid tööd oma elus teistest tähtsamateks portugallased, sloveenid, hispaanlased, maltakad ja rumeenlased. Teiste maade elanikest pidasid tööd kõige vähem oluliseks põhjaiirlased, aga ka Saksamaal, Venemaal, Soomes ja Tšehhi Vabariigis ei hinnatud tööd ülejäänud maadega võrdse tähtsusega valdkonnaks. 23 riigi võrdluses oli Eesti 16 kohal.

Hinnanguid ajalises võrdluses kõrvutades võib seega täheldada, et väga suuri muutusi riikide järjestuses ei toimunud. Näeme, et nii katoliikliku kui protestantliku traditsiooniga maades vähenes pisut töö tähtsus inimeste elus, kuid õigeusklikes maades jäi praktiliselt samaks. Endistes nõukogude liiduvabariikides hakkas töö tähtsus 1990ndatel aastatel vähehaaval tõusma, kuid järgneval kümnendil nende maade elanike huvi töö vastu enam ei suurenenud. Ka Eestis hinnatakse tööd nõukogudejärgsel ajal pisut kõrgemalt. Endistes sotsialismimaades ja Lääne-Euroopas vähenes möödunud kümnendite jooksul töö tähtsus

mõnevõrra. Üldistavalt võib öelda, et kahe aastakümne jooksul on piirkondadevahelised erinevused oluliselt tasandunud.

Alljärgnevalt vaatame lähemalt väärtusindeksite dünaamikat. Tabelis 2. on toodud ära vahendväärtuste muutused ajas. 1990 aastal väärtustati neid kõige kõrgemalt Portugalis ja Ungaris. Peaaegu sama kõrgelt väärtustati instrumentaalseid väärtusi Valgevenes ning samuti üle poolte sloveenidest ja bulgaarlastest tõid esile nende tähtsuse. Pooled hispaanlastest, sakslastest, leedulastest ja eestlastest tõid välja, et nende jaoks on töö juures olulisteks eesmärkideks instrumentaalsed väärtused. Kõige vähem, ligikaudu kolmandik oli instrumentaalsete väärtuste poole püüdlejaid Taanis ja Lätis ning neist pisut rohkem Soomes ja Austrias.

Tabel 2. Vahendväärtuste osakaal elanikkonnas, keskmised

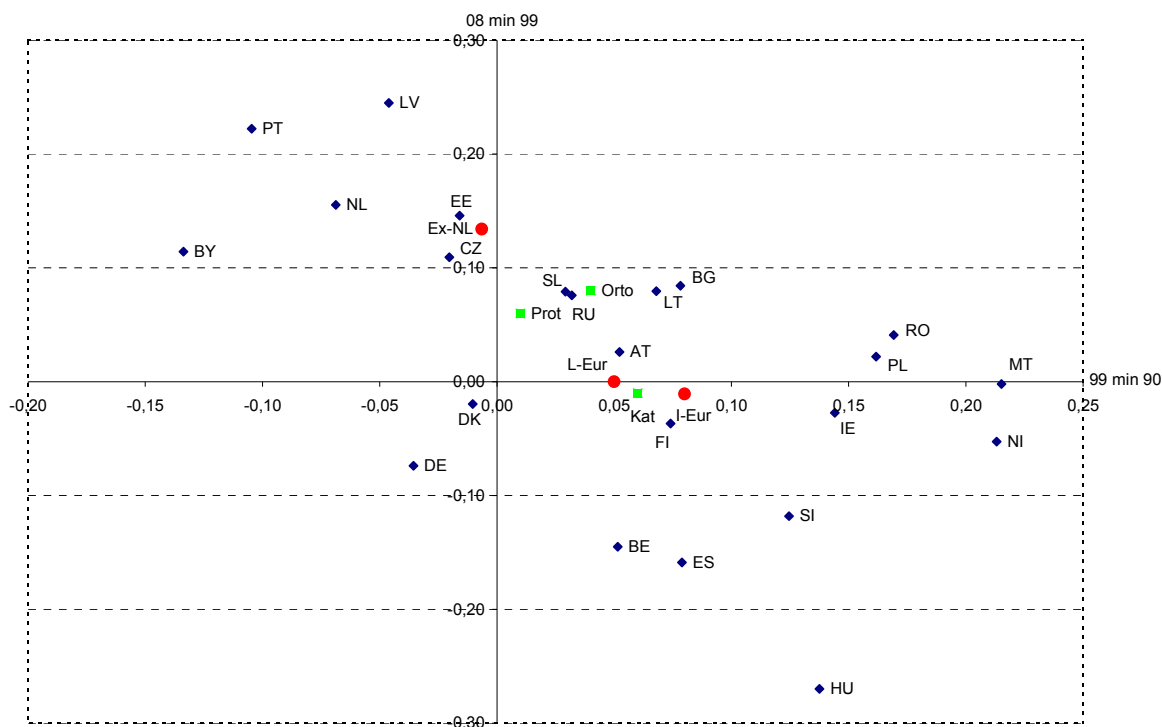
Maa	Keskmised			Erinevus		Standardhälve		
	1990	1999	2008	99 - 90	08 - 99	1990	1999	2008
Portugal	0,60	0,50	0,72	-0,10	0,22	0,33	0,29	0,29
Ungari	0,60	0,74	0,47	0,14	-0,27	0,30	0,31	0,24
Valgevene	0,59	0,46	0,57	-0,13	0,11	0,31	0,28	0,27
Sloveenia	0,54	0,67	0,55	0,12	-0,12	0,29	0,26	0,30
Bulgaaria	0,54	0,62	0,70	0,08	0,08	0,30	0,29	0,26
Hispaania	0,50	0,58	0,43	0,08	-0,16	0,31	0,30	0,26
Saksamaa	0,50	0,47	0,39	-0,04	-0,07	0,30	0,26	0,23
Leedu	0,50	0,57	0,65	0,07	0,08	0,32	0,27	0,27
Eesti	0,50	0,48	0,63	-0,02	0,15	0,28	0,26	0,27
Malta	0,47	0,69	0,68	0,22	0,00	0,35	0,29	0,28
Poola	0,47	0,63	0,65	0,16	0,02	0,27	0,27	0,27
Iirimaa	0,47	0,61	0,59	0,14	-0,03	0,30	0,31	0,31
Holland	0,46	0,40	0,55	-0,07	0,16	0,32	0,30	0,31
Venemaa	0,46	0,49	0,57	0,03	0,08	0,29	0,26	0,29
Slovakkia	0,46	0,49	0,57	0,03	0,08	0,31	0,23	0,30
Rumeenia	0,45	0,62	0,66	0,17	0,04	0,32	0,28	0,28
Põhja-Iirimaa	0,45	0,66	0,61	0,21	-0,05	0,29	0,30	0,29
Tšehhi Vabariik	0,44	0,42	0,53	-0,02	0,11	0,30	0,28	0,31
Belgia	0,41	0,46	0,32	0,05	-0,15	0,30	0,32	0,24
Austria	0,39	0,44	0,47	0,05	0,03	0,26	0,27	0,31
Soome	0,39	0,47	0,43	0,07	-0,04	0,29	0,29	0,26
Läti	0,35	0,30	0,55	-0,05	0,24	0,29	0,23	0,30
Taani	0,34	0,33	0,31	-0,01	-0,02	0,27	0,26	0,26
Eksnõukogude	0,47	0,46	0,59	-0,01	0,13	0,29	0,26	0,28
Ida-Euroopa	0,50	0,57	0,56	0,08	-0,01	0,30	0,27	0,27
Lääne-Euroopa	0,46	0,50	0,50	0,05	0,00	0,30	0,29	0,28
Katoliiklikud	0,49	0,55	0,54	0,06	-0,01	0,30	0,28	0,28
Protestantlikud	0,42	0,43	0,49	0,01	0,06	0,29	0,26	0,27
Ortodokssed	0,51	0,55	0,62	0,04	0,08	0,30	0,28	0,27
Keskmine	0,47	0,53	0,55	0,05	0,02	0,30	0,28	0,28

1990ndate aastate lõpuks hinnati vahendväärtusi kõige kõrgemalt Ungaris millele järgnesid Malta, Sloveenia, Põhja-Iirimaa ja Poola. Kõige madalamalt hinnati neid väärtusi Lätis ja

Taanis. Eesti paiknes üldjärjestuses 14 kohal, Slovakkia ja Saksamaa vahel. Näeme, et kõige rohkem on suurenenud nende väärtuste osakaal Maltal, Põhja-lirimaal, Rumeenias ja Poolas. Vaatamata instrumentaalsete väärtuste osakaalu suhtelisel tõusule vaadeldavates maades vähenes nende osatähtsus mõnevõrra kaheksas riigis, milleks olid Valgevene, Portugal, Holland, Läti, Saksamaa, Tšehhia, Eesti ja Taani.

2008 aastal hindas instrumentaalset väärtusi kõige kõrgemalt, üle 70% portugallastest ja bulgaarlastest. Ligikaudu kaks kolmandikku Malta, Rumeenia, Poola, Leedu ja Eesti elanikest väärtustas neid samuti. Kõige vähem, pisut alla kolmandiku elanikkonnast oli vahendväärtuste järgijaid Taanis ja Belgias. Ajalises plaanis suurenes möödunud kümnendil nende väärtuste tähtsus kõige rohkem Lätis, Portugalis, Hollandis ja Eestis. Vaadeldaval kümnendil vähenes instrumentaalsete väärtuste tähendus üheksal maal, milleks olid Ungari, Hispaania, Belgia, Sloveenia, Saksamaa, Põhja-lirimaa, Soome, lirimaa ja Taani.

Joonisel 1. on toodud ära vahendväärtuste muutused kahel viimasel kümnendil. Näeme, et vaid Taanis ja Saksamaal vähenes vaadeldaval perioodil instrumentaalsete väärtuste tähtsus. Enamuses maades suurenes nende osakaal elanikkonnas kas suuremal või vähemal määral. Näeme, et muutused eestlaste hinnangutes vahendväärtustele on väga sarnased üldisematele arengutele endise Nõukogude Liidu elanike tõekspidamistele.

Joonis 1. Vahendväärtuste muutused 1990-1999 ja 1999-2008 aastatel, %. Austria (AT), Belgia (BE), Bulgaaria (BG), Valgevene (BY), Tšehhi Vabariik (CZ), Taani (DK), Eesti (EE), Soome (FI), Saksamaa (DE), Ungari (HU), Iirimaa (IE), Läti (LV), Leedu (LT), Malta MT), Holland (NL), Poola (PL), Portugal (PT), Rumeenia (RO), Vene Föderatsioon (RU), Slovakkia (SK), Sloveenia (SI), Hispaania (ES) ja Põhja-lirimaa (NI). Eraldi on välja toodud endiste nõukogude Liiduvabariikide (Ex-NL), endiste Ida-Euroopa sotsialismimaade (I-Eur) ja Lääne-Euroopa maade (L-Eur) ning samuti katoliiklike (Kat), protestantlike (Prot) ja õigeusklike (Orto) maade elanike keskmised hinnangud.

Üldkokkuvõttes võib vaadeldud maade põhjal öelda, et viimaste kümnendite jooksul suurenes vahendväärtuste tähtsus eurooplaste seas. Võrreldes ühiskondi kommunistliku

korra all elamise kogemuse võtmes võib täheldada, et nõukogudejärgsel ajal on suurenenud instrumentaalsete väärtuste osatähtsus nii Nõukogude Liitu kui idablokki kuulunud maades. Iseärasustena võib välja tuua, et kui juba 1990ndate aastate lõpul hindasid endiste Ida-Euroopa sotsialismimaade elanikud instrumentaalseid väärtusi käsumajanduslikust ajastust kõrgemalt, siis Nõukogude võimu all kauem elanud maades toimus see nihe alles möödunud kümnendil. Ka lääneeurooplaste seas kasvas vahendväärtuste pooldajate arvukus 1990ndatel aastatel, kuid see jääb alla kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega (eriti Nõukogude Liitu kuulunud) ühiskondade liikmete hinnangutele. Vaadates võrreldavaid maid religioosse traditsiooni võtmes torkab silma, et instrumentaalsete väärtuste osakaal on suurenenud kõigi religioonide lõikes. Kui katoliiklikes maades toimus nihe juba 1990ndate aastate alguses, siis protestantliku taustaga maades suurenes nende väärtuste pooldajate arvukus alles möödunud kümnendil. Õigeusklikes maades aga suurenes vahendväärtuste pooldajate arvukus aga mõlemal kümnendil.

Tabelis 3. on toodud ära eneseväljenduslike väärtuste muutused kahel viimasel kümnendil. 1990ndate aastate alguses väärtustati neid kõige kõrgemalt Sloveenias, kuid ka Saksamaal, Portugalis ja Hollandis. Uuritud maades väärtustati ekspressiivseid väärtusi kõige vähem Lätis, kuid ka Eestis, Hispaanias, Leedus ja Venemaal hinnati neid teistest madalamalt.

Tabel 3. Eneseväljenduslike väärtuste osakaal elanikkonnas, keskmised

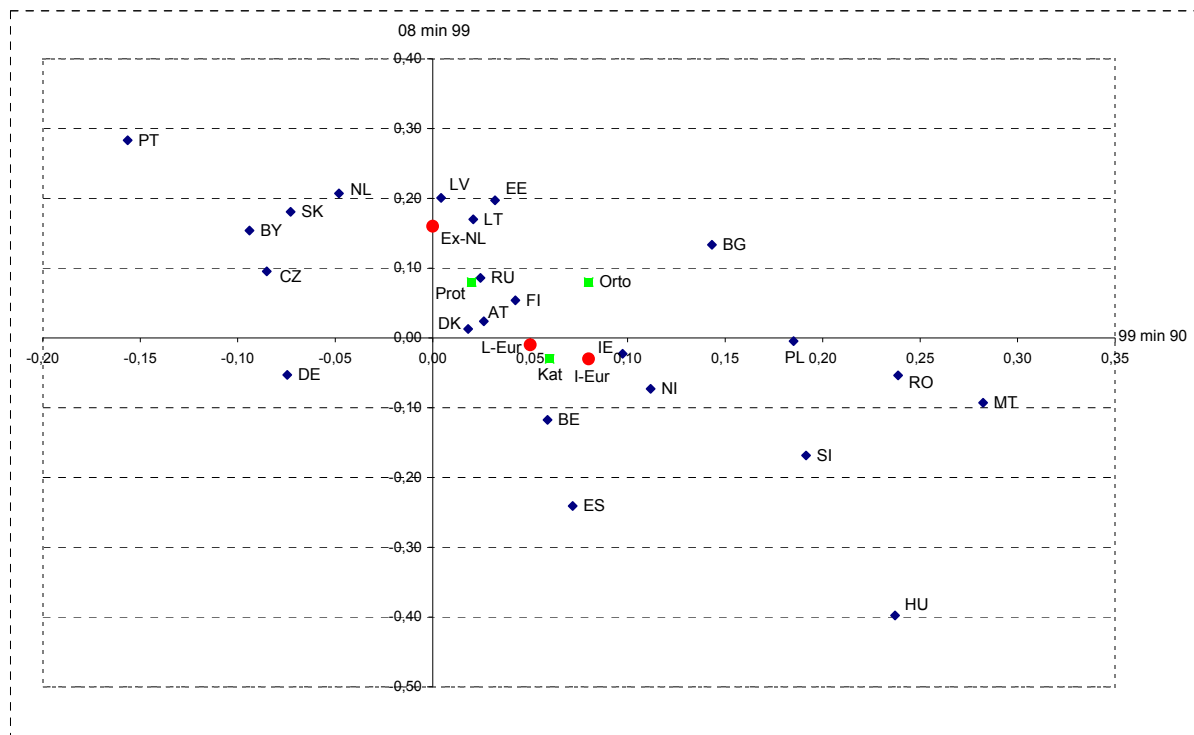
Maa	Keskmised			Erinevus		Standardhälve		
	1990	1999	2008	99 - 90	08 - 99	1990	1999	2008
Sloveenia	0,63	0,82	0,65	0,19	-0,17	0,33	0,25	0,34
Saksamaa	0,59	0,51	0,46	-0,07	-0,05	0,31	0,31	0,32
Portugal	0,57	0,42	0,70	-0,16	0,28	0,36	0,32	0,35
Holland	0,55	0,50	0,71	-0,05	0,21	0,33	0,31	0,32
Iirimaa	0,51	0,61	0,59	0,10	-0,02	0,31	0,34	0,34
Ungari	0,51	0,74	0,35	0,24	-0,40	0,33	0,33	0,29
Austria	0,48	0,51	0,53	0,03	0,02	0,30	0,31	0,36
Põhja-Iirimaa	0,47	0,59	0,51	0,11	-0,07	0,29	0,35	0,34
Tšehhi Vabariik	0,47	0,39	0,48	-0,09	0,10	0,31	0,29	0,36
Taani	0,46	0,48	0,49	0,02	0,01	0,28	0,28	0,31
Soome	0,45	0,49	0,54	0,04	0,05	0,32	0,30	0,31
Malta	0,45	0,73	0,64	0,28	-0,09	0,37	0,30	0,36
Slovakkia	0,44	0,36	0,54	-0,07	0,18	0,32	0,27	0,37
Bulgaaria	0,43	0,57	0,70	0,14	0,13	0,32	0,35	0,32
Poola	0,42	0,61	0,61	0,19	0,00	0,30	0,34	0,33
Rumeenia	0,42	0,66	0,61	0,24	-0,05	0,31	0,35	0,36
Valgevene	0,42	0,32	0,48	-0,09	0,15	0,25	0,30	0,33
Belgia	0,41	0,47	0,35	0,06	-0,12	0,32	0,33	0,30
Venemaa	0,39	0,41	0,50	0,02	0,09	0,25	0,30	0,34
Leedu	0,39	0,41	0,58	0,02	0,17	0,28	0,31	0,32
Hispaania	0,38	0,45	0,21	0,07	-0,24	0,33	0,37	0,26
Eesti	0,37	0,41	0,60	0,03	0,20	0,26	0,29	0,31
Läti	0,28	0,28	0,49	0,00	0,20	0,23	0,25	0,33
Eksnõukogude	0,37	0,37	0,53	0,00	0,16	0,25	0,29	0,33
Ida-Euroopa	0,49	0,57	0,54	0,08	-0,03	0,31	0,30	0,33
Lääne-Euroopa	0,49	0,54	0,52	0,05	-0,01	0,32	0,32	0,33

Katoliiklikud	0,48	0,55	0,51	0,06	-0,03	0,32	0,31	0,33
Protestantlikud	0,45	0,46	0,54	0,02	0,08	0,29	0,29	0,32
Ortodokssed	0,41	0,49	0,57	0,08	0,08	0,28	0,33	0,34
Keskmine	0,46	0,51	0,54	0,05	0,02	0,30	0,31	0,33

1999 aastal väärtustati tööga kaasnevaid eneseväljenduslikke aspekte taas kõige enam Sloveenias, kuid ligikaudu kolm neljandikku ungarlastest ja Malta elanikest ning kaks kolmandikku rumeenlastest väärtustas neid teiste maade elanikest kõrgemalt. Kõige madalamalt hinnati ekspressiivseid väärtusi Lätis. Ka valgevenelased, slovakiid, tšehhid ja eestlased pidasid sajandivahetusel ekspressiivseid väärtusi teiste maade elanikest vähem oluliseks. Kõige rohkem oli nende tähtsus 1990ndate aastate jooksul tõusnud Maltal, Rumeenias, Ungaris, Sloveenias ja Poolas. Seevastu Portugalis oli nende olulisus märkimisväärselt vähenenud. Veidi väiksem tagasimineku oli toimunud ka Valgevenes, Tšehhis, Saksamaal ja Slovakkias. Baltimaades ei leidnud sel perioodil aset kuigi olulisi muutusi.

2008 aastal hinnati eneseväljenduslikke väärtusi kõige kõrgemalt Hollandis, Bulgaarias ja Portugalis. Vaid ligikaudu viiendik hispaanlastest mainis tööga kaasnevaid eneseväljendusvõimalusi. Ekspressiivseid väärtusi hinnati madalalt ka Ungaris ja Belgias, kus vaid ligikaudu kolmandik vastajatest pidas neid märkimisväärselt. Möödunud kümnendil tõusis ekspressiivsete väärtuste osatähtsus kõige rohkem Portugalis, kuid ka Hollandis, Lätis ja Eesti leidis aset nende olulisuse suur tõus. 23 riigi lõikes oli Eesti tõusnud kaheksandale kohale. Kõige rohkem vähenes eneseväljenduslike väärtuste tähtsus Ungaris ja Hispaanias.

Joonisel 2. on kujutatud eneseväljenduslike väärtuste dünaamika eurooplaste seas möödunud kümnenditel. Näeme, et muutused endiste nõukogude liiduvabariikide elanike hinnangutes on kulgenud taas mõnevõrra erinevas tempos Kesk- ja Lääne-Euroopa ühiskondade liikmetest.

Joonis 2. Eneseväljenduslike väärtuste muutused 1990-1999 ja 1999-2008 aastatel, %. Austria (AT), Belgia (BE), Bulgaaria (BG), Valgevene (BY), Tšehhi Vabariik (CZ), Taani (DK), Eesti (EE), Soome (FI), Saksamaa (DE), Ungari (HU), Iirimaa (IE), Läti (LV), Leedu (LT), Malta MT, Holland (NL), Poola (PL), Portugal (PT), Rumeenia (RO), Vene Föderatsioon (RU), Slovakkia (SK), Sloveenia (SI), Hispaania (ES) ja Põhja-Iirimaa (NI). Eraldi on välja toodud endiste nõukogude Liiduvabariikide (Ex-NL), endiste Ida-Euroopa sotsialismimaade (I-Eur) ja Lääne-Euroopa maade (L-Eur) ning samuti katoliiklike (Kat), protestantlike (Prot) ja õigeusklike (Orto) maade elanike keskmised hinnangud.

Ülevaatlilikult võib uuritud maade lõikes öelda, et ekspressiivsete väärtuste tähtsus on igal kümnendil tõusnud. Kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemus ilmnis eneseväljenduslike väärtuste dünaamikas analoogselt muutustega vahendväärtustes. Kesk-Euroopa maades toimus nende osatähtsuse tõus juba 1990ndate aastate lõpuks, kuid endistes nõukogude liiduvabariikides suurenes nende tähtsus alles möödunud kümnendil. Lääne-Euroopa ühiskondades tõusis nende tähtsus samuti 1990ndatel aastatel. Vahendväärtustega analoogsed muutused leidsid aset ka religioosse traditsiooniga piirkondade lõikes. Ajalooliselt domineeriva protestantliku taustaga maades püsis eneseväljenduslike väärtuste tähtsus 1990ndatel aastatel muutumatu ning tõusis alles möödunud kümnendil. Katoliiklikes maades tõusis ekspressiivsete väärtuste tähtsus 1990ndatel aastatel küll märgatavalt, kuid sellele järgnenud kümnendil toimus mõningane tagasimine. Kõige suurem eneseväljenduslike väärtuste tõus leidis aset õigeusklikes maades, kus nende tähtsus tõusis mõlemal kümnendil oluliselt.

Tabelis 4. on toodud ära sotsiaalsete väärtuste dünaamika kahel viimasel kümnendil. 1990ndate aastate alguses hindasid sotsiaalseid väärtusi teistest olulisemaks hollandlased, portugallased, sloveenid ja venelased. Kõige madalamalt hinnati neid Valgevenes, aga ka põhja-irlandlased ja soomlased ei hinnanud neid kuigi kõrgelt. Eestlased olid 23 maa võrdluses 9 kohal. Kümnendi lõpul väärtustati sotsiaalseid tööväärtusi kõige kõrgemalt Ungaris, Sloveenias ja Maltal ning kõige madalamalt Slovakkias, Lätis ja Leedus. Võrreldes teiste maadega tõusid eestlaste hinnangud vähem, näeme tabelist, et möödunud sajandi viimasel kümnendil tõusis sotsiaalsete väärtuste tähtsus enamuses maades. Väga oluliselt kõrgemini hinnatakse neid Ungaris, Maltal, Põhja-Iirimaa ja Valgevenes. Hinnangute tõusule vaatamata oli Eesti langenud 23 maa järjestuses 16 kohale. Vaatlusaluse dekaadi jooksul langes nende tähtsus peamiselt vaid Slovakkias ja Venemaal ning pisut ka Leedus.

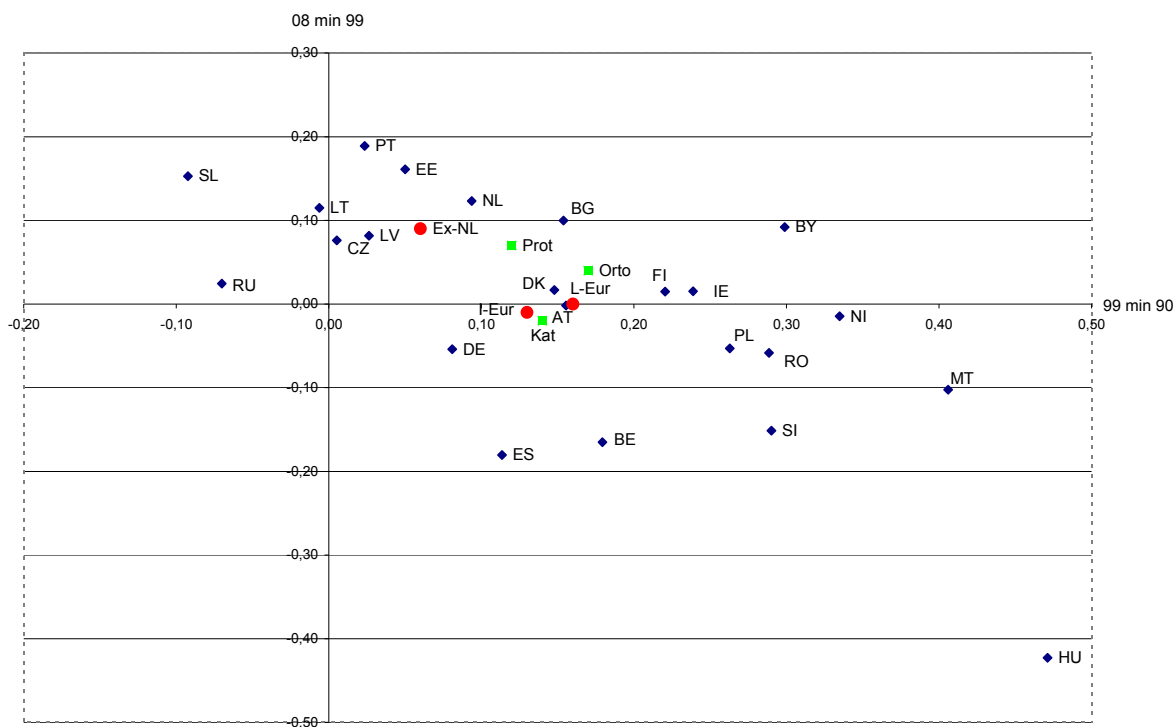
Tabel 4 Sotsiaalsete väärtuste osakaal elanikkonnas, keskmised

Maa	Keskmised			Erinevus		Standardhälve		
	1990	1999	2008	99 - 90	08 - 99	1990	1999	2008
Holland	0,50	0,60	0,72	0,09	0,12	0,30	0,29	0,26
Portugal	0,49	0,51	0,70	0,02	0,19	0,31	0,34	0,31
Sloveenia	0,48	0,77	0,62	0,29	-0,15	0,29	0,29	0,31
Venemaa	0,47	0,40	0,42	-0,07	0,02	0,31	0,32	0,30
Bulgaaria	0,42	0,57	0,67	0,15	0,10	0,30	0,38	0,32
Tšehhi Vabariik	0,41	0,41	0,49	0,01	0,08	0,29	0,30	0,33
Slovakkia	0,39	0,30	0,45	-0,09	0,15	0,30	0,28	0,34
Saksamaa	0,38	0,46	0,41	0,08	-0,05	0,27	0,31	0,29
Eesti	0,38	0,43	0,60	0,05	0,16	0,29	0,31	0,30
Leedu	0,38	0,38	0,49	-0,01	0,11	0,28	0,32	0,33
Rumeenia	0,37	0,66	0,60	0,29	-0,06	0,28	0,36	0,35
Belgia	0,36	0,54	0,37	0,18	-0,17	0,28	0,33	0,26
Hispaania	0,34	0,45	0,27	0,11	-0,18	0,29	0,36	0,24
Poola	0,34	0,60	0,55	0,26	-0,05	0,27	0,35	0,32

Läti	0,32	0,34	0,42	0,03	0,08	0,27	0,30	0,32
Malta	0,32	0,72	0,62	0,41	-0,10	0,31	0,33	0,35
Austria	0,31	0,46	0,46	0,16	0,00	0,27	0,31	0,33
Ungari	0,31	0,78	0,36	0,47	-0,42	0,28	0,33	0,28
Iirimaa	0,30	0,53	0,55	0,24	0,02	0,28	0,35	0,33
Taani	0,25	0,40	0,42	0,15	0,02	0,24	0,26	0,25
Soome	0,22	0,44	0,45	0,22	0,01	0,25	0,29	0,27
Põhja-Iirimaa	0,20	0,53	0,52	0,33	-0,01	0,24	0,36	0,31
Valgevene	0,11	0,40	0,50	0,30	0,09	0,12	0,31	0,32
Eksnõukogude	0,33	0,39	0,48	0,06	0,09	0,25	0,31	0,31
Ida. -Euroopa	0,39	0,52	0,51	0,13	-0,01	0,29	0,33	0,32
Lääne-Euroopa	0,34	0,50	0,50	0,16	0,00	0,28	0,33	0,29
Katoliiklikud	0,37	0,51	0,49	0,14	-0,02	0,29	0,33	0,31
Protestantlikud	0,33	0,45	0,52	0,12	0,07	0,27	0,32	0,30
Ortodokssed	0,34	0,51	0,55	0,17	0,04	0,25	0,34	0,32
Keskmine	0,35	0,51	0,51	0,16	0,00	0,27	0,32	0,31

2008. aastal hinnati sotsiaalseid väärtusi teistest maadest kõrgemalt Hollandis ja Portugalis aga ka Bulgaarias. Kõige madalamalt väärtustati neid aga Hispaanias ning Ungaris ja Belgias. Möödunud kümnendi jooksul tõusis nende tähtsus kõige rohkem Portugalis, Eestis, Slovakkias, Hollandis ja Leedus. Nende muutuste tagajärjel oli Eesti tõusnud seitsmendale kohale. Sotsiaalsete väärtuste tähtsus vähenes samal ajal väga tugevasti Ungaris, kui ka Hispaanias, Belgias ja Sloveenias.

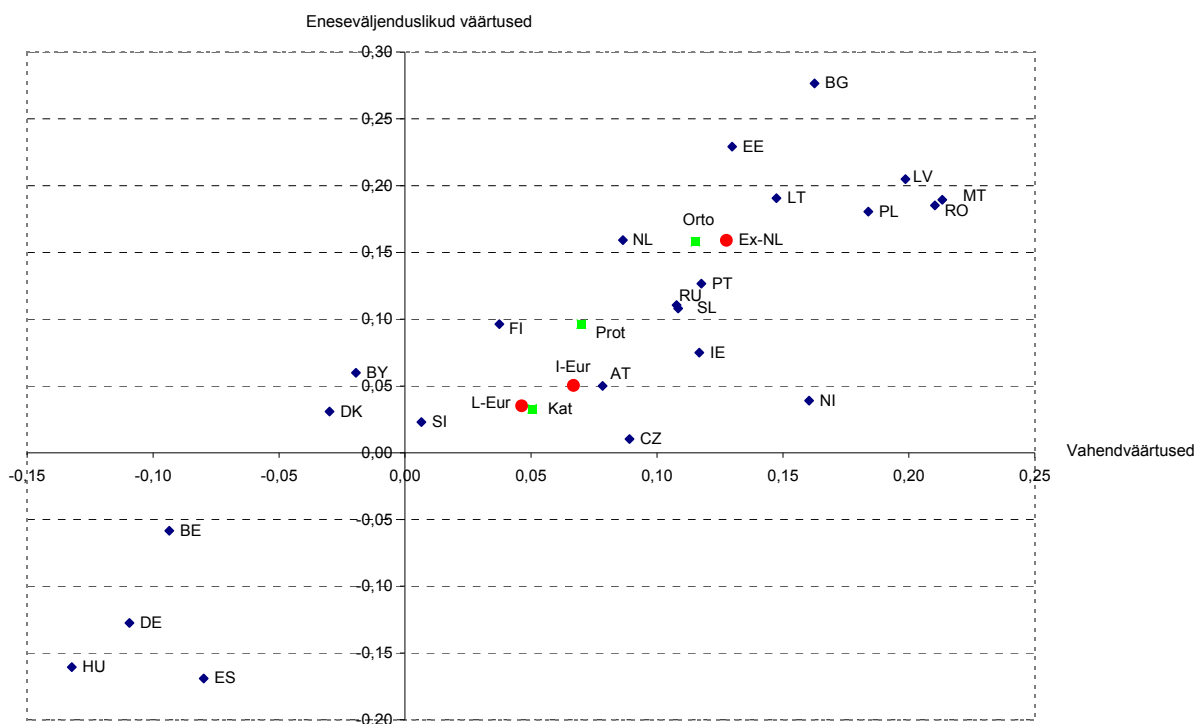
Joonisel 3. on toodud ära sotsiaalsete väärtuste muutused kahel dekaadil. Näeme, et ka siin on muutused endiste nõukogude liiduvabariikide elanike seas olnud teiste idaeurooplaste aga ka lääneeurooplaste hinnangutest mõnevõrra erinevama tempoga.

Joonis 3. Sotsiaalsete väärtuste muutused 1990-1999 ja 1999-2008 aastatel, %. Austria (AT), Belgia (BE), Bulgaaria (BG), Valgevene (BY), Tšehhi Vabariik (CZ), Taani (DK), Eesti (EE), Soome (FI), Saksamaa (DE), Ungari (HU), Iirimaa (IE), Läti (LV), Leedu (LT), Malta (MT), Holland (NL), Poola (PL), Portugal (PT), Rumeenia (RO), Vene Föderatsioon (RU), Slovakkia (SK), Sloveenia (SI), Hispaania (ES) ja Põhja-Iirimaa (NI). Eraldi on välja toodud endiste nõukogude Liiduvabariikide (Ex-NL), endiste Ida-Euroopa sotsialismimaade (I-Eur) ja Lääne-Euroopa maade (L-Eur) ning samuti katoliiklike (Kat), protestantlike (Prot) ja õigeusklike (Orto) maade elanike keskmised hinnangud.

Endise Nõukogude Liidu liiduvabariikides tõusis sotsiaalsete väärtuste osatähtsus mõnevõrra juba 1990ndate aastate lõpus, kuid veelgi suurem nihe toimus järgnenud kümnendil. Nii endistes sotsialismimaades kui Lääne-Euroopa ühiskondades suurenes sotsiaalsete väärtuste osatähtsus juba 1990ndatel aastatel ning nende olulisus pole peale seda neis riikides märkimisväärselt muutunud. Protestantlikes maades suurenes sotsiaalsete väärtuste tähtsus 1990ndatel aastatel väga kiiresti ning märkimisväärne tõus leidis aset ka järgneval kümnendil. Õigeusklikes maades leidis aset samasugune tõus, möödunud kümnendil olid muutused neis veelgi kiiremad kui protestantlikes ühiskondades. Katoliiklikes maades suurenes sotsiaalsete väärtuste tähtsus analoogselt ortodokssete riikidega 1990ndatel aastatel väga kiiresti, kuid viimasel kümnendil vähenes nende osakaal veidi.

Joonisel 4. on kujutatud eneseväljenduslike ja vahendväärtuste dünaamika möödunud kümnenditel. Mortimeri ja Lorence (1995) ning Esteri, Mohleri ja Vinkeni (2006) sõnul on need tööväärtused empiirilistes uuringutes ka sotsiaalsetest rohkem tähelepanu pälvinud.

Joonis 4. Eneseväljenduslike ja vahendväärtuste muutused 1990-2008 perioodil, %. Austria (AT), Belgia (BE), Bulgaaria (BG), Valgevene (BY), Tšehhi Vabariik (CZ), Taani (DK), Eesti (EE), Soome (FI), Saksamaa (DE), Ungari (HU), Iirimaa (IE), Läti (LV), Leedu (LT), Malta (MT), Holland (NL), Poola (PL), Portugal (PT), Rumeenia (RO), Vene Föderatsioon (RU), Slovakkia (SK), Sloveenia (SI), Hispaania (ES) ja Põhja-Iirimaa (NI). Eraldi on välja toodud endiste nõukogude Liiduvabariikide (Ex-NL), endiste Ida-Euroopa sotsialismimaade (I-Eur) ja Lääne-Euroopa maade (L-Eur) ning samuti katoliiklike (Kat), protestantlike (Prot) ja õigeusklike (Orto) maade elanike keskmised hinnangud.

Näeme, et kahe dekaadi kokkuvõttes on mõlema modaalsusega väärtuste tähtsus valdavas enamuses maades (väga silmatorkavalt ka Eestis) tõusnud ning ei religioon ega kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemus pole seda trendi kuigi tugevasti väärnud. Vaid Belgias, Saksamaal, Hispaanias ja Ungaris on mõlemate väärtuste tähtsus kahekümne aasta jooksul vähenenud. Taanis ja Valgevenes vähenes instrumentaalsete väärtuste tähtsus, kuid ekspressiivsed tööväärtused muutusid nende maade elanikele tähtsamateks. Piirkondade löiked tõusis kõige rohkem mõlema modaalsusega väärtuste tähtsus endistes nõukogude liiduvabariikides ja ortodokssetes maades, kuid ka protestantlikes ja Kesk-Euroopa maades hinnati neid võrreldes paarikümnetaguse ajaga katoliiklikest ja Lääne-Euroopa ühiskondadest kõrgemalt.

Tabelis 5. on ära toodud töö tähtsustamise korrelatsioonseosed erinevate tööväärtustega. Näeme, et 1990ndate aastate alguses on statistiliselt olulised positiivsed korrelatsioonid vaid Sloveenias, Ungaris ja Hispaanias ning negatiivsed Soomes, kõigis Balti riikides ja Belgias. Kümnenendi lõpuks on pilt mõnevõrra muutunud: positiivsed korrelatsioonid ilmnesid Ungaris, Valgevenes, aga ka Leedus ning Venemaal ja Slovakkias. Statistiliselt oluline negatiivne seos ilmnes ainult Portugalis. 2009 aastal ilmnesid positiivsed korrelatsiooniseosed töö tähtsustamise ja vahendväärtuste vahel juba kümnel maal, teistest olulisemad olid need Valgevenes, Leedus, Venemaal, Põhja-lirimaa ja Bulgaarias. Statistiliselt olulised negatiivsed seosed ilmnesid Hispaanias ja Portugalis.

Tabel 5. Töö tähtsustamise korrelatsioonseosed tööväärtustega

Maa	Vahendväärtused			Eneseväljenduslikud			Sotsiaalsed		
	1990	1999	2008	1990	1999	2008	1990	1999	2008
Austria	-0,03	0,03	-0,04	0,07	0,04	0,00	0,03	0,07	0,02
Belgia	-0,06	0,00	0,03	0,07	0,08	0,13	0,02	0,03	0,14
Bulgaaria	0,02	0,03	0,11	0,10	0,14	0,15	0,09	0,11	0,14
Valgevene	0,03	0,21	0,15	0,11	0,27	0,19	0,11	0,26	0,17
Tšehhi									
Vabariik	0,03	0,00	0,04	0,14	0,13	0,13	0,09	0,09	0,10
Taani	0,02	-0,02	0,03	0,14	0,19	0,19	0,04	0,06	0,12
Eesti	-0,07	-0,01	0,05	0,20	0,16	0,14	0,15	0,08	0,14
Soome	-0,10	0,00	0,08	0,06	0,09	0,24	0,06	0,07	0,18
Saksamaa	-0,03	-0,03	0,05	0,18	0,16	0,20	0,12	0,07	0,15
Ungari	0,07	0,22	0,06	0,09	0,27	0,14	0,06	0,28	0,10
lirimaa	0,02	0,02	0,04	0,10	0,08	0,16	0,03	0,00	0,07
Läti	-0,08	-0,01	0,07	0,13	0,00	0,10	0,12	-0,02	0,08
Leedu	-0,08	0,12	0,11	0,11	0,17	0,14	0,11	0,14	0,07
Malta	0,06	-0,01	0,09	0,11	0,08	0,10	0,01	0,03	0,08
Holland	0,02	0,01	0,02	0,09	0,10	0,16	0,08	0,04	0,09
Poola	0,00	0,02	0,05	0,10	0,04	0,09	0,09	0,04	0,06
Portugal	-0,04	-0,07	-0,05	0,00	0,03	0,01	0,04	-0,05	0,01
Rumeenia	-0,02	-0,02	0,02	0,03	0,08	0,00	0,09	0,04	0,04
Venemaa	0,01	0,11	0,11	0,08	0,18	0,17	0,13	0,14	0,13
Slovakkia	0,01	0,06	-0,01	0,14	0,20	0,06	0,06	0,09	0,05
Sloveenia	0,11	0,01	0,04	0,13	0,02	0,05	0,10	0,02	0,04
Hispaania	0,07	0,02	-0,07	0,08	0,03	-0,07	0,07	0,05	-0,05
Põhja-lirimaa	0,05	0,04	0,11	0,06	0,06	0,12	-0,03	0,07	0,14

p<05, p<01

1990ndatel aastatel korreleerusid eneseväljenduslikud väärtused töö tähtsustamisega positiivselt enamuses maades. Kõige tugevam seos ilmnes eestlaste seas, kellele järgnesid sakslased. Negatiivseid seoseid ei ilmnenud ühelgi maal. Kümnendi lõpul olid seosed kõige tugevamad Valgevenes, Ungaris ja Slovakkias. Kokku ilmnes positiivne korrelatsiooniseos 16 maal, mitte üheski riigis ei ilmnenud negatiivset seost. 2008 aastal ilmnesid positiivsed seosed 18 maal, kusjuures kõige tugevamad olid nad Soomes ja Saksamaal. Hispaanias seevastu ilmnes eneseväljenduslike väärtustega negatiivne korrelatsiooniseos.

1990 aastal ilmnes statistiliselt oluline korrelatsiooniseos töö tähtsuse ja sotsiaalsete väärtuste vahel 15 maal, kõige olulisem oli see Eestis, millele järgnesid Venemaa, Saksamaa ja Läti. Kümnendi lõpul avaldus oluline seos 12 maal ning olulisim oli see Ungaris, Valgevenes, Venemaal ja Leedus. Möödunud kümnendi lõpul ilmnes seos 17 maal ning teistest veidi tugevam oli ta Soomes ja Valgevenes. Statistiliselt olulist negatiivset seost töö tähtsustamise ja sotsiaalsete väärtuste vahel ei ilmnenud ühelgi perioodil.

Tabelis 6. on toodud ära tööväärtuste indeksite erinevused soo lõikes, rasvases kirjas on välja toodud statistiline olulisus tasemel $p < 0,05$ ning kaldkirjas $p < 0,001$. Statistiliselt olulised naiste kõrgemad hinnangud on tähistatud miinusemärgiga.

Näeme, et 1990ndate aastate alguses on vahendväärtusi hinnanud olulisemaks Põhja-lirimaa, Taani, Slovakkia ja Saksamaa mehed ning Bulgaaria, Leedu ja Venemaa naised. 1999 aastal enamuses maades instrumentaalsetes väärtustes soolisi erinevusi ei ilmnenud, vaid Soomes hindasid mehed ja Venemaal naised neid vastassugupoole esindajatest olulisemateks. 2008 aastal hindasid Poola mehed vahendväärtusi kõrgemalt ning hollandlannad, slovakarid ja bulgaarlannad hindasid neid oma maa meestest töö juures olulisemateks.

Palju rohkem soolisi erinevusi ilmnes eneseväljenduslikes väärtustes. 1990ndate aastate alguses hindasid kokku 14 maa: Hollandi, Slovakkia, Austria, Malta, Saksamaa, Tšehhia, Sloveenia, Leedu, Läti, Poola, Belgia, Eesti, Taani, Bulgaaria ja Hispaania mehed ekspressiivseid tööväärtusi õrnema poole esindajatest olulisemaks. 1999 aastal hindasid neid väärtusi kõrgemalt mehed üheksal maal, milleks olid Saksamaa, Holland, Poola, Austria, Bulgaaria, Belgia, Rumeenia, Venemaa ja Tšehhia. 2008 aastal olid eneseväljenduslikud tööväärtused olulisemad Hollandi, Poola, Austria, Belgia, Leedu, Portugal, Saksamaa ja Ungari meeste jaoks. Mitte ühelgi maal ei hinnanud naised eneseväljenduslike tööväärtusi meestest kõrgemalt.

Tabel 6. Tööväärtuste indeksite erinevused soo lõikes (rasvases kirjas on välja toodud statistiline olulisus tasemel $p < 0,05$; kaldkirjas $p < 0,001$. Naiste kõrgemad hinnangud on tähistatud miinusemärgiga), %.

Maa	Vahendväärtused			Eneseväljenduslikud			Sotsiaalsed väärtused		
	1990	1999	2008	1990	1999	2008	1990	1999	2008
Austria	0,02	0,02	-0,02	0,08	0,07	0,05	-0,03	-0,03	0,00
Belgia	0,01	0,01	-0,02	0,05	0,05	0,04	-0,01	-0,03	-0,02
Bulgaaria	-0,07	0,00	-0,04	0,04	0,06	0,03	-0,02	0,03	0,00
Valgevene	-0,02	0,03	0,00	-0,01	0,03	0,03	-0,01	-0,02	-0,03
Tšehhi	0,00	0,00	-0,02	0,07	0,03	-0,01	-0,01	-0,05	-0,04
Taani	0,05	0,02	0,00	0,05	-0,01	-0,02	0,01	-0,03	-0,05
Eesti	-0,01	-0,02	-0,03	0,05	0,01	0,02	-0,08	-0,11	-0,04
Soome	0,01	0,04	-0,02	0,03	0,02	0,01	0,05	-0,03	0,04
Saksamaa	0,02	0,01	-0,01	0,07	0,09	0,03	-0,04	-0,04	-0,06
Ungari	0,00	0,02	0,02	0,00	0,04	0,03	-0,02	0,00	-0,01

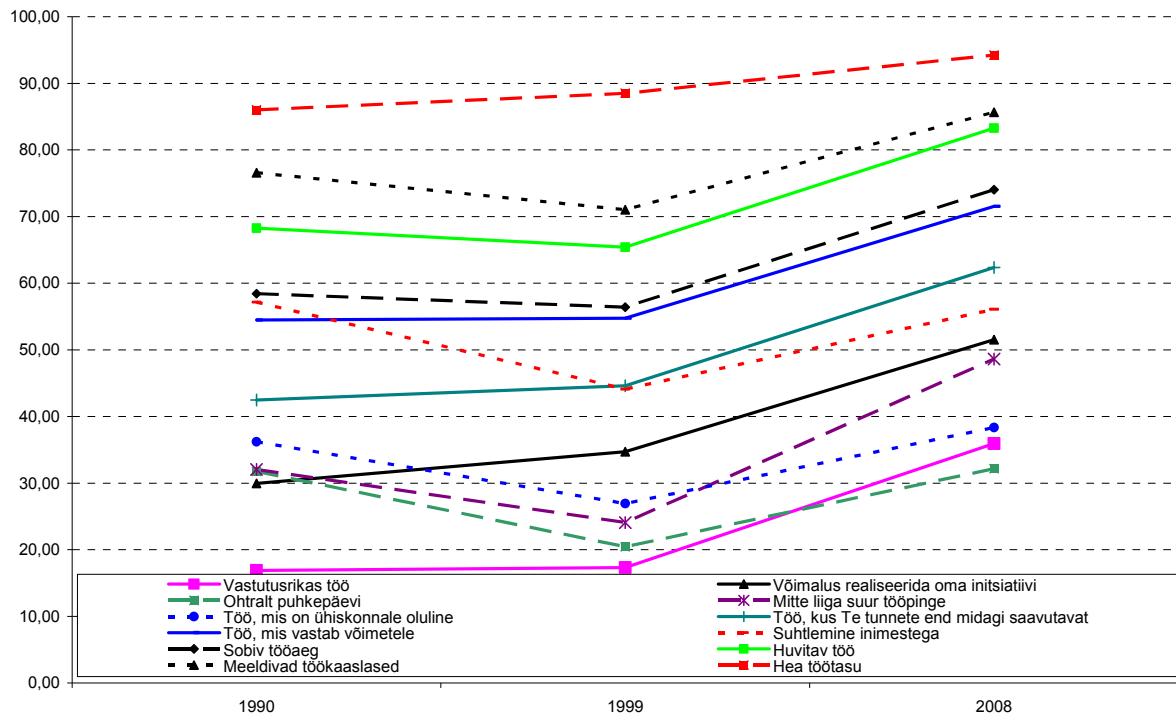
Iirimaa	0,00	0,00	-0,03	0,00	0,02	0,00	-0,03	-0,03	-0,03
Läti	0,02	0,01	-0,02	0,06	0,01	0,01	0,00	-0,03	-0,05
Leedu	-0,05	-0,01	-0,02	0,06	0,02	0,04	-0,02	-0,04	0,00
Malta	0,02	-0,02	-0,02	0,08	0,04	0,03	0,00	-0,03	0,01
Holland	0,00	-0,04	-0,07	0,12	0,08	0,11	-0,02	-0,02	-0,02
Poola	0,02	0,01	0,03	0,05	0,08	0,05	-0,04	0,02	0,01
Portugal	-0,01	-0,03	-0,02	0,03	-0,03	0,04	-0,01	-0,08	0,03
Rumeenia	0,01	-0,01	-0,01	0,03	0,05	0,02	-0,04	-0,03	-0,01
Venemaa	-0,04	-0,04	-0,02	-0,01	0,04	0,01	0,00	-0,04	-0,01
Slovakkia	0,05	-0,01	-0,05	0,09	0,01	-0,02	0,01	-0,06	-0,03
Sloveenia	0,01	-0,01	-0,03	0,07	0,01	0,00	0,01	-0,04	-0,04
Hispaania	0,02	0,01	0,01	0,03	0,03	0,02	0,00	0,01	-0,02
Põhja-Iirimaa	0,07	0,00	-0,02	0,03	0,01	0,02	0,02	-0,05	0,00

p<,05 p<,001

1990ndate aastate alguses hindasid ainult Soome mehed sotsiaalseid tööväärtusi naistest olulisemateks. Samal ajal väärtustasid Eesti, Saksa, Rumeenia, Poola ja Austria naised neid oma maa meestest kõrgemalt. Kümnendivahetusel ilmnasid erinevused sotsiaalsetes väärtustes kõige selgemini Eestis, kuid ka portugallannad, slovakarid, tšehhitarid, põhjairlannad, sakslannad, leedulannad, venelannad ja sloveenlannad väärtustasid neid oma maa meestest märksa kõrgemalt. Viimase kümnendi lõpuaastatel hindasid nii Saksamaa, Läti, Taani, Eesti, Slovakkia, Tšehhi ja Sloveenia naised sotsiaalseid tööväärtusi oma maa meestest kõrgemalt. Statistiliselt olulised soolised erinevused ilmnasid ka Soomes ja Portugalis, kus mehed hindasid neid väärtusi õrnema poole esindajatest olulisemateks.

Alljärgnevalt vaatame millised on olnud eestlaste väärtushinnangud aastate lõikes. Jooniselt 5. on kujutatud eneseväljenduslikud väärtused pidevjoontega, vahendväärtused katkendjoontega ning sotsiaalsed väärtused punktiirjoontega.

Näeme, et kõigil etappidel on Eestis kõrgeimalt hinnatud töötasu. Samasugune muster koorus ka ida-euroopa saatusekaaslaste eelistustest, kuid Skandinaaviamaades hinnati läbi aastate teistest kõrgemalt hoopis töö pingevabadust ja huvitavust. Nõukogudeaja lõpul kõrgemalt hinnatud sotsiaalsete väärtuste tähtsus on aja jooksul pidevalt tahaplaanile nihkunud mitte ainult sellepärast, et nende tähtsus 1990 lõpuks vähenes, vaid et mitmete muude väärtuste tähtsus järgnenud kümnendil tõusis. 1999 aastal teistest olulisemaks tõusnud vahendväärtused on kõige eelistatud ka 2008 aastal. 1990ndatel aastatel tõusis vahendväärtustest kõige rohkem töötasu tähtsus. Kui samas hinnati puhkepäevade saamise võimalust ning suurt tööpinget nõukogudeajast palju vähem olulisteks, siis sellele järgnenud kümnendil hinnati neid juba palju olulisemateks faktoriteks. Näeme, et 1990ndatel aastatel teistest madalamalt hinnatud eneseväljenduslike väärtuste tähtsus 2008 on aastaks tõusnud. Kui 1999 aastal tõusid oluliselt hinnangud võimalustele oma initsiatiivi realiseerida ja vähenes töö huvitavuse tähtsus, siis 2008 aastaks olid üldise tõusu foonil ekspressiivsetest väärtustest suurenenud kõige rohkem hinnangud töö vastutusrikkusele, huvitavusele ja väljavaadetele midagi saavutada.

Joonis 5. Erinevaid tööväärtusi väljendavate hinnangute dünaamika aastate lõikes, Eesti, %. Eneseväljenduslikud väärtused on tähistatud pidevjoonega, vahendväärtused katkendjoonega ja sotsiaalsed väärtused punktiirjoonega.

Tabelis 7. on kujutatud sooliste erinevuste riskisuhted (*odd-ratio*).

Riskisuhete analüüs näitab, et nõukogudeaja lõpul ilmnenud traditsioonilised soolised erinevused palga väärtustamises on turumajanduslikus ühiskonnas taandunud, olulisi erinevusi meeste ja naiste hinnangutes ei ilmnenud. Samas on naised 2008. aastal meestest märksa kõrgemalt hinnanud sobiva tööaja valikuvõimalusi.

Tabel 7. Sooliste erinevuste riskisuhe. (Ühest madalama riskisuhete korral on tegemist meeste jaoks olulisema eesmärgiga. Ühest suurema riskisuhete korral on tegemist naiste jaoks olulisema eesmärgiga.)

Riskisuhe (mehed/naised)	1990	1999	2008
Hea töötasu	0,57	0,77	0,67
Sobiv tööaeg	1,57	1,27	1,33
Mitte liiga suur tööpinge	1,15	1,34	0,99
Ohtralt puhkepäevi	0,98	1,22	1,04
Võimalik töö midagi saavutada	0,75	0,95	0,86
Realiseerida oma initsiatiivi	0,52	0,89	0,82
Vastutusrikas töö	0,79	0,79	0,78
Huvitav töö	1,05	1,29	1,04
Töö, mis vastab võimetele	0,91	0,96	1,04
Meeldivad töökaaslased	1,73	1,70	1,29
Suhelda inimestega	2,26	1,74	1,21
Töö, mis on ühiskonnale oluline	0,74	1,53	1,14

p<,05

Eneseväljenduslikest väärtustest hinnati küll 1990ndate aastate alguses meeste seas kõrgemalt nii võimalust tööl midagi saavutada kui ka oma initsiatiivi realiseerida, kuid hilisemal perioodil rohkem soolisi erinevusi ei ilmnenu. Sotsiaalsetest väärtustest hinnati naiste poolt nii nõukogude perioodi lõpul kui postkommunistlikul ajastul kõrgemalt teiste inimestega suhtlemisvõimalusi kui ka töökaaslaste meeldivust. Samas hindasid mehed töö ühiskonnakasulikkust naistest nõukogudeaja lõpul olulisemaks, kuid 1990ndate lõpul olid juba naised need, kes töö olulisust ühiskonnale meestest kõrgemalt hindasid. Sellele järgnenud kümnendi lõpul selles aspektis statistiliselt olulisi erinevusi enam ei ilmnenu.

Arutelu ja kokkuvõte

Analüüside eesmärgiks oli võrrelda muutusi Euroopa maade tööväärtustes ja tuua välja soolisi erinevusi. Üleeuroopaliste võrdluste kõrval keskenduti ka eestisestele erinevustele. Lähema vaatluse alla sai võetud kolme erinevasse indeksisse agregeeritud kahekümne kolme erineva ühiskonna liikmete hinnangud erinevatele töö valiku kriteeriumitele. Peamiseks eesmärgiks oli võrrelda, mille poolest erineb instrumentaalsete, eneseväljenduslike ja sotsiaalsete tööväärtuste dünaamika erinevate minevikukogemustega ühiskondade liikmete seas ning kuidas on kujunenud soolised erinevused nende maade elanike hinnangutes tööle. Ajalooliste ja kultuuriliste põhjuste diferentseerimiseks liigitasime vaadeldavad maad Ingleharti (2006) eeskujul ajalooliselt domineerinud religiooni alusel katoliiklikeks, protestantlikeks ja õigeusklikeks ning vaatlesime neid ka kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemuse tugevusest lähtuvalt endiste Nõukogude Liidu vabariikide, endiste Kesk- ja Ida-Euroopa sotsialismimaade ja Lääne-Euroopa maadena.

Varasemad arvamusuuringud (Rämmer 2008a) lubavad arvata, et seoses käsumajandusliku riigisotsialismi alt vabanemisega on möödunud aastakümnete jooksul töö omandanud muutuvaid tähendusi eelkõige idaeurooplaste jaoks. Euroopa Väärtusuuringu tulemused näitavad, et töö tähtsus on postkommunistliku ajastu algusperioodil suurenenud endistes nõukogude liiduvabariikides ja õigeusklikes maades. Nii Lääne- kui ka ülejäänud Ida-Euroopas vähenes töö tähtsus vaadeldava kahe kümnendi jooksul järjekindlalt. Õigeusklikes maades töö tähtsuse olulisus käesoleva sajandi esimesel kümnendil ei muutunud ning endise Nõukogude Liidu vabariikides vähenes selle tähendus mõnevõrra.

Eeldasime, et õigeusklikes maades hinnatakse instrumentaalset tööväärtusi kõrgemalt kui katoliiklikes ja protestantlikes maades. Samuti olime arvanud, et kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega maades suurenes nõukogudejärgsel ajal oluliselt nende tähtsus.

Euroopa Väärtusuuringu tulemused osundavad, et töö tähtsus korreleerus eneseväljenduslike väärtustega enamuses maades. Kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemusega maades suurenes nõukogudejärgsel ajal tõepoolest instrumentaalsete väärtuste tähtsus. Samas on muutused olnud erineva tempoga: kui endistes sotsialismimaades toimus vahendväärtuste tähtsuse tõus juba 1990ndatel aastatel, siis endistes nõukogude liiduvabariikides leidis see aset alles möödunud kümnendil, kusjuures eestlaste hinnangutes ilmneb taoline suundumus eriti reljeefselt. Ortodokssetes Ida-Euroopa maades hinnati vahendväärtusi katoliiklikest ja eriti protestantlikest maadest kõrgemalt juba 1990ndate alguses ning hiljem tõusid hinnangud veelgi. Sarnaselt teiste kommunistliku võimu all elamise kogemust omavate maadega hinnati ka Eestis mõlemal vaatlusalusel kümnendil töö juures kõigist valikukriteeriumitest olulisimaks selle eest saadavat palka. 2008 aastal hinnati varasemast palju kõrgemalt ka töö pingevabadust.

Eeldasime, et õigeusklike maade elanikud hindavad eneseväljenduslike tööväärtusi teistsuguse religioosse taustaga ühiskondade liikmetest madalamalt. Oletasime, et

eneseväljenduslike tööväärtuste tähtsus tõusis 1990ndatel aastatel ainult Lääne-Euroopas, ning arvasime, et endistes sotsialismimaades hakati neid kõrgemalt hindama alles käesoleva sajandi esimesel kümnendil.

Eurooplaste väärtushinnangud osundavad, et eneseväljenduslike väärtuste tähtsus tõusis 1990ndatel aastatel märkimisväärselt mitte ainult Lääne- vaid ka Kesk-Euroopas, kuid nende olulisus sel kümnendil endistes nõukogude liiduvabariikides ei muutunud. Seevastu suurenes ekspressiivsete väärtuste tähtsus nendes maades järsult järgnenud kümnendil, kuid nii endistes sotsialismimaades kui Lääne-Euroopa riikides kaldusid hinnangud nendele pigem langema. Ida-Euroopa õigeusklikes maades hinnati eneseväljenduslikke väärtusi katoliiklikest ja protestantlikest maadest nõukogudeaja lõpul madalamalt, kuid juba 1990ndate lõpul hinnati neid kõrgemalt protestantlikest ja 2008 aastal ka katoliiklikest ühiskondadest. Eestis tõusis enamuse eneseväljenduslike töövalikukriteeriumite tähtsus veidike juba sajandivahetuseks, kuid sellele järgnenud kümnendil toimunud tõus oli palju ulatuslikum.

Samuti eeldasime, et protestantlikes ühiskondades hinnatakse sotsiaalseid tööväärtusi katoliiklikest ja õigeusklikest ühiskondadest madalamalt. Arvasime, et pärast kommunistliku ülemvõimu alt vabanemist on sotsiaalsete tööväärtuste tähtsus endistes sotsialismimaades vähenenud.

Uuringutulemused osundavad, et protestantlikes ühiskondades hinnati sotsiaalseid tööväärtusi nii 1990ndate alguses kui ka lõpus katoliiklikest ja õigeusklike maade elanikest madalamalt, kuid 2008 aastal olid protestantlike riikide hinnangud katoliiklike maade elanike hinnangutest juba mõnevõrra kõrgemad. Sotsiaalsete tööväärtuste tähtsus suurenes 1990ndate aastate lõpuks nii Lääne- kui Ida-Euroopa maades. Kui 1990ndatel aastatel oli tõus kiirem Lääne- ja Kesk-Euroopa piirkonna maades, siis sellele järgnenud kümnendil tõusid just endiste nõukogude liiduvabariikide elanike hinnangud. Hinnangud eestlaste eelistustes on selle suundumuse ilmekaks näiteks. Sotsiaalsete väärtuste tähtsus muutus 1990ndatel aastatel vähe, kuid suurem tõus leidis aset alles järgneval kümnendil.

Eeldasime, et instrumentaalsete ja eneseväljenduslike väärtuste tähtsus naiste seas on kõikjal tõusnud ning naised hindavad jätkuvalt meestest kõrgemalt sotsiaalseid väärtusi.

Uuringutulemused osundavad, et tavapärane meeste naistest suurem orienteeritus töö kaudu saadavatele hüvedele on tasapisi taandumas. 1990 aastal ilmnisid statistiliselt olulised erinevused instrumentaalsetes tööväärtustes seitsmel maal. Neljas neist hindasid mehed vahendväärtusi kõrgemalt. Selle kümnendi lõpul ilmnisid statistilised erinevused vaid kahel maal ning soolised eelistused olid vastupidise suunaga. 2008 aastal ilmnisid statistiliselt olulised erinevused neljal maal ning vaid ühes hindasid mehed instrumentaalseid väärtusi naistest olulisemateks. Riskisuhete analüüs osundab, et Eestis taandusid traditsioonilised soolised erinevused suhtumises töötasusse juba nõukogudeaja järel ning 2008 aastal ilmnisid olulised hinnangud suhtumises osajaga töötamisele kui naised väärtustasid tööaja paindlikkust meestest märksa kõrgemalt.

Sarnane pilt ilmneb ekspressiivsete tööväärtuste lõikes: kui 1990ndate alguses hindasid mehed töö eneseväljenduslikke eesmärke naistest olulisemateks viieteistkümmel maal, siis kümnendi lõpul ilmnis selliseid eelistusi vaid üheksal maal, 2008 aastal hindasid kaheksa maa mehed ekspressiivseid tööväärtusi naistest olulisemateks. Riskisuhete võrdlus näitab, et 1990ndate alguses hindasid mehed töö eneseväljenduslikest aspektidest naistest kõrgemalt võimalusi tööl midagi saavutada ja oma initsiatiivi realiseerida, hilisemal ajal soolisi erinevusi enam ei ilmnenu.

Sotsiaalsetes väärtustes osas ilmnemise statistiliselt olulised soolised erinevused 1990 aastal kuuel maal, viies neist hindasid naised töö sotsiaalseid aspekte meestest oluliselt kõrgemalt. Kümnendilõpul hindasid ilmnemise tavapärase iseloomuga statistiliselt olulised soolised erinevused üheksal maal. 2008 aastal ilmnemise soolised erinevused kaheksal maal, kahes neist hindasid mehed töö sotsiaalseid aspekte naistest olulisemateks. Riskisuhete analüüs osundab, et nõukogudejärgsel ajal domineerivad Eestis sotsiaalsetes väärtustes osas tavapärased soolised eelistused.

Üleeuroopalised tööväärtuste võrdlused osundavad, et nende dünaamika ei järgi üks üheselt Ingleharti poolt kirjeldatud muutusi ühiskondlike väärtuste eelistustes. Samas on mitmed tema poolt ühiskondlike väärtuste alusel tehtud tähelepanekud leidnud kinnitust ka tööväärtuste puhul. Näiteks kommunistliku ülemvõimu all elamise kogemus on kujundanud nivelleerivalt ka erineva religioosse taustaga ühiskondade tööväärtusi. Suundumused hinnangutes erinevatele töövalikukriteeriumitele võimaldavad järgida muutusi erineva minevikukogemusega ühiskondades ja tuua välja soolisi erinevusi.

Kasutatud kirjandus

Bergman, M.M. (1998). Social Representations as the Mother of all Behavioral Predispositions? The Relations between Social Representations, Attitudes and Values. *Papers on Social Representations*, 7 (1-2), 77-83.

Ester, Peter., Braun, Michael., Vinken, Henk. (2006) Eroding Work Values? Ester, P., Braun, M., Mohler, P. (toim) *Globalization, Value Change, Generations*. Leiden, Boston: Brill, 89–113.

European Values Study <http://www.europeanvaluesstudy.eu/> 29.08.11

Inglehart, Ronald. (2006) East European Value Systems in global perspective. Klingemann, H.-D., Fuchs, D., Zielonka, J. (toim) *Democracy and Political Culture in Eastern Europe* Routledge: Taylor and Francis, 67–84.

Hofstede, G. (2001) *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Teine, täiendatud väljaanne. Thousand Oaks, CA: Sage.

Inglehart, Ronald, Wayne E. Baker 2000. Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65 (2), lk 19–51.

Mortimer, Jeylan T., Lorence, Jon (1995) Social Psychology of Work. Cook, K. S., Fine, G. A., House J. S. (toim) *Sociological Perspectives on Social Psychology*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, 497–523.

Roe, Robert. A., Ester, Peter (1999) Values and Work: Empirical Findings and Theoretical Perspective. *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1), 1–21.

Roots, A. (2008) Kas siire Eestis on lõppenud?. Rämmer, A. (toim) *Vaateid teelahkmelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis*. Tartu: TÜ Kirjastus, 17–31.

Rämmer, Andu (2005) Soolisi ja rahvuslikke erinevusi kahe kümnendi Eesti koolilõpetajate tööväärtustes. Kenkmann P., Saarniit, J. (koost) *Põlvkonnad muutumas ajas*, Tartu: TÜ Kirjastus, 45–81.

Rämmer, Andu (2006) Naiste võim tulekul? *Haridus*, 5–6, 9–12.

Rämmer, Andu. (2008a) Teel tagasi Läände: eestlaste hoiakud ja väärtused post-sovjetlikul ajastul. Rämmer, A. (toim) *Vaateid teelahkmelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis*. Tartu: TÜ Kirjastus, 32–64.

Rämmer, Andu (2008b) Tööväärtused Eestis Ida- ja Lääne-Euroopa maade võrdluses. Ainsaar, M., Kutsar, D. (toim) *Eesti Euroopa võrdlustes*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, lk 83–100
<http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2008/03.pdf>.

Rämmer, A. (2009) Eesti koolinoorte väärtused. Sutrop, M.; Valk, P.; Velbaum, K. (toim) *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli Eetikakeskus, lk. 83-117.

Rämmer, Andu, Titma, Mikk (2002) Tööorientatsioonide teisenemist mõjutavad tegurid. Titma, M. (toim) *30- ja 50-aastaste põlvkonnad uue aastatuhande künnisel*, Tartu: TÜ Kirjastus, 209–252.

Saarniit, Jüri (2000) Väärtusteadvus ja selle muutused. *Eesti Noorsooraport: Eesti noorsoopoliitika ülevaade*, Tallinn: EV Haridusministeerium, 217–225.

Taru, Marti, Andu Rämmer, Triin Roosalu, Epp Reiska 2008. *Tallinna õppurite haridus- ja tööväärtused. Tallinna õppurite eeskujud, õpingu ja tööplaanid*. Uuringu aruanne. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.
http://www.eni.ee/sisu/v/eni_tallinna_noorte_vaartusuuring_aruanne.pdf (04.09.11)

van Deth, J. W., Scarbrough, E. (1995) *The impact of values*. Oxford: Oxford University Press.

Wallace, C., Pichler, F. (2007) Working Conditions and Quality of Work. A comparison of Eastern and Western Europe. In: Alber, J., Saraceno, C., Fahey, T. (toim) *Handbook of Quality of Life in the Enlarged European Union*. Routledge: Taylor and Francis, 162–174.

Venekeelse elanikkonna eesti keele oskus, sissetulek ja tööpuudus Eestis: miks on soolised erinevused nii suured?

Ott Toomet

Hästi kohalikku keelt oskav sisserändaja teenib enamasti 10-30% suuremat palka (Chiswick ja Miller, 1995; Leslie ja Lindley, 2001; Chiswick ja Miller, 2002; Rooth ja Saarela, 2007) ning kannatab oluliselt vähem tööpuuduse käes (Rooth ja Saarela, 2007).

Suurem osa sellealastest kirjandustest analüüsib arenenud riike, kus immigrandid moodustavad suhteliselt noore ja väikese elanikkonna rühma. Kuid ka vähene kirjandus, mis käsitleb põliste vähemuste keeleoskust, näitab pigem vähemuskeelte oskuse positiivset mõju tööturu tulemustele (Saarela ja Finnäs, 2003; Drinkwater ja O'Leary, 1997; Rendon, 2007; Henley ja Jones, 2005). Samas leidub informatsiooni ka negatiivse mõju kohta (Chiswick, Patrinos, ja Hurst, 2000). Paraku on kõigis nimetatud töödes probleemiks puudulikud andmed ja väikesed valimid.

Eesti olukord erineb nii traditsioonilisest immigratsiooniriigist kui ka põlisvähemustega ühiskondadest, sest riigis elab noor ja suhteliselt homogeenne vähemus, kes ei ole ise enam immigrandid. Enamus praegusest Eesti venekeelsest rahvastikust on seotud Nõukogude aja sisemigratsiooniga. Liiguti Nõukogude Liidu majandusruumis, kus valitsesid üsna sarnased institutsioonid ning töökultuur. Samuti oli mujalt Nõukogude Liidust pärit töötajate haridustase üpris sarnane Eesti vastavaealiste töötajate haridusega. See erineb radikaalselt näiteks Lääne-Euroopa immigrantidest, kellest väga suur osa pärineb vähem arenenud ühiskondadest. Senises kirjanduses on Baltikumi venekeelsele elanikkonnale kõige sarnasem Quebeci ingliskeelse elanikkond. Albouy (2008) näitas, et pärast keeleseaduste sisseviimist 1970-1980-ndatel kasvas prantsuse keele oskuse seos ingliskeelsete töötajate sissetulekuga. Eesti osas on Toomet (2011) leidnud, et venekeelsete meeste eesti keele oskuse ning sissetuleku vaheline seos peaaegu olematu.

Käesolev töö võrdleb Eesti tööjõu-uuringute põhjal vähemusrahvusest meeste ning naiste eesti keele oskuse ja sissetuleku vahelist seost. Lisaks vaadatakse seost keeleoskuse ja tööpuuduse vahel. Autorile teadaolevalt ei ole varem analüüsitud Eesti naiste keeleoskuse ning sissetuleku ja tööpuuduse seost võrdluses meestega.

Andmed ja meetod

Käesolevas töös kasutatakse Eesti tööjõu-uuringute (ETU) andmeid alates 2000. aasta esimesest kvartalist kuni 2010. aasta esimese kvartalini. See ajavahemik hõlmab küllalt erinevat makromajanduslikku keskkonda alates Vene kriisi lõpust üle EL liitumise järgse buumi kuni 2009 aasta kriisini. ETU küsitlus hõlmab igal aastal ligikaudu 4000 erinevat tööealist indiviidi, kellest igaühte küsitatakse kokku 4 korral. Me piirame oma valimi vanusegrupiga 25 kuni 55, et vähendada haridustee, noorte tööpuuduse ning varase pensionilemineku mõju tulemustele. Seega keskendume kõige olulisemale tööeale.

Töös kasutatakse põhiliste näitajatena inimese soo, vanuse ja tööstusharu tunnust.

Indiviidi etniline taust põhineb muutujal *rahvus*. Kuna ETU-s on rahvus kodeeritud ainult kas *eestlane* või *muu*, siis käsitleme allpool kõiki töötajaid, kes end eestlasena ei identifitseeri –

mitte-eestlasi – ühtse grupina. Kuna suurem osa neist peab oma esimeseks keeleks vene keelt, siis nimetame neid allpool ka venekeelseks elanikkonnaks või vähemuseks.

Töös kasutatav sissetuleku muutuja kirjeldab “viimast netopalka” “põhitöökohal”. Palka kõrvaltöödelt ning muid sissetulekuid ei võeta arvesse.

Kolmas rühm muutujaid on seotud keeleoskusega. Küsitletud on kuni kuue erineva keele oskust viiel erineval tasemel. Käesolevas töös kasutame ainult eesti ja inglise keele oskuse andmeid. Keeleoskuse tasemeteks on oskuse täielik puudumine, arusaamine, rääkimine, kirjutamine, ning keele kasutamine (ühe) koduse keelena. Allpool kasutame neile oskustele vastavaid numbrilisi koode, vastavalt 0, 0.333, 0.666, 1 ja 1, et andmetöötlust ning tulemuste esitamist lihtsustada. Sarnaseid numbrilisi koode on varem kasutanud Bleakley ja Chin (2004), Chiswick ja Miller (2010) ning Toomet (2011). Varasemad uuringud (vaata näiteks Leping ja Toomet, 2008) on näidanud, et numbriliste koodide asemel keeletasemete kasutamine annab põhimõtteliselt samad tulemused.

Ülejäänud muutujaid käsitlevad isiku- ja töökohaspetsiifilisi tunnuseid ning on antud tabelis 1.

Põhjalikum andmete analüüs tugineb lihtsale Minceri tüüpi palgavõrrandile, kus palga logaritmi kirjeldatakse erinevate isiku- ning töökohaspetsiifiliste tunnuste, sealhulgas keeleoskuse abil. Kuna ETU moodustab paneeli, kasutame *random effect* mudeleid. Me kirjeldame indiviidi i palka ajahetkel t seosega:

$$\log w_{it} = \beta' X_{it} + \beta' L_{it} + \alpha_i + \alpha_t + \alpha_{it} \quad (1)$$

Siin on L keeleoskust kirjeldavate muutujate vektor, X on teised indiviidi ja töökohta kirjeldavad muutujad, α_i on individispetsiifiline efekt, α_t kirjeldab ajaperioodi ning α_{it} on idiosünkraatiline vealiige.

Tööpuuduse kirjeldamiseks kasutame analoogilist *random effect* lineaarset tõenäosusmudelit:

$$U_{it} = \beta' X_{it} + \beta' L_{it} + \alpha_i + \alpha_t + \alpha_{it} \quad (2)$$

kus $U_i = 1$ kui inimene i on töötu, kui inimene on hõivatud, siis $U_i = 0$.

Sugu, keeleoskus ja palk – kirjeldav statistika

Järgnevalt anname kirjeldava ülevaate kõige olulisemate muutujate keskmistest väärtusest etniliste eestlaste ja mitte-eestlaste jaoks (tabel 1). Me jagame mitte-eestlased kahte gruppi – need, kes suudavad eesti keeles suhelda, kuid mitte tingimata kirjutada (*RU 1*) ja need, kes ei suuda rääkida (*RU 0*). Tabelist selgub hulk huvitavaid fakte. Esiteks, etniliste eestlaste ning mitte-eestlaste vahel on suur erinevus nii sissetulekus kui ka tööpuuduses, kaasa arvatud hea eesti keele oskusega vähemus. Teiseks, eesti keelt oskavad mitte-eestlased on üldiselt edukamad kui mitteoskajad. Keelerääkijad on pigem haritumad, räägivad paremini inglise keelt ning elavad pigem Tallinnas kui Ida-Virumaal. Nad on rohkem seotud segaperekondadega. Kolmandaks, keelerääkijate rühma mitmed olulised näitajad (nagu kõrgharidus, inglise keele osakaal ning kõrgem amet) on samad kui etnilistel eestlastel.

Tabel 1: Valimis olevate 25-55 aastaste eestlaste ja mitte-eestlaste muutujate keskvärtused vastavalt eesti keele oskusele.

Tunnus	selgitus	Mehed			Naised		
		EE	RU 1	RU 0	EE	RU 1	RU 0
tööpuudus	osakaal tööjõust	0.08	0.11	0.16	0.06	0.10	0.16
keskmine palk	krooni kuus	7349	6639	5710	5097	4660	3476
eesti keel	keskmine tase	0.89	0.88	0.10	0.89	0.88	0.13
inglise keel	keskmine tase	0.28	0.28	0.09	0.34	0.22	0.06
kõrgharidus		0.15	0.23	0.11	0.22	0.29	0.13
segapere		0.05	0.21	0.06	0.04	0.19	0.08
elukoht Harju		0.19	0.50	0.35	0.20	0.51	0.32
elukoht Ida-Viru		0.03	0.13	0.52	0.02	0.19	0.55
Töövaldkond ja amet:							
kaubandus		0.13	0.11	0.08	0.21	0.21	0.17
avalik sektor		0.08	0.06	0.02	0.08	0.04	0.02
sotsiaalvaldkond		0.04	0.04	0.02	0.26	0.27	0.17
tööstus		0.40	0.43	0.55	0.21	0.25	0.43
kõrgem amet		0.22	0.21	0.10	0.25	0.19	0.09

Märkused: *EE* on eestlased, *RU 1* mitte-eestlased, kes suudavad eesti keelt rääkida ning *RU 0* mitte-eestlased, kes eesti keelt ei räägi.

Keeleoskus ja sissetulek

Vaatleme kõigepealt seost mitte-eestlastest töötajate keeleoskuse ning sissetuleku vahel. Me hindame viit erinevat mudelit, mis erinevad üksteisest kontrolltunnuste poolest. Kõik mudelid on hinnatud eraldi meeste ja naiste jaoks. Tabelis 2 esitame keeleoskuse hinnangud (parameeter β seoses (1)) mõlema soo tarvis. Esimene mudel, mis sisaldab kontrollmuutujana ainult ajatunnuseid, näitab meestel väga nõrka positiivset seost sissetuleku ning eesti keele oskuse vahel. Hinnang 0.023 tähendab, et vabalt eesti keelt valdavad mitte-eestlastest mehed teenivad 2.3% rohkem võrreldes nendega, kes üldse eesti keelt ei oska.⁸ Tulemus ei ole aga statistiliselt oluline ning muutub elukoha regiooni lisamisel praktiliselt nulliks. Olematu seos mitte-eesti meeste eesti keele oskuse ning sissetuleku vahel kordab põhimõtteliselt Toomet (2011) tööd. Selline tulemus ei ole kirjanduses tavaline ning viitab asjaolule, et vähemusrühvusest meeste jaoks on eesti keele oskus Eesti tööturul oluliselt vähem tähtis kui kohalik keel immigrantide jaoks USA-s või Lääne-Euroopas.

Naistel seostub eesti keele oskus sissetulekuga positiivselt kõigis mudelites (tabel 2). Tõsi, hariduse ning regiooni muutujate lisamine vähendab mõju 13 protsendilt 9-le, sest paremad eesti keele oskajad on ka kõrgemini haritud ja elavad sagedamini Tallinnas. Töökohta kirjeldavate muutujate lisamine vähendab positiivset efekti veelgi, viidates asjaolule, et osa keeleoskuse positiivsest mõjust realiseerub läbi paremate töökohtade. Naiste jaoks leitud seos paigutub kirjanduses leiduvate tulemuste alumisse ossa.

Erinevalt eesti keelest on inglise keele oskuse seos mitte-eestlaste palgaga tugev nii meeste kui ka naiste puhul ning kõigis mudelites statistiliselt oluline. Vahe on eriti rabav meeste jaoks, kuid ka naistel on inglise keele efekt tugevam kui eesti keele oma. Inglise keele

⁸ Erinevalt kirjeldavast tabelist 1 eespool tuleb hinnangut tõlgendada eesti keelt vabalt oskajate (sh kirjutamine) ning eesti keelt mitteoskajate (ei saa aru) sissetuleku erinevusena.

olulisust mitte-ingliskeelsel maal on kinnitanud ka varasemad uuringud (Grin ja Sfreddo, 1998; Grin, 2001). Praeguses analüüsis on aga huvitav asjaolu, et inglise keele oskuse ja palga seos on tugevam kui riigikeele oskuse seos palgaga, ja seda nii meeste kui naiste jaoks.

Tabel 2: Mitte-eestlastest töötajate eesti keele oskuse seos palgaga.

Mudel:	1	2	3	4	5
		Mehed: sõltuv muutuja logaritm palgast			
eesti	0.023 <i>0.020</i>	0.023 <i>0.021</i>	0.009 <i>0.022</i>	0.007 <i>0.021</i>	-0.001 <i>0.020</i>
inglise	0.309 *** <i>0.030</i>	0.245 *** <i>0.032</i>	0.194 *** <i>0.033</i>	0.178 *** <i>0.031</i>	0.184 *** <i>0.029</i>
		Naised: sõltuv muutuja logaritm palgast			
eesti	0.131 *** <i>0.015</i>	0.110 *** <i>0.015</i>	0.086 *** <i>0.016</i>	0.055 *** <i>0.016</i>	0.051 *** <i>0.015</i>
inglise	0.279 *** <i>0.024</i>	0.161 *** <i>0.025</i>	0.122 *** <i>0.025</i>	0.090 *** <i>0.023</i>	0.102 *** <i>0.024</i>
aeg	☐	☐	☐	☐	☐
isikutunnused		☐	☐	☐	☐
regioon			☐	☐	☐
amet, haru				☐	☐
töökoha tunnused					☐

Märkused: standardhälbed on kaldkirjas.

Isikutunnused sisaldavad vanust, perekonnaseisu, laste olemasolu, sünnikohta (Eesti või muu), segaperekonna tunnust ning haridust. Regioon sisaldab elukoha piirkonda (Harjumaa, Ida-Virumaa, Kagu-Eesti, muu). Amet ja haru on ameti ning majandusharu tunnused. Töökoha kontrollitunnused sisaldavad ettevõtte omandistaatust, suurust, töökogemust ning osaajaga tööd.

*** - tunnus on statistiliselt oluline tasemel 0.01

Keeleoskus ja tööpuudus

Järgmisena vaatleme mitte-eestlastest meeste ja naiste keeleoskuse seoseid tööpuudusega (tabel 3). Nii nagu me eespool käsitlesime palka, hindame ka nüüd kolme erinevat mudelit, lisades neisse erineval arvul kirjeldavaid tunnuseid (kaks viimast palgamudelit olid seotud töökoha tunnustega, neid me töötute jaoks ei hinda). Kõigis mudelites on eesti keele mõju iseloomustavad kordajad vahemikus -0,04 ... -0,05. See tähendab, et hästi eesti keelt valdavate venekeelsete tööealiste inimeste tööpuudus on 4-5 protsendipunkti võrra väiksem kui nendel, kes eesti keelt üldse ei valda. Tulemus on kõigis mudelites silmapaistvalt stabiilne. Võrdluseks, seos inglise keele oskusega on minimaalne, meestel mudelis 1 nähtav oluline efekt kaob, kui võtta arvesse ka teised isikutunnused, nagu haridus ja elukoht.

Seega, erinevalt sissetulekust vastab seos riigikeele oskuse ning tööpuuduse vahel laias laastus teistes analüüsidest saadud tulemustele (Rooth ja Saarela, 2007) ning ka varasematele Eesti analüüsidele (Lindemann ja Saar, 2009).

Tabel 3: Mitte-eestlaste keeleoskuse seos tööpuudusega

Mudel:	1	2	3
Mehed, sõltuv muutuja tööpuudus			
eesti	-0.0422 *** 0.0111	-0.0431 *** 0.0113	-0.0465 *** 0.0120
inglise	-0.0484 *** 0.0161	-0.0265 0.0171	-0.0198 0.0176
Naised, sõltuv muutuja tööpuudus			
eesti	-0.0583 *** 0.0108	-0.0546 *** 0.0109	-0.0434 *** 0.0115
inglise	-0.0139 0.0167	-0.0062 0.0179	-0.0013 0.0181
aeg	☐	☐	☐
isikutunnused		☐	☐
regioon			☐

Märkused: standardhälbed on kaldkirjas.

Isikutunnused sisaldavad vanust, perekonnaseisu, laste olemasolu, sündikohta (Eesti või muu), segaperekonna tunnust ning haridust. Regioon sisaldab elukoha piirkonda (Harjumaa, Ida-Virumaa, Kagu-Eesti, muu).

*** - tunnus on statistiliselt oluline tasemel 0.01

Regionaalsed analüüsid

Venekeelsed töötajad ei ole Eestis regionaalselt ja tööstusharude lõikes ebaühtlaselt jaotunud. Seega väikesed Eesti tasandi efektid võivad varjutada suuri piirkondlikke erinevusi. Selle hüpoteesi testimiseks hindame mudelit eraldi kolmes regioonis: Harjumaal, Ida-Virumaal ning ülejäänud Eestis. Selline jaotus hõlmab nii venekeelse elanikkonna enamusega alad (Ida-Virumaa), piirkonna, kus etnilised venelased moodustavad ligikaudu poole elanikkonnast (Harjumaa) ning maakonnad, kus nad on vähemuses (ülejäänud Eesti). Samuti eristame seitse majandusharu ning kolm ametitaset. Me grupeerime tööstusharud järgmiselt: *primaar* (ISIC 3 kategooriad A, B, C), *tööstus* (D, E, F), *kaubandus* (G, H), *finants* (J, K), *avalik* (L), *sotsiaal* (M, N) ja *muu* (I, O, P, Q). Ametid jagame kõrgeteks (koodid 1,2), keskmisteks (3,4,5,0, võrdlusgrupp) ning madalateks (6,7,8,9). Hindame siinkohal kahte keeleoskuse ja sissetuleku seose mudelit, ühte venekeelsete meeste ja teist naiste jaoks. Lisaks tööstusharu- ja ametiefektidele kasutame samu kontrollmuutujaid nagu mudelis 3 tabelis 2.

Eesti keele oskust puudutavad tulemused on toodud tabelis 4. Toodud koefitsiente tuleb tõlgendada kui eesti keelt hästi oskava ja mitte üldse oskava venelase palga logaritme erinevust keskmises ametis vastavas majandusharus. Nagu näha, on tulemused erialade ja regioonide lõikes erinevad. Meestel on näha positiivne seos keeleoskuse ja sissetuleku vahel finantssektoris Harjumaal, avalikus halduses kahes piirkonnas ning sotsiaalvaldkonnas ainult Ida-Virumaal. Naistel on positiivsed ja olulised samad valdkonnad,

mis meestel ning lisaks veel tööstus ja muud majandusharud. Kuid tulemused erinevad piirkonniti palju. Väljaspool Harjumaad on positiivseid efekte vähe ning statistiline müra on suur. Tundub, et need valdkonnad, kus meeste eesti keele oskusel on positiivne efekt, on kõige olulisema positiivse seosega ka naiste jaoks. Avalik haldus ning sotsiaalsektor on valdavalt riigisektori töökohad, kus kehtivad kohustuslikud riigikeele nõuded. Finantssektoris on eesti keele oskuse seos sissetulekuga positiivne ja oluline ainult Harjumaal. Venekeelsest meestööjõust töötab finants- ja avalikus sektoris vaid väike osa, sotsiaalvaldkonnas töötab aga umbes veerand vähemusrahvusest naistest.

Tabel 4: Eesti keele oskuse seos sissetulekuga regioonide, tööstusharude ning ametite lõikes (kontrollrühmaks on eesti keelt mitteoskavad keskmise ametiga mitte-eestlased).

sõltuv muutuja: log palk						
	Mehed			Naised		
	Harju	Ida-Viru	Muu	Harju	Ida-Viru	Muu
primaar	0.348 <i>0.359</i>	-0.138 <i>0.112</i>	-0.137 <i>0.188</i>	0.383 <i>0,31</i>	-0.014 <i>0.159</i>	-0.279 * <i>0.135</i>
kaubandus	0.045 <i>0.104</i>	-0.261 * <i>0.145</i>	-0.102 <i>0.181</i>	0,05 <i>0.049</i>	0.078 <i>0.076</i>	-0.012 <i>0.078</i>
finants	0.232 ** <i>0.114</i>	0.162 <i>0.157</i>	-0.460 ** <i>0.233</i>	0.385 *** <i>0.077</i>	-0.617 *** <i>0.115</i>	-0.139 <i>0.178</i>
avalik	0.461 ** <i>0.179</i>	0.301 ** <i>0.117</i>	0.410 <i>0.330</i>	0.201 ** <i>0.102</i>	0.114 <i>0.120</i>	0.106 <i>0.156</i>
sotsiaal	-0.134 <i>0.163</i>	0.446 ** <i>0.177</i>	-0.301 <i>0.198</i>	0.194 *** <i>0.059</i>	0.207 *** <i>0.052</i>	0.109 <i>0.107</i>
muu	-0.092 <i>0.082</i>	0.064 <i>0.112</i>	-0.081 <i>0.143</i>	0.045 <i>0.056</i>	0.210 ** <i>0.086</i>	0.057 <i>0.098</i>
tööstus	0.021 <i>0.080</i>	0.038 <i>0.084</i>	-0.245 * <i>0.139</i>	0.106 ** <i>0.053</i>	0.012 <i>0.056</i>	0.140 <i>0.092</i>
kõrge amet	0.144 <i>0.094</i>	-0.026 <i>0.095</i>	0.140 <i>0.163</i>	-0.030 <i>0.057</i>	0.032 <i>0.062</i>	-0.167 <i>0.109</i>
madal amet	-0.003 <i>0.075</i>	-0.035 <i>0.082</i>	0.252 * <i>0.134</i>	-0.135 *** <i>0.051</i>	-0.048 <i>0.067</i>	-0.006 <i>0.086</i>
vaatlusi	2850	2604	1330	3483	2970	1589

Märkused: standardhälbed on kaldkirjas.

Kontrollmuutujateks on aeg ning isikutunnused (vaata selgitusi tabelites 2 ja 3).

*** - tunnus on statistiliselt oluline tasemel 0.01, ** - 0.05, * 0.1.

Segregatsioon: eesti keele kasutamine töö juures

Eelnevast selgus, et meestel ja naistel oli eesti keele oskuse seos sissetulekuga üpris erinev. Nüüd püüame vahet teha kahe võimaliku seletuse vahel: esiteks on võimalik et venekeelsed mehed töötavad valdavalt venekeelses kollektiivis, naised aga paljuski segakollektiivis (rahvuslik segregatsioon). Teiseks, vene mehed võivad töötada niisugustes ametites kus pole vaja (eesti keeles) suhelda, naised aga suhtlemist nõudvatel töökohtadel (sooline segregatsioon). Selleks kasutame 2008 aasta Integratsioonimonitori andmeid. Integratsioonimonitor on küsitlus, mis on orienteeritud Eesti erinevate rahvusgruppide etniliste suhete analüüsile. 2008 aasta valim hõlmab 1500 inimest, neist umbes 500 peavad ennast mitte-eestlasteks. Küsitlus sisaldab kahte, käesoleva uurimuse seisukohast väga huvitavat muutujat. Need on „Millises keeles suhtlevad Teie töökohas töötajad omavahel?“ ning „Milliseid keeli Teil tööil vaja läheb“. Esimene neist küsimusest võimaldab vaadelda kas venekeelsed mehed töötavad naistega võrreldes eelistatult venekeelses kollektiivis, teine aga näitab kas naised peavad töö juures rohkem eesti keeles suhtlema (kas töökaaslaste või klientidega). Tabelis 5 on näha vastajate protsent kes kasutab kolleegidega suhtlemisel ainult või peamiselt eesti keelt, ja kellel on töö juures eesti keelt vaja. Nagu näha kasutavad naised eesti keelt mõneti rohkem, eriti kolleegidega suheldes.

Tabel 5: vajadus eesti keele järele töökohal kolleegidega suhtlemisel ja üldine vajadus.

	Eesti keele vajadus	Eesti keeles suhtlemine
mehed	41.0	14.5
naised	42.9	21.0

Märkus: protsent vastajatest, kellel on töökohal eesti keelt vaja (1. veerg) ja kes suhtleb töökohal „peamiselt“ eesti keeles (2. veerg).

Järgnevalt hindame lineaarse tõenäosusmudeli abil tõenäosust, et töökohal on vaja eesti keelt ja et töökohal suheldakse kolleegidega peamiselt eesti keeles. Seejuures võtame arvesse ka teised tegurid nagu haridustase ning töökoha geograafiline asukoht. Tulemused on antud tabelis 6.

Tabel 6: Hinnangud (LPM marginaalefektid) eesti keeles suhtlemisele ja eesti keele vajadusele töö juures.

	Vajadus		Kolleegid	
naine	0.240 **	0.100	0.092	0.080
algharidus	-0.021	0.070	0.057	0.056
kõrgharidus	0.202 ***	0.075	0.131 **	0.060
Harjumaa	-0.285 ***	0.071	-0.464 ***	0.057
Ida-Virumaa	-0.601 ***	0.079	-0.487 ***	0.063
R ²		0.274		0.276
vaatlusi		291		291

Märkused: standardhälbed on kaldkirjas.

Mudel sisaldab ka kontrollmuutujaid perekonnaseisu, eriala, avalik sektori ja vanusegruppide osas, ükski nendest ei ole statistiliselt oluline.

*** - tunnus on statistiliselt oluline tasemel 0.01, ** - 0.05

Tabel näitab, et vene taustaga naised kasutavad eesti keelt töökohal rohkem. Meestega võrreldes on 24% rohkematel naistel vaja töö juures eesti keelt kasutada, ka kolleegidega suhtlemisel on vahe 9% naiste kasuks (mis ei ole küll statistiliselt oluline). Me näeme veel, et eesti keele kasutamine on olulisem kõrgharidusega töötajatele, kuid Harjumaal ja eriti Ida-Virumaal kasutatakse eesti keelt palju vähem. Kokkuvõttes paistab, et eesti keele naistega võrreldes väike roll venekeelsete meeste palga kujunemisel on seotud eeskätt teistsuguste töödega – mehed töötavad erialadel, kus ei ole vaja eesti keeles suhelda. Mehed on ka enam seotud segregeeritud töökollektiiviga, erinevus on aga väiksem ja mürane.

Arutelu

Eelnev analüüs näitas, et eesti keele oskuse seos venekeelsete töötajate sissetulekuga on väike. Positiivne mõju on majandusharudes, kus kehtivad riigikeele oskuse nõuded, lisaks ka finantssektoris Harjumaal. Meestega võrreldes on efekt naistel märgatavalt suurem. Miks on seos palju nõrgem kui vastavas kirjanduses tüüpiliselt leitakse ja miks on efekt meeste jaoks peaaegu olematu? Toome välja kaks võimalikku seletust. Esiteks segregatsioon – töökohad on suuresti jagunenud naiste- ja meeste ning eesti- ja venekeelseteks töökohtadeks, kus vajadus teise keele järele on väike. Teiseks, eesti- ja vene rahvusest elanikkonnal võib olla küllalt erinev arusaam sellest, mida tähendab oskus eesti keelt rääkida ja kirjutada.

Eesti keele oskuse ja sissetuleku vahelise seose seletamiseks on kolm võimalust. Esiteks, kuna keeleoskus on produktiivne faktor, peaks eksisteerima põhjuslik positiivne seos keeleoskuse ning sissetuleku vahel. Võimalik on ka tagurpidi põhjuslik seos – kõrgem sissetulek võimaldab nimestel eesti keel paremini selgeks saada. Sellist seost ei pea me aga eriti tõenäoliseks. Kolmandaks võib olla oluline roll selektsioonil, asjaolul et andekamad ja haritumad inimesed oskavad paremini eesti keelt ja teenivad samal ajal ka kõrgemat palka. Seega peaks vaadeldav seos (eelnev analüüs ei võimalda neil kolmel mehhanismil vahet teha) näitama kõigi mehhanismide positiivset summat.

Asjaolu, et meeste puhul positiivset mõju ei ole, osutab sellele, et eesti keele oskusest võib mitte-eesti meestöötajatele olla vähe abi. Töötatakse peamiselt venekeelses kollektiivis ning klientidega suheldakse vähe. Nõrk seos osutab ka, et eesti keele õppimise ja sissetuleku seosed ei ole Eestis tugevad. Ka vastavad majanduslikud stiimulid on nõrgad, finantssektor, avalik haldus ning sotsiaalvaldkonnad hõivavad vaid väikese osa vene meestest.

Naiste puhul on olukord märgatavalt erinev. Naised töötavad rohkem niisugustes ametites (näiteks sekretärid või müüjad), kus suhtlemine on oluline. See tähendab ka eesti keele oskuse suuremat produktiivset rolli. Lisaks on küllalt suur osa naistest tööl sotsiaalvaldkonnas, kus kehtivad kohustuslikud riigikeele oskuse nõuded. Naiste töökollektiivid on ka mõnevõrra vähem rahvuslikult segregeerunud.

Ülalpool näitasime ka, et tööpuuduse ennustamisel on keeleoskusel nii meeste kui ka naiste jaoks ühesugune ja oluline mõju. Keeleoskuse tugev seos tööpuudusega ning nõrk seos palgaga viitavad sellele, et keeleoskus aitab teatud tüüpi inimestel vältida tööpuudust. Nende hulgas domineerivad madalapalgalised töötajad. Vastupidiselt on inglise keele tähtsus suurem palgaskaala ülemises otsas, kus töötuks jääjate osa on väike (Toomet 2011), madalamat palka maksvatel töökohtadel inglise keelt eriti ei vajata, madalapalgalised jäävad aga sagedamini töötuks. Inglise keele oskuse märgatavalt tugevam seos palgaga

meestel võib olla seotud meeste üleesindatusega juhtivatel töökohtadel ning inglise keele oskuse defitsiidiga – inglise keele oskus on venekeelsete hulgas märgatavalt nõrgem kui eesti keele oskus (vaata tabel 1).

Miks ei suuda isegi eesti keelt rääkivad mehed hästi tasustatud töökohtadele jõuda? Üheks võimalikuks seletuseks on erinev arusaam sellest, mida tähendab hea keeleoskus – keelt emakeelena rääkijad võivad seda mõista hoopis teisiti kui võõrkeelena rääkijad. Kirjanduses leidub tulemusi, mis näitavad, et ka hea asukohariigi keele oskusega sissereändajate hulgas on nende sissetulek, kes antud keelt emakeelena räägivad, märgatavalt suurem (nt soomerootslased Rootsis, Rooth ja Saarela, 2007). Võrdluseks, kuna inglise keel on mõlemale etnilisele grupile võõrkeel, võib kõigil olla sarnane arusaam sellest, milline keeleoskus on hea.

Puudu võib olla ka sotsiaalne võrgustik, mis aitaks realiseerida keeleoskuse eeliseid. Kui isiklikud suhted on olulisemad just parematele töökohtadele saamisel, aitaks see osaliselt seletada venekeelse elanikkonna madalamat sissetulekut ja väikest esindatust juhtivatel positsioonidel. Kas sotsiaalsed võrgustikud võiks seletada meeste ja naiste eesti keele oskuse erinevat seost sissetulekuga? See on võimalik, kui nii mehed kui ka naised leiavad kõrgepalgalise töö sotsiaalsete võrgustike abil. Kuna ettevõtete juhtkondades domineerivad mehed, siis on nii naised kui ka vähemusgrupid vastavatest võrgustikest sarnaselt ära lõigatud. Seega on vene ja eesti naised meestega võrreldes sarnases positsioonis ja erinevalt tutvustest mängivad tööalased oskused, sealhulgas keeleoskus, suuremat rolli. Analoogiline võiks olla seletus eesti keele oskuse positiivsele rollile meeste sissetulekuskaala alumises otsas. Kuna madalapalgalised töökohad on juhtkonnast pigem sotsiaalselt kaugel, võivad ka seal mängida olulisemat rolli tegelikud oskused.

Teine võimalik seletus on asjaolu, et eestlased ja mitte-eestlased ei taha koos töötada. On hästi teada, et vähemuste esindajatel on raskem pääseda ligi nii töö- kui ka korteriturule (vaata näiteks Bertrand ja Mullainathan, 2004; Bosch, Carnero, ja Farré, 2010) ja tundub tõenäoline, et olukord võiks olla sarnane ka Eestis. Samas peaks etniliste eesti ja -vene meeste märgatav sissetulekuerinevus (Leping ja Toomet, 2008) motiveerima vene mehi eesti ettevõtetes töötama. Naiste ja madalapalgaliste meeste korral tuleneks palga ja keeleoskuse positiivne seos jällegi suuremast sotsiaalsest distantsist – otsustajatele (enamasti eesti meestele) läheb vähem korda madalapalgaliste töötajate etniline taust (kuna nad puutuvad nendega vähe kokku), samas kui naiste töölevõtmisel mängivad meestevahelised võrgustikud väikest rolli.

Kokkuvõte

Käesolev töö analüüsib eesti keele oskuse seost mitte-eestlaste tööpuuduse ja palgaga Eestis. Töö tugineb Eesti tööjõu-uuringu andmetele aastatest 2000-2010, mis sisaldavad vastaja enda hinnangut oma eesti ja inglise keele oskusele, palka põhitöökohal ning rahvust. Kasutati ka Integratsioonimonitor 2008 andmeid, mis annavad informatsiooni eesti keele kasutamisest töökohal.

Tulemused näitavad, et mitte-eesti meestel ei ole eesti keele oskus seotud kõrgema sissetulekuga, kuid naistel kaasneb korraliku eesti keele oskusega umbes 9% kõrgem palk. Mõlema soo jaoks kaasneb eesti keele oskusega 4-5 protsendipunkti võrra madalam tööpuudus. Võrdluseks, inglise keele oskuse ja sissetuleku vaheline seos on mitte-eesti meestel väga tugev, naistel mõnevõrra tugevam kui eesti keele vastav seos. Tööpuuduse juures ei mängi inglise keele oskus aga mingit rolli.

Tulemused näitavad venekeelsete naiste suuremat esindatust suhtlemisega seotud ametites (nagu müüjad ja sekretärid), kus keeleoskust on rohkem vaja ning avaliku sektori töökohtadel, kus kehtivad formaalsed riigikeele nõuded. Meeste töökohtade suur segregatsioon viitab sotsiaalsete võrgustike olulisele rollile töö saamisel ning etniliste gruppide problemaatilisele oskusele koos olla ja koos tegutseda.

Edasises analüüsis oleks vaja pöörata rohkem tähelepanu eesti- ja venekeelse elanikkonna sotsiaalsetele suhetele. Oleks huvitav teada, kuidas annab eesti keele oskus ligipääsu eestikeelse elanikkonna võrgustikele, millises olukorras sõprussuhted tekivad ja milline on maailmavaatelist erinevuste roll suhete (mitte)tekkimisel. Lisaks oleks vaja täpsemat informatsiooni keeleoskuse kohta. Senine analüüs vihjab sellele, et korralik eesti keele oskus ei ole võrdsetel alustel tööturule sisenemiseks piisav.

Kasutatud kirjandus

Albouy, D. (2008): "The wage gap between Francophones and Anglophones: a Canadian perspective 1970-2000," *Canadian Journal of Economics*, 41(4), 1211–1238.

Berman, E., K. Lang, ja E. Siniver (2003): "Language-skill complementarity: returns to immigrant language acquisition," *Labour Economics*, 10, 265–290.

Bertrand, M., ja S. Mullainathan (2004): "Are Emily and Greg More Employable Than Lakisha and Jamal? A Field Experiment on Labor Market Discrimination," *American Economic Review*, 94(4), 991–1013.

Bleakley, H., ja A. Chin (2004): "Language skills and earnings: Evidence from childhood immigrants," *Review of Economics and Statistics*, 86(2), 481–496.

Bosch, M., M. A. Carnero, ja L. Farré (2010): "Information and discrimination in the rental housing market: Evidence from a field experiment," *Regional Science and Urban Economics*, 40(1), 11 – 19.

Chiswick, B. R., A. T. Le, ja P. W. Miller (2008): "How Immigrants Fare across the Earnings Distribution in Australia and the United States," *Industrial and Labor Relations Review*, 61(3), 334–373.

Chiswick, B. R., ja P. W. Miller (1995): "The Endogeneity between Language and Earnings: International Analyses," *Journal of Labour Economics*, 13(2), 246–288.

----- (2002): "Immigrant earnings: Language skills, linguistic concentrations and the business cycle," *Journal of Population Economics*, 15, 31–57.

----- (2010): "Occupational language requirements and the value of English in the US labor market," *Journal of Population Economics*, 23(1), 353–372.

Chiswick, B. R., H. A. Patrinos, ja M. E. Hurst (2000): "Indigenous Language Skills and the Labor Market in a Developing Economy: Bolivia," *Economic Development and Cultural Change*, 48(2), 349–367.

Drinkwater, S. J., ja N. C. O'Leary (1997): "Unemployment in Wales: Does Language Matter?," *Regional Studies*, 31(6), 583–591.

Grin, F. (2001): "English as economic value: facts and fallacies," *World Englishes*, 20(1), 65–78.

Grin, F., ja C. Sfreddo (1998): "Language-based earnings differentials on the Swiss labour market: is Italian a liability?," *International Journal of Manpower*, 19(7), 520–532.

Henley, A., ja R. E. Jones (2005): "Earnings and linguistic proficiency in a bilingual economy," *The Manchester School*, 73(3), 300–320.

Leping, K.-O., ja O. Toomet (2008): "Emerging ethnic wage gap: Estonia during political and economic transition," *Journal of Comparative Economics*, 36(4), 599–619.

Leslie, D., ja J. Lindley (2001): "The Impact of Language Ability on Employment and Earnings of Britain's Ethnic Communities," *Economica*, 68(272), 587–606.

Lindemann, K., ja E. Saar (2009): „Mitte-eestlased Eesti tööturul“. Kogumikus: Lauristin, M. (toimetaja) „Inimarengu aruanne 2008“, Eesti Koostöö Kogu, Tallinn, lk 95-99

Rendon, S. (2007): "The Catalan premium: language and employment in Catalonia.," *Journal of Population Economics*, 20(3), 669 – 686.

Rooth, D.-O., ja J. Saarela (2007): "Native language and Immigrant Labour Market Outcomes: An Alternative Approach to Measuring the Returns for Language Skills," *International Migration & Integration*, 8, 207–221.

Saarela, J., ja F. Finnäs (2003): "Unemployment and native language: the Finnish case," *Journal of Socio-Economics*, 32(1), 59 – 80.

Toomet, O. (2011): "Learn English, not the Local Language! Ethnic Minorities in the Baltic States," *American Economic Review*, 101(3), 526-531.

Isikuomadused kui meeste ja naiste töötuse riskitegurid Eestis ja Soomes

Bianka Tammsaar

Töötus on oluline riigi majandusolukorra indikaator, kuid veel olulisem on töö kaotamine inimese seisukohast. Vaatamata mitmete autorite kinnitusele, et töö tähendus inimeste elus on viimase sajandi jooksul palju muutunud, on töö endiselt oluline roll inimese identiteedi, väärtuste, eneseteadvuse ja eluorientatsioonide kujundamisel (Kohn 1990; Korczynski jt 2006 järgi). Kuigi tööpuudust seostatakse vahel majanduse tsüklilise arenguga, on ka majanduse tõusu perioodil alati inimesi, kes tööd ei leia või ei suuda seda hoida.

Inimeste edu tööturul, sealhulgas ka tema võimalusi töökoha leidmisel, mõjutavad erinevad tegurid. Mitmed autorid (nt Mills 1951, Korczynski jt 2006 põhjal; Nyhan 2002) on kinnitanud, et töökoha saamisel mängivad professionaalsete oskuste kõrval üha enam rolli inimese isikuomadused ja hoiakud ning kindlama edu tööturul tagavad just teatud omadused (Biggart 1982).

Käesoleva töö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, milline on inimese isikuomaduste seos töötusega. Töös võrreldakse töötute ja töötavate meeste ja naiste hinnanguid oma isikuomadustele ning analüüsitakse isikuomaduste seost töötusega koos rahvuse, hariduse, elupaiga ja vanusega kahes riigis - Eestis ja Soomes.

Eesti võrdlust Soomega on kasutatud teada saamiseks, kas võib olla tegemist üldisemate suundumustega või Eesti eripäraga. Töötute alla liigitatakse selles artiklis nii töö kaotanud töö otsijad, kui ka töö kaotanud ja selle aktiivsest otsimisest loobunud inimesed. Töötuse seoseid isikuomadustega on vaadeldud kaheksa rühma - Eesti töötavate ja töötute meeste ja naiste ning Soome töötavate ning töötute meeste ja naiste võrdluses.

Isikuomadused ning töö ja töötus

Ka varasemad uurinud näitavad, et individuaalsetel eelistustel ja omadustel on seos tööga. Näiteks on leitud, et kuigi töö valikut mõjutavad majanduslikud tingimused, sotsiaalne taust ning samuti inimese võimed ja sobivus ametisse, valivad inimesed eriala, mis kattub nende huvide, eesmärkide ja väärtushinnangutega (Knafo ja Sagiv 2004; Super 1969, Roe ja Ester 1999 põhjal). Samuti on oluline kooskõla töötaja isiklike väärtuste ning ettevõtte väärtuste ja ka teiste samas kollektiivis töötavate inimeste väärtuste vahel (Knafo ja Sagiv 2004).

Lyubomirsky jt (2005), kes analüüsisid inimese positiivse meelestatuse seoseid edukusega, leidsid erinevatele autoritele tuginedes, et positiivselt meelestatud, õnnelikumad ja enesega rahuolevamad inimesed on tööalaselt edukamad, leiavad paremad töökohad ning on rohkem tööle ja organisatsioonile pühendunud.

On leitud, et üheks põhjuseks, miks naised töötavad madalamatel ametipositsioonidel ning teenivad meestest väiksemat palka, on naiste madalam enesehinnang (Barber ja Odean 2001), väiksem suutlikkus konkurentsiolukorras toime tulla (Gneezy jt 2002) ning väiksem valmidus riske võtta (Sunden ja Surette 1998), samuti nõustuvad naised ise madalama palgaga ning on meestest vähem aktiivsed tasuvama töökoha otsingul (Rööm ja Kallaste 2004). Seega tulevad esile meeste ja naiste erinevused. Ka Titma jt (2010) vaatlesid oma

uurimuses Eesti meeste ja naiste liikumist karjääriredelil ning leidsid, et naiste tõusu karjääriredelil toetab enesetäiendamine erialastel kursustel, kuid meeste puhul on kõrgematele ametipositsioonidele jõudmisel hariduse kõrval olulisemad sotsiaalse aktiivsuse ning juhtimisega seotud isikuomadused.

Roe ja Ester (1999, tuginedes Rokeach'le 1973) väidavad, et tööga seotud tegevused mõjutavad tööväärtusi ning nende kaudu ka üldiseid eluväärtuseid. Inglehart on vaadelnud mitmetes uurimustes töötuse mõju inimese väärtushinnangutele (Inglehart ja Abramson 1994) ning toonud välja, et töötus mõjutab pigem materialistlike väärtuste esile kerkimist, kuid see mõju on üsna nõrk ning seotud eelkõige majanduslanguse ja töötuse perioodidega. Seda seisukohta kinnitavad ka Bilsky ja Schwartz (1994), kes selgitavad materialistlike, võimu, alalhoidlikkuse ja turvalisusega seotud väärtuste hindamist esmavajaduste (Maslow 1970) rahuldamatusega.

Kuid samas võib see mõju olla ka vastupidine - töö või töötuks jäämine mõjutab inimese hinnanguid ja väärtusi.

Andmed ja meetod

Uurimus põhineb Euroopa Sotsiaaluuringu (edaspidi ESS), andmetel. Artiklis kasutatakse ESS kolme vooru - 2004, 2006, 2008 integreeritud Eesti ja Soome andmeid. Lähtuvalt uurimuse eesmärgist on analüüsi kaasatud respondendid, kes on nimetanud oma peamiseks tegevusalaks viimase seitsme päeva jooksul "tasustatud töö või tööst ajutiselt eemal", "töötu ja otsib aktiivselt tööd" ja "töötu, kuid ei otsi aktiivselt tööd". "Töötu ja otsib aktiivselt tööd" ja "töötu, kuid ei otsi aktiivselt tööd" põhjal on moodustatud rühm "töötud" ning "tasustatud töö või tööst ajutiselt eemal" moodustavad töötavate inimeste rühma.

Kokku on andmestikus 2944 vastajat Eestist, kellest 48% on mehed ning 52% naised ja 3457 vastajat Soomest, kellest 53% mehed ning 47% naised. Töötuid on Eesti meeste valimis 9,2% ning naiste valimis 5,2%; Soome meeste valimis 7,6% ja naiste valimis 8,3%.

Isikuomadusi mõõdetakse ESS Schwartzi lühendatud väärtuste skaalal (vt Schwartz 2009, Bilsky jt 2010), mida käesolevas uuringus analüüsitakse üksikküsimustena, arvestamata nende positsiooni Schwartzi väärtustemudelil. Lühendatud Schwartzi skaala koosneb 21 küsimusest (vt lisa 1), mis on esitatud respondentile kujul "Järgnevalt kirjeldan ma lühidalt mõningaid inimesi. Palun kuulake iga kirjeldust ja öelge mulle, kuivõrd Teie moodi see inimene on." ESS algne vastusteskaala kujul 1= väga minu moodi 6 = ei ole üldse minu moodi, on tulemuste parema tõlgendamise eesmärgil kodeeritud nii, et 1= ei ole üldse minu moodi ning 6 = väga minu moodi.

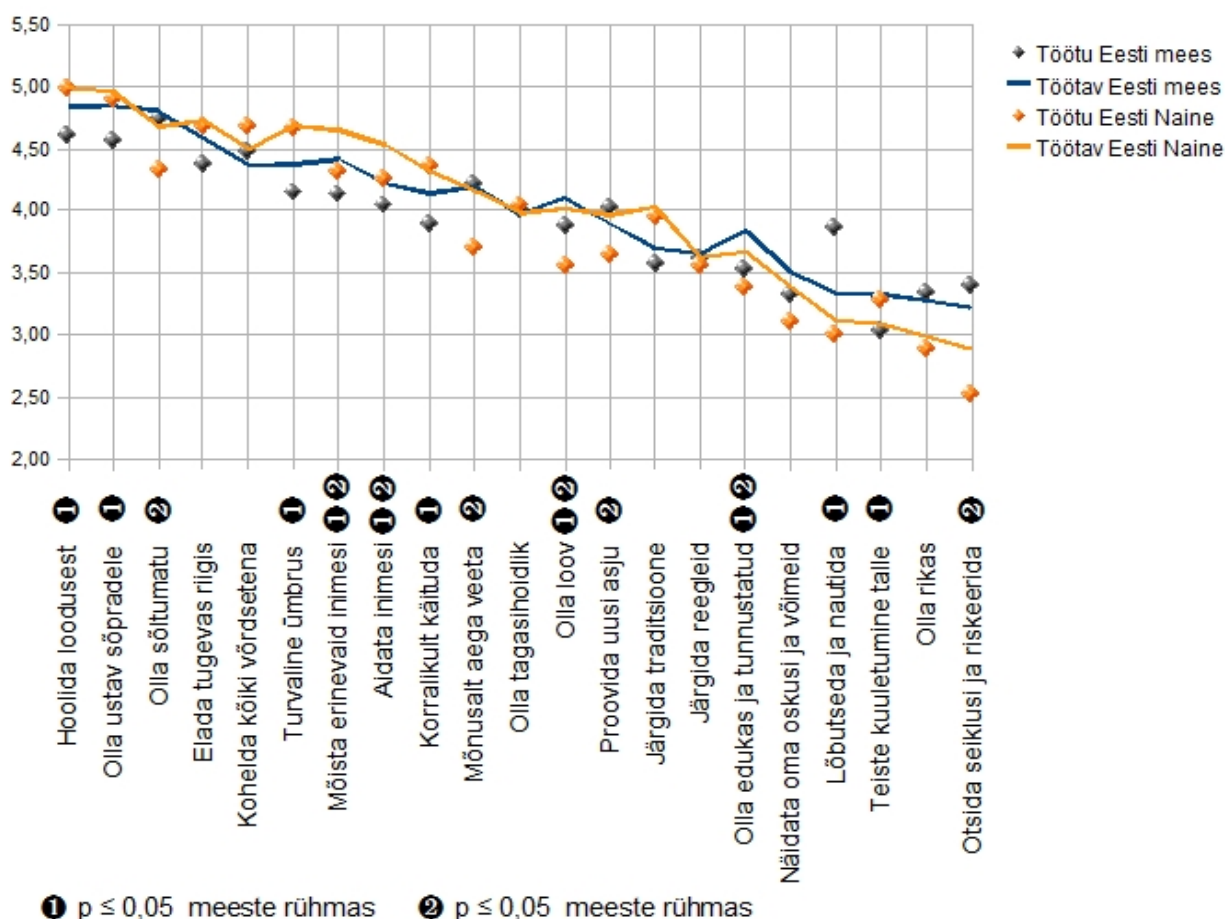
Analüüsis kasutatakse kahte statistilist meetodit. Student sõltumatute rühmade t-testi abil võrreldakse töötute ja töötavate respondentide keskmisi hinnanguid oma isikuomadustele. Isikuomaduste seost töötusega analüüsitakse multinominaalsete logistilise regressioonimudelitega, kuhu taustatunnustena on kaasatud haridusaastate arv (küsimus "Mitu õppeaastat on Teil koolis läbitud, võttes arvesse ka põhikoolis käidud aastad ning nii osa- kui täiskoormusega õpe), vanus, rahvus (küsimus "Kas Te kuulute rahvusvähemusgruppi?) ja elupaik (1 = suurlinn ... 5 = talu või maakoht).

Kas ja milliste isikuomaduste puhul esineb olulisi erinevusi töötute ja töötavate respondentide hinnangutes

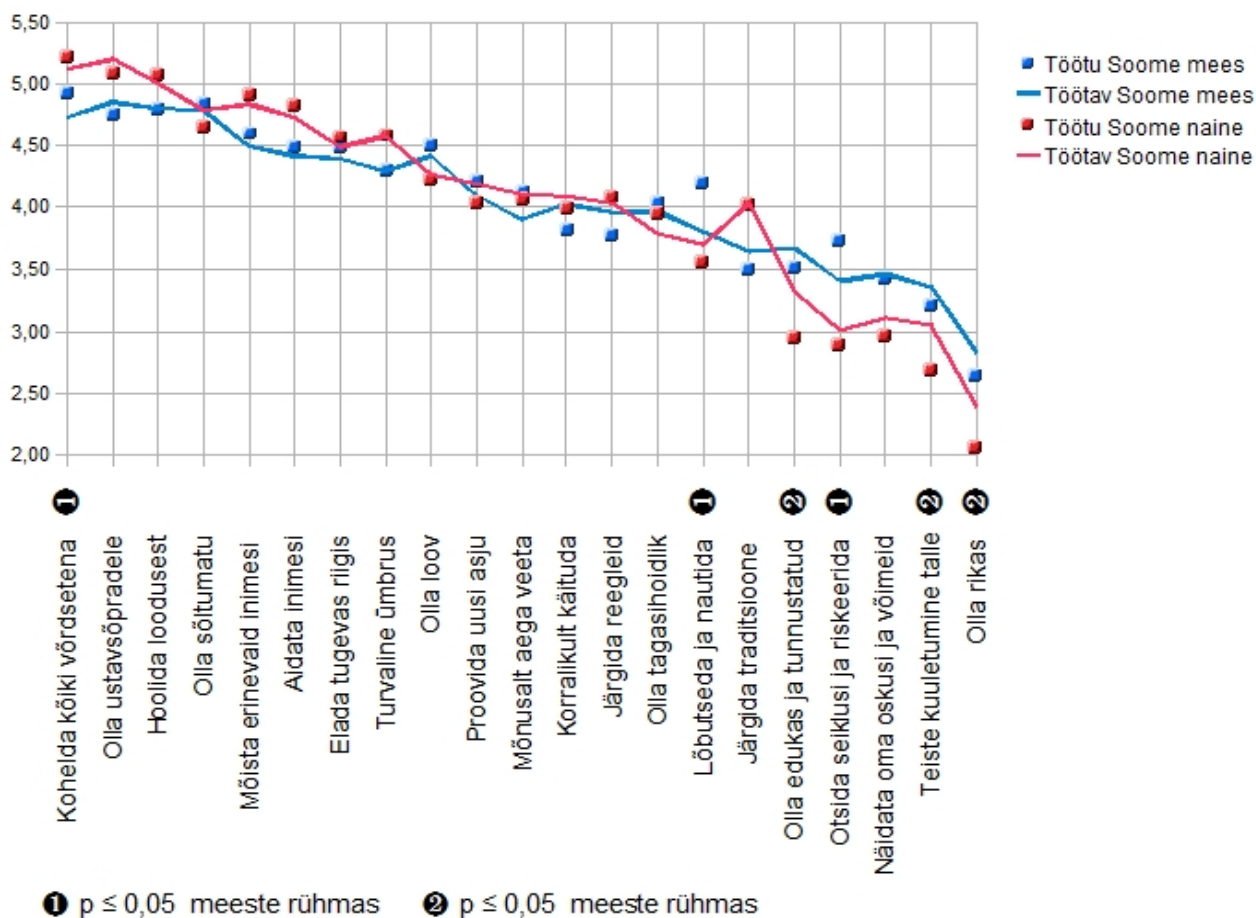
Joonistel 1 ja 2 on võrreldud töötavate ja töötute Eesti ja Soome naiste ning meeste keskmiseid hinnanguid oma isikuomadustele.

Eesti töötute ja töötavate meeste isikuomadustes tulevad statistiliselt olulised erinevused esile 10 ning naiste hinnangutes 8 küsimuse puhul (joonis 1). Nelja omaduse puhul - mõista erinevaid inimesi, aidata inimesi, olla loov ning olla edukas ja tunnustatud on töötavate ja töötute erinevused olulised nii Eesti meeste kui naiste seas.

Kõige enam erinevad töötute ja töötavate Eesti meeste hinnangud lõbutsemise ja naudinguid pakkuvate tegevuste suhtes, mida peavad enda jaoks olulisemaks töötud mehed. Ülejäänud 9 statistiliselt olulise erinevusega omadust, millest suuremate erinevustega on sõpradele ustavus, erinevate inimeste mõistmine ning edu ja tunnustus, väärtustavad seevastu enam just töötavad Eesti mehed. Töötute ja töötavate Eesti naiste hinnangud erinevad enim loovuse, mõnusa ajaviitmise, sõltumatuse ning erinevate inimeste ja arvamuste mõistmise väärtustamise osas, mis nagu ka ülejäänud 4 selles rühmas olulise erinevusega väärtushinnangut, on tähtsamad tööl käivatele Eesti naistele.

Joonis 1. Töötute ja töötavate Eesti meeste ja naiste keskmised hinnangud oma isikuomadustele (järjestatud Eesti valimi keskmiste hinnangute alusel)

Joonis 2. Töötute ja töötavate Soome meeste ja naiste keskmised hinnangud oma isikuomadustele (järjestatud Soome valimi keskmiste hinnangute alusel)

Töötute ja töötavate Soome vastajate puhul (joonis 2) tulevad nii meeste kui naiste rühmas esile statistiliselt olulised erinevused vaid 3 isikuomaduse puhul. Meeste rühmas on sarnaselt Eesti meestele suurim erinevus lõbutsemise ja naudisklemise hindamise osas - ka Soome töötud mehed samastavad end töötavatest sookaaslastest oluliselt enam inimesega, kelle jaoks on tähtsal kohal lõbutsemine ja naudinguid pakkuvad tegevused. Samuti peavad töötud Soome mehed enda jaoks töötavatest sookaaslastest olulisemaks seiklusi ja riskeerimist ning kõikide võrdset kohtlemist.

Töötute ja töötavate Soome naiste hinnangud erinevad kõige enam edu ja tunnustatuse väärtustamise osas, mis on olulisem töötava Soome naise jaoks. Samuti peavad töötavad Soome naised töötutest sookaaslastest olulisemaks teiste kuuletumist neile ning raha ja rikkust.

Tabelis 1 on veelkord välja toodud isikuomadused mida Eesti ja Soome töötud peavad endale oluliselt vähem või rohkem omaseks, kui tööl käijad.

Tabel 1: Oluliste erinevustega isikuomadused

Tabelis on toodud erinevused töötute ja töötavate keskmistes hinnangutes antud isikuomadusele

	Eesti mees	Eesti naine	Soome mees	Soome naine
Olla loov	0,24	0,47		
Olla rikas				0,34
Kohelda kõiki võrdsetena			0,19	
Turvaline ümbrus	0,23			
Proovida uusi asju		0,33		
Mõista erinevaid inimesi	0,28	0,33		
Mõnusalt aega veeta		0,46		
Olla sõltumatu		0,35		
Aidata inimesi	0,17	0,26		
Olla edukas ja tunnustatud	0,31	0,30		0,37
Otsida seiklusi ja riskeerida		0,36	0,32	
Korralikult käituda	0,26			
Teiste kuuletumine talle	0,30			0,35
Olla ustav sõpradele	0,27			
Hoolida loodusest	0,22			
Lõbutseda ja nautida	0,52		0,40	

 väärtustavad enam tööl käijad

 väärtustavad enam töötud

Kokku tulevad statistiliselt olulised erinevused töötute ja töötavate vastajate hinnangutes välja 16 isikuomaduse puhul. Eestis erinevad töötud ja töötavad inimesed teineteisest rohkem, kui Soomes, kus on suhteliselt vähe erinevusi. Ühegi omaduse puhul ei ole tule erinevus töötute ja töötajate vahel välja kõigis neljas rühmas ning ainult edu ja tunnustatus on omadus mida väärtustavad töötavad inimesed kolmes rühmas.

Nii Eesti kui Soome töötud mehed on töötavatest sookaaslastest oluliselt enam orienteeritud lõbutsemisele ja naudingutele. Soome töötud mehed hindavad töötavatest enam ka seiklusi ja riski ning peavad olulisemaks teiste võrdest kohtlemist, mis ei ole iseloomulik Eesti töötutele meestele. Eesti ja Soome naiste puhul on ühine vaid asjaolu, et töötavad naised hindavad mõlemas riigis rohkem edukust ja tunnustatust.

Isikuomadused töötuse riskiteguritena koos rahvuse, vanuse, elupaiga ja haridustasemega.

Isikuomadused ja väärtused võivad olla seotud ka muude sotsiaalsete teguritega nagu haridus, jõukus jm. Seepärast vaatleme isikuomaduste seost töötusega ka koos taustatunnustega.

Üheks peamiseks tööalase edu võtmeteguriks läbi ajaloo on olnud vanus, oskused, elukoht ja haridus. Ka Eestit käsitlevad uurimused näitavad, et parem haridus mõjutab inimese edukust tööturul (Krusell 2007; Titma jt 2010). Samuti on töötute hulgas rohkem noori, mitte-

põhirahvusest elanikke (Trumm ja Kasearu 2008; Krusell 2007) ning väikelinnade ja maapiirkondade elanikke (Marksoo 2009).

Tabelis 2 toodud regressioonimudelites on vaadeldud isikuomaduste seoseid töötusega koos hariduse, vanuse, elukoha ning rahvuse mõjuga. Ainsaks tunnuseks, mis mõjutab töötust statistiliselt olulisel määral kõigis neljas rühmas, on haridustase.

Eesti meeste rühmas tulevad statistiliselt olulised seosed töötusega esile kolme väärtushinnangu puhul (mudel 3). Eesti meeste töötus seostub madala hariduse, lõbutsemise ja naudingut pakkuvate tegevuste ning uute asjade proovimise oluliseks hindamise ja sõpradele ustavuse väheoluliseks pidamisega. Vanus, rahvus, ja elupaik, mis samuti mõjutavad Eesti meeste töötuks jäämise tõenäolisust kaotavad oma mõju isikuomaduste lisamisel mudelisse. Eesti naiste töötus on seotud isikuomadustega vähem. Olulisemaks Eesti naiste töötuse riski suurendavaks asjaoluks on hariduse kõrval kuulumine mitte-estlaste hulka. Eesti töötuid naisi iseloomustab lõppmudeli kohaselt soov, et teised neile kuuletuksid. Erinevate inimeste ja arvamuste mõistmise ja kõikide inimeste võrdse kohtlemise oluliseks pidamise seos kaob hariduse ja rahvuse koosmõjus.

Sarnaselt Eesti meestele on ka Soome meeste töötuks jäämise tõenäolisus seotud lõbutsemise ja elu nautimise kõrgema ning sõpradele ustavuse väiksema väärtustamisega. Kuid Soome meeste puhul on enam näha lõbutsemisele orienteerituse ja töötuse seose vähenemist hariduse koosmõjus. Soome naiste tõenäolisus jääda töötuks on kõige enam seotud väiksema haridusaastate arvuga. Isikuomadustest suurendab Soome naise töötuks jäämise tõenäolisust rikkuse ja sõpradele ustavuse vähemoluliseks hindamine. Nii Soome kui Eesti meeste puhul kahaneb hariduse mõju koos isikuomaduste lisamisega mudelisse, kuid naiste puhul isikuomaduste lisamine haridustaseme mõju töötuse riskitegurina ei muuda.

Tabel 2: Töötusriski seos isikuomaduste, vanuse, elupaiga, hariduse ja rahvusega

Tabelis on toodud logistilise regressiooni kordajad

	Eesti mehed			Eesti naised			Soome mehed			Soome naised		
	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3
Olla loov		-0,16	-0,14		-0,14	0,05		0,03	0,09		0,01	0,05
Olla rikas		0,17	0,15		0,00	-0,15		-0,15	-0,15		-0,30*	-0,29*
Kohelda kõiki võrdsena		0,21*	0,16		0,30*	0,28		0,15	0,17		0,05	0,06
Näidata oma oskusi ja võimeid		-0,03	-0,03		-0,23	-0,16		0,13	0,17		0,13	0,13
Turvaline ümbrus		-0,13	-0,12		-0,06	-0,11		0,12	0,09		0,05	0,03
Proovida uusi asju		0,18	0,26*		0,02	0,03		-0,16	-0,15		-0,11	-0,10
Järgida reegleid		0,09	0,07		-0,1	-0,05		-0,04	-0,06		0,11	0,10
Mõista erinevaid inimesi		-0,21	-0,10		-0,31*	-0,25		0,16	0,20		-0,02	0,01
Olla tagasihoidlik		0,14	0,03		0,03	-0,07		0,03	-0,03		0,05	0,02
Mõnusalet aega veeta		-0,14	-0,17		-0,18	-0,16		0,00	0,03		0,08	0,07
Olla sõltumatu		0,03	0,02		-0,19	-0,18		0,04	0,07		-0,04	0,00
Aidata inimesi		-0,03	0,04		-0,23	-0,25		0,06	0,07		0,13	0,10
Olla edukas ja tunnustatud		-0,21	-0,23		-0,01	-0,13		-0,23	-0,23		-0,20	-0,19
Elada tugevas riigis		0,04	-0,02		-0,03	-0,07		0,14	0,07		0,12	0,08
Otsida seiklusi ja riskeerida		0,00	0,00		-0,21	-0,21		0,17	0,15		0,13	0,11
Korralikult käituda		-0,08	-0,03		0,03	0,02		-0,22	-0,17		-0,07	-0,08
Teiste kuulemine talle		-0,18	-0,09		0,32**	0,29*		-0,08	-0,04		-0,15	-0,10
Olla ustav sõpradele		-0,28*	-0,36**		0,11	0,07		-0,32*	-0,32*		-0,31*	-0,30*
Hoolida loodusest		-0,12	-0,05		0,01	0,12		0,01	-0,01		0,04	0,07
Järgida traditsioone		0,05	0,03		-0,04	0,02		-0,05	-0,07		0,03	0,05
Lõbutseada ja nautida		0,42**	0,41**	-0,01	0,24	0,18		0,41**	0,33**		0,01	-0,03
Vanus	-0,02**		-0,01	0,23**		-0,01	-0,02*		-0,01	0,00		-0,02
Elupaik	0,20*		0,18	-0,21**		0,19	-0,06		0,04	-0,03		-0,06
Haridus	-0,23**		-0,18**	0,94**		-0,21**	-0,22**		-0,18**	-0,12**		-0,13**
Rahvus ^a	0,51*		0,48	0,078		0,89**	0,95		-0,13	0,40		-0,30
R ² (Nagelgerke)	0,079	0,113	0,162		0,091	0,159	0,074	0,080	0,127	0,029	0,048	0,075

Olulisuse nivoo ** ≤ 0,01 ; * ≤ 0,05 ;

Referentsgrupp: ^a kuulumine mittepõhirahvuse hulka

(väärtushinnang 6 = väga minu moodi 1 = ei ole üldse minu moodi)

Kokkuvõte ja arutelu

Antud uurimuse eemärgiks oli leida vastus küsimusele, kas töötä jäänud inimeste hinnangud oma isikuomaduste osas erinevad nende tööl käivate kaasmaalaste hinnangutest.

Töötute ja töötavate Eesti ning Soome meeste ja naiste keskmised hinnangud erinesid kokku oluliselt 16 isikuomaduse osas 21-st ning enam erinevad töötute - töötavate hinnangud just Eestis. Eesti meeste keskmiste võrdluses tulid olulised erinevused esile 10 ja naiste võrdluses 8 isikuomaduse puhul, samas kui Soomes on nii meeste kui naiste töötute - töötavate isikuomadustes olulised erinevused vaid 3 juhul.

Ka regressioonanalüüs, näitas kõige suuremal arvul ning kõige tugevamaid seoseid töötuse ja isikuomaduste vahel Eesti meeste rühmas, kuid kinnitas samas sarnasusi töötute Eesti ja Soome meeste vahel ning erinevusi meeste ja naiste osas. Nii Eesti kui Soome naiste puhul seostus töötusega madalam haridus ning Eestis ka kuulumine mitte-eestlaste hulka. Mõlema riigi meeste rühmas tõi regressioonimudel välja olulised seosed töötuse ning hariduse, lõbutsemisele orienteerituse ja sõpradele ustavuse vahel.

Kõige tugevamalt seostus meeste töötusega lõbutsemise ja naudinguid pakkuvate tegevuste oluliseks hindamine. Teiseks töötusega tugevalt seotud isikuomaduseks on vähene sõpradele ustavuse väärtustamine. Ustavus sõpradele on kõige tugevamalt seotud Eesti meeste, kuid ka Soome meeste ja naiste töötamisega. Head seletust sellele tulemusele ei ole, kuid see võib kaudselt väljendada üldist ustavust ning kollektiivsust, mis tuleb kasuks ka töösuhetes.

Eesti meeste töötus oli seotud ka sooviga proovida uusi asju, mis on ilmselt seotud vanusega, kuid võib viidata ka suuremale püsimatusele. Ainsaks hariduse ja rahvuse koosmõjus Eesti naise töötusega seotud isikuomaduseks on tahtmine teisi enesele allutada. Kuna on raske uskuda, et ainult selle omaduse pärast naised töötä jääksid, peab selle isikuomaduse esiletulekuks olema ilmselt veel mõni sotsiaalne seletus.

Soome naiste rühmas tuli lisaks sõpradele ustavuse tähtsaks pidamisele esile raha ja rikkuse hindamise seos töökoha omamisega. Raha ja rikkust hindasid töötavad Soome naised oluliselt tähtsamaks kui töötud, kuid siin ei saa jätta tähelepanuta, et nii töötute kui töötavate Soome naiste jaoks on rikkus märgatavalt vähemoluline kui ülejäänud kolme rühma jaoks Kõige enam väärtustavad rikkust Eesti mehed.

Kui Titma jt (2010) uurimuse põhjal mõjutavad isikuomadused meeste, kuid mitte naiste tööalast edukust, siis antud uurimus näitas, et meeste töötus on tõepoolest seotud isikuomadustega rohkem kui naistel. Nii Eesti kui Soome meeste töötus on seotud lõbutsemisele ja naudingute oluliseks pidamise ning sõpradele ustavuse vähemoluliseks hindamisega. Eesti ja Soome võrdluses on omakorda isikuomadustega tugevamalt seotud Eesti meeste töötus.

Käesolev töö analüüsib isikuomaduste seost töötusega, kuid ei anna vastust mispidise mõjuga on tegemist - kas teatud isikuomadused suurendavad töötuse riski või muudab töötus inimese isikuomadusi. Põhjuslike seoste kinnitamiseks tuleks läbi viia pikemaid perioode hõlmavaid uuringuid.

Kasutatud kirjandus

- Barber, B. M., T. Odean. 2001. *Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence, and Common Stock Investment. Quarterly Journal of Economics*, lk. 261–292.
- Biggart, N.W. 1983. Rationality, Meaning, and Self-Management: Success Manuals, 1950-1980. *Social Problems*, Vol. 30, No. 3, *Thematic Issue: Technique and the Conduct of Life*, lk. 298-311
- Bilsky,W.; Janik,M.;Schwartz, S. H. 2010. The Structural Organization of Human Values: Evidence From Three Rounds of the European Social Survey (ESS) *Journal of Cross-Cultural Psychology*
- Bilsky.W.; Schwartz,S.H. 1994. Values and personality. *European Journal of Personality*, Vol. 8 Issue 3, p163-181.
- Gneezy, U.,Niederle, M., Rustichini, A. 2002. *Performance in Competitive Environments: Gender Differences. Quarterly Journal of Economics*, lk 1049-1074.
- Inglehart,R.; Abramson P.R. 1994 . Economic Security and Value Change. *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2 , lk. 336-354.
- Kalmus,V., Lauristin,M., Pruulmann-Vengelferd,P. 2004. Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Knafo, A.; Sagiv, L. 2004. Values and work environment: Mapping 32 occupations *European Journal of Psychology' of Education . yd. XIX, n"i. 255-273.*
- Kohn, M. L. 1990. Unresolved Issues in the Relationship between Work and Personality. Erikson, K., Vallas S. P. (toim.), *The Nature of Work: Sociological Perspectives*. New Haven, CT: American Sociological Association Presidential Series and Yale University Press.
- Korczynski,M., Hodson, R., Edwards, P. (toim.). 2006. *Social Theory at Work*. Oxford University Press.
- Krusell.S. 2007. Lühi- ja pikaajaline töötus. Eesti Statistika teemaleht.
- Lyubomirsky.S, King, L and Diener. (toim.), 2005 „The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success?“, *Psychological Bulletin*, November , Vol 131, nr. 6, lk 803-855.
- Marksoo, Ü. 2009. (toim).Töövaldkonna areng 2008-2008 *Sotsiaalministeriumi toimetised* Tallinn: EV Sotsiaalministerium.
- Maslow, Abraham. 1970.*Motivation and personality*. New York: Harper and Row.
- Mills, C.W. 1951 *White Collar: The American Middle Classes*. New York: Oxford University Press.

- Nyhan, B. (toim.) 2002. Taking Steps towards the Knowledge Society: Reflections on the Process of Knowledge Development. *European Centre for the Development of Vocational Training*. Thessaloniki.
- Rokeach, M. 1973. The Nature of Human Values. New York: The Free Press
- Roe, R.A; Ester, P. 1999 Values and Work Empirical Findings and Theoretical Perspective; *Applied Psychology: an International Review*, 1999,48 (1). 1-21.
- Rõõm, T., Kallaste, E. 2004. Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang. *Poliitikauuringute keskuse Praxis väljaanne Poliitikaanalüüs*
- Schwartz, S. H. 2009 . Basic human values. *Seminar on the Quality and Comparability of Measures for Constructs in Comparative Research: Methods and Applications, Bolzano (Bozen), Italy, June 10-13, 2009. Strangleman* (http://www.ccsr.ac.uk/qmss/seminars/2009-06-10/documents/Shalom_Schwartz_1.pdf ; 15.04.2010)
- Sunden, A., and Surette, B.J. 1998. Gender Differences in the Allocation of Assets in Retirement Saving Plans. *American Economic Review*, Vol. 88, No. 2, lk 207-211
- Super, D., E. 1969. The Work Values Inventory. Boston: Houghton Mifflin.
- Titma, M.; Roots, A.; Soidla, I. 2010. Gender Differences in Intragenerational Mobility: The Case of Estonia. *European Sociological Review* . Volume 26
- Trumm, A., Kasearu, K. 2008. Sotsiaalse ja majandusliku integratsiooni hetkeolukord ja tuleviku väljakutsed. *RIP 2008-2013 Vajadus ja teostatavusuuringu lõpparuanne*. Tartu: Tartu Ülikool, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.

LISA 1 ESS isikuomadusi kirjeldav küsimustik

	Küsimus	Lühend
A	Talle on oluline tulla välja uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, ainulaadsel viisil.	Olla loov
B	Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju.	Olla rikas
C	Ta peab oluliseks, et kõiki inimesi maailmas koheldaks kui võrdseid. Tema arvates peaksid kõikidel inimestel olema elus võrdsed võimalused.	Kohelda kõiki võrdsetena
D	Tema jaoks on väga oluline näidata teistele oma oskusi ja võimeid. Ta tahab, et inimesed imetleksid seda, mida ta teeb.	Näidata oma oskusi ja võimeid
E	Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada.	Turvaline ümbrus / Elada turvaliselt
F	Talle meeldivad üllatused ja ta otsib alati uusi tegevusi. Tema arvates on oluline tegeleda elu jooksul paljude erinevate asjadega.	Proovida uusi asju
G	Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neil kästakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi.	Järgida reegleid
H	Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nende inimestega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada.	Mõista erinevaid inimesi
I	Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja vähenõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata.	Olla tagasihoidlik
J	Talle on oluline mõnusalt aega veeta. Talle meeldib endale midagi erilist lubada.	Mõnusalt aega veeta
K	Tema jaoks on oluline ise oma tegevuste üle otsustada. Talle meeldib olla vaba ja teistest mitte sõltuda.	Olla sõltumatu
L	Tema jaoks on väga oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab hoolt kanda nende heaolu eest.	Aidata inimesi
M	Talle on tähtis olla väga edukas. Ta loodab, et inimesed tunnustavad tema saavutusi.	Olla edukas ja tunnustatud
N	Talle on oluline, et valitsus tagab tema turvalisuse kõikide ohtude puhul. Ta tahab, et riik oleks tugev ja suudaks kaitsta oma kodanikke.	Elada tugevas riigis
O	Ta otsib seiklusi ja talle meeldib riskeerida. Ta tahab elada põnevat elu.	Otsida seiklusi ja riskeerida
P	Tema jaoks on oluline alati korralikult (kombekalt) käituda. Ta püüab vältida tegevusi, mida teised võiksid pidada sobimatuks.	Kombekalt käituda
Q	Talle on oluline, et teised inimesed kuuletuksid talle. Ta tahab, et inimesed teeksid seda, mida ta neile ütleb.	Teiste kuuletumine talle
R	Tema jaoks on oluline olla ustav oma sõpradele. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele.	Olla ustav sõpradele
S	Ta on sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline.	Hoolida loodusest
T	Traditsioonid on tema jaoks olulised. Ta püüab järgida usulisi traditsioone ja kombeid, mis kanduvad peres edasi põlvest põlve.	Järgida traditsioone
U	Ta otsib mistahes võimalust, et lõbutseda. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad.	Lõbutseda ja nautida

Eluga rahulolu seos peremudeli ja tööhõivega: Eesti ja Soome võrdlus⁹

Katrin Roosileht

Anu Realo

Käesoleva artikli eesmärk on uurida soolisi erinevusi subjektiivse heaolu määras. Teisisõnu on antud uurimuse fookuses küsimus, kas naised on meestest eluga rohkem rahul ning kas ja kui võrd on meeste ja naiste subjektiivne heaolu seotud partneriga kooselu, tööhõive ja laste kasvatamisega. Analüüsid toetuvad Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) 3. vooru andmetele, mis koguti 2006-2007. aastal nii Eestis ja Soomes. Kas inimesed on õnnelikumad kui nad elavad koos partneriga? Kas vastab tõele „müüt“, et naised „tahavad lapsi saada“ ja on seega lapsi kasvatades õnnelikumad? Kuidas on võimalik ühendada töö- ja pereelu ning kuidas see on seotud eluga rahulolu hinnangutega nii meeste kui naiste seas? Need on vaid mõned küsimused, millele käesolevas uurimuses vastust otsitakse.

Sissejuhatus

Mis on õnn? Rahvasuu räägib, et kui oled õnnetu, leia keegi, kes on sinust veel õnnetum ja sul hakkab kohe parem – saad õnnelikuks! Kas see ongi õnn? Vaevalt. Õnne olemus on köitnud läbi aegade ka teadlasi, et heita valgust inimeste õnnetunde ja rahulolu tagamaadele. Teadus tahab saada võimalust mõõtmiseks, võrdluseks ja analüüsiks ning nii on teaduskeeli uurimisobjektiks inimese subjektiivne heaolu (*SWB, subjective well-being*), millena käsitletakse emotsionaalseid ja kognitiivseid hinnanguid, mida inimesed oma elule annavad, ehk teisisõnu kõike seda, mida tavakasutuses õnneks või eluga rahuloluks nimetatakse (Diener, Oishi, & Lucas, 2003). Inimeste hinnangud oma üldisele eluga rahulolule ja õnnetundele on tõesti omavahel väga lähedalt seotud: kui üksikud erandid välja arvata, siis need inimesed, kes väidavad, et nad on eluga rahul, peavad ennast ka õnnelikuks (Realo & Pillmann, 2011). Samas pole veel õnnestunud luua ühtset kontseptuaalset skeemi, mis suudaks ühendada kogu subjektiivse rahulolu valdkonna ja mida kõik õnne-uurijad aktsepteeriksid (Diener et al., 2003).

Subjektiivse heaolu uurimine on järjest populaarsust kogunud – viimase 20 aastaga on subjektiivset heaolu käsitlevate teadusartiklite arv suurenenud ligi 16 korda (Diener, 2009; Realo & Dobewall, 2011a). Selline tohutu huvi kasv on mõistetav seoses inimeste sooviga leida arenenud heaoluühiskondades teaduslikult põhjendatud võimalusi oma heaolu täiustamiseks. Veelgi enam, nüüdseks on teadlased jõudnud arusaamiseni, et õnnelikkus on mitte ainult õnnestumiste ja eduka elu tagajärg, vaid vähemasti osaliselt ka selle põhjus. Õnnetute või vähem õnnelike inimestega võrreldes jõuavad õnnelikud inimesed elus suurema tõenäosusega rahulduspakkuva paarisuhteni, nad saavutavad edu töös ja ühiskondlikus tegevuses, saavad kõrgemat palka ja neil on ilmselt parem tervis ja pikem eluiga (Lyubomirsky, King, & Diener, 2005).

⁹ Käesolev artikkel põhineb Katrin Roosilehe samanimelisel seminaritööl, mille ta kaitses Tartu Ülikooli psühholoogia instituudis 2011. aasta kevadel (juhendaja Anu Realo).

Kes on õnnelik?

Aastakümneid on teadlased olnud arvamisel, et inimeste subjektiivne heaolu sõltub suurel määral sotsio-demograafilistest teguritest nagu näiteks haridus, perekonnaseis ja sissetulek (Argyle, 1999; Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999; Wilson, 1967). Hiljutisemad uurimused on aga näidanud, et subjektiivne heaolu sõltub pigem kahest peamisest isiksuseomadusest – neurootilisusest ja ekstravertsusest (Costa & McCrae, 1980; DeNeve & Cooper, 1998). Mitmete uuringute tulemused näitavad, et ligikaudu 50–60 protsenti isiksuse seadumuste individuaalsetest erinevustest on võimalik seletada pärilikkusega (Bouchard & Loehlin, 2001); ligikaudu samas mahu on pärilik ka subjektiivne heaolu (Lykken & Tellegen, 1996; Nes, Roysamb, Tambs, Harris, & Reichborn-Kjennerud, 2006; Weiss, Bates, & Luciano, 2008). Samas ei tähenda pärilikkuse kõrge osakaal, et inimese õnne- ja rahulolutunne oleks justkui täiel määral geenide poolt “ette määratud.” Inimeste eluga rahulolu on oluliselt mõjutatud nii erinevatest elusündmustest (nt lähedase inimese surm, lahutus, töötuks jäämine või suur loteriivõit) kui igapäevastest argimuredest (pingeline töö või ebapiisav ööuni), mis võivad üldist eluga rahulolu olulisel määral tõsta või langetada (Kahneman, Krueger, Schkade, Schwarz, & Stone, 2004; Lucas, 2005, 2007a; Lucas, Clark, Georgellis, & Diener, 2004). Kokkuvõtlikult näitavad need ja paljud teised uurimused, et kuigi subjektiivse heaolu (sh eluga rahulolu) hinnangud on pikema ajaperioodi jooksul hinnatuna mõõdukalt stabiilsed, tuleb inimeste subjektiivse heaolu mõistmisel ühiselt arvesse võtta nii geneetilised kui situatiivsed tegurid kombineerituna inimese poolt kasutatavate toimetuleku-mehhanismidega (Lucas & Donnellan, 2007).

Soolised erinevused ja subjektiivne heaolu

Küsimusele „kas mehed on õnnelikumad kui naised“ on vastust otsitud paljudes uurimustes, kuid ühte ja selget vastust pole senimaani leitud. Üldiselt on hästi teada, et enamikes maades on naised palju neurootilisemad ja ärevamad kui mehed (Schmitt, Realo, Voracek, & Allik, 2008) ning et võrreldes meestega on naistel suurem kalduvus kogeda negatiivseid emotsioone (Lucas & Gohm, 2006). Nende tulemuste järgi võiks justkui oletada, et mehed ongi naistest õnnelikumad, mida kinnitas ka 1984. aastal ilmunud meta-analüüs (Haring, Stock, & Okun, 1984). Hilisemad eluga rahulolu ja õnnelikkuse uurimused on aga näidanud, et naistel on hoopis kõrgem subjektiivne heaolu kui meestel (Schoon, Hansson, & Salmela-Aro, 2005), kuid see erinevus kaob kui muud demograafilised näitajad arvesse võtta (Inglehart, 1990; Larson, 1978). Suuremas osas uuringutes, sh Eestis, soolisi erinevusi subjektiivse heaolu hinnangutes ei ole leitud (Diener et al., 1999; Realo, 2006, 2009).

Kooselu ja subjektiivne heaolu

Soolisest kuuluvusest ehk olulisemat rolli subjektiivse heaolu kujunemisel mängib elukaaslase olemasolu. Inimene on sotsiaalne olend ja endale partneri leidmine ning ka partneri enda juures hoidmine on inimese vajaduste hierarhias (Kenrick, Griskevicius, Neuberg, & Schaller, 2010) olulisel kohal. Paarisuhte loomine ning hoidmine on kindlalt seotud kõrgeks arenenud heaolutundega ja see pakub midagi enam kui lähedaste sõprade või pereliikmetega koos olemine. Läbilõikeuuringud üldiselt näitavad, et abielus olevatel inimestel on suurem heaolutunne kui neil, kes on lahutatud (Lucas, 2005). Kõige sagedamini kogevad inimesed abiellu astudes lühiajalist, kuid oluliselt kõrgeks arenenud heaolutunnet (Lucas, Clark, Georgellis, & Diener, 2003). Abieluinimestega võrreldes hindavad lahutatud, lahus elavad, lesestunud ja mitte kunagi abielus olnud inimesed oma heaolu madalamalt mitmes psühholoogilises heaolu dimensioonis (Kim & McKenry, 2002). Seos võib olla ka teistpidine – vähemõnnelikega võrreldes abielluvad õnnelikud inimesed suurema tõenäosusega ning on ka tugevamas ja kauemkestvamas paarisuhtes. Siinkohal on huvitav märkida ka nende

uurimuste tulemusi, mis näitavad, et inimesed kelle abielu lõpeb lahtusega, kalduvad olema teistest õnnetumad juba enne abiellumist (Lucas, 2005; Lucas & Dyrenforth, 2005)! See kinnitab ka hüpoteesi, et õnnelik olemine on ühtlasi värvikama ja edukama elu üks põhjuseid, mitte pelgalt tagajärg (Lyubomirsky & Boehm, 2010; Lyubomirsky et al., 2005).

Kas õnn peitub lastes?

Inimestel on loomupärane soov olla õnnelik ning õnnelikuks teeb inimesi nende jaoks oluliste väärtuste saavutamine (Diener et al., 2003). Nii võiks arvata, et inimestele kui osakesele loodusest on sünnipäraselt sisse kodeeritud püüe oma liigi jätkamiseks, soov oma geneetilist koodi järgmistele sugupõlvetele edasi pärandada. Ka ühiskonnas on üldine uskumus, et igaüks tahab ju lapsi saada ning neid, kellel lapsi pole (eriti naisi) kaldutakse vaatama teatava kahjutundega kui mitte suisa etteheitena (Oja, 2010). Lapse saamine ja üles kasvatamine on tänapäeval ka teatav kirjutamata kohustus ühiskonna ees. Kuid paraku näitavad uuringud, et lapsevanemaks saamine ja laste kasvatamine ei seostu just enamasti rahulolu suurenemisega, vaid hoopis vastupidi, toob endaga sageli kaasa hoopis vähenenud heaolu tunde (Lyubomirsky & Boehm, 2010; Twenge, Campbell, & Foster, 2003). Näiteks Kahneman ja kolleegid (2004) näitasid ajakirjas *Science* ilmunud mõjukas uurimuses, et laste eest hoolitsemine on naiste jaoks igapäevaste tegemiste seas üks kõige vähem meeldivamaid tegevusi, olles vaid mõnevõrra meeldivam sellistest tegemistest nagu töökäimine, majapidamistööd ja tööle ning tagasi sõitmine (*commuting*). Sellele mõistatuslikule fenomenile – millele Roy Baumeister (1991) andis nimeks „Lapsevanemaks olemise paradoks“ – on aegade jooksul välja pakutud erinevaid võimalikke seletusi. Üheks võimalikuks vastuolulisuse põhjuseks on muuhulgas kindlasti ka mõõtmisprobleemid, sest on osutunud üsna keeruliseks kirjeldada ja seletada seda „võlu ja valu“, mida vanemaks olemine endaga erinevatel eluetappidel kaasa toob (Lyubomirsky & Boehm, 2010).

On täiesti võimalik, et laste sünni ning kasvatamine (eriti noores eas) vähendab vanemate heaolutunnet seetõttu, et toob kaasa mitmeid uusi kohustusi ja samal ajal takistab põhiliste vajaduste rahuldamist. Ebapiisav uni, vähene vaba aeg, muretsemine lapse tervise pärast, võimalik tagasilöökk karjääridelil, probleemid partneriga – need on vaid mõned tegurid, mis laste kasvatamisega seonduvad ning võivad rahulolematust põhjustada, ning seda isegi juhul kui see rahulolematust saab pikemas perspektiivis „tasunud“ lapsevanemaks olemise rõõmude ja kasude läbi (Lyubomirsky & Boehm, 2010). Schooni ja kolleegide (2005) poolt Eestis, Soomes ja Suurbritannias läbiviidud uuring tõi lisaks välja, et kuigi laste olemasolu perekonnas üldiselt vanemate eluga rahulolu ei mõjutanud, siis näiteks lahutatud naiste puhul olid selgelt eluga rahulolevamad need, kel lapsed puudusid.

Tööhõive ja subjektiivne heaolu

Muude tegurite seas võib inimeste subjektiivset heaolu mõjutada ka nende tööine staatus. Tööl käimine pakub inimesele võimalusi eneseväljenduseks ja eneseteostuseks, toetavateks sotsiaalseteks suheteks ning kuuluvusvajaduse rahuldamiseks – see kõik loob pinnase subjektiivse rahulolulunde suurenemiseks. Tööl mittekäimisega (ka töötuks jäämisega) kaasneb sageli suurem sotsiaalne kõrvalejäämine ning isoleeritus. Nii on leitud, et töötuks jäämine võib inimeste subjektiivset heaolu dramaatiliselt ja pika-ajaliselt (kui mitte alatiselt) langetada (Dolan, Peasgood, & White, 2008; Lucas, 2005, 2007a; Lucas et al., 2004). Ka Eestis on leitud, et eluga rahulolu hinnanguid mõjutab märkimisväärselt inimeste tööine staatus: eluga rahul olevate inimeste osakaal on madalaim töötute seas ja seda isegi juhul kui nende perekonna sissetulek on töötavate inimestega võrreldaval tasemel (Realo, 2006, 2009).

Tööhõive teema on aktuaalne kogu Euroopas, kus järjest suurem osa naistest osaleb aktiivselt tööturul (2007. aastal oli Euroopa Liidu keskmine naiste tööhõive määr 60% ligikal) ning sellest tulenevalt kerkib teravalt küsimus pere eest hoolitsemise ning tööelu tasakaalustamise võimalustest, mis omakorda võivad eluga rahulolu määra mõjutada. Stereotüüpselt oodatakse naistelt ja meestelt ühiskonnas erinevate rollide täitmist. Ootused soorollidele on seotud ühiskondlike väärtuste ning tingimustega. Riikides, kus naiste osakaal tööturul on oluliselt väiksem, eeldataksegi, et naine peaks vähem töötama ning rohkem kodule pühenduma kui mees. Samas, väljakujunenud heade peretoetuse-süsteemidega riikides ei peeta naise koju jäämist ja laste kasvatamist enam nii ainuvõimalikuks käitumismudeliks (Pfau-Effinger, 2004; Trumm, 2011). Ehkki tänapäeval on majandusliku vastutuse suhted peres muutumas ning mees pole sugugi ainus pere ülalpidaja, on siiski kodused kohustused jäänud endiselt suures osas naiste õlgadele. Hiljutine OECD uuring (OECD, 2011), mis käsitles soolisi erinevusi koduste toimetuste peale kuluvas ajas näitas, et kõigis uuritud riikides kulub naistel kodutöödele rohkem aega kui meestel. Eestis oli see erinevus peaaegu kaks korda, Soomes ligikaudu 1.5 korda. Samuti veedavad emad päeva jooksul kaks korda rohkem aega laste eest hoolitsedes kui isad ja seda vaatamata asjaolule, et ka riiklikul tasandil püütud edendada ja julgustada meeste osalust kodustes töodes ja lastekasvatases (Schoon et al., 2005). Seega jääb lõviosa töö ja koduse elu kombineerimise ja tasakaalustamise pingest siiski naise õlule, tekitab stressi ning võib mõjutada subjektiivset heaolutunnet.

Eesmärgid ja uurimisküsimused

Käesoleva artikli eesmärk on uurida eluga rahulolu seoseid peremudeli ja tööhõivega Eestis ja Soomes ning ühtlasi võrrelda meeste ja naiste heaolu eelnimetatud kahes lähedases, kuid samas ajalooliselt, majanduslikult ning sotsiaalpoliitiliselt väga erinevas riigis. Teisisõnu otsitakse töös vastust küsimusele, kas naised on meestest eluga rohkem rahul ning kas ja kuivõrd on meeste ja naiste subjektiivne heaolu seotud partneriga kooselu, tööhõive ning laste kasvatamisega.

Meetod

Valim

Antud uurimuses kasutatakse Euroopa Sotsiaaluuringu (*European Social Survey*; ESS) kolmandas voorus Eestis ja Soomes kogutud andmeid. Eestis koguti andmed 2006. aasta sügisest kuni 2007. aasta kevadeni alalistelt elanikelt üle Eesti. Kokku osales uurimuses 1517 vastajat, sealhulgas 660 meest ja 857 naist, kelle keskmine vanus oli 47 aastat ($SD = 19$). Soome valim (andmed koguti 2006. aasta sügisel) koosnes 1896 inimest, sealhulgas 919 meest ja 977 naist, keskmine vanus 49 aastat ($SD = 19$).

Mõõtvahendid

Antud uurimuses on ESS 3. vooru küsimustikust välja valitud need küsimused, mis kirjeldavad vastajate subjektiivset heaolu, töist staatust, perekonnaseisu ja peres kasvavate laste olemasolu ning arvu.

Subjektiivne heaolu. Subjektiivse heaolu indeksi moodustamiseks valiti küsimuste seast välja need kolm, mis kirjeldavad inimese eluga rahulolu ja õnnetunnet:

- B24: Kõike kokkuvõttes, kuivõrd rahul Te oma eluga üldiselt olete? (0= üldse mitte rahul ... 10= väga rahul);

- C1: Kui õnnelikuks Te kõike kokkuvõttes end peate? (0= väga õnnetu ... 10= väga õnnelik);
- E31: Kui rahul Te olete oma senise eluga? (0= üldse mitte rahul ... 10= väga rahul).

Antud kolme tunnuse põhjal moodustatud nn heaolu indeksi sisemine reliaablus ehk Cronbachi alfa oli Eestis 0.84 ja Soomes 0.83.

Perekonnaseis. Käesolevas töös on abielustaatus kirjeldamiseks kasutatud tunnust F35, milles on kodeeritud abikaasa või elukaaslase elamine vastajaga ühes leibkonnas tunnuse F4 alusel (leibkonnaliikmete suhe vastajaga, nt mees/naine/elukaaslane; poeg/tütar; jne).

Et käesolevas analüüsis pakkus huvi just vastajaga samas leibkonnas elava partneri efekt heaolule, siis ametlikku abielustaatus kirjeldavat tunnust F62 ei kasutatud, kuna selle põhjal ei saanud teha järeldusi inimese kooselu mudeli kohta. Näiteks peaaegu pooled uuringus osalenud lahutatud Eesti meestest nimetasid end elavat koos partneriga, samal ajal kui vallalistest meestest elas koos partneriga üle 35% vastajatest (Eesti naiste seas olid vastavad näitajad 20% ja 24%).

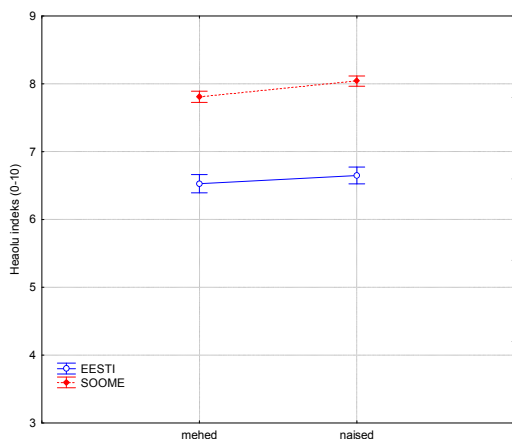
Lapsed. Laste olemasolu kirjeldamisel kasutati tunnust F69, kus on kodeeritud, kas vastajal on lapsi (sh võõras-, adopteeritud, kasu- või elukaaslase lapsi), mis on kodeeritud leibkonna liikmete suhet vastajasse kirjeldava tunnuse F4 põhjal. Teatud analüüsides võeti arvesse vaid kodus elavad lapsed, et vaadelda eraldi vaid laste kasvatamisega seotud efekti, millega kaasneb lastele suunatud ressursside suurem kulu.

Tööhõive. Tööhõive mõju analüüsimiseks kasutatud põhitegevust kirjeldavas tunnuses F8c, kus on kodeeritud vastaja seitsme viimase päeva põhitegevus, kodeeriti ühise väärtuse alla töötud, kes otsivad tööd, ja töötud, kes töötamisega ei tegele, sest valimis oli töötuid vähe. Eristusest jäeti hoopis välja oma põhitegevuseks armee või ühiskondliku teenistuse nimetanud juhtumid, kuna Eesti valimi hulgas neid ei esinenudki. Lõplik analüüsides kasutatud tööhõive tunnus koosnes seega järgmistest kategooriatest: (a) tasustatud töö (n = 1789); (b) õpib (n = 357); (c) töötu (n = 117); (d) püsivalt haige või töövõimetu (n = 58); (e) pensionil (n = 916); (f) kodune – kasvatab lapsi vms (n = 106).

Tulemused

Kas naised on meestest õnnelikumad?

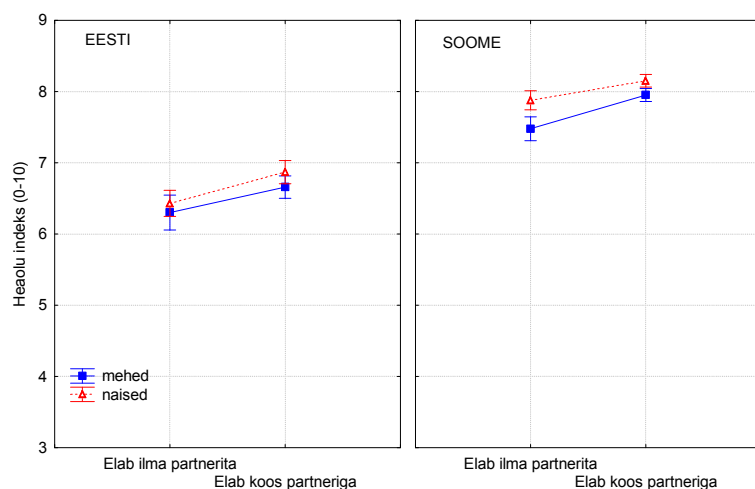
Võrreldes Eesti meeste ja naiste subjektiivse heaolu hinnanguid näeme joonisel 1, et Eesti naiste subjektiivse heaolu indeksi keskmine ($M = 6.65$, $SD = 1.82$) on vaid minimaalselt kõrgem meeste vastavast näitajast ($M = 6.53$, $SD = 1.71$) ja erinevus ei ole statistiliselt oluline ($F = 1.67$, $p = .19$). Soomes on aga meeste subjektiivse heaolu hinnangu keskmine ($M = 7.81$, $SD = 1.27$) naiste vastavast näitajast oluliselt madalam ($M = 8.04$, $SD = 1.2$), $F = 16.69$, $p < .001$. Samuti võib jooniselt 1 täheldada, et võrreldes Eestiga on inimesed Soomes oma eluga mõnevõrra enam rahul, $F = 651.75$, $p < .001$ (vt ka Realo & Dobewall, 2011a, 2011b).

Joonis 1. Subjektivne heaolu soo ja riigi lõikes.

Kas kooselu mõjutab subjektiivse heaolu hinnanguid?

Nagu näha jooniselt 2, on nii Soomes kui Eestis subjektiivne heaolu oluliselt kõrgem partneriga kooselus elavatel inimestel, $F = 16.74$ ja 31.79 , $p < .001$. Sama trend kehtib eraldi mõlemas riigis nii meeste kui naiste jaoks. Kõige rahulolevam rühm antud analüüsi kohaselt on nii Eestis kui Soomes partneriga koos elavad naised, samas kui subjektiivne heaolu on madalaim ilma partnerita elavate meeste seas.

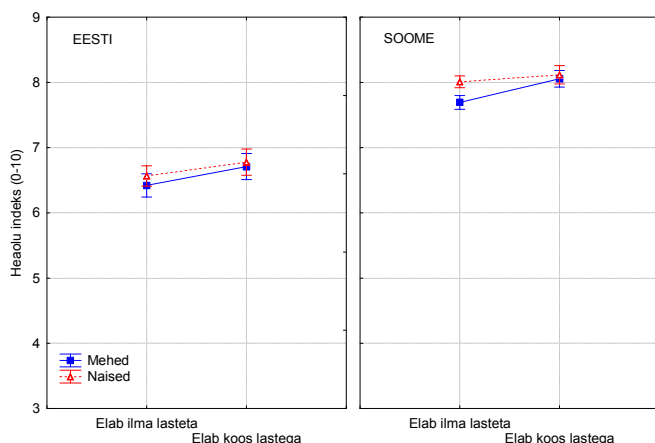
Joonis 1. Partneriga kooselu ja subjektiivne heaolu soo ja riigi lõikes.

Kas lapsed teevad õnnelikuks?

Nii Eestis kui Soomes on inimeste subjektiivne heaolu oluliselt seotud laste arvuga peres, $r = .07$ ja $.08$ ($p < .001$). Ehk võiks siis öelda – mida rohkem lapsi, seda suurem heaolu või teistpidi, mida suurem heaolu, seda enam peres lapsi. Samas tuleb tunnistada, et kuigi korrelatsioon on valimi suuruste tõttu statistiliselt oluline, on tegemist väga tagasihoidliku seosega: inimeste erinevused laste arvus kirjeldavad ära vaid ligikaudu 0.5% erinevustest subjektiivse heaolu määras, samal ajal kui 99.5% hajuvusest jääb muude tegurite kirjeldada.

Kodus kasvavate laste seos subjektiivse heaoluga

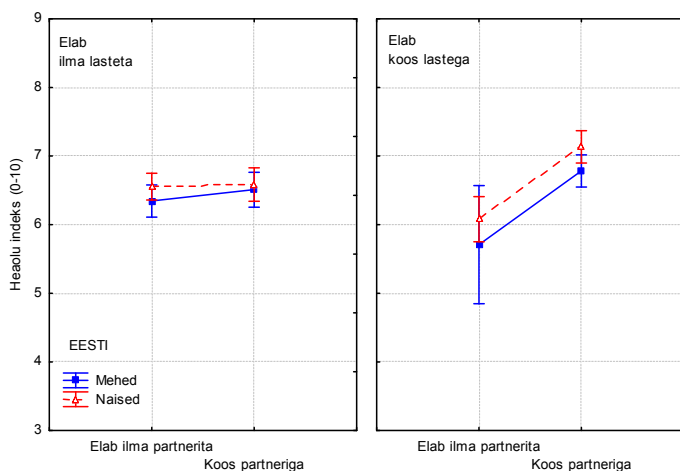
Sissejuhatuses toodud mõttekäigust lähtuvalt uurisime eraldi, kas ka need inimesed, kel lapsed alles kodus kasvamas, on teistest eluga rohkem rahul? Joonisel 3 on näha, et nii Eestis kui Soomes on neil meestel ja naistel, kel lapsed kodus kasvamas, pisut kõrgem subjektiivne heaolu kui neil, kel lapsi kodus kasvamas ei ole. Statistiliselt oluline erinevus esineb aga vaid meeste puhul, ehk siis on nii Eesti ($F = 4.17, p < .05$) kui Soome meeste ($F = 16.32, p < .0001$) puhul subjektiivne heaolu kõrgem neil meestel, kel lapsed kodus kasvamas. Naiste puhul (ei Eestis ega Soomes) subjektiivne heaolu ja laste kasvatamine omavahel seotud pole.

Joonis 3. Kodus kasvavate laste olemasolu ja subjektiivne heaolu soo ja riigi lõikes.

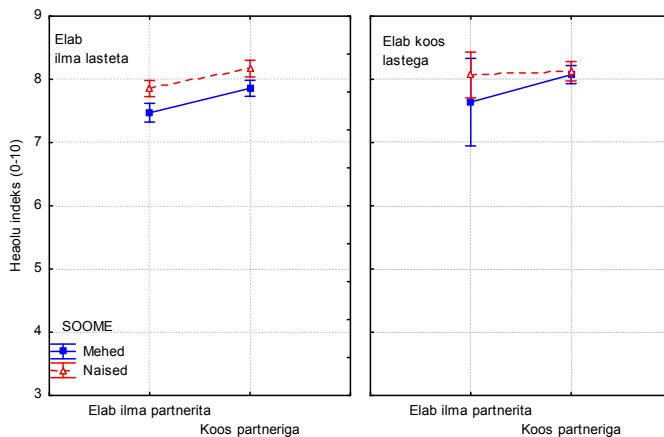
Peremudeli (partneri ja/või lastega kooselu) seos subjektiivse heaoluga

Eelpool kirjutasime, et neil inimestel, kes partneriga koos elavad, on üldiselt kõrgem subjektiivne heaolu määr. Jooniselt 4 on näha, et kui Eesti inimesel lapsi kodus ei kasva, pole ka heaolu mõttes vahet, kas ta elab koos partneriga või mitte. Partneriga kooselu muutub heaolu mõttes oluliseks juhul kui kodus kasvavad lapsed ($F = 29.36, p < .0001$). Peremudelist lähtuvalt on Eestis kõige õnnelikumad koos partneriga lapsi kasvatavad inimesed, ennekõike naised ($M = 7.13, SD = 1.63, n = 214$) aga ka mehed ($M = 6.78, SD = 1.53, n = 216$). Kõige vähem rahulolevad on Eestis üksikvanemad – üksi lapsi kasvatavad mehed ($M = 5.71, SD = 1.47, n = 16$) ja naised ($M = 6.08, SD = 2.03, n = 109$).

Joonis 4. Eesti naiste ja meeste subjektiivne heaolu seoses peremudelig: kooselu partneri ja/või lastega.

Joonisel 5 on näha, et erinevalt Eesti inimestest on Soomes laste kasvatamine seotud pigem kõrgema heaoluga nii paarisuhtes elavate kui ka üksikvanemate puhul, ehkki mõlemal juhul puudub laste efektil statistiline olulisus. Vastupidiselt Eesti inimestele, pole partneriga kooselu lapsi kasvatavate soomlaste heaolu suhtes tähtis ning kooselu partneriga on oluline hoopis ilma lasteta elavate Soome inimeste heaolu suhtes ($F = 20.87, p < .0001$). Peremudelitest lähtuvalt on Soomes kõige rahulolevamad koos partneriga elavad naised ($M = 8.17, SD = 0.98, n = 339$), ning koos partneri ning lastega elavad mehed ($M = 8.07, SD = 1.09, n = 279$). Kõige madalam subjektiivne heaolu tase on Soomes ilma partneri ja ka ilma lasteta elavatel üksikutel naistel ($M = 7.85, SD = 1.37, n = 347$) ja meestel ($M = 7.47, SD = 1.42, n = 265$).

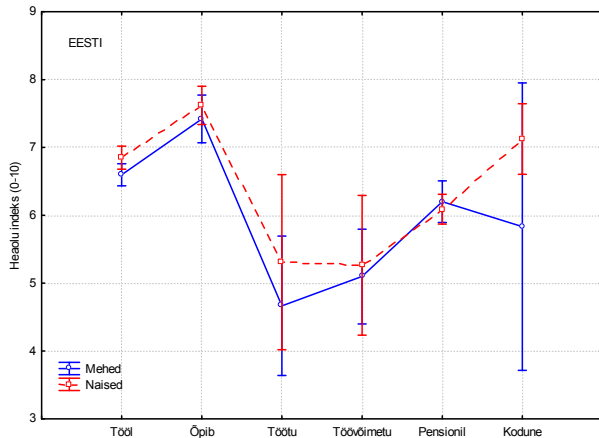

Joonis 5. Soome naiste ja meeste subjektiivne heaolu seoses peremudeliga: kooselu partneri ja/või lastega.

Tõine staatus ja subjektiivne heaolu

Lõpetuseks analüüsisime, kas subjektiivne heaolu erineb erineva töö staatusega inimeste seas. Nagu näha jooniselt 7, on Eesti inimeste töö staatus (so tasustatud töö; õpib; töötud; kodune; jne) nende subjektiivse heaolu hinnangutega oluliselt seotud ($F = 27.14, p < .001$). Eestis on eluga kõige rahulolevamad need inimesed, kes pühendavad lõviosa ajast õppimisele, seda nii naiste ($M = 7.62, SD = 1.31, n = 85$) kui meeste ($M = 7.42, SD = 1.51, n = 73$) seas. Õppijate grupi kõrget heaolu võib ilmselt seletada nende suhtelise noorusega (keskmine vanus 19.2 aastat, $SD = 5.03$) – nagu näitavad varasemad uurimused, on just nooremad inimesed Eestis oma eluga enam rahul kui vanemaealised (Realo, 2006; Realo & Dobewall, 2011a, 2011b).

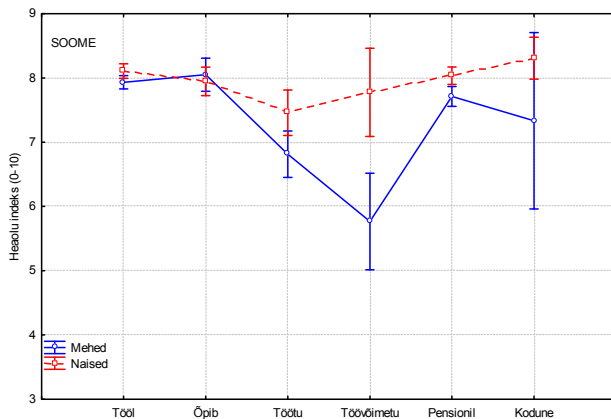
Oma eluga on enam rahul ka need Eesti inimesed, kelle põhitegevuseks on (tasustatud) töö käimine ($M = 6.73, SD = 1.71, n = 814$) ja seda eriti võrreldes nendega, kes on töötud ($M = 4.98, SD = 2.04, n = 29$), alaliselt töövõimetud ($M = 5.19, SD = 1.79, n = 36$) ja pensionil ($M = 6.13, SD = 1.75, n = 375$). Suhteliselt kõrge heaolu näitajaga on Eesti valimis ka kodused naised, kes hoolitsevad põhijaga kodu ja/või laste eest ($M = 7.13, SD = 1.79, n = 48$). Soolisi erinevusi Eesti inimeste subjektiivses heaolus lähtuvalt nendes teisest staatuses ei esinenud.

Joonis 7. Subjektivne heaolu seoses põhitegevusega (7 eelneva päeva põhjal) Eestis.

Soome valimi puhul esinesid samuti olulised erinevused subjektiivse heaolu määras sõltuvalt inimeste teisest staatusast ($F = 12.49$, $p < .0001$). Erinevalt Eestist, esinesid Soomes ka olulised soolised erinevused inimeste subjektiivses heaolus lähtuvalt nende teisest staatusast ($F = 17.96$, $p < .001$): meeste seas on rahulolu erinevused märkimisväärselt suuremad kui naiste seas.

Joonisel 8 on näha, et põhitegevusest lähtuvalt on antud uuringu andmetel Soome kõige rahulolevamad inimesed koduperenaised ($M = 8.31$, $SD = 1.07$, $n = 53$), kellele järgnevad pingereas kohe tasustatud tööl käivad naised ($M = 8.11$, $SD = 1.14$, $n = 441$). Naiste puhul on subjektiivse heaolu indeks kõige madalam aga töötute hulgas ($M = 7.46$, $SD = 1.46$, $n = 45$). Kõige vähem on Soomes oma eluga rahul töövõimetud mehed ($M = 5.77$, $SD = 2.18$, $n = 10$) ning töötud ($M = 6.81$, $SD = 1.91$, $n = 43$), kõige rahulolevamad aga need, kes õpivad ($M = 8.05$, $SD = 0.92$, $n = 85$) või käivad tasustatud tööl ($M = 7.93$, $SD = 1.15$, $n = 534$).

Joonis 8. Subjektivne heaolu seoses põhitegevusega (7 eelneva päeva põhjal) Soomes.

Et mõista paremini inimeste subjektiivse heaolu dünaamikat seoses töö ja peremudeli omavaheliste kombinatsioonidega, analüüsimise lõpetuseks eraldi vaid igapäevaselt tööl käivaid inimesi (Eesti, $n = 814$ ja Soome, $n = 976$) ning vaatlesime nende subjektiivse heaolu taset vastavalt partneri ja/või laste olemasolule leibkonnas. Saadud tulemused kordasid täiel määral koguvälisil saadud tulemusi ehk siis võib järeldada, et tööl käimine vs mitte-töötamine seoses peremudeliga olulist mõju subjektiivse heaolu hinnangutele ei oma.

Järeldused ja arutelu

Käesoleva artikli eesmärk on uurida soolisi erinevusi subjektiivse heaolu määras Eestis ja Soomes. Täpsemalt sõnastades oli antud uurimuse keskmes küsimus, kas naised on meestest eluga rohkem rahul ning kas ja kuivõrd on meeste ja naiste subjektiivne heaolu seotud partneriga kooselu, tööhõive ja laste kasvatamisega.

Enne mistahes järelduste tegemist käesoleva töö tulemuste põhjal on oluline meeles pidada, et andmed on kogutud 2006-2007. aastal ning seetõttu ei pruugi tulemused täpselt kajastada praeguseid dünaamikaid Eesti ja Soome meeste ja naiste rahuloluhinnangutes. 2006-2007. aastad oli majanduslikult nii Eestis kui Soomes head aastad, võrreldes praeguse situatsiooniga, kus ühiskond on alles toibumas 2008. aastal maailma majandust tabanud majanduslikust surutisest. Võib arvata, et Eesti kiire majandusareng ja inimeste suhteliselt hea materiaalne toimetulek andsid 2006-2007. aastal kogutud uurimuse andmetele positiivsemat ja helgemat värvingut kui praegune Eesti majanduslik situatsioon seda lubaks.

Oluline on ka meeles pidada, et käesolevas uuringus võeti vaatluse alla üksnes väike osa ESS küsimustikus kajastuvatest tunnustest ning seega on tulemused suhteliselt üldistavad ning ei võta arvesse paljusid subjektiivset heaolu mõjutavaid nüansse, nagu näiteks vanus (Realo & Dobewall, 2011a) ja majanduslik toimetulek (vt nt Diener & Biswas-Diener, 2002). Seega vajaks teema kindlasti edaspidi põhjalikumat ja täpsemat käsitlust.

Tulles tagasi uurimuse ühe peamise küsimuse juurde – kas naised on siis õnnelikumad mehed? Antud uurimuse tulemuste kohaselt on tõepoolest nii siin- kui sealpool Soome lahte naiste heaoluhinnangud meeste omadest mõnevõrra kõrgemad, kinnitades nii Schoon jt (2005) uuringu tulemusi. Samas, Eestis ei ole meeste ja naiste subjektiivse heaolu näitajate erinevus statistiliselt oluline, nii nagu ka Realo (2006) varasemalt väitnud on. Soome naiste heaolu on Soome meeste heaolust väikse, kuid siiski kindla sammu võrra kõrgem.

Nii Eestis kui Soomes oli inimeste subjektiivne heaolu oluliselt seotud laste arvuga peres – ehk siis mida rohkem lapsi, seda suurem heaolu või teistpidi, mida suurem heaolu, seda enam peres lapsi. Siinkohal tuleb aga veelkord meeles pidada, et kuigi seos eelnevate näitajate vahel oli statistiliselt oluline, on tegemist väga tagasihoidliku seosega: inimeste erinevused laste arvus kirjeldavad ära vaid ligikaudu 0.5% erinevustest subjektiivse heaolu määras, samal ajal kui 99.5% hajuvusest jääb muude tegurite kirjeldada. Seega on põhjapanevaid järeldusi selle seose põhjal väga raske, kui mitte võimatu teha.

Käesoleva uurimuse tulemused näitasid, et välistel asjaoludel, nagu tööhõive ja kooselu partneri ja lastega on küll suhteliselt tagasihoidlik mõju inimese subjektiivsele heaolule, kuid et efektid olid mitmel juhul statistiliselt olulised, väärivad need sellegi poolest tähelepanu. Näiteks partneriga koos elamisel ja eluga rahulolu vahel on nii Eestis kui Soomes oluline positiivne seos. Abielus või vabas kooselus elavad mehed ja naised on oma eluga palju rahulolevamad kui ilma partnerita elavad inimesed. See kinnitab taas, et inimene pole loodud üksi elama ja et lähedane paarisuhe on inimese õnnele väga tähtis, nagu on leitud ka mitmetes varasemates uuringutes (Lyubomirsky & Boehm, 2010; Schoon et al., 2005). Huvipakkuv kultuuriline erinevus ilmnes aga selles, kui lisaks partneri olemasolule vaadelda ka laste kasvamist peres. Kui Eesti inimesel lapsi kodus ei kasva, pole ka heaolu mõttes vahet, kas ta elab koos partneriga või mitte – subjektiivse heaolu määr partneri olemasolust ei sõltu. Kui aga kodus kasvavad laps(ed), on partneriga kooselavate inimeste heaolu näitajad oluliselt kõrgemad kui neil, kes lapsi üksi kasvatavad. Nii on peremudelil lähtuvalt Eestis kõige rahulolevamad koos partneriga lapsi kasvatavad inimesed, sealhulgas eriti naised. Soomes, vastupidiselt, on partneri olemasolu rahulolu mõttes oluline just juhul kui peres

lapsi ei kasva. Kui peres kasvavad lapsed, ei ole partneri olemasolu või puudumine Soomes eluga rahulolu hinnangute seisukohast oluline. Ehk siis kokkuvõtteks – lapsi kasvatavate Eesti inimeste (eriti naiste) subjektiivse heaolu suhtes on väga olulise tähtsusega, et temaga koos elaks ka partner, kellega laste kasvatamise koormat jagada, samas kui Soomes lapsi kasvatavate naiste heaolu jaoks ei ole partneri olemasolu tähtis. Sellist vastassuunalisust ja suuri lahknevusi Eesti ja Soome naiste subjektiivse heaolu muustrites peremudeliga seoses võib tõenäoliselt põhjendada laste kasvatamiseks mõeldud tugisüsteemide erineva taseme ja tõhususega Eestis ja Soomes. Kui Eestis piirdub lapse kasvatamiseks pakutav tugisüsteem suuresti vanemapalgaga ja seejärel lapsehoiuteenuse saamine, lapse huvitegevused jne sõltuvad suuresti üksnes lapsevanema isiklikest aja-, jõu- ja finantsvõimalustest, on mõistetav, et sellise koormuse jaotamine partneriga on eluliselt oluline. Samas, antud töö tulemuste põhjal ei saa siiski teha mingeid järeldusi põhjuslikest seostest subjektiivse heaolu ja peremudeli ning tööhõive vahel – ehk kas töö, partner ja lapsed mõjutavad inimese heaolu või mõjutab subjektiivse heaolu tase hoopis inimeste käitumist ja toimetulekut nendes aspektides nagu väidavad Lyubomirsky ja kolleegid (2005). Näiteks suur osa käesolevas töös tehtud analüüsi näitas küll heaolu ja partneriga kooselamise olulist seost, kuid ei saa välistada, et põhjus-tagajärg suhe on hoopis vastupidine, et lihtsalt õnnelikumad inimesed on endale suurema tõenäosusega partneri leidnud ning vähem õnnelikud inimesed elavad sagedamini üksi.

Nii Eestis kui Soomes on inimeste tööine staatus ja nende heaolu lähedalt seotud, kinnitades seeläbi mitmete varasemate uuringute tulemusi (Lucas, 2007a, 2007b; Lucas et al., 2004; Realo, 2006; Schoon et al., 2005). Töö on heaolu oluline tingimus eriti meestele, kes elavad koos partneriga, seda nii Eestis kui Soomes, kusjuures laste olemasolu leibkonnas ei mängi selles mingit rolli. Võib oletada, et see meeste õnne seotus palgatööga peegeldab teatavaid soostereotüüpseid hoiakuid – Eestis ja Soomes on ajalooliselt ikka mees olnud perele leiva lauale tooja (Hansson, 2010; Trumm, 2011). Seda mõtet toetab hästi ka käesoleva töö tulemus, et kõige rahulolematumad oma eluga on nii Eestis kui Soomes just töötud ja püsivalt töövõimetud mehed.

Peremudelile tähelepanu pööramata on aga nii Eesti meeste kui naiste seas eluga kõige rahulolevamad põhiajaga õppijad – õpilased ja üliõpilased. Selline tulemus pole imekspandav, eriti kui arvestada varasemaid uurimusi, mille kohaselt on Eestis nooremaealised inimesed vanemaalastest märksa õnnelikumad (Realo & Dobewall, 2011a). Samas, nagu Realo ja Dobewall (2011a) põhjalikult analüüsisid, ei tulene sellised erinevused bioloogilisest vanusest, vaid on pigem tingitud ajastu ja sünnikohordi koosmõjust. Soomes õppijate ja töötavate inimeste heaolu näitajad oluliselt ei erinenud, nii nagu puudub Soomes ka seos vanuse ja rahulolu näitajate vahel (Realo & Dobewall, 2011a).

Kokkuvõtteks, antud uurimuse tulemused näitavad, et soolised erinevused eluga rahulolu hinnangutes on väga väikesed, samuti puudub tugev seos laste olemasolu ja õnnetunde vahel. Kui analüüsida lähemalt meeste ja naiste subjektiivse heaolu seoses partneriga kooselu, tööhõive ja laste kasvatamisega, siis ilmnesid mõningad olulised ja huvipakkuvad kultuurilised erinevused. Kuigi Eesti vanemapalga poliitikal on kindlasti olnud teatud positiivne mõju Eesti lapsevanemate heaolule, siis erinevalt Soomest, kus laste kasvatamine on pigem heaolu kergitav tegur nii paarisuhtes elavate inimeste kui ka ilma partnerita elavate inimeste jaoks, kaasneb Eestis endiselt üksikvanemate puhul lapse kasvatamisega suur heaolu taseme langus. Selle negatiivse efekti vähendamiseks ei piisa ilmselt vanemapalga süsteemist ning riiklikul ja omavalitsuste tasandil tuleks oluliselt arendada ja parendada just vanematele laste kasvatamiseks pakutavaid tugisüsteeme alates lastehoiuvõimaluste ja laste huvihariduse kättesaadavusega ning lõpetades lastevanematele mõeldud paarisuhte ning lapsevanemaks olemise koolituste ning psühholoogilise toega.

Kasutatud kirjandus

- Argyle, M. (1999). Causes and correlates of happiness. In D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 353–373). New York, NY: Russell Sage.
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford Press.
- Bouchard, T. J., Jr., & Loehlin, J. C. (2001). Genes, evolution, and personality. *Behavior Genetics*, 31, 243-273.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 296-308.
- DeNeve, K. M., & Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 124, 197-229.
- Diener, E. (2009). Introduction--The science of well-being: Reviews and theoretical articles by Ed Diener. In E. Diener (Ed.), *The science of well-being: The collected works of Ed Diener* (pp. 1-10). Dordrecht; New York: Springer
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? A literature review and guide to needed research. *Social Indicators Research*, 57, 119-169.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Dolan, P., Peasgood, T., & White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, 29, 94-122.
- Hansson, L. (2010). Töö- ja pereelu ühitamine. In *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II* (pp. 40-51). Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.
- Haring, M. J., Stock, W. A., & Okun, M. A. (1984). A research synthesis of gender and social class as correlates of subjective well being. *Human Relations*, 37, 645-657.
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65, 19-51.
- Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D. A., Schwarz, N., & Stone, A. A. (2004). A survey method for characterizing daily life experience: The Day Reconstruction Method. *Science*, 306, 1776-1780.

Kenrick, D. T., Griskevicius, V., Neuberg, S. L., & Schaller, M. (2010). Renovating the pyramid of needs: Contemporary extensions built upon ancient foundations. *Perspectives on Psychological Science*, 5, 292-314.

Kim, H. K., & McKenry, P. C. (2002). The relationship between marriage and psychological well-being : A longitudinal analysis. *Journal of Family Issues*, 23, 885-911.

Kuppens, P., Realo, A., & Diener, E. (2008). The role of positive and negative emotions in life satisfaction judgment across nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 66-75.

Larson, R. (1978). Thirty years of research on the subjective well-being of older Americans. *Journal of Gerontology*, 33, 109-125.

Lucas, R. E. (2005). Time does not heal all wounds - A longitudinal study of reaction and adaptation to divorce. *Psychological Science*, 16(12), 945-950.

Lucas, R. E. (2007a). Adaptation and the set-point model of subjective well-being - Does happiness change after major life events? *Current Directions in Psychological Science*, 16(2), 75-79.

Lucas, R. E. (2007b). Long-term disability is associated with lasting changes in subjective well-being: Evidence from two nationally representative longitudinal studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(4), 717-730.

Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., & Diener, E. (2003). Reexamining adaptation and the set point model of happiness: Reactions to changes in marital status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(3), 527-539.

Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., & Diener, E. (2004). Unemployment alters the set point for life satisfaction. *Psychological Science*, 15(1), 8-13.

Lucas, R. E., & Donnellan, M. B. (2007). How stable is happiness? Using the STARTS model to estimate the stability of life satisfaction. *Journal of Research in Personality*, 41(5), 1091-1098.

Lucas, R. E., & Dyrenforth, P. S. (2005). The myth of marital bliss? *Psychological Inquiry*, 16(2-3), 111-115.

Lucas, R. E., & Gohm, C. L. (2006). Age and sex differences in subjective well-being across cultures. In E. Diener & M. Suh (Eds.), *Subjective well-being across cultures* (pp. 291-318). Cambridge, MA: MIT Press.

Lykken, D. T., & Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, 7, 186-189.

Lyubomirsky, S., & Boehm, J. K. (2010). Human motives, happiness, and the puzzle of parenthood: Commentary on Kenrick et al. *Perspectives on Psychological Science*, 5, 327-334.

Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803-855.

Nes, R. B., Roysamb, E., Tambs, K., Harris, J. R., & Reichborn-Kjennerud, T. (2006). Subjective well-being: Genetic and environmental contributions to stability and change. *Psychological Medicine*, 36, 1033-1042.

OECD. (2011). *Society at a glance 2011: OECD social indicators*. Retrieved September 12, 2011, from <http://www.oecd.org/dataoecd/28/10/47571423.pdf>.

Oja, K. (2010). Kas lapsed teevad õnnelikuks? *Pere ja Kodu*(9), 32-33.

Pfau-Effinger, B. (2004). Socio-historical paths of the male breadwinner model: An explanation of cross-national differences. *The British Journal of Sociology*, 55, 378-399.

Realo, A. (2006). Mis paneb eestlase elust rõõmu tundma? [What makes Estonians happy?]. *Horisont*, 2, 24-28.

Realo, A. (2009). Happiness and satisfaction with life. In M. Lauristin (Ed.), *Estonian Human Development Report 2008* (pp. 63-67). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.

Realo, A., & Dobewall, H. (2011a). Does life satisfaction change with age? A Comparison of Estonia, Finland, Latvia, and Sweden. *Journal of Research in Personality*, 45, 297-308.

Realo, A., & Dobewall, H. (2011b). Vanus, töötus ja eluga rahulolu Eestis, Lätis, Soomes ja Rootsis. In M. Lauristin (Ed.), *Eesti inimarengu aruanne 2010/2011. Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet* (pp. 87-90). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.

Realo, A., & Pillmann, B. (2011). Intelligentsus ja õnn. In R. Möttus, J. Allik & A. Realo (Eds.), *Intelligentsuse psühholoogia* (pp. 223-231). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M., & Allik, J. (2008). Why can't a man be more like a woman? Sex differences in big five personality traits across 55 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(1), 168-182.

Schoon, I., Hansson, L., & Salmela-Aro, K. (2005). Combining work and family life: Life satisfaction among married and divorced men and women in Estonia, Finland, and the UK. *European Psychologist*, 10, 309-319.

Trumm, A. (2011). Meeste ja naiste teenitud tulu jaotust perekonnas potentsiaalselt mõjutavad struktuuralsed tegurid valitud Euroopa Liidu liikmesriikides [Electronic Version]. *Raport: Sooline ebavõrdsus töөлus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus*, 65-74. Retrieved September 12, 2011 from <http://www.sh.ut.ee/983499>.

Twenge, J. M., Campbell, W. K., & Foster, C. A. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A meta-analytic review. *Journal of Marriage and Family*, 65, 574-583.

Weiss, A., Bates, T. C., & Luciano, M. (2008). Happiness is a personal(ity) thing - The genetics of personality and well-being in a representative sample. *Psychological Science*, 19(3), 205-210.

Wilson, W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67, 294-306.

Meeste ja naiste teenitud tulu jaotust perekonnas mõjutavad tegurid valitud Euroopa Liidu liikmesriikides

Avo Trumm

Traditsiooniliselt omistatakse meestele ja naistele ühiskonnas erinevaid rolle. Meest on üldiselt peetud vastutavaks pere majandusliku toimetuleku eest ning tema ülesandeks on elatise hankimine. Naise rolli on seostatud aga perekonna eest hoolitsemise ja koduse majapidamise korraldamisega (Pfau-Effinger 2004). Selliste soostereotüüpide kinnistumisel muutus perekonna majandustegevuse normatiivseks mudeliks mees kui pere ainus leivateenija ning naine kui koduperenaine.

Taoline mudel valitses arenenud lääneriikides kuni II maailmasõjani. Sõjajärgsel ajal aga, seoses naiste tööhõive olulise kasvu, heaolusüsteemide arengu ning soostereotüüpide muutumisega, on mees-leivateenija mudel pidevalt ruumi loovutamas kahe leivateenija mudelile ja varasemast võrdsemale töö- ja pererollide jaotusele ühiskonnas. Siiski on taoline üleminek toimunud erinevates riikides erinevatel tingimustel ning erineva kiirusega ning seda mõjutavad erinevad sotsiaal-demograafilised, sotsiaal-majanduslikud ja sotsiaal-kultuurilised tegurid.

Soolist ebavõrdsust ning töö- ja pereelu ühitamist käsitlevates uuringutes pööratakse kõige enam tähelepanu kahele aspektile: 1) naise tööhõivet mõjutavate tegurite väljaselgitamisele; 2) naise poolt teenitud tulu suurust mõjutavate faktorite selgitamisele ning naise tuluteenimisest tingitud sotsiaalse ja majandusliku positsiooni muutuste analüüsile (Stier ja Mandel 2009). Üsna üksmeelselt on leitud, et naiste tööhõives osalemist ja teenitud tulu suurust mõjutavad naise individuaalsete karakteristikute (vanus, haridus, tööala jne) ja leibkondlike tegurite (perekonnaseis, laste arv, peresisene kodutööde jaotus jms) kõrval sageli veel suuremal määral ühiskonna sotsiaal-majanduslikud ja sotsiaal-kultuurilised faktorid – meeste ja naiste tööturul osalemise üldine määr, tööturu (horisontaalne ja vertikaalne) sooline segregatsioon, ühiskonnas valitsevad soostereotüübid ning töö- ja pereelu ühitamist soodustavad ja takistavad poliitikameetmed. Mitmed uuringud (Bardasi ja Gornick 2008, Mandel ja Semjonov 2006, Budig ja England 2001) on näidanud, et töö- ja perepoliitilised meetmed – näiteks vanemapuhkus ja -hüvitis, osaajaga töötamine, võimalus jääda haige või hooldustvajava lapsega pikemale haiguslehele – soodustavad küll naiste tööhõive kasvu, kuid võivad vähendada võimalusi teenida meestega võrdväärset tasu.

Empiirilistes uuringutes on traditsiooniliselt peamiseks sõltumatuks muutujaks naiste töötasu suurus, mille varieeruvust analüüsitakse ametist, töökoormusest, haridusest leibkonna struktuurist, poliitikameetmetest jms sõltuvalt. Tunduvalt vähem on uuringuid, mis keskenduvad peresisesele sissetulekute ebavõrdsusele ning püüavad selgitada tegureid, mis mõjutavad naise poolt teenitud tulu osakaalu leibkonna (abikaasade/ kooselupartnerite) kogutuluses. Arvestades, et perekonna tasandil tähendab naise mehest väiksem teenistus ka naise väiksemaid võimalusi kaasa rääkida perekondlike otsuste vastuvõtmisel (Bittman jt 2003, Bianchi jt 1999, Hobson 1990, Steinmetz jt 1990), on peresisese tulujaotuse uurimine soolise võrdõiguslikkuse edendamise seisukohast oluline ja aktuaalne. Peresisese sissetulekute ebavõrdsuse ja naise poolt teenitud tuluosa uurimine on naiste sissetulekute uurimisega võrreldes keerukam, sest selgitavate teguritena tõusevad naise positsiooni ja staatust iseloomustavate tunnuste kõrvale võrdväärsetena ka mehe vastavad karakteristikud. Naise ja mehe majandusliku ja sotsiaalse positsiooni omavaheline

kõrvutamine võimaldab sügavamalt tajuda soolise ebavõrdsuse olemust ja ulatust nii ühiskonna kui ka perekonna tasandil.

Valdav enamus naiste töötasu ja perekonnasisest soolist ebavõrdsust käsitlevatest võrdlusuuringutest keskendub arenenud healuriikidele ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikides valitsev olukord on jäänud uurijate tähelepanu alt kõrvale. Nimetada võib vaid üksikuid võrdlevaid analüüse (Domanski 2002, Newell ja Reilly 2001, Brainerd 2000), millesse Balti riike ei ole kahjuks kaasatud.

Käesoleva artikli eesmärgiks ongi selgitada, millised sotsiaal-demograafilised ja ühiskondlikud faktorid mõjutavad naiste poolt teenitud sissetulekute osakaalu leibkonna kogusissetulekutes erinevates Euroopa riikides

Andmed ja meetod

Analüüsi aluseks on kahte tüüpi andmed. Riikide makromajanduslikud näitajad pärinevad Euroopa Komisjoni statistikaorganisatsiooni Eurostat Euroopa Liidu liikmesriikide suhtes harmoniseeritud andmebaasist¹⁰. Individuaalse ja leibkonna tasandi sissetulekute, majandusliku olukorra ja sotsiaal-demograafilist struktuuri puudutavate andmete allikaks on Euroopa Liidu sissetulekute ja elutingimuste uuringu EU-SILC¹¹ 2006. aasta andmed. Tegemist on paneeluuringuga, mille eesmärgiks Euroopa Liidu tasandil on k toota võrreldavat ja ajakohast läbi- ja pikilõikelist statistikat sissetulekute, elamistingimuste, vaesuse ja sotsiaalse kaasatuse kohta nii kogu EL-i kui ka selle liikmesriikide tasandil. Euroopa Liidu eesmärkide kohaselt peaks EU-SILC olema sissetulekute jaotuse ja sotsiaalse tõrjutuse võrdleva statistika põhiallikas (Peil ja Hinno 2010: 6). Uuringusse on kaasatud kõik Euroopa Liidu liikmesriigid, samuti Norra, Island. 2006. aastal osales uuringus 435169 indiviidi.

Käesolevasse analüüsi on artikli eesmärgist tulenevalt kaasatud 25-54 aastased paarisuhtes (registreeritud abielus või vabas kooselus) olevad isikud.

Analüüsi kaasatud riikide valikul on lähtutud erinevatest healurežiimidest. Esping-Anderseni käsitluse kohaselt (1990, 1999) võib Euroopas eristada kolme põhilist healumudelit:

- 1) liberaalne (põhiesindajad Suurbritannia ja Iirimaa),
- 2) konservatiivne (peamiselt mandri-Euroopa 'vanad liikmesriigid' – Austria, Saksamaa, Luksemburg, Belgia, Prantsusmaa jt),
- 3) sotsiaal-demokraatlikud riigid (Põhja-Euroopa – Soome, Rootsi, Taani).

Hilisemates käsitlustes lisas Esping-Andersen oma tüpoloogiale ka neljanda healurežiimi – Lõuna-Euroopa. Sarnase riikide klassifikatsioonini on erinevaid klassifitseerimisaluseid ja andmeid kasutades jõudnud paljud erinevad autorid (Arts ja Gellisen 2002, Saint-Arnoud ja Bernard 2003, Bonoli 1997 jt).

¹⁰ Vt <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>

¹¹ EU-SILC – European Union Survey on Income and Living Conditions, vt http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-10-555/EN/KS-31-10-555-EN.PDF

Healurežiime käsitlevad varasemad uuringud ei hõlma endiseid sotsialistlikke riike. Deacon (1993) leiab, et endised sotsialistlikud riigid eristuvad selgelt traditsioonilistest heoluriikidest, eelkõige toidu- ja esmatarbekaupade ja eluasemekulude olulise subsideerimise, täieliku tööhõive, tööliste kõrge palgataseme ning tasuta tervishoiu, hariduse ja kultuuriteenuste poolest. Siiski eristab Deacon (1993, 2000) postsotsialistliku mudeli sees endise Nõukogude Liidu liiduvabariigid ning Ida-Euroopa postsotsialistlikud riigid. Sarnasele tulemusele jõuab ka Fenger (2007), paigutades 'endise NSVL-i tüüpi' Balti riigid, Venemaa, Valgevene ja Ukraina ning 'postkommunistliku Euroopa tüüpi' Bulgaaria, Horvaatia, Tšehhi, Ungari, Poola ja Slovakkia. 'Arenevate heoluriikide' kategooriasse paigutas Fenger Kaukaasia endised liiduvabariigid, Moldova ja Rumeenia. Mitmed uuemad analüüsid (Bukodi ja Róbert 2007, Neesham ja Tasche 2010, Whelan ja Maître 2010) on Kesk- ja Ida-Euroopa riikide heolusüsteeme klassifitseerinud liberaalsuse-konservatiivsuse teljel, paigutades üldjuhul Balti riigid liberaalsete ning Kesk-Euroopa riigid konservatiivsete postsotsialistlike riikide hulka.

Eelpooltöödud heoluriikide tüpoloogiatest tulenevalt pööratakse analüüsis põhitähelepanu järgmistele riikidele:

- 1) Rootsi ja Soome kui tüüpilised sotsiaal-demokraatlikud riigid;
- 2) Saksamaa ja Austria kui mandri-Euroopa konservatiivse healurežiimi esindajad;
- 3) Itaalia ja Hispaania Lõuna-Euroopa riikide tüüpnäidetena;
- 4) Eesti ja Läti kui liberaalsed post-sotsialistlikud endised NSVL-i liiduvabariigid;
- 5) Poola ja Ungari Ida-Euroopa konservatiivsete postsotsialistlike riikidena.

Peamiseks analüüsitavaks tunnuseks (sõltuvaks muutujaks) on naise poolt teenitud brutotöötasu¹² osakaal abikaasade/ kooselupartnerite ühises brutosissetulekus¹³. Sõltumatuteks indiviidi tasandi muutujateks on partnerite vanus, haridus, respondendi enda poolt määratletud tööalane staatus¹⁴, ja ametigrupp¹⁵. Vanus on analüüsid käsitletud pidevtunnusena, haridus on mõõdetud kõrgeima omandatud haridustasemena 7-pallilisel ISCED skaalal, Ühiskonna makrotasemel on sõltumatuteks muutujateks valitud sooline hõivelõhe¹⁶ ja üldine sooline palgalõhe¹⁷, perepoliitika kulude osakaal sisemajanduse kogutoodangust ning naiste kodukesksust pooldavate hoiakute keskmine toetusprotsent¹⁸.

¹² Brutotöötasu sisaldab kõiki palgatööga seotud sissetulekuid (töötasu täis- ja/ või osaajaga töötamise eest, lisatasu, tulemustasu, ületunnitasu, preemia, rahas saadud tulu kasumi jaotamisest, jootraha, tööandja poolt makstavad toetused jms)

¹³ Tulenevalt EU-SILC meetodika erinevustest erinevates riikides on Itaalia ja Läti andmestike puhul analüüsi aluseks naiste poolt teenitud netotöötasu osatähtsus partnerite ühises netotöötasus. Eeldades, et meeste ja naiste tulude maksustamise põhimõtted ja maksumäärad on sarnased, ei tohiks bruto- või netosissetulekust lähtumine statistiliselt olulisel mõjutada naiste poolt teenitud tulu osakaalu.

¹⁴ Analüüsid esitatud skaalal (1- töötab täisajaga, 2 –töötab osaajaga, 3- töötu, 4- õpib, 5- ei tööta)

¹⁵ Mõõdetud ISCO-88 alusel, ümberkodeeritud 6-astmelisele skaalale (1- juhid, 2-kõrgharidusega spetsialistid, 3-kesk-eriharidusega spetsialistid, 4-teenindajad, 5-oskustöölised, 6-lihttöölised)

¹⁶ Statistiline indikaator, mis väljendab meeste ja naiste tööhõivemäära erinevust protsendipunkti (meeste tööhõivemäär – naise tööhõivemäär)

Peresisest tulujaotust potentsiaalselt mõjutavad makrotaseme tegurid

Naiste ja meeste sissetulekute võrdleva analüüsi esimeses osas kirjeldame uuritavate riikide sotsiaal-majanduslikku tausta aspektides, mis hüpoteetiliselt võiksid mõjutada meeste ja naiste sissetulekute osatähtsust.

Kindlasti on üheks kõige olulisemaks sissetulekuid mõjutavaks teguriks meeste ja naiste tööhõive määr, mis loob eeldused töise tulu teenimiseks ning peresisese soolise ebavõrdsuse selgitamise seisukohast on võtmeindikaatoriks meeste ja naiste tööhõive määra erinevus ehk sooline hõivelõhe. Tabelis1 (veerg 2) esitatud andmetest näeme, et sooline hõivelõhe on ootuspäraselt kõige suurem Lõuna-Euroopa riikides (IT, ES), kus naiste tööhõive on traditsiooniliselt madal. Keskmisest kõrgem sooline hõivelõhe iseloomustab ka konservatiivse heaoluriigi traditsioonidega riike - post-kommunistlikku Poolat ja Ungarit, samuti Austriat ja Saksamaad. Kõige väiksemad on meeste ja naiste vahelised erinevused Soomes ja Rootsis ning üllatuslikult ka Lätis; ka Eestis on erinevused EL keskmisest tunduvalt väiksemad. Nii Soomes kui ka Eestis ja Lätis on väiksema hõivelõhe üheks olulisemaks põhjuseks meeste tunduvalt kõrgem tööpuuduse määr naistega võrreldes.

Tabel 1. Naiste tuluteenimist potentsiaalselt positiivselt või negatiivselt mõjutavate tegurid valitud Euroopa riikides

Riik	1 Naiste töehõive määr 2009	2 Sooline hõivelõhe 2009	3 Sooline palgalõhe 2009	4 Perepoliitika kulude osatähtsus SKT-st 2008	5 Naiste tuluteenimist toetavad hoiakud 2009	6 Tulude ebavõrdsus (Gini indeks) 2009
Rootsi	62,2	5,0	17,1	2,98	47,0	24,8
Soome	59,8	3,1	20,0	2,96	42,3	25,9
Saksamaa	56,1	9,6	23,2	2,82	45,0	29,1
Austria	58,5	10,7	25,5	2,82	42,3	25,7
Iirimaa	53,0	9,4	17,1	3,08	38,3	28,8
Suurbritannia	58,5	9,9	21,4	1,67	36,0	32,4
Hispaania	46,9	13,6	16,1	1,50	62,0	32,3
Itaalia	40,1	20,9	4,9	1,26	47,0	31,5
Poola	47,5	14,2	9,8	0,73	27,7	31,4
Ungari	43,4	12,1	17,5	2,84	35,0	24,7
Eesti	55,8	3,9	30,9	1,79	39,0	31,4
Läti	53,1	2,0	13,4	1,88	34,7	37,4

Allikas: Eurostat, Eurobarometer 326

¹⁷ Statistiline indikaator, mis väljendab meeste ja naiste brutotöötasu erinevust protsendipunkti (meeste töötasu – naise töötasu)

¹⁸ Naiste perekesksust väljendavad kolm Eurobaromeetri küsimustikus sisalduvat väidet: 1) on normaalne, et mehed teevad kodutööd vähem kui naised; 2) naine peaks väikse lapse nimel loobuma karjäärist; 3) on normaalne, et naised töötavad vähem kui mehed.

Üheks kõige paremini meeste ja naiste sissetulekute erinevust peegeldavaks indikaatoriks on keskmine sooline palgalõhe (tabel 1, veerg 3). Keskmise soolise palgalõhe all mõistetakse kõige üldisemalt meeste ja naiste keskmiste palkade erinevust. Keskmise soolise palgalõhe puhul ei ole arvestatud võrdluse all olevate naiste ja meeste erinevaid ameteid, tegevusalasid, tööaega ja muid tegureid, mis võivad palkade erinevuse põhjustada. Tavaline on keskmise soolise palgalõhe käsitlemine naiste keskmise tunnipalga protsentuaalse suhtena meeste keskmise tunnipalka (Anspal jt 2009: 9). Sooline palgalõhe kujuneb paljude erinevate tegurite koosmõjul: ametialane segregatsioon, sooliselt erinev töökorraldus, soolised erinevused inimkapitalis, erinevad rollid ja kohustused perekonnas jms.

2009. aastal oli Euroopa Liidu keskmine sooline palgalõhe 17,5 protsenti. Riikide järjestus palgalõhe suuruse alusel on üsna juhuslik ega seostu otseselt üldiste sotsiaalpoliitiliste režiimidega: näiteks Eestis on palgalõhe Euroopa kõrgeim (üle 30 protsenti), Lätis aga Euroopa keskmisega võrreldes tunduvalt madalam; Lõuna-Euroopa riikidest on palgalõhe Euroopa väiksem Itaalias (alla 5 protsenti), Hispaanias aga 16%. Siiski on leitud, et keskmine palgalõhe on uutes liikmesriikides veidi suurem kui vanades (Plantenga ja Remery 2006) ja et Lõuna-Euroopa riikides on väiksem palgalõhe kui Euroopas keskmiselt (O'Dorchaí 2008). Lõuna-Euroopa riikide keskmisest madalamat palgalõhet on seletatud asjaoluga, et üldiselt madala naiste tööhõive määra tingimustes (vt tabel 1, veerg 1) leiavad töö eelkõige parema hariduse ja kvalifikatsiooniga naised, kellel on suuremad eeldused töötada kõrgematel ametikohtadel ning teenida meestega võrdväärset tasu (Harkness 2010).

Naise töötamine ja tuluteenimine sõltub olulisel määral ka ühiskonna poolt pakutavatest võimalustest töö- ja pereelu ühitamiseks. Taolisi võimalusi peegeldavaks üheks makrotaseme indikaatoriks on sotsiaalkulude osatähtsus sisemajanduse kogutoodangust, iseloomustades pakutavate teenuste ja sotsiaaltoetuste üldist mahtu riigis. On üldtuntud, et sotsiaalkulutused on suhtarvuliselt kõige suuremad Põhjamaades ning mandri-Euroopa konservatiivse heaolupoliitikaga riikides. Skaala teises otsas paiknevad Balti riigid. Arvestades, et valdava osa riiklikest sotsiaalkuludest moodustavad pensionid ja tervishoiukulutused, on üldiste sotsiaalkulude indikaator tööhõive, palgapoliitika ja töö- ja pereelu ühitamiseks vaid kaudselt seotud.

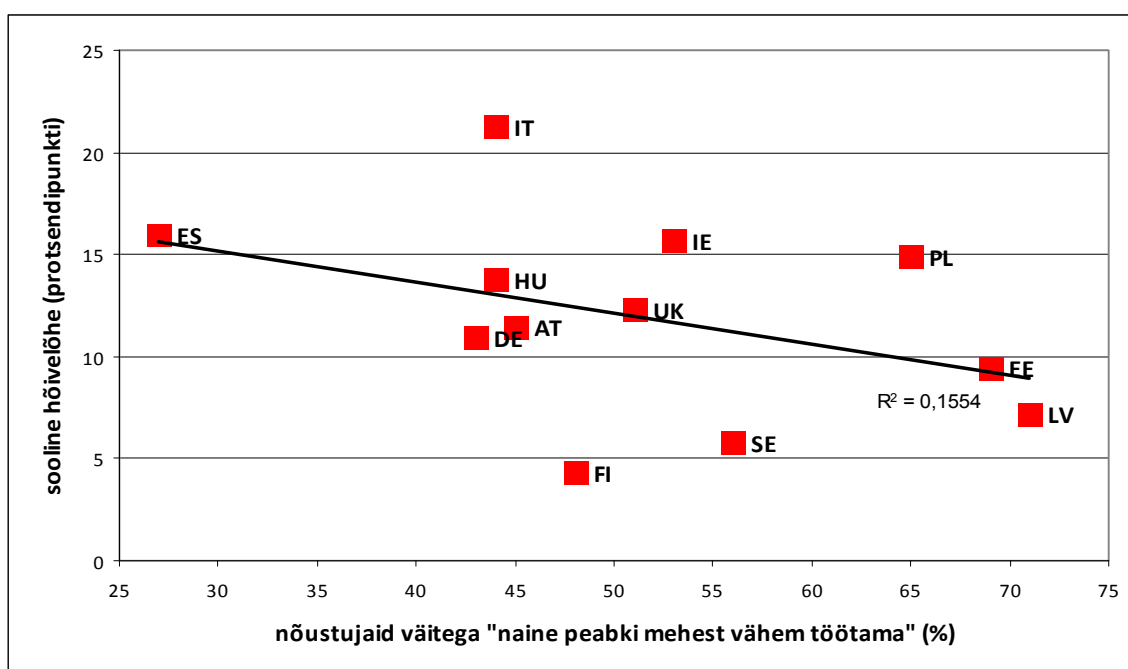
Perepoliitikale tehtavad kulutused mõjutavad otsesemalt perekonna ja lastega seotud kohustuste hulka. Protsentuaalselt on kulutused perepoliitikale suurimad Rootsis (3% SKT-st) ja väiksemad Poolas (alla 1%) (tabel 1 veerg 4). Euroopa Liidu keskmisest tasemest on perepoliitika kulutused suuremad Põhjamaades, Ungaris, Austrias ja Saksamaal, traditsiooniliselt väiksemad aga Lõuna-Euroopa riikides. Balti riikide perepoliitika kulutused on võrreldavad Euroopa Liidu keskmisega. Mõistagi sõltub perepoliitiliste meetmete naise tuluteenimist soodustav (või takistav) mõju konkreetsetest toetus- ja teenustesüsteemidest ning nende omavahelisest vahekorrast. Nii näiteks soodustavad erinevad vanemapuhkuse ja –hüvitiste vormid ja lastehoiuteenusused naiste töötamisvõimalusi (kaudselt ka tuluteenimisvõimalusi) enam kui otseselt lastele suunatud toetused ja teenused (Thevenon 2008, Bahle 2008, Hantrais 2004). Kuna nii vanemapuhkuste ja –hüvitiste skeemid (Trumm 2009) kui ka lastehoiuteenususte kasutamine (Plantenga ja Remery 2005) on erinevates liikmesriikides väga erinev, siis on ka perepoliitika otsene efekt naiste tööhõivele ja tuluteenimise võimalustele liikmesriigiti varieeruv.

Meeste ja naiste rolle puudutavad soostereotüübid loovad normatiivse raamistiku sugupoolte tööhõive tasemele ning kujundavad ka töötasu, karjäärivõimalusi ning töö- ja pereelu ühitamist puudutavaid ootusi.

Tuginedes 2009. a soolist võrdõiguslikkust käsitleva Eurobaromeetri uuringu¹⁹ andmetele võib väita, et vaatamata soolise ebavõrdsuse küsimustele osutatud teravdatud ja järjest kasvavale tähelepanule valitsevad paljudes liikmesriikides jätkuvalt traditsioonilisi soorolle toetavad hoiakud.

Tabelis 1 (veerg 5) on esitatud naiste perekesksust toetavate isikute osakaal kogu elanikkonnast. Selgub, et traditsioonilised soostereotüübid on enam levinud pigem Lõuna- ja Ida-Euroopa riikides, kus enam kui kaks kolmandikku elanikkonnast leiab, et on normaalne, et naine osaleb tööelus vähem ning teeb kodutöid rohkem kui mees (European Commission 2009). Samas on traditsiooniliste soorollide pooldajaid üllatavalt kõige vähem Hispaanias, suhteliselt vähe ka Itaalias. Postsotsialistlike riikide seas on traditsiooniliste soorollide toetajaid kõige vähem Eestis (61%), kõige enam aga Poolas (72%).

On loogiline arvata, et inimeste hoiakud on seotud ühiskondliku 'tegelikkusega' – riikides, kus naiste tööhõive on meestega võrreldes olulisemalt madalam, arvataksegi, et naine peaks mehega võrreldes vähem töötama. Samuti võib oletada, et parema peretoetuste ja –teenuste süsteemiga riikides peetakse väikese lapsega kojujäämist vähemtähtsamaks kui vähemarenenud perepoliitikaga riikides. Joonisel 1 on esitatud seos soolise hõivelõhe ja naise mehega võrreldes väiksemat töökoormust toetavate inimeste osakaalu vahel. Joonisel ei kinnitu esialgne hüpotees, mille kohaselt mõjutavad traditsioonilised soorollihoiakud tegelikku käitumist, pigem on tegemist teatud mõttes vastupidise seosega – tegelik olukord muudab inimeste hoiakuid. Antud andmete varal võiks isegi öelda, et hoiakutes väljendub protest tegeliku olukorra suhtes – madala naiste tööhõive määraga suure hõivelõhega Hispaanias toetab naiste väiksemat töökoormust vaid veerand elanikkonnast, Eestis ja Lätis, kus naiste tööhõive tase on võrreldav meestega on pooldajaid aga üle 70%.

Joonis 1. Sooline hõivelõhe ning naiste meestest väiksemat tööhõivet pooldavate isikute osatähtsus Euroopa Liidu liikmesriikides 2009. aastal. Allikas: Eurostat, Eurobaromeeter 326

¹⁹ European Commission Special Eurobarometer 326.

Viimase makrotaseme indikaatorina vaatleme sissetulekute ebavõrdsuse taset iseloomustavat näitajat – Gini indeksit (tabel 1, veerg 6). Kirjanduse puhul võib väita, et suurem tulude ebavõrdsus riigis mõjutab ka peresisest tulude jaotust – mida ühtlasemalt on tulud riigi tasemel jagunenud, seda väiksemad on ka palgaerisused ning suuremad on ka naiste võimalused teenida meestega võrdväärset tulu (Harkness 2010, Pasqua 2001, Reed ja Cancian 2001). Sellisest loogikast lähtuvalt võib arvata, et Põhjamaades, Ungaris ja Austrias on naiste võimalused tuluteenimiseks paremad kui Lõuna-Euroopas, Baltimaades ja Suurbritannias.

Naise tuluteenimist mõjutavate taustategurite kirjeldava analüüsi kokkuvõttena püüame määratleda naiste tuluteenimist potentsiaalselt soodustavate ja takistavate tegurite 'komplekti' analüüsi valitud riikides. Selleks koostame eespool käsitletud näitajatest naise tuluteenimist potentsiaalselt soodustavate tegurite koondindeksi. Kõik tabelis 2 esitatud näitajad on indeksisse lülitatud võrdsete kaaludega. Indeksi koostamisel on kasutatud ÜRO inimarengu indeksi arvutamisel kasutatavat võrdlevat tehnikat, mille kohaselt indeksi (I) väärtuse leidmine toimub konkreetse riigi näitaja $y_{(riik)}$ suhestamisega vastava näitaja miinimum- ja maksimumväärtusega ($y_{(min)}$ ja $y_{(max)}$) järgmise valemi alusel:

$$I = (y_{(riik)} - y_{(min)}) / (y_{(max)} - y_{(min)}).$$

Sellisel teel saadud indeksi väärtus varieerub nullist üheni, kusjuures 0-väärtus omistatakse riigile, mille vastav indikaator on kõige madalam ning 1-väärtus riigile, mille väärtus on kõige kõrgem. Indeksi väärtused on arvutatud üle kõikide Euroopa Liidu liikmesriikide. Koondindeksi leidmiseks on erinevate näitajate alusel saadud osaindeksite väärtused (tabel 2).

Valitud riikide lõikes ilmneb Rootsi ja Soome kui Skandinaavia riikide naiste tuluteenimist potentsiaalselt enim soodustav ühiskondlik taust. Nimetatud riikides on kõige väiksem sissetulekute ebavõrdsus, sooline hõivelõhe, suured perepoliitika kulutused, samuti kõrged naiste töötamist ja tuluteenimist toetavad hoiakud. Ainsaks teguriks, mis naiste võimalusi mõnevõrra kahandab, on suhteliselt suur sooline palgalõhe, mis võib olla tingitud asjaolust, et paindlik töökorraldus, võimalusterohke sotsiaaltoetuste ja perepoliitiliste meetmete süsteem toetab naiste karjäärikatkestusi ning seeläbi vähendab meestega võrdse tulu teenimise võimalusi (Bardasi ja Gornick 2008, Budig ja England 2001).

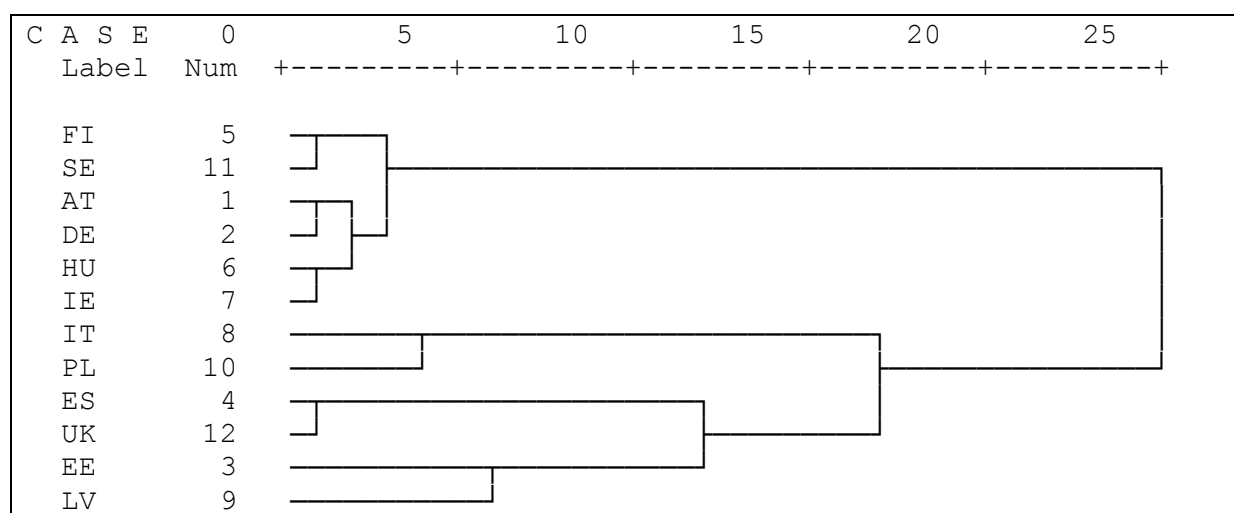
Tabel 2. Naiste tuluteenimist potentsiaalselt positiivselt või negatiivselt mõjutavate tegurite indeksi väärtused valitud Euroopa riikides

	Sissetulekute ebavõrdsus	Sooline palgalõhe 2009	Sooline hõivelõhe 2009	Perepoliitika kuludeosa-tähtsus SKT-st 2008	Naiste tuluteenimist toetavad hoiakud 2009	Koondindeks (osaindeksite keskmine)
Rootsi	0,86	0,53	0,92	0,71	0,53	0,71
Soome	0,78	0,42	0,97	0,70	0,46	0,67
Iirimaa	0,59	0,53	0,75	0,74	0,35	0,59
Ungari	0,86	0,52	0,60	0,66	0,26	0,58
Austria	0,80	0,21	0,74	0,66	0,46	0,57
Saksamaa	0,56	0,30	0,76	0,65	0,54	0,56
Hispaania	0,35	0,57	0,58	0,24	1,00	0,55
Itaalia	0,34	1,00	0,32	0,16	0,59	0,48
Läti	0,00	0,67	1,00	0,36	0,25	0,46
Suurbritannia	0,34	0,37	0,76	0,29	0,29	0,41
Eesti	0,41	0,00	0,94	0,33	0,37	0,41
Poola	0,41	0,81	0,57	0,00	0,06	0,37

Mõnevõrra üllatuslikult järgneb Skandinaavia riikidele Iirimaa, kus peaaegu kõikide osaindeksite väärtused on keskmisest kõrgemad. Ainsaks erandiks on siin soorollihoiakud, mis toetavad pigem naise kodukesksust kui tööturul osalemist. Ka Ungari keskmisest parem positsioon on suhteliselt üllatav. Ungari vaieldavateks plussideks on väike tulude ebavõrdsus, arenenud perepoliitika ja suhteliselt väike hõivelõhe. Ungarile järgnevad mandri-Euroopa riikide esindajatena Austria ja Saksamaa, kus Põhjamaadega võrreldes on naiste tuluteenimise võimalused potentsiaalselt väiksemad suure palgalõhe ja traditsioonilisi soorolle keskmisest enam toetavate normatiivsete hoiakute tõttu. Lõuna-Euroopa riikide eripäraks on madala naiste tööhõive määra kontekstis suurem hõivelõhe, väiksemad kulutused perepoliitikale ja tulude ebavõrdsus, samas aga suur toetus naiste tööhõives osalemise suhtes.

Läti, Suurbritannia, Eesti ja Poola paigutuvad tabeli lõppu. Riike ühendavaks jooneks on suur tulude ebavõrdsus, traditsioonilised soorollihoiakud, millele lisanduvad suhteliselt tagasihoidlikud perepoliitika kulud. Eesti naiste võimalusi meestega võrdväärset tulu teenida takistab potentsiaalselt kõige enam Euroopa Liidu suurim sooline palgalõhe.

Joonisel 2 esitatud dendrogramm illustreerib valitud riikide grupeerumist tabelis 2 toodud standardiseeritud tunnuste alusel. Selgelt on näha Rootsi ja Soome seotus, samuti ka Saksamaa ja Austria ning Eesti ja Läti omavaheline sarnasus. Ülejäänud riikide osas aga ei ilmne selget koondumist erinevate heaolurežiimide ümber.

Joonis 2. Riikide grupeerumine naiste tuluteenimist toetavate makrotaseme näitajate alusel (dendrogramm, Wardi meetod, standardiseeritud tunnused).

Naiste poolt teenitud tulu osakaal

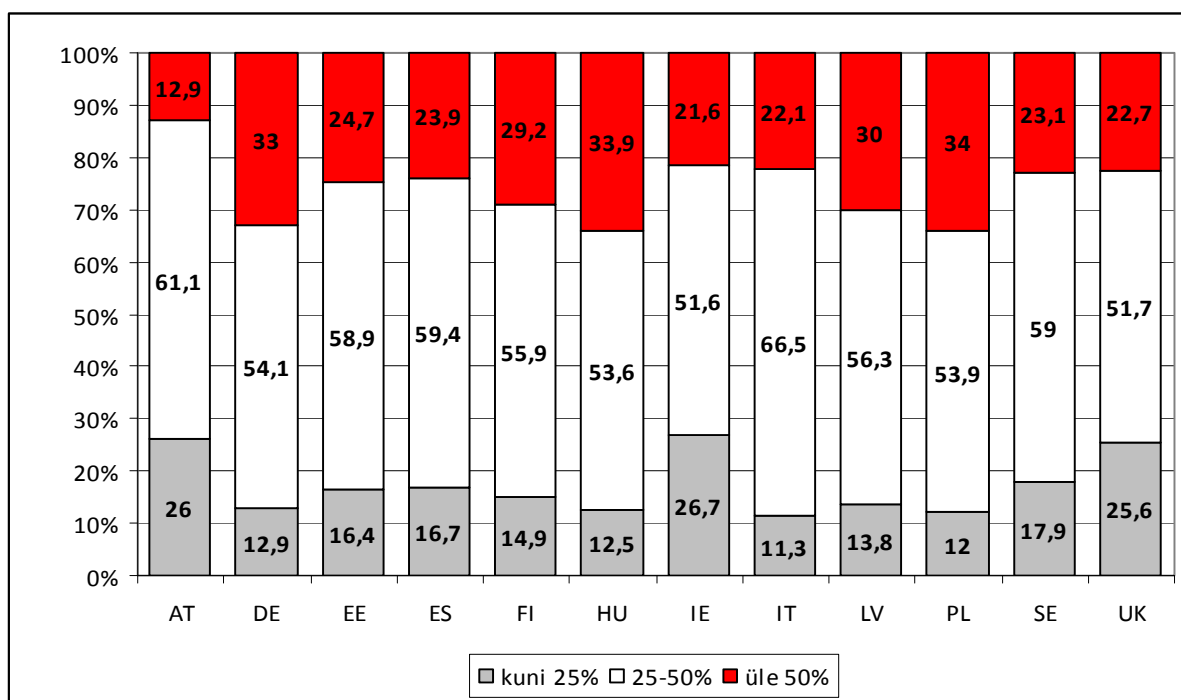
Kõikides analüüsitavates riikides on naiste poolt teenitud tulu keskmiselt väiksem kui meeste tulu varieerudes üsna vähe – suhteliselt kõige vähem teenivad meestega võrreldes Poola ja Hispaania naised (38-40%), kõige väiksemad on naiste ja meeste tuluerisused Soomes, Ungaris ja Iirimaa (46-47%) (tabel 3). Jagades leibkonnad gruppidesse naise poolt teenitud tuluosa suuruse järgi selgub, et mitmetes riikides on vaatamata asjaolule, et analüüsi on kaasatud vaid need leibkonnad, kus mõlemad partnerid (nii mees kui naine) töötavad, puudub mitmetes riikides (Poola, Itaalia, Hispaania) arvestataval osal naistest teenitud tulu sootuks. Samuti on andmestikus ebaproportsionaalselt palju leibkondi, kus puudub mehe tulu (Iirimaa, Itaalia, Soome). Selline tulemus seab esmapilgul kahtluse alla andmete usaldusväärsuse – eriti arvestades, et sissetulekuandmete puhul esineb mittevastamist ja tulude varjamist suhteliselt sagedasti. Andmete täiendaval analüüsil selgus, et nii naiste kui

meeste puhul rõhuvas enamuses esineb nullsissetulekuid eraettevõtjate (naiste puhul ka pereettevõtte töötajate seas), keele sissetulekud on ebaregulaarsemad ning tulu puudumine suhteliselt tõenäolisem. Siiski tuleks edasiste analüüside usaldusväärsusse suhtuda teatava respektiga.

Jooniselt 3 selgub, et jättes kõrvale juhud, kus naine on pere ainus tulutooja, on naiste sissetulekud meeste sissetulekutest sagedamini kõrgemad Poolas, Ungaris ja Saksamaal (umbes kolmandik kõigist juhtumitest), kõige harvem aga Austrias (alla 15%).

Tabel 3. Naiste keskmine tuluosa ja leibkondade jaotus tuluosa suuruse järgi valitud riikides

Riik	Naiste keskmine tuluosa partnerite kogutulust (%)	Kooselupaaride jaotus naise tuluosa suuruse järgi (%)				
		0% (naise tulu puudub)	alla 25 % tulust	25-50%	üle poole tulust	100% (mehe tulu puudub)
Rootsi	41,6	4,9	16,0	52,8	20,6	5,6
Soome	46,9	12,6	10,8	40,3	21,1	15,2
Austria	36,3	12,7	20,2	47,5	10,1	9,6
Saksamaa	44,8	7,5	10,2	43,0	26,3	13,0
Iirimaa	46,5	8,7	19,0	36,7	15,3	20,3
Suurbritannia	41,4	8,6	20,2	40,9	18,0	12,3
Hispaania	39,7	16,5	12,0	42,7	17,2	11,5
Itaalia	43,5	19,3	7,1	42,0	14,0	17,7
Poola	38,4	26,3	7,6	34,1	21,5	10,5
Ungari	46,7	8,5	10,0	42,9	27,1	11,5
Eesti	40,6	6,3	14,5	52,0	21,9	5,3
Läti	41,5	9,5	11,5	47,2	25,2	6,7

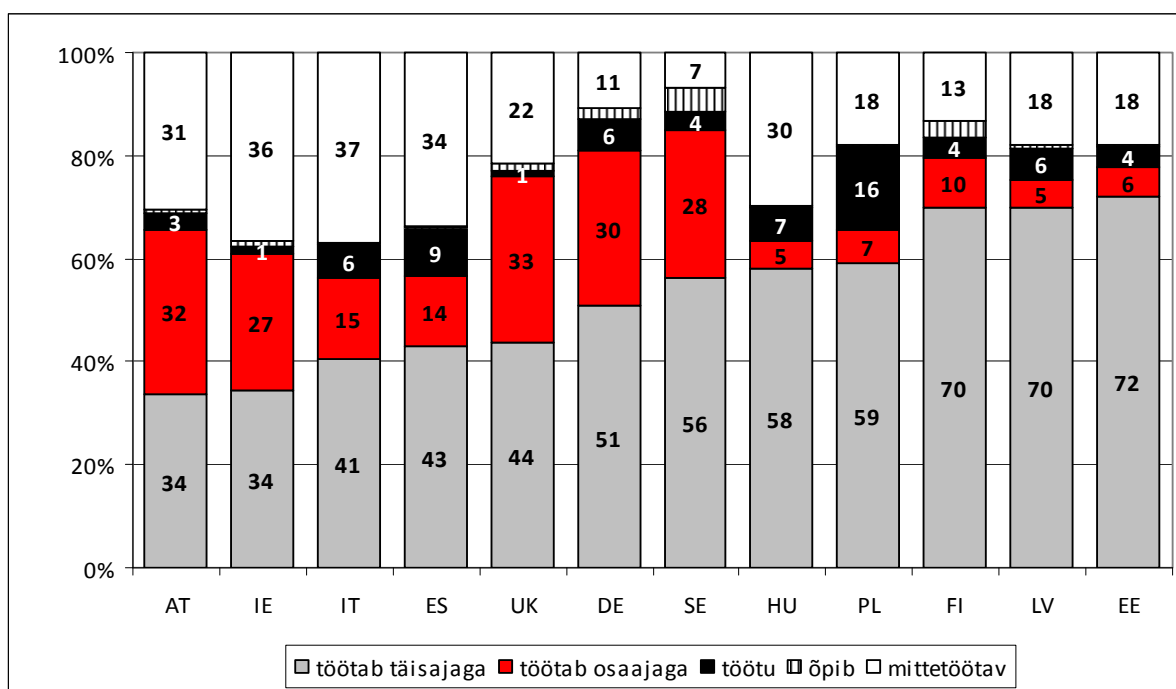

Joonis 3. Kooselupaaride jaotus naise tuluosa suuruse järgi (%)

Peresisest tulujaotust mõjutavad individuaalsed tegurid

Järgnevalt püüame Euroopa Liidu sissetulekute ja elutingimuste uuringu (EU-SILC) 2006.a. andmete varal lineaarse regressioonimudeli abil määratlada, millised indiviidi tasandi tegurid on olulised perisesest tulujaotuse kujunemisel. Eraldi naiste ja meeste jaoks koostatud mudelis on sõltuvaks muutujaks pidevtunnusena naise poolt teenitud tulu osatähtsus partnerite ühisest töötasust, sõltumatute muutujatena aga vanusgrupp, omandatud haridustase, töötamine palgatöötaja või ettevõtjana, töötamine täis- või osalise koormusega ning ametigrupp.

Analüüsil selgub, et naiste vanust, haridust ja tööturupositsiooni iseloomustavad tunnused kirjeldavad ligikaudu 15% naiste poolt teenitud tulu variatiivsusest (tabel 4). Loogiliselt mõjutab naiste teenitavat tulu kõige enam töökoormus – osaajaga töötades on saadav tasu oluliselt väiksem. Jooniselt 4 näeme, et naiste tööhõivemustrid on erinevate riikide lõikes erinevad - täiskoormusega töötavate naiste osakaal varieerub 34%lt Austrias 72%ni Eestis; selgelt on näha, et Lääne-Euroopa riikides on osaajaga töötamine tunduvalt enam levinud kui Ida-Euroopa riikides (erandiks on siinkohal Soome). Osaajaga töötamise põhjused on erinevates riikides erinevad – üle 2/3 osaajaga töötavatest naistest Austrias, Iirimaa ja Suurbritannias toovad osaajaga töötamise põhjuseks seotuse kodutööde ja pereliikmete hooldamisega, Ida-Euroopa riikides ja Soomes on osaajaga töötamine tingitud aga suutmatusest leida täisajaga tööd. Ühe võimaliku põhjusena toodi välja ka soovimatus täisajaga töötada, mis on enam levinud Rootsis (31% osaajaga töötavatest naistest), Soomes (20%) ja Itaalias (19%).

Joonis 4. Naiste jagunemine sotsiaalse staatuse alusel valitud riikide lõikes (%).

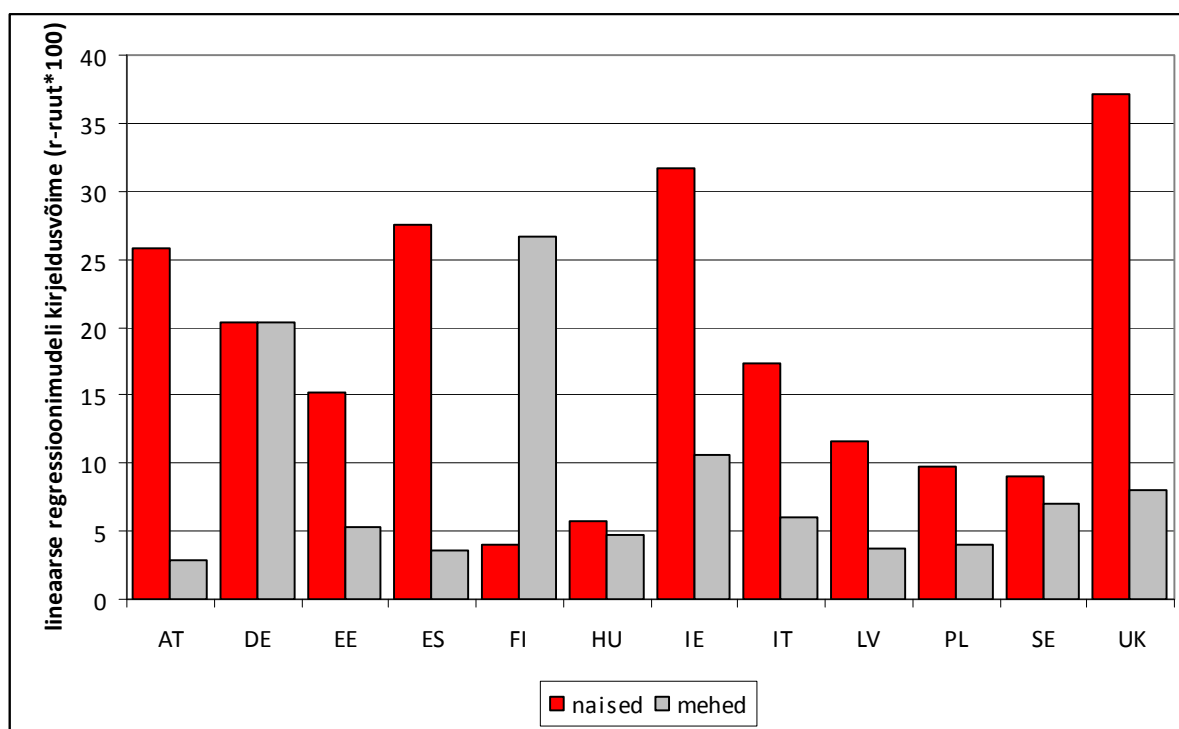
Oluliselt diferentseerib naiste tulu töötamine palgatöötaja või ettevõtjana. Statistiliselt väga oluline on ka ametigrupi, vanuse ja hariduse mõju. Meeste puhul on üldjoontes olulised samad tegurid, kuid mudeli kirjeldusvõime on vaid ligikaudu 8%. Meeste seas on kõige olulisemaks naiste teenitud tuluosa mõjutavaks teguriks töö ettevõtjana või palgatöötajana (ettevõtluses töötamisega kaasneb väiksem teenitud tulu), samuti töökoormus.

Tabel 4. Naiste poolt teenitud tulu osatähtsust mõjutavad individuaalsed tegurid (lineaarne regressioonanalüüs)

Prognoosiv tunnus	Naised	Mehed
konstant	63,173***	
Vanusgrupp	1,104***	0,316*
Haridustase	1,023***	0,732***
Töökoormus	-13,140***	14,211***
Palgatöö vs ettevõtlus	-5,153***	16,102***
Ametigrupp	-1,576***	1,397***
R-ruut	0,152	0,077

*** < 0,001, ** < 0,05, * < 0,1

Naiste poolt teenitud tuluosa mõjutavad tegurid on riikide lõikes suhteliselt sarnased üldise mudeliga, siiski on eelmises tabelis loetletud tegurite ühine kirjeldusvõime (mida peegeldab r-ruut karakteristik) riigiti üsna varieeruv (joonis 5).

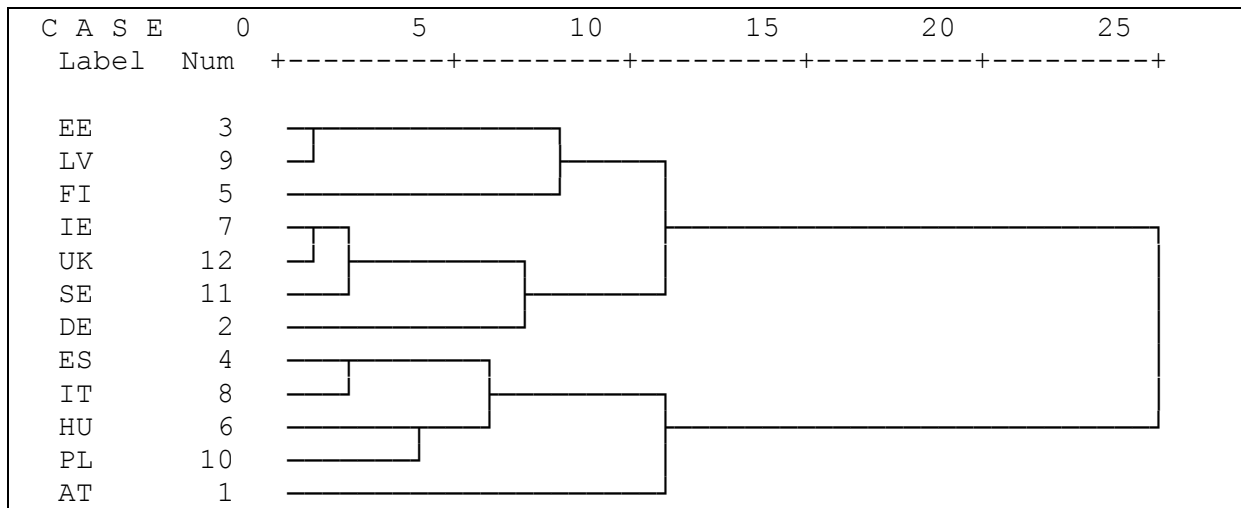
Joonis 5. Lineaarse regressioonimudeli kirjeldusvõime riikide lõikes (r-ruut karakteristik)

Jooniselt näeme, et naise individuaalsed tegurid kirjeldavad üle 30% tuluosa varieeruvusest Suurbritannias ja Iirimaa ning üle 25% Hispaanias ja Austrias. Ilmselt tuleks sellele tulemusele põhjendust otsida üheltpoolt üldiselt suurest tulude ebavõrdsuse tasemest, mis peegeldab suuri erinevusi palkades, mis on diferentseeritud hariduse ja ametiala järgi. Väikseima kirjeldusmääraga riikide seas (kuni 10%), kehtib üldise tulude võrdsuse-ebavõrdsuse argument vaid osaliselt, sest gruppi kuuluvad nii väikese ebavõrdsusega Soome, Ungari ja Rootsi kui ka suurima ebavõrdsuse tasemega Läti ning kõrge ebavõrdsuse tasemega Poola. Põhjamaade kontekstis ilmneb tõepoolest asjaolu, et suhteliselt võrdse tulujaotuse korral mängib naise kuulumine juhtide, spetsialistide või tööliste ametigruppide teiste riikidega võrreldes tagasihoidlikku rolli, hariduse mõju on aga

sootuks statistiliselt ebaoluline. Samas on aga üllatav, et Soomes sõltub naiste teenitud tuluosa hoopis enam mehe ametist ja haridusest, veelgi enam aga sellest, kas mees töötab palgatöötaja või ettevõtjana – meespalgatöötajate sissetulek on palgatöötajate teenitud tulust oluliselt väiksem. Ungaris on nii naiste ametigrupi kui ka hariduse mõju statistiliselt ebaoluline, kuid samas on vanemaealiste naiste seas noorematega võrreldes teenitud tuluosa oluliselt väiksem.

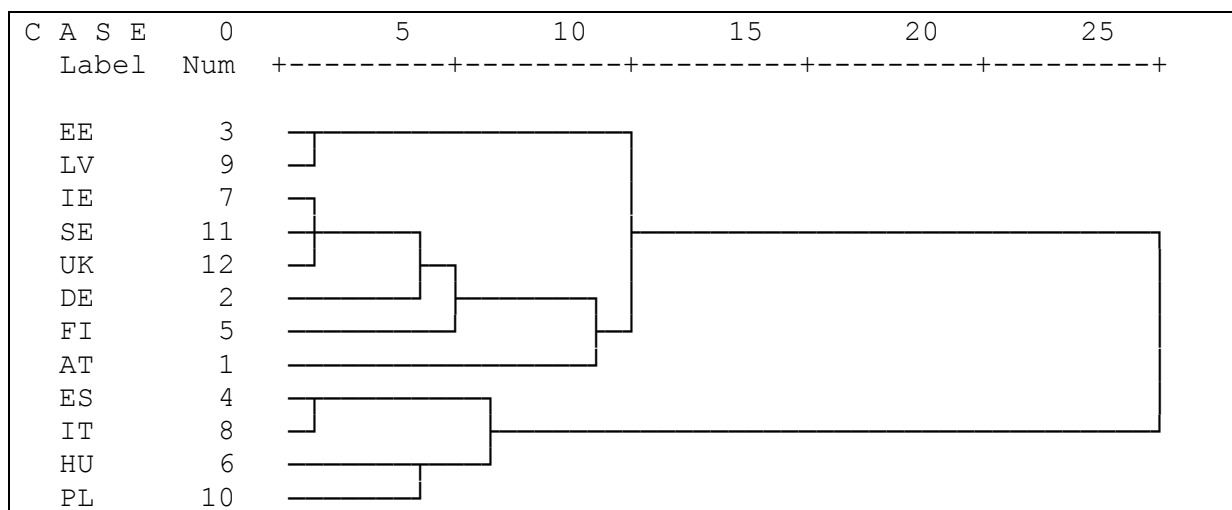
Klasteranalüüsi abil püüame hinnata, kuidas grupeeruvad riigid naiste poolt teenitud tuluosa mõjutavate individuaalsete tegurite abil. Analüüsi aluseks on nii meeste kui ka naiste individuaalsed karakteristikud (vanus, haridus, ametigrupp, töötamine täis- või osajaga ning töötamine palgatöötaja või ettevõtjana, mis on agregeeritud valitud riikide keskmiste väärtustena.

Joonisel 6 esitatud dendrogrammil on näha, et individuaalsete karakteristikute alusel paigutuvad riigid makrotaseme tunnustega võrreldes tunduvalt paremini traditsioonilistesse heaolurežiimidesse – eraldi gruppidena eristuvad Eesti ja Läti, Iirimaa ja Suurbritannia, Hispaania ja Itaalia ning Ungari ja Poola. Põhjamaadest liitub Soome Baltimaade ning Rootsi liberaalsete heaoluriikidega (samasse gruppi paigutub ka Saksamaa).

Joonis 6. Riikide grupeerumine tuluteenivate naiste ja meeste individuaalsete karakteristikute alusel (Wardi meetod, standardiseeritud muutujad).

Ühendades omavahel agregeeritud indiviidi- ja riigitasandi tunnused muutub riikide jagunemine gruppidesse taas mõnevõrra hädusamaks (joonis 7). Dendrogrammi alusel võib siiski esile tuua, et Balti riigid eristuvad ülejäänud riikidest oluliselt. Eristumise aluseks on ilmselt suur palgalõhe, mis avaldub olukorras, kus naistel on teiste riikidega võrreldes keskmiselt kõrgem (ja ka meeste haridustasemest) kõrgem haridustase, kelle tööhõive määr ja täisajaga töötavate naiste osatähtsus on oluliselt kõrgem ning sellele kõigele vaatamata on teenitud tuluosa suhteliselt väike.

Joonis 7. Riikide grupeerumine riigitasandi indikaatorite ning naiste ja meeste individuaalsete karakteristikute alusel (Wardi meetod, standardiseeritud muutujad).

Väga selgelt eristuvad ülejäänud riikidest ka Kesk-Euroopa postkommunistlikud riigid ja Lõuna-Euroopa maad, kes omavahel näivad olevat suhteliselt sarnased, kuid kus kõiki riike ühendavaks ainsaks sarnaseks jooneks on naiste vähene osalus tööturul. Ungari ja Poola sarnanevad omavahel ka osajaga töötavate naiste vähese osakaalu poolest ning sellest tulenevalt on naiste poolt teenitud tuluosa keskmisest kõrgem. Itaaliat ja Hispaaniat omavahel enam siduvateks teguriteks on tagasihoidlik perepoliitika ning nii meeste kui naiste madalam haridustase.

Lääne-Euroopa liberaalsete, konservatiivsete ja sotsiaaldemokraatlike riikide situatsioon on suhteliselt sarnane, teistest enam eristub Austria, seda eelkõige osajaga töötavate naiste suure osakaalu ja sellest tuleneva meestest oluliselt madalama teenitud tulu poolest.

Kokkuvõte

Käesoleva artikli eesmärgiks oli analüüsida riigi- ja indiviidi tasandi tegureid, mis mõjutavad naise poolt teenitud tulu osatähtsust ja peresisest tulude ebavõrdsust 12 Euroopa Liidu liikmesriigis, mis esindavad kuut erinevat heaolurežiimi. Analüüsi aluseks kasutati EL sissetulekute ja elutingimuste uuringu (EU-SILC) 2006. a. andmeid ning EL statistikat. Analüüsi tulemusena selgus, et makrotasemel on sotsiaaldemokraatlikku heaolurežiimi esindavates Soomes ja Rootsis on kõige suuremad eeldused naiste tööhõive ja tuluteenimise seisukohast. Põhjamaadele vastanduvad Balti riigid, Poola ja Suurbritannia. Riike ühendavaks jooneks on suur tulude ebavõrdsus, traditsioonilised soorollihoiakud, millele lisanduvad suhteliselt tagasihoidlikud perepoliitika kulud. Eesti naiste võimalusi meestega võrdväärset tulu teenida takistab potentsiaalselt kõige enam Euroopa Liidu suurim sooline palgalõhe.

Kõikides analüüsitavates riikides on naiste poolt teenitud tulu keskmiselt väiksem kui meeste tulu varieerudes üsna vähe – suhteliselt kõige vähem teenivad naised meestega võrreldes Poola ja Hispaanias, kõige väiksemad on naiste ja meeste tuluerisused Soomes, Ungaris ja Iirimaa. Makrotaseme indikaatorite kõrval mõjutavad naiste poolt teenitud tuluosa nais- ja meestöötajate individuaalsed karakteristikud. Regressioon analüüsi tulemusena selgus, et naiste vanust, haridust ja tööturupositsiooni iseloomustavad tunnused kirjeldavad ligikaudu 15% naiste poolt teenitud tulu variatiivsusest, meeste vastavad näitajad ligikaudu 8%. Loogiliselt mõjutab naiste poolt teenitavat tuluosa kõige enam naiste ja meeste töökoormus,

tugevalt mõjutab peresisest tulude ebavõrdsust töötamine palgatöötaja või ettevõtjana, ametialane positsioon ja haridus omavad küll statistiliselt olulist, kuid eelpoolmainitud teguritega võrreldes väiksemat mõju. Samuti selgus analüüsis, et indiviiditasandi tegurite naiste tuluosa prognoosiv efekt on erinevates riikides erinev: Suurbritannias, Iirimaa ja Austrias selgitavad indiviidi tasandi tegurid üle 30% naise poolt teenitud tuluosa üldisest variatiivsusest, Soomes, Rootsis ja Ungaris on vastav näitaja alla 10% .

Teostatud analüüs ei võimalda selgitada otseselt selgitada individuaalsete ja ühiskonnatasandi tegurite koosmõju. Sellise koosmõju hindamine eeldab mitmetasandilise analüüsi võimaluste kasutamist.

Kasutatud kirjandus

Anspal, S., Biin, H., Kallaste, E., Karu, M., Kraut, L. (2009) *Sooline palgalõhe. Teoreetilise ja empiirilise kirjanduse ülevaade*. Eesti Rakendusuuringu Keskus CENTAR, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Tooja_Sotsiaalpoliitika/1_raport.pdf

Arts, W., Gelissen, J. (2002) Three worlds of welfare capitalism or more? *Journal of European Social Policy* 12 (2):137-158.

Bahle, T. (2008) Family policy patterns in an enlarged Europe. In: Alber, J., Fahey, T., Saraceno, C./ Eds. *Handbook of Quality of Life in the European Union*. London: Routledge: 100-125.

Bardasi, E., Gornick, J.C. (2008) Working for less? Women part-time wage penalties across countries. *Feminist Economics* 14 (1): 37-72.

Bianchi, S., Casper, L., Petola, P. (1999) A cross-national look at women's economic dependency. *Gender Issues* Summer 1999: 3-33.

Bittman, M., England, P., Sayer, L.C., Robinson, J.P. When does gender trump money? Bargaining and time in household work. *American Journal of Sociology* 106 (1), 186-214.

Bonoli, G. (1997) Classifying Welfare States: a Two Dimensional Approach. *Journal of Social Policy* 26 (3):351-372.

Brainerd, E. (2000) Women in transition: Changes in gender wage differentials in Eastern Europe and the former Soviet Union, *Industrial and Labor Relations Review* 54 (1): 138–162.

Bukodi, E., Róbert, P. (2007) *Occupational mobility in Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Budig, M.J., England, P. (2001) The wage penalty for motherhood. *American Sociological Review* 66, 204-225.

Deacon, B. (2000) Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalization. *Journal of European Social Policy* 10 (2):146-161.

Deacon, B. (1993) Developments in East European social policy. Jones, C. (ed) *New Perspectives on the Welfare State in Europe*. London: Routledge.

Domanski, H. (2002) Is the East European “underclass” feminized? *Communist and Post-Communist Studies* 35, (4), 383-394

Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, NY: Princeton University Press

Esping-Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Princeton, NY: Princeton University Press

European Commission (2009) *Gender equality in the EU in 2009. Report*. Special Eurobarometer 326., Directorate-General for Communication ("Research and Political Analysis" Unit) http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_326_en.pdf

Fenger, H.J.M. (2007) Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*. August 2007. <http://journal.ciiss.net/index.php/ciiss/article/viewFile/45/37>

Hantrais, L. (2004) *Family Policy Matters: Responding to Family Change in Europe*. Bristol: The Polity Press.

Harkness, S. (2010) The contribution of women's employment and earnings to household income inequality: A cross-country analysis. *Luxembourg Income Survey Working Paper Series* 531. Luxembourg.

Hobson, B. (1990) No exit, no voice. Women's economic dependency and the welfare state. *Acta Sociologica* 33 (3), 235-250.

Neesham, C., Tasche, I. (2010) Is there an East-European social model? *International Journal of Social Economics* Vol. 37, 5: 344-360.

Newell, A., Reilly, B. (2001) The gender wage gap in the transition from Communism: Some empirical evidence *Economic Systems* 25: 287–304.

O'Dorchai, S. (2008) *Pay inequality in 25 European countries*. Département d'Economie appliquée (DULBEA), l'Université Libre de Bruxelles, Working Paper N°08-06.RS (viidatud Anspal jt 2009 alusel)

Pasqua, S. (2001) Wives' work and income distribution in European countries. *University of Torino, Child Working Paper*, 1.

Peil, N., Hinno, K. (2010) *Eesti Sotsiaaluuring. Metoodikakogumik*. Tallinn: Statistikaamet (2010)

Pfau-Effinger, B. (2004) Socio-historical paths of the male breadwinner model – an explanation of cross-national differences. *The British Journal of Sociology*, Vol 55, 3, 378-399

Plantenga, J., Remery, C. (2006) *The gender pay gap — Origins and policy responses A comparative review of 30 European countries*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Office for Official Publications of the European Communities (viidatud Anspal jt 2009 alusel).

Plantenga, J., Remery, C. (2005) *Reconciliation of work and private life. A comparative review of 30 European countries*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Office for Official Publications of the European Communities

Reed, D., Cancian, M. (2001) Sources of inequality: Measuring the contributions of income sources to rising family income inequality. *Review of Income and Wealth*, 47, 3: 321-333.

Saint-Arnaud, S., and Bernard, P. (2003) Convergence or Resilience? A Hierarchical Cluster Analysis of the Welfare Regimes in Advanced Countries. *Current Sociology* 51 (5):499-527.

Steinmetz, S., Clavan, S., Stein, K. (1990) *Marriage and Family Realities: Historical and Contemporary Perspectives*. Harper & Row Publishers.

Stier, H., Mandel, H. (2009) Inequality in the family: The institutional aspects of women's earning contribution. *Social Science Research* 38, 594-608.

Thevenon, O. (2008) Family policies in Europe: Available databases and initial comparisons. *Vienna Yearbook of Population Research 2008*. Vienna: Institute of Demography, 165-177.

Trumm, A. (2009) *Perede rahaline toetamine Euroopa Liidus 2007. aastal. Uuringuraport*. AS Resta / Rahvastikuministri Büroo, Sotsiaalministeerium

Whelan, C.T., Maître, B. (2010) Welfare regime and social class variation in poverty and economic vulnerability in Europe: An analysis of EU-SILC. *Journal of European Social Policy* Vol. 20, 4: 316-332.

Töötamine ja eluga rahulolu 60-69 aastatel naistel ja meestel

Mare Ainsaar

Pikem eluiga ning tööealiste inimeste arvu vähenemine on seadnud paljud riigid vajaduse ette pikendada inimeste tööea ülemist piiri. Tervena elatud eluea pikenemine on loomas tööea pikenemiseks ka reaalseid võimalusi. Seoses eakate suurema tööhõivega on siiski vajalik uurida milline on eakate töövõime (nt Vandenberghe 2011) ning kas töötamine vanas eas tuleb kasuks ka inimeste heaolule. Eriti asjakohane on töötavate ning mitte töötavate eakate eluga rahulolu uurimine Eesti eakate juba kõrge tööhõive valguses.

Senised eluga rahulolu uuringud on käsitlenud enamasti tööeas inimesi ning tulemused näitavad peaaegu enamasti, et töötus teeb inimese eluga rahulolematumaks (Graham 2009, Helliwell 2003) ning töötavad inimesed on eluga enam rahul (Schoon jt 2005, Ainsaar 2011). Samas on väga vähe uuritud töö mõju inimese heaolule vanemas eas. Küll on leitud näiteks, et vabatahtlik töö muudab inimese elu paremaks, peamiselt selle positiivse mõju tõttu tervisele (Burr jt 2011) ja sotsiaalne tegevus mõjub eakate võimetele hästi (Engelhardt jt 2010). Arvestada tuleb ka inimese elu sihtide ning eesmärkidega, mis võivad eri vanuses inimestel olla erinevad. Nimelt võib eeldada, et paljud eakad inimesed võivad loobuvad tööst selle tõttu, sest nad sooviksid enam aega veeta perega või hobidega tegelemises kulutada ning koos rahalise kindlustatusega võib tööst saadav kogutulu nende jaoks vähenda.

Artikli eesmärk on analüüsida 60-69 aastaste inimeste eluga rahulolu sõltuvust sellest, kas nad töötavad või mitte. Kuna eluga rahulolu on mõjutatud ka mitmete teiste tegurite poolt, on analüüsis arvestatud ka vanuse, tervise, soo, sissetulekute, partneri töötamine, turvalisuse, kodakondsuse, sotsiaalsete kontaktide intensiivsuse, diskrimineerimise tunnetamise ning usalduse erinevustega.

Eakate eluga rahulolu mõjutavad tegurid

Eakate üldine eluga rahulolu tase võib on seotud riigi eluga rahulolu tasemega. Riikide rahulolunäitajad on omakorda sageli mõjutatud üldise majandusliku arengu poolt, kuid kõrget eluga rahulolu võib esineda väga erineva jõukuse tasemega riikides (Suldo ja Huebner 2006, Bjornskov jt 2008). Ka eakate puhul on leitud, et eluga rahulolu on seotud leibkonna sissetulekutega (Ainsaar 2011). Lever jt (2005) näitasid, et majanduslik toimetulek mõjutab rahulolu nii otse kui ka läbi erinevate toimetuleku mehhanismide ning inimeste konkurentsivõime muutuse kaudu. Sissetulekud ei pruugi siiski alati olla eluga rahulolu seotud, sest sissetulekute absoluutsest suurenemisest võib olla olulisem sissetulekute suhteline muutus. Majandusliku jõukuse otsene mõju eluga rahulolule ei pruugi alati ilmned ka väärtusorientatsiooni muutuse tõttu (Hellevik 2003). Kokkuvõttes võib väita, et majanduslik toimetulek ja sissetulek mõjutavad inimeste eluga rahulolu, kuid mitte kõiki inimeste rühmi erinevates riikides samamoodi.

Eakatel on üheks olulisemaks eluga rahulolu mõjutajaks tervis ja usaldus teiste inimeste ja institutsioonide vastu (Schmitt jt 1979, Hudson 2006, Helliwell 2003). Tervis on seotud ka haridusega ning uuringud (Leopold ja Engelhardt 2011) näitavad, et haridusest tingitud vaimse ja füüsilise võimekuse (tervise) erinevused võivad vanusega isegi suurened. Samuti on leitud, et eluga rahulolu võivad mõjutada viimase tööga ning töö lõpetamisega seotud asjaolud (kas sunnilt või mitte), enesehinnang ning enesekontroll (Schmitt jt 1979). Samuti

võib eakate eluga rahulolu olla seotud asjaoluga, kas nende partner töötab või mitte. Nimelt leidsid Szinovacz ja Davey (2005), et eakad mitte töötavad naised ja mehed olid enam eluga rahul kui nende partner ei töötanud. Sotsiaalne kapital mõjutab eluga rahulolu positiivselt (Groot jt 2010).

Kas vanemas eas naiste ja meeste eluga rahulolus on erinevusi? Näiteks Karsten (2011), kes küll mõttis eakate naiste ja meeste erinevusi laiemalt kui ainult eluga rahulolu, leidis meese ja naiste üldises heaolu tasemetes erinevusi, mis olid seotud sotsiaalmajandusliku staatusega. Samuti on leitud, et meeste jaoks on tööga seotud ja majanduslikud asjaolud tähtsamad kui naistele. See on kooskõlas keskealiste meeste kohta teada olevate andmetega, et neile on töö olulisem (Clark ja Oswald 1994, Pichler 2006), seega võib töötamine või tööst loobumine mõjutada just eelkõige meeste eluga rahulolu.

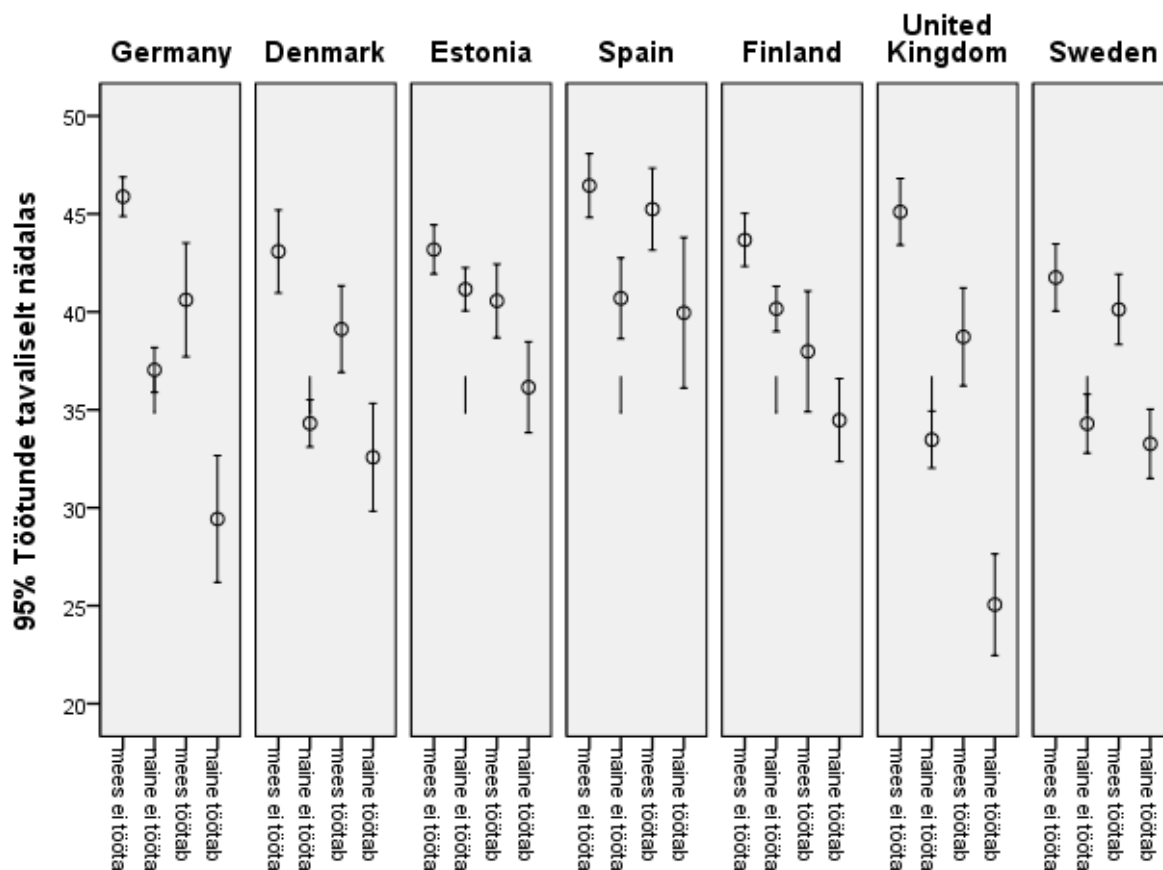
Ka Kubicek jt (2011) leidsid meeste ja naiste vahel erinevusi. Kui tervis, eesmärkide seadmine ja paindlikkus tulid kasuks nii naiste kui meeste eluga rahulolule, siis majanduslikud tegurid ja töö mõjutasid mehi enam kui naisi.

Metoodika

Analüüsimaiks 60-69aastaste inimeste eluga rahulolu sõltuvust tööst kasutame Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) 2004, 2006, 2008 integreeritud andmebaasi. Eesti eakate meeste ja naiste tulemusi võrreldakse veel kuue riigi meeste ja naiste andmetega - Soome, Rootsi, Taani, Suurbritannia, Hispaania ja Saksamaa. Integreeritud andmebaasis oli kokku üle kuue tuhande vastavas vanuses respondendi. Kõikide riikide valimid olid piisavalt suured riikide kohta eraldi analüüside läbi viimiseks meeste ja naiste osas eraldi. Lineaarse regressioonimudeliga analüüsiti kuidas assotsieerub vanus, hinnangud oma tervisele, hinnangud majanduslikule toimetulekule, partneri töötamine, diskrimineerimise tunnetamine, kodakondsus, teiste usaldamine, sotsiaalsete kontaktide, kuriteo ohvriks langemise hirm ja TV vaatamise sagedus eluga rahuloluga.

Töötamine vanuse 60-69 võib tähendada väga erinevat töökoormust. Joonis 1 annab ülevaate ESS valimis olnud 60-69aastaste inimeste töökoormusest, kas enne tööst loobumist (mittetöötavad) või küsitluse nädalal (töötavad) (joonis 1). Ootuspäraselt näeme, et kõigis riikides töötasid palgatööd jätkavad eakad inimesed nädalas vähem kui see oli vastava soo esindajatel tavaks enne palgatööst loobumist, ehk siis tavapäraselt. Kõige suuremad ajalised erinevused tavalise töönädala ja eaka töönädala vahel on Saksamaal ja Suurbritannias, samal ajal kui Hispaanias ja Rootsis erinevusi peaaegu ei ole. Samas on riikide vahel eakate tööhõives suured erinevused. Kontrolliti ka palgatöö tundide hulga mõju töötavate inimeste eluga rahulolule, kuid see ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi ja jäeti edasistest analüüsides välja.

Kõikides riikides töötavad eakad mehed töötundide poolest rohkem kui naised - enamasti umbes 40 tundi nädalas. Kõige pikemad tööpäevad on Hispaania eakatel töötavatel meestel. Eakate meeste töötundide arv ei erine riigiti siiski nii palju kui naistel. Ka töötavatest naistest vanuse 60-69 on kõige pikemad tööpäevad Hispaanias. Seevastu Suurbritannia naised töötavad keskmiselt 25 tundi nädalas ning suhteliselt väike on ka Saksa töötavate naiste keskmine koormus, kuigi Saksamaal on variatiivsus naiste vahel suurem. Erinevusi töötundide arvus tasub arvestada riikide erinevuste seletamisel, sest töö intensiivsus on eri riikides erinev ning seega ka töötamise tähendus.

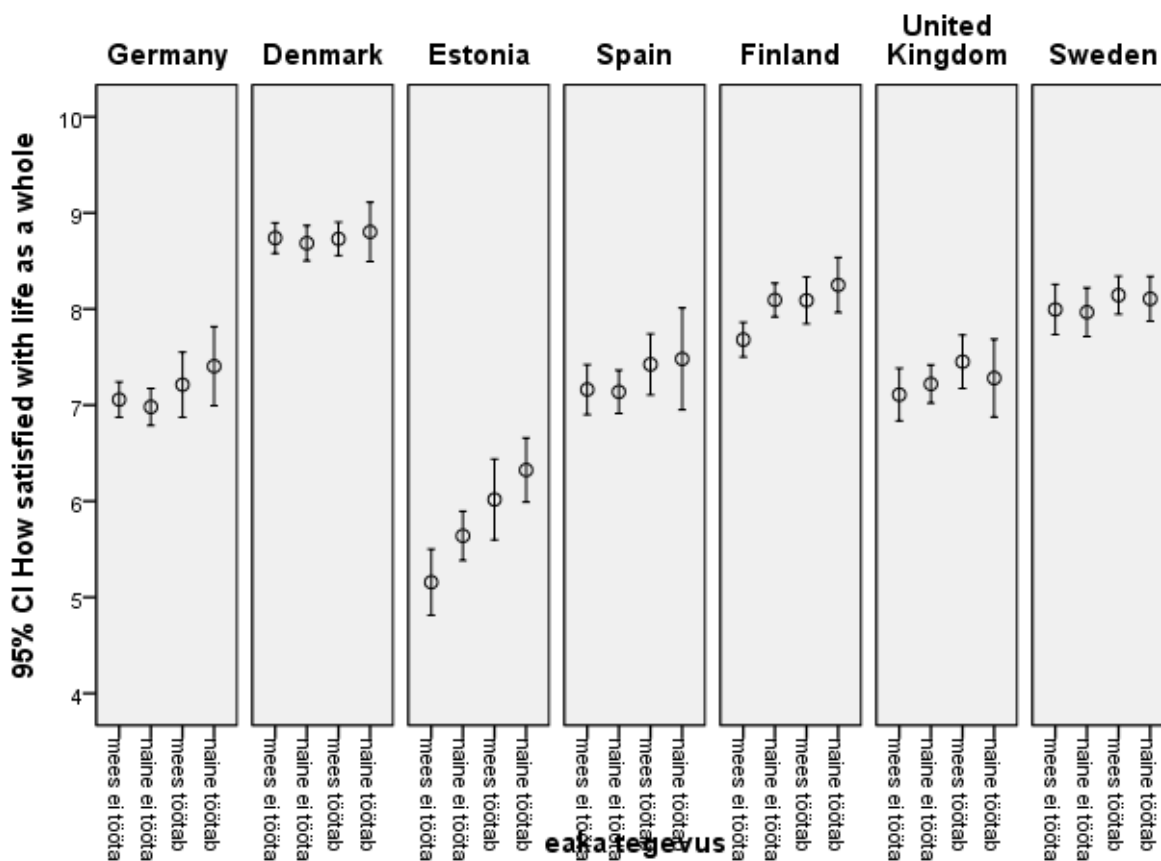

Joonis 1. Palgatöö tundide hulk 60-69 aastastel inimestel tavalises nädalas enne tööst eemale jäämist (ei tööta) ja viimasel nädalal (töötab).

Eakate rahulolu mudelid

Eakate eluga rahulolu tase on seotud riigi üldise eluga rahulolu tasemega, kuid muidugi on eakatel ka oma erisused. Esialgne töötavate ja mitte töötavate 60-69 aastaste inimeste võrdlus näitas, et eluga rahulolu kahes rühmas erines ainult Eestis ja Soomes (joonis 2). Mõlemas riigis olid töötavad inimesed mõnevõrra enam oma eluga rahul kui mitte töötavad. Teistes riikides erinevused puudusid.

Edasi liideti ükshaaval erinevaid tunnuseid mudelisse, et analüüsida, millest sõltub eluga rahulolu ning milline on tunnuste omavaheline seos. Teisena lisati mudelisse soo tunnus. Soo lisamisel töötamisega mudelisse oli ka sugu Eestis ja Soomes oluline eluga rahulolu näitaja. Naised olid oma eluga enam rahul kui mehed, kuid ka töötamine jäi oluliseks nii Soomes kui Eestis. Saksamaal ja teistes riikides puudus soo ja töötamise tunnustega side endiselt.

Joonis 2. Eluga rahulolu 60-69aastaste töötavate ja mitte töötavate meeste ja naiste seas.

Kolmandana lisati mudelisse tervise tunnus. Tervis oli oluline eluga rahulolu mõjutaja kõigis riikides (tabel 1). Tähelepanuväärne on ajaolu, et tervise lisamisel muutus töötamise tunnus Soomes ja Eestis statistiliselt mitteoluliseks (95%). Teistes riikides muutusi ei toimunud. Seega, töötavate ning mittetöötavate inimeste eluga rahulolu on määratud Eestis ja Soomes peamiselt nende rühmade erineva tervisega ning töötavate inimeste suurem eluga rahulolu tuleneb peamiselt paremast tervisest.

Neljanda tunnusena vanuse lisamine oli oluline Rootsis ja Saksamaal, kus see oli positiivselt seotud eluga rahuloluga. Seega olid nendes riikides vanemad inimesed, võttes juba arvesse nende sugu, tervist ja töötamist, tegelikult oma eluga enam rahul. Ootuspäraselt oli ka sissetulekute tunnus paljudes riikides oluline ning mõjukas eluga rahulolu. Parema majandusliku toimetuleku hinnanguga eakad olid kõigis riikides eluga enam rahul.

Varguse ohvriks langemise hirm ja TV vaatamise sagedus ei mõjutanud mitte üheski riigis eakate eluga rahulolu ning jäeti sellepärast edasistest mudelitest välja.

Tabel 1. Asjaolud, mis mõjutavad eluga rahulolu 60-69 aastastel inimestel (lineaarse regressiooni mudeli statistiliselt olulised standardiseeritud kordajad)

	DE	DK	EE	ES	FI	UK	SE
Töötamine 1-jah, 0- ei		-.084					
Sugu 1-mees, 2-naine							.070
Tervis 1-hea, 4-halb	-.219	-.199	-.283	-.147	.082	-.205	-.298
Vanus							.146
Sissetulek 1- hea, 4 halb	-.219	-.170	-.215	-.231	-.252	-.253	-.281
Kohtub sotsiaalselt 1-mitte kunagi, 7 iga päev	.112	.121	.088	.099		.176	
Diskrimineerimine 1-jah, 2-ei			.098	.074	.148		.083
Riigi kodanik 1-jah, 2-ei							.089
Partner töötab 1-jah, 2-ei						.078	.100
Inimesi saab usaldada 0-ei, 10-jah	.100	.135	.206	.181	.138	.104	.063
Adjusted R Square	.237	.115	.255	.145	.221	.213	.262

Positiivne mõju eluga rahulolule oli veel sotsiaalsete kohtumiste sagedusel, diskrimineerimise mitte tunnetamisel, partneri töö ja teiste inimeste usaldamisel (tabel 1). Riigi kodakondsuse puudumine andis, vastupidiselt ootustele, positiivse tulemuse Rootsisis. Nimelt olid Rootsisis ilma kodakondsuseta eakad inimesed eluga rohkem rahul kui kodakondsusega eakad.

Seega tervis, sissetulek ning teiste inimeste usaldamine on universaalsed tegurid, mis suurendavad eakate eluga rahulolu kõigis riikides. Need on ka kõige tugevama mõjuga eakate eluga rahulolule (tabel 1).

Artikli peamine huvi oli, kas töötavate ja mittetöötavate inimeste eluga rahulolu erineb. Enamuses analüüsitud riikides ei ole töötamisel eluga rahulolule mingit mõju. Erandiks on Taani, kus töötavad eakad on suhteliselt väheste töötundide arvuga nädalas ja on, võttes arvesse ka kõiki teisi tegureid, oma eluga enam rahul kui mitte töötavad Taani eakad.

Mõned tunnused olid eluga rahuloluga seotud vaid üksikutes riikides. Sugu, vanus, kodanikuks olemine osutusid lõpuks oluliseks ainult Rootsisis ja seal on eakad naised, vanemad ning mittekodanikud rahulolevamad kui teised. Ka tegi töötav partner Rootsisis ja Suurbritannias eakad oma eluga enam rahul olevaks.

Kokku kirjeldas kümne tunnuse kombinatsioon umbes veerandi Rootsi, Eesti ja Saksamaa eakate inimeste eluga rahulolu varieeruvusest. Teistes riikides jäi kirjeldusjõud mõnevõrra nõrgemaks.

Kokkuvõte

60-69 aastaste inimeste töötamise ja eluga rahulolu analüüsid näitasid seitsmes riigis, et töötamine iseenesest ei tee eakaid eluga rohkem rahulolevamaks ega rahulolematumaks. Erandiks oli vaid Taani, kus töö oli rahulolu allikaks. Eesti ja Soome esialgsed tulemused, mis näitasid töötavate inimeste kõrgemat eluga rahulolu on tegelikult seletatavad töötavate inimeste parema tervise ning sissetulekuga.

Kõigis riikides oli oluline mõju eakate eluga rahulolule tervisel, sissetulekul, sotsiaalsete kontaktide rohkusel ning teiste inimeste usaldamisel. Teiste inimeste usaldamist võib tõlgendada nii positiivsema ellusuhtumise kui usaldusväärsema elukeskkonna kaudu. Samas näitasid analüüsid, et olulised heaolu mõjutajad võivad olla diskrimineerimise puudumine, sugu, partneri töö. Viimased tunnused olid statistiliselt olulised vaid küll üksikutes riikides. Riikide eripära võib tuleneda tööturu, riigi ja eakate töö eripäradest ning vajab edasist analüüsi. Eesti eakate eluga rahulolu on mõjutatud eelkõige tervise, usalduse ja sissetuleku poolt.

Kasutatud kirjandus

Ainsaar, M. (2011 ilmumas). Eluga rahulolu Balti riikides 1990-2009.

Burr, J. A., Tavares, J., Mutchler, J. E. (2011) Title: Volunteering and Hypertension Risk in Later Life. *Journal of Aging and Health*, 23 (1), 24-51. DOI: 10.1177/0898264310388272.

Bjornskov, C., Gupta, N.D., Pedersen, P.J. (2008) Analysing trends in subjective well-being in 15 European countries, 1973-2002. *Journal of Happiness Studies*, 9,(2), 317-330.

Clark, A., Oswald, A. (1994) Unhappiness and unemployment. *Economic Journal* 104, 648-659.

Engelhardt, H., Buber. I., Skirbekk, V., Prskaewetx, A., (2010) Social involvement, behavioural risks and cognitive functioning among older people. *Ageing & Society* 30, 779–809. doi:10.1017/S0144686X09990626.

Graham, C. (2009) *Happiness Around the World, the paradox of happy peasants and miserable millionaires*. Oxford: Oxford University Press.

Groot, W., Maassen van den Brink, H., van Praad, B. (2007) The compensating income variation of social capital. *Social Indicators Research* 82, 189–207.

Helliwell, J. F. (2003) How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20, 331-360.

Hudson, J. (2006) Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos*, 59 (1), 43-62.

Karsten, H. (2011) How "Successful" Do Older Europeans Age? Findings From SHARE *Journal of Geornotology Series B-Psychological Sciences and Social Sciences*, 66 (2), 230-236 DOI: 10.1093/geronb/gbq089.

Kubicek, B., Korunka, C., Raymo, J.M., Hoonakker, P. (2011) Psychological Well-Being in Retirement: The Effects of Personal and Gendered Contextual Resources. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16 (2), 230-246 DOI: 10.1037/a0022334.

Leopold, L., Engelhardt, H. (2011) Education and health inequality in old age: divergence, convergence or continuity? - A longitudinal study with SHARE. *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 63 (2), 207-236 DOI: 10.1007/s11577-011-0133-6.

Pichler, F. (2006) Subjective quality of life of young Europeans. Feeling happy, but who knows why? *Social Indicators Research*, 75, 419-444.

Schmitt, N., White, J. K., Coyle, B., W., Rauschenberger, J. (1979) Retirement and Life Satisfaction quick view. *The Academy of Management Journal*, 22 (2), 282-291.

Schoon, I; Hansson, L., Salmela-Aro, K. (2005) Combining work and family life - Life satisfaction among married and divorced men and women in Estonia, Finland, and the UK *European Psychologist*, 10 (4), 309-319.

Szinovacz, M., E., Davey, A. (2005) Retirement and Marital Decision Making: Effects on Retirement Satisfaction quick view. *Journal of Marriage and Family*, 67 (2), 387-398.

Suldo, S. M., Huebner, E. S. (2006) Is extremely high life satisfaction during adolescence advantageous? *Social Indicators Research*, 75, 179-203.

Vandenberghe, V. (2011) Boosting the Employment Rate of Older Men and Women An Empirical Assessment Using Belgian Firm-Level Data on Productivity and Labour costs. *Economist-Netherlands*, 159 (2), Special Issue: SI, 159-191 DOI: 10.1007/s10645-011-9164-7.

Meeste ja naiste individuaalsed erinevused tööelu lõpu määrana 60-69 aastastel seitsmes Euroopa riigis

Mare Ainsaar

Vananev rahvastik tõstatab paljudes riikides küsimuse pensione töstmisest ning eakate inimeste tööhõive suurendamisest. Euroopa Liidu eesmärkideks on aastaks 2010 tõsta 55-65-aastaste hõivatust 50%ni ning pensionieast väljumise määra 65 aastale (Leetmaa jt 2004). Eakate tööhõive pikendamine ning hõivatuse suurendamine on muutunud tähtsaks eesmärgiks noorte vähesuse tõttu Euroopa ühiskondades. Aastakümneid on nähtud eakas töötajas takistust noorte töövõimalustele ning tehtud pingutusi, et vabastada töökohti noorte jaoks. Madal sündimus, inimeste pikenenud eluiga ning Euroopa ühiskondade jätkuv nõudlus töötajate järele on loonud unikaalse võimaluse eakate tööhõive suurendamiseks, sest nõudlus eaka inimese töö järele suureneb. Samas näitavad mitmed viimase aja uuringud, et eakate ja noorte tööhõive ei ole omavahel seotud, vaid pigem täiendavad teineteist (Kalwij jt 2010). Eakate suuremale rakendamisele aitavad kaasa ka eakate paranev tervis ning füüsilise töö osatähtsuse vähenemine tööülesannete täitmisel. Lisaks pensionifondi ressursside kokkuhoiule võib pensioniea tõusuga kaasneda mitmeid kaudseid positiivseid ja negatiivseid mõjusid. Eakate hõive suurenemisel on võimalik parandada eakate sotsiaalset sidusust ning vaimset heaolu, sest töökollektiiv on inimesele oluliseks sotsiaalseks stimulaatoriks (Lupton jt 2010, Brougham ja Walsh 2009), kuid arvestada võib ka näiteks tervisekahjude suurenemisega, täiendava survega tööturu teenustele ja muude negatiivsete mõjudega (Leppik ja Vörk 2008, Pensioniea ... 2009).

Kuna pensione töstmise küsimused on aktuaalsed ka Eestis, võrreldakse selles artiklis Eesti eakate meeste ja naiste tööturult väljumise käitumist teiste riikide meeste ja naiste käitumisega ning analüüsitakse pensionile jäämise vanust mõjutavaid individuaalseid tegureid vanuses 60-69. Nimelt on see ajavahemik kõige tavalisem vanus Eestis palgatööst loobumiseks. Rõhutatakse soost ja sotsiaalsetest süsteemidest tekkivaid erinevusi on artiklis eraldi alampeatükkides vaadeldud neid asjaolusid detailsemalt. Tööst loobumise või töö jätkamise asjaolude analüüs on kasulik tulevikutrendide ennustamiseks, inimeste käitumise paremaks mõistmiseks ning võimalike sotsiaalsete mõjude hindamiseks.

Teooriad töötamise lõpetamise kohta

Feldman ja Beehr (2011) võtavad kokku oma artiklis peamised maailma kirjanduses kasutatud teooriad ja lähenemised pensionile jäämine ajastuse seletamiseks. Tööst loobumist mõjutavate asjaolude seas toovad nad välja inimese individuaalse emotsionaalse seotuse oma rolliga. Otsus edasi töötada või mitte sõltub rolliteooria kohaselt sellest, kuidas inimene näeb oma rolli ühiskonnas ja millise rühmaga ta ennast eelkõige samastab. Teatud rühma kuulumisega kaasnevad ühiskonnas ootuspärased tegevused. Näiteks võivad eelistused sõltuda sellest, kas seostatakse ennast eelkõige töö, perekonna või näiteks kirikuga. Inimestele võib meeldida ennast enam seostada positiivse imagoga rühmadega, kuigi positiivse rühma valik ei ole leidnud seni eakate uurimisel empiirilist tõesust (Ik 196).

Teise lähenemise järgi käsitletakse tööst loobumist kui ootuspärast eluetappi, kuhu vananedes lihtsalt jõutakse. Tavaliselt lähtutakse sellisel puhul eluetappide teooriast.

Sotsiaalsete normide teooria väidab, et inimeste pensionile jäämise aega mõjutavad sotsiaalsed normid selle kohta, millal on õige vanus tööst loobuda. Need normid võivad olla ka lokaalsed ning sõltuda ettevõttest, regioonist, ametist.

Ratsionaalse lähenemise järgi on tööst loobumise otsus seotud senise töökarjääri ja kujutletava pensionäri rolli plusside, miinuste ja üleminekuperioodi hindamisega. Lisaks majanduslikule kasule võidakse arvestada ka sotsiaalsete väärtustega nagu staatus, ajakasutus, sotsiaalne toetus, rahulolu oma tegevustega, nauding sõprade või lastega veedetud ajast või tegelemine hobidega. Feldman ja Beehr (2011) väidavad, et mineviku, tuleviku ja hetkeolukorra hindamine varieerub erinevatel otsuse tegemise protsessi aegadel. Väidetavalt mõeldakse tööst loobumisele esialgu pigem abstraktselt ning seda teevad rohkem need, kellel on kehv tervis, kes on jõukamad või kes on juba vanemad. Individuaalsetest erinevustest tulenevalt tundub mõnede inimestele tööst loobumine rohkem või vähem kasulik või riskantne.

Individuaalsete omadustega on seotud ka lähenemise ja vältimise motivatsiooni teooria. Nimelt lähenemise motivatsiooniga inimesed on tundlikumad positiivsetele stiimulitele, vältimise motivatsiooniga jälle keskkonna poolt antavatele negatiivsetele stiimulitele ning neil on käitumuslik eelistus vältida stiimuleid. Seega on lähenemise motivatsiooniga inimestel suurem tõenäosus eelistada tööd, sest seal on neil enam aktiveerivaid signaale ning vältimise hoiakuga inimesed jälle tööst loobuma, sest nad on tundlikumad negatiivsetele signaalidele ning eelistavad vältida konfliktseid olukordi.

Riikide erinevused võivad tuleneda nii tööturu spetsiifikast, näiteks töö iseloomu erinevustest või palga ja palga asendusmäära erinevustest pensionile jäämisel.

Empiirilised tulemused töötamise lõpetamise või jätkamise kohta

Tööelu lõpu aeg kujuneb mitmete asjaolude koosmõjus, mida võiks üldistatult nimetada tööturu nõudluseks ning inimeste isiklikuks motivatsiooniks jätkata töötamist. Mitte vähetähtis roll ei ole riigi poliitikal, mis omakorda kujunevad mitmete vastuoluliste huvide vastasmõjus (Fleisher ja Kniesner 1984), ning ühiskonna hoiakutel. Näiteks 2006. aasta Euroopa Sotsiaaluuringus küsiti, mis vanuses mehed või naised on liiga vanad, et töötada enam kui 20 tundi nädalas. Eestis oli ülekaalus arvamus, et meeste puhul on see piir 60 eluaastat või et töökarjääri võiks lõpetada isegi varem. Naiste puhul olid võrdsetel esindatud arvamused, et see vanus on 60 aastat ja 70 eluaastat. Nii meeste kui naiste puhul oli Eestis arusaam eakate inimeste töövõimest siiski pigem optimistlik. Paljudes teistes riikides arvatakse, et puhkusele võiks jääda juba palju varem (Ainsaar ja Maripuu 2009).

Paljud uuringud näitavad, et eakate tööturul osalemine sõltub nende tervisest (Transition ... 2008, Linno 2009, Alloja 2007, Rice jt 2011, Waszkowska ja Drabek 2010), tööturu võimalustest (Alloja 2007) ning alternatiividest tööelule. Kõrgema haridusega inimesed lõpetavad töötamise hiljem kui madalama haridusega inimesed (The life ... , Linno 2009, Alloja 2007, Waszkowska ja Drabek 2010), kuid samas on majanduslik kindlustatus pigem tööst loobumist soodustav (Schalk jt 2010). Tööst saadav vähene tasu (Waszkowska ja Drabek 2010) või pensionist saadav suurem kasu (Rice jt 2011) on ratsionaalsed majanduslikud valikud pensionipõlve kasuks.

Tööst loobumise otsust võib mõjutada partneri tööalane staatus. Mittetöötav partner innustab tööst loobuma ka teist eakat (Rice jt 2011, Szinovacz ja Davey 2005) ja sotsiaalsed või isiklikud normid tööst loobumise vanuse või töö tähtsuse kohta (Potocnik jt 2010, Warren ja Kelloway 2010). Üheks eakate tööelust väljumise põhjuseks on vanusest tulenev

diskrimineerimine (Cheung jt 2011), mis vähendab ka tööga rahulolu (Ozer ja Gunluk 2010). Otsust tööst loobuda võib kiirendada enda teistsugune (näiteks vanemana) tunnetamine ning töökollektiivi vähene avatus (Ellist jt 2004). Ka organisatsioonilised muutused tööl ajendavad eakamaid sageli lahkuma (Bertrand jt 2010). Tööst loobumist võivad soodustada ka suurem alkoholi tarbimine või sellised isikuomadused nagu madalam enesehinnang, ebakindluse tunne (Rice jt 2011). Siiski esineb riikide vahel suuri erinevusi, seega tuleks ühe riigi tulemuste rakendamisel teisele olla ettevaatlik.

Ka naiste ja meeste tööelu lõpus on täheldatud mitmeid erinevusi. Enamasti lõpetavad naised töökarjääri varem kui mehed. Von Bonsdorff jt (2010) uurisid eakate meeste ja naiste töömotivatsiooni. Tulemused näitasid soolisi erinevusi. Naisi mõjutasid varem pensionile jääma tööga seotud probleemid ja madal eluga rahulolu. Ka meeste puhul ennustasid varajast pensionile jäämist negatiivsed asjaolud tööl, kuid hea tervis ja hea töövõime olid seotud tugeva sooviga jätkata töötamist.

Eestis on eakate inimeste siirdumist mitteaktiivsusse soolisest aspektist analüüsinud Janika Alloja (2007) oma magistritöös. Selleks kasutas ta Leibkonna eelarve uuringu 2000.-2005. aasta andmeid, kus 50-74-aastaseid inimesi oli küsitletud kahel aastal. Ta leidis, et mehed, kelle leibkonnas oli rohkem eakaid liikmeid töötasid kauem ja naised vähem. Ülalpeetavate laste suurem arv leibkonnas mõjutas nii mehi kui naisi töötamist jätkama. Varakamad inimesed siirdusid mitteaktiivsusesse väiksema tõenäosusega ja seadusandlus mõjutas enam naisi.

Ka 2006. aastal Eurostati eluolu-uuringu lisana läbi viidud küsitlus lubab analüüsida täpsemalt naiste ja meeste tööst loobumise ja tööle jäämise põhjuseid Eestis ning võrrelda tulemusi teiste riikidega. Nimelt küsiti inimestelt, kes lõpetasid töökarjääri ja jäid pensionile tööst loobumise põhjuseid. Põhjused olid jaotatud kolme rühma: (1) tööga ja töökoha olemasoluga seotud põhjused; (2) tervisega seotud põhjused; (3) pensioniga seotud asjaolud. Inimesed võisid märkida mitu vastust. Selle uuringu tulemused (Ainsaar 2011) näitasid, et kõige olulisem roll nii naiste kui meeste tööst loobumisel on tervisel. Võrreldes mehi ja naisi riigiti paistis silma, et Eesti naised võtsid enam arvesse tervisega seotud asjaolusid kui Soome või Suurbritannia naised. Samas ei olnud Eesti naistel suuri erinevusi Taani ja Rootsi naistega, samal ajal kui Hispaanias oli tervis veel tähtsam naiste otsuse mõjutaja. Ligi 1/3 naistest kaalus tööst loobumisel Eestis ka pensioniga seotud asjaolusid, mis on sarnane olukorrale Soomes ja Suurbritannias. Tööst loobumise otsuste puhul ei olnud naiste ja meeste põhjendustes olulisi erinevusi riikide sees.

Sama huvitav on teada saada, et miks inimesed siiski jätkavad töötamist, kuigi neil oleks õigus pensionile. Eesti paistab silma tähelepanuväärselt suure sissetuleku suurendamise vajadusega töö jätkamise põhjuste seas. Seda nimetas peamise põhjusena palgatöö jätkamisel 80% nii meestest kui naistest Eestis (Ainsaar 2011).

Metoodika

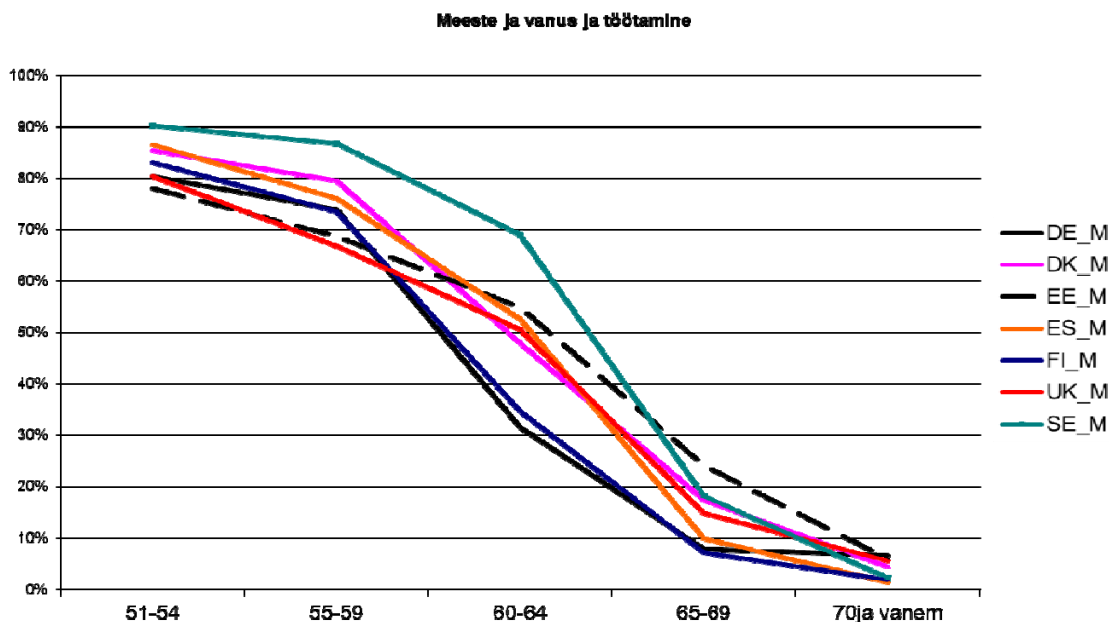
Analüüsima, mis eristab töötamise jätkajaid vanuses 60-69 töös loobujatest kasutame Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) 2004, 2006, 2008 integreeritud andmebaasi. Eesti meeste ja naiste käitumist võrreldakse veel kuue riigi meeste ja naiste andmetega - Soome, Rootsi, Taani, Suurbritannia, Hispaania ja Saksamaaga. ESS andmete võrdlus ametliku tööst loobumise statistikaga (vt Ainsaar 2011) andis hea koostööla, seega ESS andmeid võib lugeda heaks allikaks selle teema analüüsiks.

Võtame vaatluse alla eluperioodi 60ndast kuni 69. eluaastani, sest see on kõige tavapärasem vanus nii meestel kui naistel tööst loobumiseks (joonis 1 ja 2). Integreeritud andmebaasis oli kokku üle kuue tuhande vastavas vanuses respondendi. Samuti olid kõikide riikide valimid piisavalt esinduslikud analüüside läbi viimiseks. Logistilise regressioonimudeliga analüüsiti kuidas assotsieerub vanus, hinnangud oma tervisele, sissetulekud, haridustase, elukoht (suur linn, väike linn, linnalähedane maa, küla), pereliikmete arv, partneri olemasolu, isikuomadused, diskrimineerimise tunnetamine ning viimane ametialane positsioon töötamisega või mitte töötamisega 60-69 aasta vanuses. Mudelite headuse analüüsiks lisati tunnuseid mudelitesse ükshaaval. Mõned tunnused, mis ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi või ei parandanud mudeli kirjeldusjõudu, jäeti pärast kontrolli kõrvale.

Tööst loobumist mõjutavad tegurid

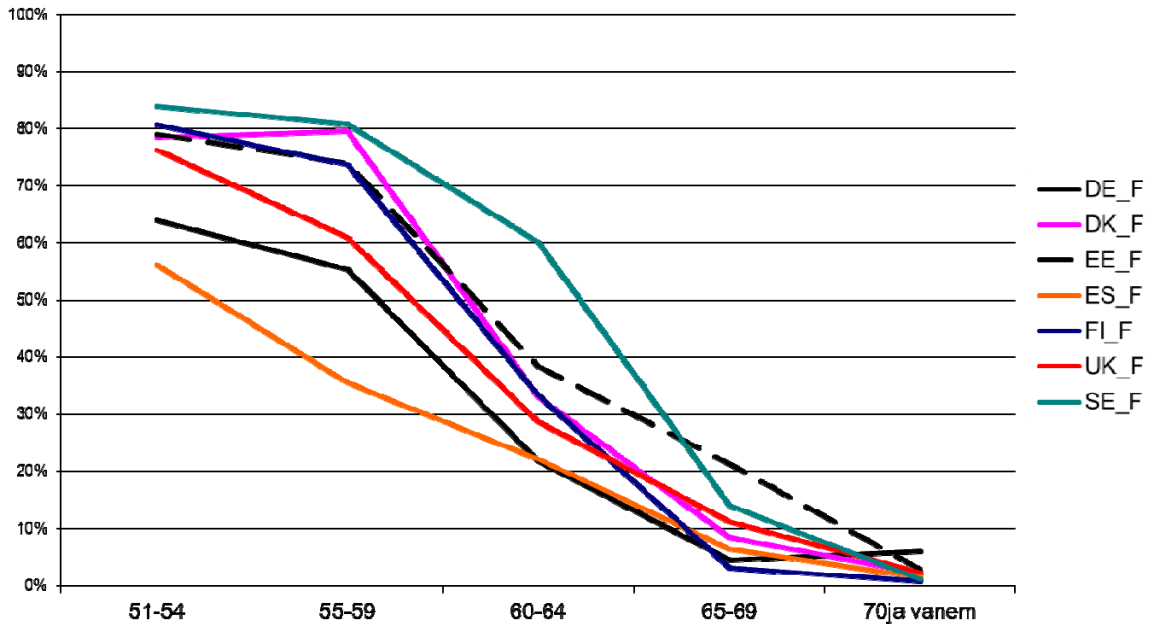
Kuigi vanuses 70 ja vanemalt ei ole vahet töötavate meeste ja naiste osal ühiskonnas, on peaaegu kõigis riikides märgata soolisi erinevusi vanuses 60-69, ehk siis kui toimub kõige aktiivsem tööst eemale jäämine. Nimelt jätkab selles vanuses töötamist vähem naisi kui mehi (joonis 2 ja 2). Erandiks on vaid Soome, kus töötavate meeste osatähtsus on madal ning väga sarnane naiste omaga (vt ka lisa 2). Ka Eestis on vahe meeste ja naiste vahel suhteliselt suur. Lisaks eksisteerivad erinevused riikide vahel.

Meeste töötamine ning tööst eemale jäämine on suhteliselt sarnane kõigis riikides. Silma paistab vaid Saksa ja Soome meeste mõnevõrra varasem lahkumine tööturult (joonis 1). Naiste seas on erinevused suuremad (joonis 2). Naiste puhul on tulemus mõjutatud ka naiste töökultuurist, ehk üldisest tööhõivest. Rootsi ja Eesti naiste hõive on nii läbi elu kui vanuses 60-69 teiste riikidega võrreldes kõrgem.

Joonis 1. Vanus ja töötavate meeste osatähtsus kõigist meestest seitsmes Euroopa riigis (Andmed: ESS 2004-2008)

Nalste vanus ja töötamine

Joonis 2. Vanus ja töötavate naiste osatähtsus kõigist naistest seitsmes Euroopa riigis (Andmed: ESS 2004-2008)

Tabel 1. Tegurid, mis seostuvad töötamise jätkamisega vanuses 60-69 (logistilise regressiooni tulemused, ainult stat. oluliste riskide suhe).

Mehed	DE	DK	EE	ES	FI	UK	SE
Halb tervis	0.679	0.757	0.368	0.629	0.561	0.598	
Kõrgem vanus	0.736	0.770	0.769	0.630	0.664	0.725	0.631
Kehv sissetulek	0.732	0.305	0.317	0.670*	0.415	0.615	0.504
Kõrgem haridus	1.496	1.543	1.964				1.450
Elukoht maal						1.464	
Pereliikmete arv		0.757				1.451	
Amet				1			
Naised							
Halb tervis	0.671		0.730	0.513	0.542	0.688	0.550
Kõrgem vanus	0.736	0.698	0.827	0.723	0.581	0.766	0.661
Kehv sissetulek		0.404	0.298			0.672	0.632
Kõrgem haridus		*	1.565	0.718			1.228
Elukoht maal			0.802		0.783		
Pereliikmete arv						.522	0.591
Amet				1			

Individaalseid otsuseid mõjutavate asjaolude analüüsiks kasutati logistilist regressioonimudelit (tabel 1). Kõige suurema kirjeldusjõuga tunnusteks olid tervis ja vanus. Järgnevate tunnuste lisamine tõi kaasa vaid mudelite kirjeldusjõu paranemise vähesel määral. Tervis ja vanus olid ka kõigis riikides tugevad tööturuga seotuse ennustajad. Tööturul jätkavad peaaegu kõikjal osalemist pigem nooremad ja parema tervisega inimesed. Ainult Rootsi töötavatel ja mittetöötavatel meestel ja Taani töötavatel ja mittetöötavatel naistel ei ilmnenud olulisi erinevusi hinnangutes oma tervisele.

Ka hinnangud oma pere sissetulekutele olid enamasti seotud töötamise/mittetöötamise asjaoluga. Töötavad inimesed pidasid ootuspäraselt paljudes kohtades oma majanduslikku olukorda paremaks. See on küll loogiline tulemus, kuid on vastuolus mõnede hüpoteesidega, et just majanduslikult paremini kindlustatud inimesed otsustavad tööst loobuda. Samuti on oluline märkida, et Taani, Hispaania ja Soome töötavad ja mittetöötavad naised ei eristunud sissetuleku hinnangute poolest, ehk nii töötavad kui mitte töötavad hindasid oma sissetulekuid sarnaselt.

Partneri olemasolu seostus töötamisega vaid meestel ning vaid kahes riigis – Eestis ja Suurbritannias. Nimelt need mehed, kellel oli partner, töötasid suurema tõenäosusega kui mehed, kellel partner puudus. Kuna partneri tunnuse lisamine andis siiski väga vähe seletusjõudu juurde jäi ta lõplikust mudelist välja.

Kontrolliti ka diskrimineerimise tunnetamise mõju. Diskrimineerimine ei andnud siiski mitte ühtegi olulist seost eakate inimeste töötamise/mittetöötamisega. Mudelitesse kombineeriti ka diskrimineerimist erinevatel põhjustel, sealhulgas vanuse järgi diskrimineerimist, kuid ka see ei andnud mitte üheski riigis tulemust eakate töötamise või mitte töötamisega.

Haridus on paljudes riikides tunnuseks, mis määrab ära inimeste pikema tööea (tabel 1), kuid ainult Eestis ja Rootsis andis see järjekindlalt samu tulemusi nii meeste kui naiste jaoks. Kui üldiselt töötasid parema haridusega inimesed suurema tõenäosusega, siis Hispaania naiste puhul ilmnis hoopis vastupidine tendents. Nimelt jätkasid Hispaanias töötamist pigem madalama haridusega naised. Kuigi hariduse ja tervise tunnuse vahel on enamasti tugev omavaheline seos, kadus mudelis pärast hariduse tunnuse sisestamist vaid Taani naistel tervise tunnuse tähtsus. Ka hariduse tunnus ise ei olnud Taanis statistiliselt oluline 95% tõenäosuse nivool.

Elukoht osutus oluliseks vaid kolmes mudelis ning tulemused olid vastuolulised meeste ja naiste jaoks. Näiteks väiksemats kohtades ja maal elavad Inglise mehed pigem jätkasid töötamist, samal ajal kui Eesti ja Soome naised loobusid tööst. Elukoha tunnuse lisamine muutis paljudes riikides inimese hariduse tunnuse mitteoluliseks, ehk inimeste elukoht ning haridus on seotud. Elukoha tunnus võib väljendada tööturu võimalustest tingitud asjaolusid, mis kas julgustavad töötamist jätkama või siis loobuma. Elukoha liitmine parandas mudelit tervikuna siiski vähe. Samuti oli väheoluline inimeste ametialase staatuse lisamine. See osutus mõningal määral, kuid mitte kvantitatiivselt oluliseks Hispaania naiste ja meeste puhul.

Kokku kirjeldas lõplik mudel (tabel 1) suhteliselt hästi (üle 40%) Eesti ja Rootsi meeste, Soome naiste, üle 30% Taani, Hispaania, Soome meeste, Eesti, Rootsi, Hispaania naiste töötamise/mittetöötamise erisustest vanuses 60-69. Saksa ja Suurbritannia naiste puhul jäi kirjeldusjõud alla 20% ning Saksa meeste ja Taani naiste puhul 20 ja 30% vahele.

Isikuomadused ja töötamine

Eraldi analüüsi erinevate isikuomaduste seost töö jätkamise või tööst loobumisega. Selleks vahetati mudelis, kus oli juba vanus ja tervis, kui kõige olulisemad tööst loobumise ennustajad, ükshaaval erinevaid isikuomadusi Schwartzi lühendatud ESS skaalalt. Kokku kontrolliti 21 isikuomaduse seost töötamisega vanuses 60-69.

Tulemus (Tabel 2) näitab, et enamuses riikides oli töötavate eakate naiste eripära kohta võimalik saada rohkem informatsiooni kui meeste kohta. See võib tuleneda töötavate naiste suuremast selektiivsusest selles vanuses, ehk naised, kes on otsustanud jätkata töötamist on oluliselt erilisemad kui mehed, kelle hulgas on selektiivsus väiksem. Peaaegu mitte midagi erilist ja iseloomulikku ei saa nende isikuomaduste põhjal järeldada vanuses 60-69 töötavate Suurbritannia meeste ja Hispaania naiste kohta, mis ütleb, et nende seas on väga erineva profiiliga inimesi.

Tabel 2. Isikuomadused, mis iseloomustavad töötavaid 60-69 aastaseid inimesi enam kui mittetöötavaid. Mudel tervis+ vanus+ sissetulek + isikuomadus, 95% tõenäosusega.

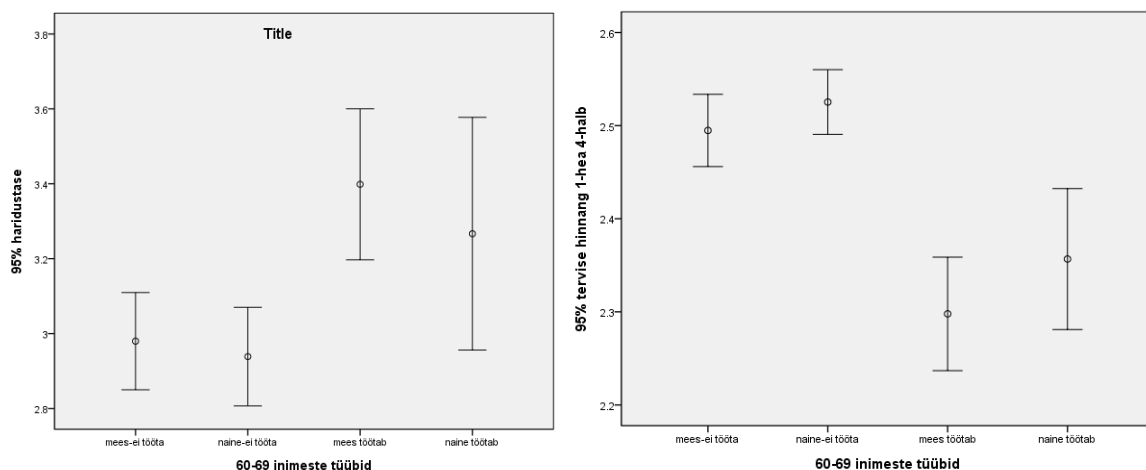
Mehed		Naised
DE	Olulised on uued ideed ja olla loov Ei pea tugevat valitsust tähtsaks, kes kindlustaks turvalisuse On oluline mõista teisi inimesi Oluline olla tagasihoidlik, ei ole oluline teha oma otsuseid ja olla vaba	Oluline näidata võimeid ja olla imetletud Oluline olla edukas Oluline teiste austus Oluline lõbu ja meeldivaid asju otsida
DK	Oluline olla edukas Ei pea tugevat valitsust tähtsaks, kes kindlustaks turvalisuse Ei pea turvalist keskkonda tähtsaks	Oluline näidata võimeid ja olla imetletud Ei pea turvalist keskkonda tähtsaks Ei pea tugevat valitsust tähtsaks, kes kindlustaks turvalisuse Oluline, et inimesi koheldakse võrdselt
EE	Oluline olla edukas	Oluline olla edukas Oluline olla tagasihoidlik
ES	Ei pea turvalist keskkonda tähtsaks Ei ole tähtis loodusest hoolida	
FI	Oluline on olla vaba ja teha oma otsuseid Ei ole oluline korralikult käituda Ei ole tähtis loodusest hoolida	Oluline olla edukas Oluline otsida seiklusi Ei ole oluline teisi aidata Oluline olla tagasihoidlik
UK		Oluline näidata võimeid ja olla imetletud Ei pea turvalist keskkonda tähtsaks Ei ole oluline mõista teisi inimesi Ei ole lojaalsus sõpradele tähtis Ei ole tähtis loodusest hoolida Ei ole oluline traditsiooni järgida Ei pea tugevat valitsust tähtsaks, kes kindlustaks turvalisuse
SE	Oluline näidata võimeid ja olla imetletud Oluline hästi aega veeta	Oluline näidata võimeid ja olla imetletud Oluline olla edukas Oluline teiste austus Ei pea turvalist keskkonda tähtsaks Ei ole oluline järgida reegleid

Kõigis analüüsitud riikides, va Hispaania, hindasid töötavad eakad naised oma eakaaslastest enam edukust, teiste austust ning oma võimete rakendamise võimalusi. Eesti ja Soome töötavate naiste seas esines ka allaheitlikumaid jooni (oluline olla tagasihoidlik). Taani, Rootsi ja Suurbritannia töötavad naised hindasid ka turvalist keskkonda vähem olid oma vaadetelt ka mõnevõrra liberaalsemate hoiakutega kui nende eakaaslased. Nimelt hoolisid nad vähem valitsuse rollist sotsiaalse turvalisuse pakkujana.

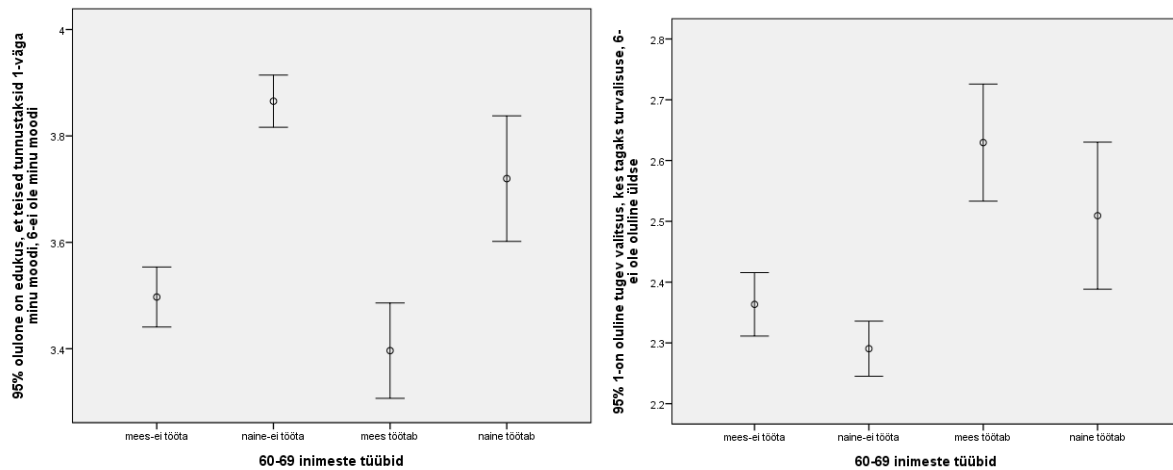
Ka töötavate meeste puhul esines korduvalt väidet, et nad ei pea turvalist keskkonda tähtsaks, kuid oli ka riike (Eesti, Soome, Saksamaa), kus see tunnus ei olnud töötajatele iseloomulik. Turvalisuse vajaduse puudumine oli ka kõigist isikuomadustest naiste ja meeste peale kokku kõige iseloomulikum töötavate eakate iseloomustaja. Edukuse kõrgem hindamine, mis iseloomustas sageli töötavaid naisi, oli eriti iseloomulik vaid Eesti ja Taani töötavatele meestele. Teistes riikides oli edukus kas kõigi meeste jaoks võrdsest tähtis või pöörasid töötavad ja tööst eemale jäänud mehed edukusele sama suurt tähelepanu. Siiski võib väita, et ka Rootsis töötavatel meestel esines suuremat edevust kui nende mittetöötavatel eakaaslastel, nimelt meeldis neile rohkem olla imetletud ning hästi aega veeta.

Sugu ja tööst loobumise erinevused

Eelnev analüüs näitas (tabel 1), et kõige olulisem erinevus oli meeste ja naiste puhul tööst loobumise vanuses. Naisi mõjutab meestest enam ametlik pensionile jäämise vanus (Ainsaar 2011). Kõik kõige tavapärasemad tunnused eakate töötamise tõenäosuse ennustamisel – vanus, hinnang tervisele, hinnang sissetulekutele ja haridus – andsid naiste ja meeste puhul sarnaseid tulemusi. Vaid Hispaania naised töötasid pigem siis kui neil oli madalam haridus. Joonised 3 ja 4 illustreerivad töötavate ning mitte töötavate 60-69 aastaste meeste ja naiste tervisehinnangute ning hariduse erinevusi seitsme riigi valimites kokku. Eriti just hariduse puhul paistab silma selle suurem varieeruvus töötavate naiste seas, mis võib tuleneda erinevate riikide naiste hariduse ja töökultuuride omapäradest. Ka tervise puhul on varieeruvus töötavate inimeste puhul suurem, kuid erinevused meeste ja naiste vahel väikesed

Joonis 3 ja 4. Hariduse ja tervise seos soo ning töötamise või mitte töötamisega, seitsme riigi valim (Andmed: ESS 2004-2008)

Joonis 5 ja 6. Edukuse tähtsus ning soov, et valitsus kindlustaks turvalisuse seos soo ning töötamise või mitte töötamisega, seitsme riigi valim (Andmed: ESS 2004-2008)

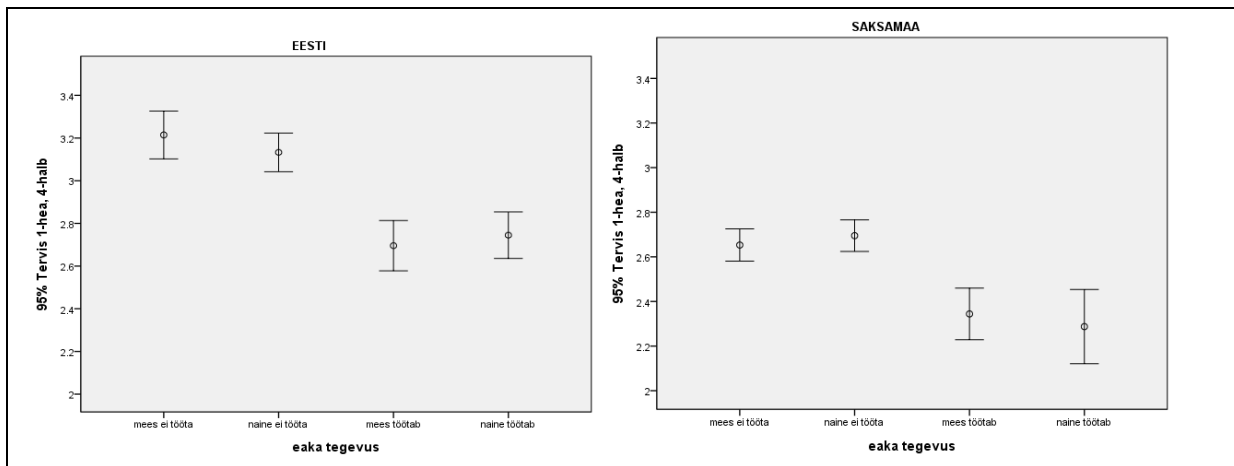
Siiski võib täheldada, et mõned tunnused olid pigem “meestele” omasemad kui naistele. Näiteks sissetuleku hinnangud olid kõigil meestel mõjutatud töötamise/mitte töötamise asjaolust. Seega võib olla töö meeste majanduslikule enesehinnangule olulisem mõju kui naistele. Sellele on vihjanud ka varasemad uuringud.

Isikuomadused, mis olid seotud naiste ja meeste töötamisega erinevates riikides (tabel 2) olid üsna erinevad. Ainukese kindla tendentsina võib täheldada töötavate naiste selgemat profiili olemasolu. Nii meestel kui naistel näib töötamine siiski olevat seotud sotsiaalse tunnustuse vajadusega ning eneseteostusega. Samuti ilmutavad töötavad eakad väiksemat vajadust turvalise keskkonna, sealhulgas valitsuse rolli järgi turvalisuse teostajana. Joonised 5 ja 6 illustreerivad töötavate ja mitte töötavate eakate edukuse vajadust ning valitsuse poolt kindlustatud turvalisuse ootust. Edukuse vajadus on pigem soospetsiifiline – mõlemad meeste rühmad pidasid seda tähtsamaks kui naised - kuigi on mõjutatud ka töötamise staatusest. Valitsuse rolli nägemine on pigem töötamisega seotud ning töötavad mehed ja naised on lähedasemad teineteisele kui naised naistele või mehed meestele.

Tööst loobumine erinevates riikides

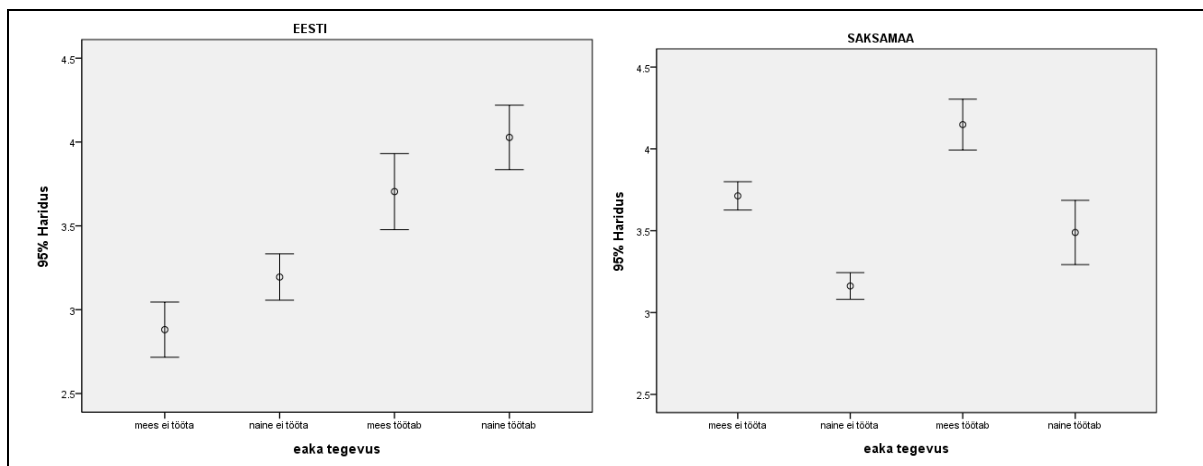
Kuigi üldistes trendides on palju ühist kõigis riikides (tervise ja vanuse mõju) tuleb rõhutada, et riikide vahel eksisteerivad ka olulised erinevused, mida tuleb tulemuste tõlgendamisel silmas pidada. Eri riikide tulemused sõltuvad keerukast riigi omapära, meeste ja naiste rolli ning ühiskondlike reeglite kombinatsioonist.

Näiteks on tervis paljudes riikides oluliseks töötamise jätkamist ennustavaks teguriks (tabel 1), va Taani naised ja Rootsi mehed. See tulemus võib olla tingitud nende riikide elanike suhteliselt ühtlasemast rahulolust oma tervise või siis töötamise osas tervise selektsiooni puudumisest, sest nii töötajatel kui tööst loobunutel on samasugune tervis. Et kõikide riikide kohta detailse ülevaate tegemine oleks mahukas, vaatleme allpool detailsemalt Eesti ja Saksamaa töötavate ning mitte töötavate 60-69 aastaste inimeste tervise hinnanguid ja haridust (Joonised 7 ja 8). Need tulemused erinevad tabelis 1 toodud kordajatest selle poolest, et joonistel ei ole arvesse võetud teiste võimalike tegurite koosmõjusid. Joonistel toodud väärtused näitavad tunnuse varieeruvust 95% tõenäosuse ulatuses neljas rahvastiku rühmas – töötavad mehed ja naised, mittetöötavad mehed ja naised.

Joonis 7 ja 8. Tervise hinnang ning töötamine või mitte töötamine Eesti ja Saksamaa meeste ja naiste seas (Andmed: ESS 2004-2008)

Tervisehinnangute võrdlus Eestis ja Saksmaal (joonis 7 ja 8) näitab, et mõlemas riigis hindavad töötavad inimesed oma tervist paremaks, kuigi Eesti üldise kehvema tervise tõttu on Eesti töötavad eakad sama tervise hinnanguga kui Saksamaal tööst loobunud. Seega on tervise puhul tegemist universaalse tööturul edasi töötamise teguriga, kuid riigiti on töötamiseks piisavalt hea tervis siiski väga erinev.

Joonis 7 ja 8. Haridus ning töötamine või mitte töötamine Eesti ja Saksamaa meeste ja naiste seas (Andmed: ESS 2004-2008)

Eesti ja Saksamaa esindavad kahte erinevat hariduse süsteemiga riikide rühma, mille peamiseks erinevuseks on naiste haridusest tulenevad erisused (1). Eestis on haridusel töötamisele oluline mõju ning nii töötavad mehed kui naised on parema haridusega kui nende mittetöötavad eakaaslased (joonis 7). Ka Saksamaal (joonis 8) on haridus oluline töötamise jätkamise mõjutaja, kuid naiste üldise madala hariduse taseme tõttu ei erine töötavad naised näiteks mittetöötavatest meestest. Seega hariduse mõju on kombineeritud sooga.

Kokkuvõte

Selle artikli eesmärk oli analüüsida asjaolusid, mis eristavad vanuses 60-69 töötamist jätkavaid inimesi nendest, kes oma töökarjääri lõpetavad. Eesti võrdlus seitsme riigiga näitas, et tervis ja vanus on universaalsed tegurid, mis mõjutavad tööst loobumist. Seega tulevikus kui vanusega seotud sotsiaalne surve töötamise lõpetamiseks väheneb ning inimeste tervis paraneb, on ilmselt ka inimeste töökarjäär pikem. Otsest, kas vanuse või mõne muu diskrimineerimise vormi seost tööga siiski analüüsides ei leitud. Ka majanduslik toimetulek ning haridus on seotud kõrges vanuses töötamisega, kuid siin esineb enam riigi- ja soospetsiifilisi erinevusi. Enamasti kaasneb töötamisega oma majandusliku toimetuleku parem hindamine, eriti meeste poolt, ning parem haridus suurendab inimeste tõenäosust, et nad jätkavad vanuses 60-69 töötamist.

Isikuomaduste analüüs näitas, et töötavate meeste eripära kirjeldused on tunduvalt lakoonilisemad. Nii meeste kui naiste puhul on töötavad inimesed suurema edukuse sooviga ning peavad turvalist keskkonda vähem tähtsaks. Samas esineb riigiti töötava eaka iseloomu profiilis erinevusi.

Ka Eestis soodustab parem tervis, noorem vanus, parem haridus töötamist ning töötamine on seotud parema materiaalse toimetuleku hinnanguga. Eestis eristab vanuses 60-69 töötajaid eakaaslastest ka suurem edukuse vajadus.

Analüüsi tulemused lubavad teha järeldusi, et tulevikus võib pensionivanuse tõus olla suhteliselt valutut protsess, eriti arvestades ka töö iseloomu muutust (Johnson jt 2011), siiski jääb seni veel väljakutseks eakate inimeste mõnevõrra väiksem efektiivsus töötajatena (Vandenberghe 2011).

Kasutatud kirjandus

Ainsaar, M. (2011) Tööelu lõpp, soolised erinevused tööst loobumisel Eestis ja teistes Euroopa riikides. Toomet, O.- S. ja M. Ainsaar (toim) Sooline võrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus. Raport 1, 75-86.

Ainsaar, M ja L. Maripuu (2009) *Eakate heaolu Eestis 2007 – võrdlus lastega perede ning mitte-eestlaste rühmaga*. Tallinn: Rahvastikuministri büroo. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Eakate_heaolu_Eestis_2009.pdf

Alloja, J. (2007) *Pensionile siirdumist mõjutavad tegurid Eesti näitel*. Dissertatsiooni autoreferaat magister artium kraadi taotlemiseks majandusteaduses Nr. 143.

Bertrand, F.; Peters, S.; Peree, F. ja I. Hansez (2010) Dissatisfaction factors related to job resignation: an age-based comparative analysis. *Travail Humain*, 73(3): 213-237.

Brougham, R., R. ja D. A. Walsh (2009) Early and late retirement exits. *International journal of Aging & Human Development*, 69(4): 267-286.

Cheung, C.K.; Kam, P.K.; ja R. M. H. Ngan (2011) Age discrimination in the labour market from the perspectives of employers and older workers. *International Social Work*, 54(1): 118-136.

Ellis, M., Wright, R., Parks, V. (2004) Work Together, Live Apart? Geographies of Racial and Ethnic Segregation at Home and at Work quick view. *Annals of the Association of American Geographers*, 94 (3), 620-637

Feldman, D. C.; Beehr, A. A. (2011) Three-Phase Model of Retirement Decision Making. *American Psychologist*, 66 (3), 193-203. DOI: 10.1037/a0022153.

Fleisher, B. M. ja T. J. Kniesner (1984) *Labor Economics: Theory, Evidence, and policy*. Third edition. Engelwood Cliffs, Prentice-Hall.

Johnson, R. W., Mermin, G. B. T., Resseger, M. (2011) Job Demands and Work Ability at Older Ages. *Journal of Aging & Social Policy*, 23 (2), Special Issue, 101-118.

Kalwij, A.; Kapteyn, A. ja K. de Vos (2010) Retirement of Older Workers and Employment of the Young. *Economist-Netherlands*, 158(4): 341-359.

Leetmaa, R., Võrk., A ja E. Kallaste (2004) *Vanemaealiste tööjõud tööturul ja tööelus*. Tallinn: Praxis 19. http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Toimetised/toimetised_19_2004.pdf (1.03.2011).

Leppik, L. ja A. Võrk (2008). *Transition Costs of Reformed Pension Systems*. Tallinn: PRAXIS Center for Policy Studies.

Linno, T. (2009) *Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring*. Tallinn: Sotsiaalmniisteerium. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/VEU2009_FINA_L2.pdf (30.01.2011).

Lupton, M., K.; Stahl, D.; Archer, N.; Foy, C.; Poppe, M.; Lovestone, S.; Hollingworth, P.; Williams, J.; Owen, M., J.; Dowzell, K.; Abraham, R.; Sims, R.; Brayne, C.; Rubinsztein, D.; Gill, M.; Lawlor, B.; Lynch, A. ja J. F. Powell (2010) Education, occupation and retirement age effects on the age of onset of Alzheimer's disease. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 25(1): 30-36.

Ozer, G. ja M. Gunluk (2010) The effects of discrimination perception and job satisfaction on Turkish public accountants' turnover intention. *African Journal of Business Management*, 4(8): 1500-1509.

Pensioniea tõstmise tingivad trendid ja muudatuse peamised mõjud (2009) Sotsiaalministeerium, Rahandusministeerium, Riigikantselei
http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/uudised/taustamaterjalid/Pensioniea_t%C3%B5stmise_taustapaber_11_12_2009.doc (1.03.2010).

Potocnik, K., Tordera, N. ja J. M. Peiro (2010) The influence of the early retirement process on satisfaction with early retirement and psychological well-being. *International Journal of Aging & Human Development*, 70(3): 251-273.

Rice, N., E., Lang, I., A.; Henley, W. ja D. Melzer (2011) Common health predictors of early retirement: findings from the English Longitudinal Study of Ageing. *Age and Ageing*, 40(1): 54-61.

Schalk, R., van Veldhoven, M., de Lange, A. H., De Witte, H., Kraus, K., Stamov-Roßnagel, C., Tordera, N., van der Heijden, B., Zappalà, S., Bal, M., Bertrand, F., Claes, R., Crego, A., Dorenbosch, L., de Jonge, J., Desmette, D., Gellert, F. J., Hansez, I., Iller, C., Kooij, D., Kuipers, B., Linkola, P., van den Broeck, A., van der Schoot, E., Zacher, H. (2010) Moving European research on work and ageing forward: Overview and agenda. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 19: 1, 76 — 101.

Szinovacz, M., E. ja A. Davey, A. (2005) Retirement and Marital Decision Making: Effects on Retirement Satisfaction quick view. *Journal of Marriage and Family*, 67 (2), 387-398.

The life of women and men in Europe. A statistical portrait (2008) Theme: Population and social conditions Collection: Statistical books European Commission.

Transition from work into retirement (2008) Theme: Population and social conditions

von Bonsdorff, M., E.; Huuhtanen, P.; Tuomi, K. ja J. Seitsamo (2010) Predictors of employees' early retirement intentions: an 11-year longitudinal study. *Occupational Medicine*, Oxford, 60(2): 94-100.

Vandenberghe V. (2011) Boosting the Employment Rate of Older Men and Women An Empirical Assessment Using Belgian Firm-Level Data on Productivity and Labour costs. *Economist-Netherlands*, 159 (2), Special Issue: SI, 159-191 DOI: 10.1007/s10645-011-9164-7.

Warren, A.M. ja E.K Kelloway (2010) Retirement decisions in the context of the abolishment of mandatory retirement. *International Journal of Manpower*, 31(3): 286-305.

Waszkowska, M. ja M. Drabek (2010) Psychological factors for planning early retirement. *Medycyna Pracy*, 61(5): 537-547.

Lisa 1. Analüüsiks kasutatud valimite mahud

		Vanus		
		60-64	65-69	Kokku
Ei töötanud	Saksamaa	432	628	1060
	Taani	262	272	534
	Eesti	183	288	471
	Hispaania	233	295	528
	Soome	328	410	738
	UK	308	407	715
	Rootsi	162	290	452
	Kokku	1908	2590	4498
Töötas	Saksamaa	184	65	249
	Taani	186	53	239
	Eesti	159	101	260
	Hispaania	141	27	168
	Soome	193	26	219
	UK	205	64	269
	Rootsi	301	64	365
	Kokku	1369	400	1769

Lisa 2. Töötajate % vastavas vanuses inimestest ESS 2004-2008 andmete järgi.

	51-54	55-59	60-64	65-69	70ja vanem	Kõik
DE_M	80.40%	74.00%	31.50%	7.90%	6.60%	53.80%
DK_M	85.40%	79.60%	48.00%	17.40%	4.50%	60.40%
EE_M	78.00%	68.80%	55.00%	24.20%	5.90%	58.80%
ES_M	86.60%	76.20%	52.60%	9.90%	1.40%	62.00%
FI_M	83.10%	73.50%	34.70%	7.20%	1.80%	57.50%
UK_M	80.40%	66.90%	50.60%	14.90%	5.60%	57.80%
SE_M	90.20%	86.80%	69.00%	18.20%	2.20%	63.50%
	51-54	55-59	60-64	65-69	70ja vanem	Koik
DE_F	64.00%	55.40%	21.80%	4.40%	5.90%	41.20%
DK_F	78.50%	79.50%	33.00%	8.40%	2.10%	52.30%
EE_F	79.00%	74.00%	38.40%	21.30%	2.80%	48.80%
ES_F	56.20%	35.50%	22.10%	6.40%	1.40%	44.90%
FI_F	80.60%	73.70%	33.30%	3.10%	0.80%	47.00%
UK_F	76.30%	60.90%	28.70%	11.20%	2.20%	44.30%
SE_F	84.00%	80.80%	60.10%	14.00%	1.10%	56.10%

Enesehinnangud diskrimineerimisele – Eesti meeste ja naiste võrdlus teiste Euroopa riikidega

Mare Ainsaar

Diskrimineerimine on inimeste ebavõrdne kohtlemine, enamasti rühma tunnuse alusel. Kõige tavalisema arusaama järgi baseerub diskrimineerimise eelarvamustel või tahtlikul ühe rühma allasurumisel. Seega ei otsustata inimeste üle mitte nende isiklike omaduste põhjal, vaid otsuse aluseks on eelarvamused või hoiakud rühma kohta, kuhu inimene kuulub. Diskrimineerimise mõõtmiseks kasutatakse mitmeid võtteid. Seda saab määratleda inimese enesehinnangu alusel (vastus küsimusele, kas teda koheldakse ebavõrdselt) või olukorda analüüsid. Olukorra analüüsid põhinevad sageli seaduste või tegevuse tulemuste võrdlusel (võrdne palk, osalus hariduses jne). Tulemuse põhjal eeldatakse, et erinevused lõpptulemuses on diskrimineerimise tulemus, näiteks meeste ja naiste palgalõhed on soolise diskrimineerimise tulemus. Diskrimineerimine võib olla ka mitmete tegurite koosmõju tulemus, kus täpset põhjust on keeruline määratleda. Näiteks viivad majanduslikud raskused puuduliku hariduseni, mis omakorda mõjutab sotsiaalseid hoiakuid ning toodab ebavõrdset kohtlemist (Fleisher ja Kniesner 1984).

Meeste ja naiste puhul on kõige enam käsitletud soolist diskrimineerimist tööturul. Lisaks naiste ja meeste erinevale positsioonile ning palgale analüüsitakse sageli ka palga- ning kodutöö koormuse jaotust ning naise konkurentsivõime erinevust võrreldes meestega, mis on mõjutatud emadusest ja naiste rollidest ühiskonnas. Diskrimineerimise tunnetamine suurendab inimeste terviseriske (Mujahid jt 2011, Chakraborty jt 2010), halvendab mentaalset heaolu (Delgado jt 2011) ning mõjub pärssivalt saavutusvõimele (Huynh ja Fuligni 2010, Wang jt. 2010). Diskrimineerimise tunnetamiseks on oluline see ära tunda ning endale teadvustada. Kuigi rahvakeeles on diskrimineerimisel enamasti negatiivne tähendus, ei pruugi diskrimineerimine olla alati siiski negatiivne, vaid võib olla hoopis positiivne, ehk teatud rühma eelistamine teistele.

Artikkel võrdleb Eesti meeste ja naiste tunnetatud diskrimineerimise näitajaid teiste riikidega ning analüüsib detailsemalt soolise diskrimineerimisega seotud tunnuseid. Euroopa Sotsiaaluuringu longituudne iseloom võimaldab jälgida ka muutusi ajas. Kuigi Eestis on soolise võrdõiguslikkuse monitooringu ning paljude teiste projektide raames uuritud naiste ja meeste ebavõrdsust suhteliselt intensiivselt, puudub sageli rahvusvaheline võrdlus või on see piiratud vaid nappide statistiliste koondnäitajatega. Euroopa Sotsiaaluuring annab hea võimaluse analüüsida tunnetatud diskrimineerimise võimalikke kaastegureid detailsemalt ning rahvusvahelises võrdluses. Samuti aitab rahvusvaheline võrdlus paremini määratleda Eesti probleeme.

Senised tunnetatud diskrimineerimise uuringud Eestis (Ainsaar ja Maripuu 2009, Vainu jt 2009) näitavad, et vaatamata suurele soolistele erinevustele (The life ... 2008) ei ole sooliselt ebavõrdne kohtlemine Eestis kõige olulisem tunnetatud diskrimineerimise vorm. Kõige enam raporteerivad diskrimineerimisest mitte-eestlased ning seda kõigis valdkondades (Ainsaar ja Maripuu 2009). Aastal 2007 olid eestimaalased kõige vähem kogenud diskrimineerimist vanuse ja soo tõttu (kokku vastavalt 1,2% ja 0,7%,). Senised uuringud töövaldkonnas näitavad ka, et Eesti naised kurdavad kõige enam ebavõrdse kohtlemise üle töötasu küsimustes, erialaste kogemuste ebavõrdse hindamise üle ning töökoormuse ebavõrdse jagamise üle (Vainu jt 2009). Ka Linno (2009), kes uuris 50-74-aastasi töötavaid inimesi, leidis, et peamiselt toodi välja ebavõrdset kohtlemist töö

tasustamisel, tööülesannete ja tööalase teabe jagamisel ning kaasarääkimise võimaluses. Välja toodi ka juhtide ebavõrdset suhtumist ning edutamise- ja karjäärivõimalusi. Olulisemate põhjustena ebavõrdsel kohtlemisel nähti oma vanust, sugu, rahvust või vähest eesti keele oskust.

Meetod

Artiklis kasutame diskrimineerimise mõõtmiseks Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid teisest kuni neljanda vooruni 2004-2009²⁰. Küsimuste sõnastusel ja uuringu ülesehitusel on alati oluline mõju tulemustele. Euroopa Sotsiaaluuringus mõõdetakse diskrimineerimist kahe küsimusega. Kõigepealt küsitakse kõigilt inimestelt, kas nad kuuluvad enda arvates mõnda rühma, mida diskrimineeritakse selles riigis. Seega ei pakuta diskrimineerimise võimalusi kohe välja, vaid inimesel peab olema välja kujunenud teadlik arvamus sellest, et tegemist on diskrimineerimisega. Samas tuleb rõhutada, et kuna küsimus ei viita konkreetselt vastaja enda kogemusele teatud perioodi jooksul, võivad vastused kajastada üldisi arusaamu sellest, millised rühmad on riigis ebavõrdset koheldud. Samas annab vihje enda kuulumise kohta põhjust arvata, et ka inimesel endal peab olema kas kogemus või nõusolek, et tõepoolest seda rühma diskrimineeritakse. Alles positiivse vastuse korral esimesele küsimusele palutakse nimetada millistel põhjustel seda rühma diskrimineeritakse (sugu, vanus, rahvus jne). Diskrimineerimise põhjus palutakse vastajal ise nimetada, seega ei ole tal ees valikuvariante. Hiljem vastused kodeeritakse. Enam esinevad põhjused, mis on rahvusvaheliselt eraldi kategooriana välja toodud, on nahavärv või rass, rahvus, religioon, keel, etniline grupp, vanus, sugu, seksuaalne orientatsioon, puue. Vastajatel on võimalik nimetada mitu põhjust samaaegselt. Artiklis analüüsime kõiki diskrimineerimise põhjuseid koos ja soolist diskrimineerimist eraldi. Selleks, et analüüsida võimalikke muutusi ajas valisime võrdluseks ainult need riigid, kus on olemas aegread aastate 2004, 2006-7 ja 2008-9 kohta ning Venemaa. Teistest detailemalt analüüsitakse seitsme riigi andmeid – Saksamaa, Rootsi, Eesti, Hispaania, Soome, Suurbritannia ja Rootsi.

Tunnetatud diskrimineerimine

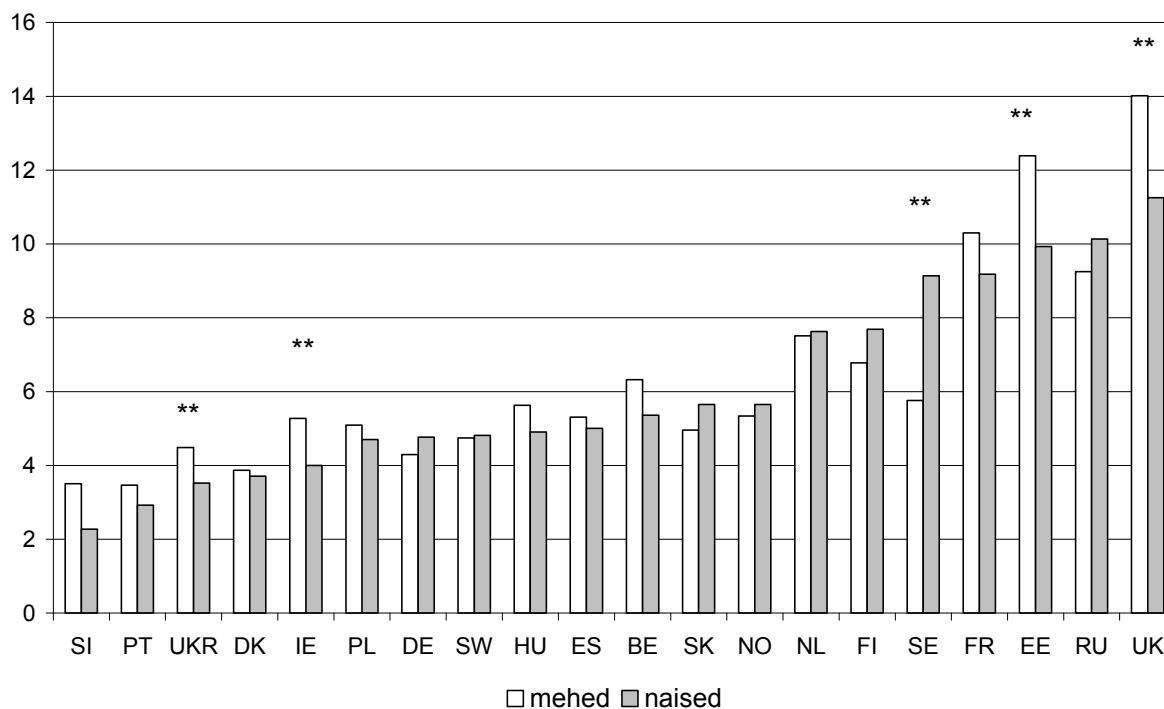
Meeste ja naiste osatähtsus, kes väitsid, et neid diskrimineeritakse varieerus aastatel 2004-2009 keskmiselt 14% Suurbritannias kuni umbes kolme protsendini Portugalis ja Sloveenias (joonis 1). Meeste ja naiste võrdlus näitab, et mehed ja naised tunnetavad diskrimineerimist sama palju, va viies riigis, kus on olemas soolised erinevused. Suurbritannias, Eestis, Iirimaa ja Ukrainas kurtsid mehed naistest oluliselt enam diskrimineerimise üle ning ainult Rootsis olid naised enam diskrimineerimist tunnetav rühm.

Kuue riigi aegridade vaatlus (tabel 1) näitab, et Soomes, Suurbritannias ja Rootsis on naiste diskrimineerimise tunnetus pigem suurenenas. Meeste poolt tunnetatud diskrimineerimisega puhul ei saa kindlaid ajalisi trende välja tuua. Eestis on diskrimineerimise tunnetus olnud kõige suurem aastal 2007.

Mehed ja naised tunnetavad diskrimineerimist siiski erinevatel põhjustel (joonised 2 ja 3). Paljudes riikides on meeste jaoks suurimaks probleemiks rassi, kodakondsuse, keele ja rahvusega seotud probleemid. Eriti tähelepanuväärne on see meeste murede seas Eestis.

²⁰ ESS Round 2-4: European Social Survey Round 2-4 Data (2011). Data file edition 4.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data.

Järgnevad religiooni, vanuse ning puudega seotud diskrimineerimine. Eesti eripäraks on religiooniga seotud probleemide puudumine.

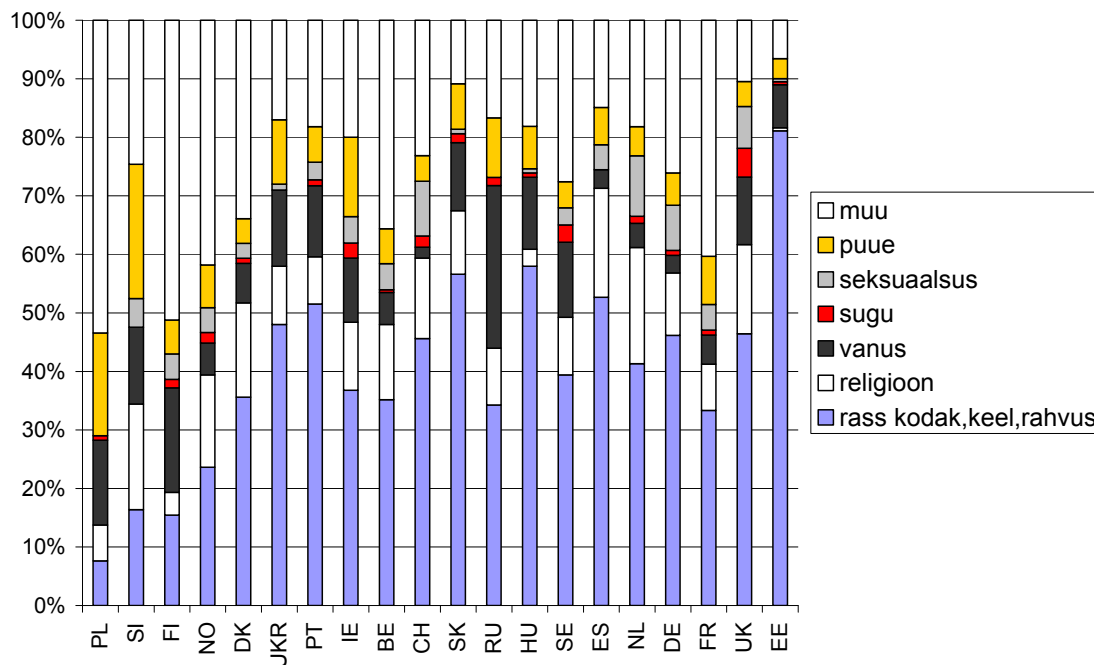
Joonis 1. Meeste ja naiste osatähtsus, kes väitsid, et neid diskrimineeritakse mingil põhjusel (2004-2008 keskmine, ** statistilised erinevused meeste ja naiste vahel).

Tabel 1. Diskrimineerimise tunnetamine 2004, 2006 ja 2008, % naistest ja erinevus meeste ning naiste vahel (%). Positiivne number näitab, et mehed tunnistasid suuremat diskrimineerimist kui naised.

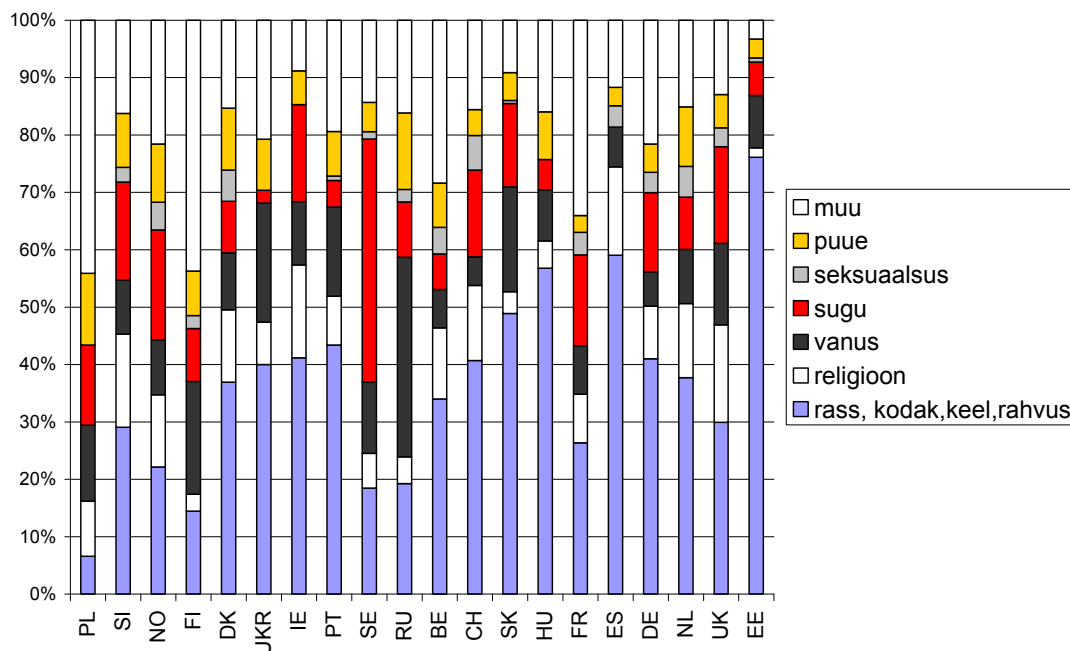
Riik	Näitaja	2004	2006-7	2008-9
DK	Mehed võrreldes naistega %, mees-naine	0,2	-0,3	0,6
	% naistest	3,9	3,6	3,6
ES	Mehed võrreldes naistega %, mees-naine	0,6	-0,3	0,6
	% naistest	5,7	4,6	4,7
FI	Mehed võrreldes naistega %, mees-naine	-0,8	-0,1	-1,9
	% naistest	7,1	7,5	8,5
UK	Mehed võrreldes naistega %, mees-naine	2,4	3,1	2,7
	% naistest	9,1	12,3	12,3
SE	Mehed võrreldes naistega %, mees-naine	-2,1	-3,1	-5,0
	% naistest	8,1	9,0	10,3
EE	Mehed võrreldes naistega %, mees-naine	1,6	3,9	1,9
	% naistest	9,2	12,8	7,8

Ka statistilised erinevuste võrdlused näitavad, et võrreldes naistega on mehed aktiivsemad rahvusliku kuulamise, keele, religiooni, kodakondsuse, rassi ning seksuaalse suundumuse pärast diskrimineerimise üle kurtjad. Meeste eripäraks, võrreldes naistega, on soolise diskrimineerimise väga väike osa nende elus. Erandiks on vaid Suurbritannia mehed, kes alates 2006. aastast on tähelepanuväärselt palju märkinud soolist diskrimineerimist kui probleemi. Küll on meeste jaoks mõnevõrra enam probleemiks seksuaalse orientatsiooniga

seotud diskrimineerimine, seda eriti Šveitsis, Hollandis ja Saksamaal. Kui Eestis kirjeldavad rahvusvaheliselt kodeeritud diskrimineerimise põhjused ära 95% meeste kaebustest, siis näiteks Soomes, Prantsusmaal, Poolas, Taanis, Belgias ja Norras on mehed nimetanud tähelepanuväärset palju muid diskrimineerimise põhjuseid (joonis 2).

Joonis 2. Meeste poolt tunnetatud diskrimineerimise põhjused (2004-2009).

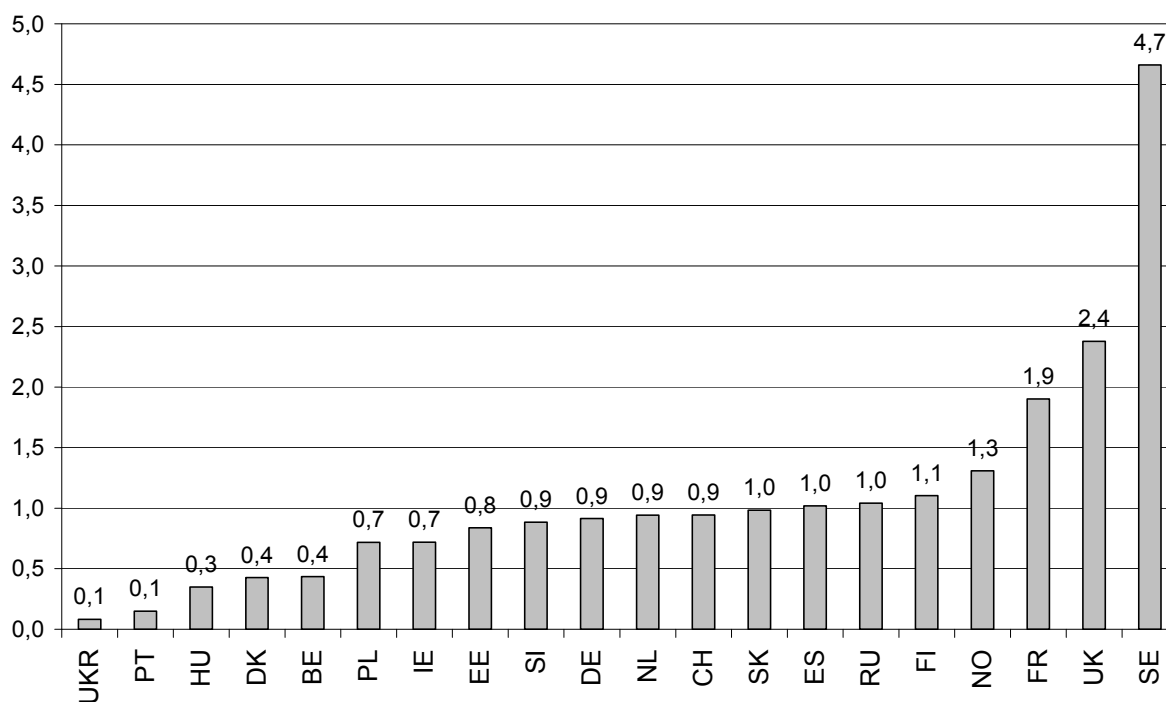

Joonis 3. Naiste poolt tunnetatud diskrimineerimise põhjused (2004-2009).

Kuigi ka naiste jaoks on rass, kodakondsus, keel ja rahvus üheks olulisemaks diskrimineerimise aluseks, raporteerivad naised meestest enam diskrimineerimisest soo, vanuse ning puude tõttu. Rahvusvahelises võrdluses eristub jälle Eesti eriti kõrgelt tunnetatud rassi, kodakondsuse, keele ja rahvuse probleemi tõttu. Järgnevad vanus ja sugu. Eestis peavad naised vanuselist diskrimineerimist mõnevõrra olulisemaks probleemiks kui soolist diskrimineerimist, kuid erinevused ei ole suured (joonis 3). Ka Eesti naiste puhul on kuue diskrimineerimise põhjusega kirjeldatud peaaegu 95% juhtudest. Soomes ja Poolas on need kuus põhjust kokku diskrimineerimise aluseks alla 60% juhtudel.

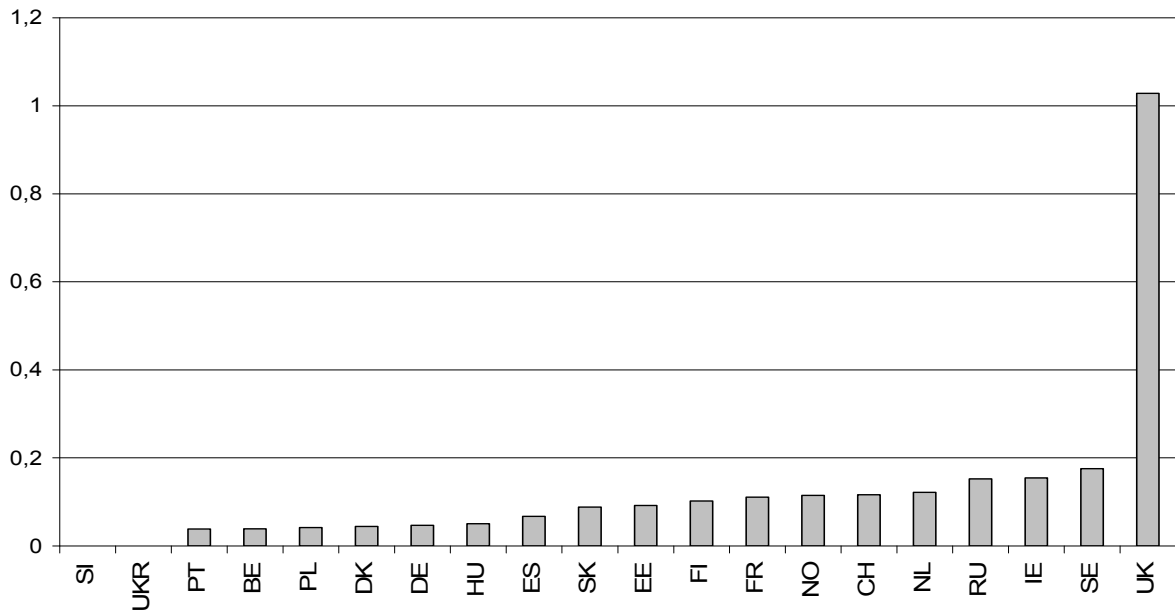
Soolisel põhjusel tunnetatud diskrimineerimine

Kõikides riikides tunnetavad mehed soolist diskrimineerimist vähem kui naised. Erinevatel aastatel varieerub meeste osatähtsus Euroopas, kes tunnetavad soolist diskrimineerimist 0,1 ja 0,2 protsendi vahel. Kõigi analüüsis olnud riikide naiste seas kokku on diskrimineerimist tundnud keskmiselt 1,1 kuni 1,3 protsenti. Kõigis riikides, välja arvatud Portugal ning Ukraina, on soolise diskrimineerimise tunnetamisel ka olulised soolised erinevused. Portugalis ning Ukrainas oli soolise diskrimineerimise juhtumeid üldse väga vähe märgitud.

Joonis 4. Naiste poolt tunnetatud sooline diskrimineerimine (% kõigist naistest, 2004-2009 keskmine).

Riikide võrdlus näitab, et sooline diskrimineerimine on kõige suuremaks probleemiks Rootsi naistele (joonis 4), kellele järgnevad Suurbritannia ja Prantsuse naised. Eesti naistest tunnistab 0,8%, et nad on diskrimineeritav rühm, mis on suhteliselt keskmine tulemus. Kõige madalam on soolise diskrimineerimise tunnetus Ukraina, Portugali, Ungari, Taani ja Belgia naiste seas.

Joonis 5. Meeste poolt tunnetatud sooline diskrimineerimine (% kõigist meestest), 2004-2009 keskmine.

Meeste soolise diskrimineerimise näitajaid võib kõikjal, va Suurbritannias pidada madalaks (joonis 5). Meeste väikese absoluutarvu tõttu, kes tunnistasid soolist diskrimineerimist, analüüsime järgnevalt vaid asjaolusid, mis mõjutavad naiste poolt tunnetatud soolist diskrimineerimist.

Mis määrab soolise diskrimineerimise tunnetamise naistel?

Naiste poolt tunnetatud sooline diskrimineerimine võib olla mitmete keskkonna- ja isikutunnuste kombinatsioon. Seega eeldame, et juhul kui naised tunnetavad rohkem soolist diskrimineerimist võib see tuleneda (a) tööpoolest naiste ebaõiglasest kohtlemisest, (b) naiste suuremast teadlikkusest diskrimineerimise küsimustes ning seoses sellega paremast diskrimineerimise äratundmisest, (c) võrdsuse tähtsustamisest, näiteks peetakse oluliseks soolist võrdsust, mitte ei peeta normiks naiste ja meeste ebavõrdsust, (d) konkreetsest naise elu-olust, mis võib olla rohkem või vähem seotud diskrimineerimise olukordadega.

Tabel 2. Asjaolud, mis mõjutavad soolise diskrimineerimise tunnetamist naise poolt seitsmes Euroopa riigis (logistiline regressioon, riskide suhe, ainult statistiliselt olulised suhted).

	DE	DK	EE	ES	FI	UK	SE	Kokku
Vanus	.981	.942	.972			.979	.972	.976
Ei pea inimeste võrdset kohtlemist tähtsaks	.531					.657	.678	.705
Haridus	1.511	1.880		1.326	1.595	1.023	1.441	1.044
Ei ole partnerit			.305	2.164				
Kerge poliitikast aru saada			1.523	2.276	1.464	1.438	1.458	1.486

Empiiriliseks analüüsiks valiti vastavalt eeltoodud hüpoteesidele järgmised tunnused Euroopa Sotsiaaluuringust:

- (b) haridus, kui kerge on poliitikast aru saada;
- (c) peab tähtsaks inimeste võrdset kohtlemist;
- (d) vanus, partneri olemasolu, laste olemasolu leibkonnas, edukuse hindamine elus, töötamine, amet ISCO klassifikaatori järgi.

Edukuse hindamine, laste olemasolu peres, töötamise fakt ja ametialane staatus ei andnud üheski riigi olulist seost diskrimineerimise tunnetamisega. Seega jäid mudelisse tabelis 2 toodud tunnused. Parem haridus, noorus ning orienteerumine poliitilistel küsimustes on enamuses riikides seotud naisena soolise diskrimineerimise välja toomisega. Ka võrdset kohtlemist tähtsaks pidavad naised raporteerisid enam naiste diskrimineerimisest kui seda vähem tähtsustavad naised. Partneri olemasolu oli seotud soolise diskrimineerimisega vaid kahes riigis – Eestis ja Hispaanias. Seos partneriga võib viidata asjaolule, et partner on soolise diskrimineerimise allikas. Eesti ja Hispaania tulemused olid partneri osas vastuolulised. Nimelt kui Eesti partneri puudumine vähendab diskrimineerimist (partner suurendab), siis Hispaanias raporteerisid ilma partnerita naised kaks korda enam soolisest diskrimineerimisest kui ilma partneriga. Tegemist võib olla tööturul või sotsiaalselt aktiivsemate naisega, kuigi töötamise/mitte töötamise tunnus ei olnud statistiliselt oluline.

Seega tulemused ei kinnitanud naise konkreetse rolliga seotud diskrimineerimist (va Eestis partnerite poolt), küll ilmnis naiste diskrimineerimise tunnistamisel tugev seos teadlikkuse ning võrdsuse tähtsustamisega. Tervikuna oli mudelite kirjeldusjõud siiski väga väike, alla 10%. Seega on enamik diskrimineerimise allikaid selle analüüsi poolt leidmata või võivadki olla juhuslikud (ei ole süstemaatilist diskrimineerimist). Samuti on praegusest analüüsist jäänud välja konkreetse töökoha ning tööandjaga seotud tunnused.

Kokkuvõte

Üldine tunnetatud diskrimineerimise tase ei ole enamikus riikides meeste ja naiste jaoks oluliselt erinev, kuid tunnetatud diskrimineerimise põhjused on erinevad. Samuti eksisteerivad suured erinevused riikide vahel. Sooline diskrimineerimine on peamiselt naiste poolt tunnetatud teema. Meestest nimetavad seda tähelepanuväärselt palju vaid Suurbritannias elavad mehed. Detailsem naiste poolt tunnetatud soolise diskrimineerimise analüüs näitas, et enam tunnetavad diskrimineerimist haritumad, nooremad ning inimeste võrdset kohtlemist oluliseks pidavad naised. Seost mitmete tavaliste diskrimineerimise võimalike situatsioonide vahel – lapsed perekonnas, ametialane staatus – ei ilmnenu. Eestis suurendas diskrimineerimisest raporteerimist partneri olemasolu ja Hispaanias oli see seos vastupidine. Analüüsist saab järeldada, et ilmselt mõjutab tunnetatud diskrimineerimise tulemust ka ühiskonna teadlikkus diskrimineerimise olemusest ning tundlikkus antud küsimuses.

Kasutatud kirjandus

- Ainsaar, M ja Maripuu, L. (2009) *Eakate heaolu Eestis 2007 – võrdlus lastega perede ning mitte-eestlaste rühmaga*. Tallinn: Rahvastikuministri büroo.
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Eakate_heaolu_Eestis_2009.pdf
- Chakraborty, A. T.; McKenzie, K. J.; Hajat, S. ja Stansfeld, S. A. (2010) Racism, mental illness and social support in the UK. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45(12): 1115-1124.
- Delgado, M. Y.; Updegraff, K. A., Roosa, M. W. ja A. J. Umana-Taylor (2011) Discrimination and Mexican-Origin Adolescents' Adjustment: The Moderating Roles of Adolescents', Mothers', and Fathers' Cultural Orientations and Values. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(2): 125-139.
- Fleisher, B. M. ja Kniesner, T. J. (1984) *Labor Economics: Theory, Evidence, and policy*. Third edition. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Huynh, V. W. ja A.J. Fuligni, A. J. (2010) Discrimination Hurts: The Academic, Psychological, and Physical Well-Being of Adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 20(4): 916-941.
- Linno, T. (2009) *Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/VEU2009_FINA_L2.pdf (30.01.2011).
- Mujahid, M., S., Roux, A., V., D., Cooper, R., C., Shea, S. ja D. R. Williams (2011) Neighborhood Stressors and Race/Ethnic Differences in Hypertension Prevalence (The Multi-Ethnic Study of Atherosclerosis). *American Journal of Hypertension*, 24(2): 187-193.
- The life of women and men in Europe. A statistical portrait* (2008) Theme: Population and social conditions Collection: Statistical books European Commission.
- Vainu, V., Järviste, L., ja Biin, H. (2009) *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Wang, J. W., Cui, Z. T., Cui, H. W., Wei, C. N., Harada, K., Minamoto, K., Ueda, K., Ingle, K. N., Zhang, C. G. ja Ueda, A. (2010) Quality of life associated with perceived stigma and discrimination among the floating population in Shanghai, China: a qualitative study. *Health Promotion International*, 25(4): 394-402.